

TC
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM
DALI

ATA GOVŞUDOV'UN
“DORDEPEL”
ADLI ESERİNDEKİ SIFATLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Sultan GÜNEY

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Seyitnazar ARNAZAROV

Ankara-2008

TC
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM
DALI

ATA GOVŞUDOV'UN
“DORDEPEL”
ADLI ESERİNDEKİ SIFATLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Sultan GÜNEY

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Seyitnazar ARNAZAROV

Ankara-2008

ONAY

Sultan Güney tarafından hazırlanan “Ata Govşudov’un ‘Dordepel’ Adlı Eserindeki Sıfatlar” başlıklı bu çalışma, 28.01.2008 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oybirliği / oyçokluğu) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Çağdaş Türk Lehçeleri dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

.....

..... (Başkan)

.....

.....

.....

.....

ÖNSÖZ

Ata Govşudov’un “Dordepel” adlı eserindeki sıfatlar ve bunların Türkiye Türkçesindeki karşılıkları konulu tezimizin giriş kısmında Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesindeki sıfatlar üzerinde durarak bu iki lehçede kullanılan sıfatların neler olduğunu gösterdik. Bu esnada Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde işlevleri aynı olan sıfatların, farklı ölçütlere göre tasnif edildiğini gördük. İncelememizde bu ayrımlara temas ederek, her iki lehçeyi kapsayacak bir sınıflandırma yaptık. Bu şekilde, Türkmen Türkçesinde farklı sözcük türleri başlığı altında işlenen sıfatları da tezimize dâhil ettik. Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki sıfatları standart bir tasnife tâbi tutarak, “Dordepel” adlı eserden fişlenen örnekleri bu tasnifteki başlıklara uygun olarak verdik.

Tezimizin inceleme kısmında “Dordepel” adlı eserdeki sıfatları tespit ederek bunların Türkiye Türkçesi’ndeki karşılıklarını verdik. Bu sayede, sıfatların sözcük bağlamında karşılaştırılabilmesine imkân tanımış olduk. Aynı sıfat örneği birden fazla cümlede geçmişse bunlardan yalnızca birini örnekler içinde gösterdik. Türkmen Türkçesi’ndeki sıfatlar bahsi için, Türkmen Diliniň Grammatikası (Dil ve Edebiyat İnstitutı, 1999) adlı eser esas alınmıştır. Bu eseri esas almamızın nedeni, konuları daha ayrıntılı vermiş olmasıdır. Türkiye Türkçesi’ndeki sıfatlar için ise, muhtelif gramer kitapları değerlendirilmiştir.

Metin kısmında, hikâyenin transkripsiyonlu metnini verdik. Sıfatların metin içinde geçtiği yerlerin daha kolay tespit edilebilmesi için, satırları beşerli gruplar halinde numaralandırdık. Ayrıca Ata Govşudov’un “Povestler ve Hekayalar” isimli kitabında yer alan “Dordepel” adlı eserin elimizde bulunan iki farklı baskının sayfa numaralarını da transkripsiyonlu metin içinde köşeli parantez içinde gösterdik. Köşeli parantez içinde bulunan A harfi eserin Aşgabat baskısının, M harfi ise Magarîf baskısının sayfa numaralarını vermektedir. Metnin Türkiye Türkçesini transkripsiyonlu metnin ardına ekledik.

Ulaşmış olduğumuz sonuçları da bir başlık halinde tezimizin sonuna dâhil ettik.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	vii
TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ	viii
1. GİRİŞ	1
1.1. TÜRKMEN TÜRKÇESİNDE SIFATLAR	1
1.1.1. YAPILARINA GÖRE SIFATLAR	3
1.1.1.1. Basit Sıfatlar	3
1.1.1.2. Türemiş Sıfatlar	4
1.1.1.2.1. İsimden Türeyen Sıfatlar	4
1.1.1.2.1.1. İşlek Ekler	4
1.1.1.2.1.2. İşlek Olmayan Ekler	7
1.1.1.2.2. Fiilden Türeyen Sıfatlar	10
1.1.1.2.2.1. İşlek Ekler	11
1.1.1.2.2.2. İşlek Olmayan Ekler	13
1.1.1.3. Birleşik Sıfatlar	15
1.1.1.3.1. Birleşik (Goşma) Sıfatlar:	16
1.1.1.3.2. Dizimli Sıfatlar:	18
1.1.1.3.3. Bağlı Sıfatlar:	19
1.1.1.3.4. Bir Kelimenin Tekrarlanmasıyla Yapılan Sıfatlar	21
1.1.2. ANLAM VE GÖREVLERİNE GÖRE SIFATLAR	22
1.1.2.1. Niteleme Sıfatları	23
1.1.2.1.1. Niteleme Sıfatlarının Anlam Grupları	23
1.1.2.1.1.1. Renk anlatan sıfatlar	24
1.1.2.1.1.2. Tat anlatan sıfatlar	24
1.1.2.1.1.3. Nitelik, özellik, durum anlatan sıfatlar	25
1.1.2.1.1.4. Kişinin karakterini, dış görünüş özelliğini, hayvanların farklılıklarını anlatan sıfatlar.	26
1.1.2.1.1.5. Hacim, büyüklük, ölçü anlatan sıfatlar.	27
1.1.2.1.1.6. Nesnelerin, kavramların yerini belirten; yön bildiren sıfatlar	28
1.1.2.1.1.7. Zaman kavramı bildiren sözcükleri oluşturan sıfatlar	28
1.1.2.1.1.8. Varlık gösteren sıfatlar	28
1.1.2.1.1.9. Yokluk gösteren sıfatlar	28
1.1.2.1.1.10. Nesnelerin kendine has benzerliği ve kişinin düşünce ve fikir yönünden bağlantısını anlatan sıfatlar.	29
1.1.2.3. Belirtme Sıfatları	29
1.1.2.3.1. Sayı Sıfatları	29
1.1.2.3.1.1. Asıl Sayı Sıfatları	30
1.1.2.3.1.2. Sıra Sayı Sıfatları	30
1.1.2.3.1.3. Üleştirme Sayı Sıfatları	31
1.1.2.3.1.4. Kesir Sayı Sıfatları	31
1.1.2.3.1.5. Topluluk Sayı Sıfatları	31
1.1.2.4. İşaret Sıfatları	32

1.1.2.5. Belgisiz Sıfatlar	32
1.1.2.6. Soru Sıfatları	33
1.1.3. SIFATLARLA İLGİLİ BAZI ÖZELLİKLER	33
1.1.3.1. Sıfatlarda Derecelendirme	33
1.1.3.2. Sıfatlarda Adlaşma	39
1.1.3.3. Sıfat-Fiiller	39
1.1.3.3.1. Geçmiş Zaman Sıfat Fiili:	39
1.1.3.3.1.1 -an, -en:	39
1.1.3.3.1.2. -dık, -dik:	40
1.1.3.3.1.3. -mış, -miş:	40
1.1.3.3.2. Şimdiki Zaman Sıfat Fiili:	41
1.1.3.3.2.1. -yan, -yän:	41
1.1.3.3.3. Gelecek Zaman Sıfat Fiili:	41
1.1.3.3.3.1-cak, -cek	41
1.1.3.3.3.2. -malı, -meli	42
1.1.3.3.4. Geniş Zaman Sıfat Fiili:	42
1.1.3.3.4.1. -ar, -er	42
1.2. TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE SIFATLAR	43
1.2.1. YAPILARINA GÖRE SIFATLAR	45
1.2.1.1. Basit Sıfatlar	46
1.2.1.2. Türemiş Sıfatlar	46
1.2.1.2.1. İsimden sıfat türeten ekler	46
1.2.1.2.2. Fiilden sıfat türeten ekler	47
1.2.1.3. Birleşik Sıfatlar	48
1.2.2. ANLAM VE GÖREVLERİNE GÖRE SIFATLAR	49
1.2.2.1. Niteleme Sıfatları	49
1.2.2.2. Belirtme Sıfatları	50
1.2.2.2.1. Sayı Sıfatları	50
1.2.2.2.1.1. Asıl Sayı Sıfatları	50
1.2.2.2.1.2. Sıra Sayı Sıfatları	51
1.2.2.2.1.3. Üleştirme Sayı Sıfatları	51
1.2.2.2.1.4. Kesir Sayı Sıfatları	52
1.2.2.2.1.5. Topluluk Sayı Sıfatları	52
1.2.2.3. İşaret Sıfatları	53
1.2.2.4. Belgisiz Sıfatlar	53
1.2.2.5. Soru Sıfatları	54
1.2.3. SIFATLARLA İLGİLİ BAZI ÖZELLİKLER	54
1.2.3.1. Sıfatlarda Karşılaştırma ve Derecelendirme	54
1.2.3.1.1. Eşitlik derecesi	55
1.2.3.1.2. Üstünlük derecesi (karşılaştırma derecesi)	55
1.2.3.1.3. Aşırılık derecesi	55
1.2.3.1.4. En üstünlük derecesi	56
1.2.3.1.5. Sıfatlarda Küçültme	56
1.2.3.2. Sıfatlarda Adlaşma	56
1.2.3.3. Sıfatlarda Pekiştirme	57
1.2.3.4. Sıfat-Fiiller	58
1.2.3.4.1. -an, -en:	58

1.2.3.4.2. -r, -ar, -er, -ır, -ir, -ur, -ür	58
1.2.3.4.3. -dik, dik, -duk, -dük.....	59
1.2.3.4.4. -mış, -miş, -muş, -müş	59
1.2.3.4.5. -ası, -esi:	60
1.2.3.4.6. -acak, -ecek	60
1.2.3.4.7. -maz, -mez.....	61
1.3. TÜRKİYE TÜRKÇESİ VE TÜRKMEN TÜRKÇESİ SIFATLARI ARASINDA KARŞILAŞTIRMA	62
2. İNCELEME	75
2.1. ATA GOVŞUDOV'UN DORDEPEL ADLI ESERİNDEKİ SIFATLAR.....	75
2.1.1. YAPILARINA GÖRE SIFATLAR	75
2.1.1.1. Basit Sıfatlar.....	75
2.1.1.2. Türemiş Sıfatlar.....	81
2.1.1.2.1. İsimden Türeyen Sıfatlar.....	81
2.1.1.2.1.1. İşlek Ekler	81
2.1.1.2.1.2. İşlek Olmayan Ekler.....	87
2.1.1.2.2. Fiilden Türeyen Sıfatlar	88
2.1.1.2.2.1. İşlek Ekler	88
2.1.1.2.2.2. İşlek Olmayan Ekler.....	89
2.1.1.3. Birleşik Sıfatlar	89
2.1.1.3.1. Dizimli Sıfatlar:.....	89
2.1.1.3.2. Bağlı Sıfatlar:	93
2.1.1.3.3. Bir Kelimenin Tekrarlanmasıyla Yapılan Sıfatlar	94
2.1.2. ANLAM VE GÖREVLERİNE GÖRE SIFATLAR.....	94
2.1.2.1.1. Niteleme Sıfatlarının Anlam Grupları.....	102
2.1.2.1.1.1. Renk anlatan sıfatlar.....	102
2.1.2.1.1.2. Tat anlatan sıfatlar.....	103
2.1.2.1.1.3. Nitelik, özellik, durum anlatan sıfatlar.....	104
2.1.2.1.1.4. Kişinin karakterini, dış görünüş özelliğini, hayvanların farklılıklarını anlatan sıfatlar.	105
2.1.2.1.1.5. Hacim, büyüklük, ölçü anlatan sıfatlar.	108
2.1.2.1.1.6. Nesnelerin, kavramların yerini belirten; yön bildiren sıfatlar.....	108
2.1.2.1.1.7. Zaman kavramı bildiren sözcükleri oluşturan sıfatlar.....	109
2.1.2.1.1.8. Varlık gösteren sıfatlar.....	109
2.1.2.1.1.9. Yokluk gösteren sıfatlar.....	109
2.1.2.1.1.10. Nesnelerin kendine has benzerliği ve kişinin düşünce ve fikir yönünden bağlantısını anlatan sıfatlar.	110
2.1.2.2.1. Sayı Sıfatları.....	110
2.1.2.2.1.1. Asıl Sayı Sıfatları	110
2.1.2.2.1.2. Sıra Sayı Sıfatları	111
2.1.2.2.1.3. Üleştirme Sayı Sıfatları	111
2.1.2.2.1.4. Kesir Sayı Sıfatları	111
2.1.2.2.1.5. Topluluk Sayı Sıfatları	111
2.1.2.3. Belgisiz Sıfatlar.....	111
2.1.2.4. Soru sıfatları	112
2.1.2.5. İşaret sıfatları.....	112
2.1.3. SIFATLARLA İLGİLİ BAZI ÖZELLİKLER.....	113

2.1.3.1. Sıfatlarda Derecelendirme.....	113
2.1.3.2. Sıfatlarda Adlaşma	119
2.1.3.3. Sıfat-Fiiller	119
1.1.3.3.1. Geçmiş Zaman Sıfat Fiili:	119
1.1.3.3.1.1 -an, -en:	119
1.1.3.3.1.2. -dık, -dik:.....	122
1.1.3.3.1.3. -mış, -miş:	122
1.1.3.3.2. Şimdiki Zaman Sıfat Fiili:.....	122
1.1.3.3.2.1. -yan, -yän:	122
1.1.3.3.3. Gelecek Zaman Sıfat Fiili:	125
1.1.3.3.3.1-cak, -cek	125
1.1.3.3.3.2. -malı, -meli.....	125
1.1.3.3.4. Geniş Zaman Sıfat Fiili:	126
1.1.3.3.4.1. -ar, -er.....	126
3. SONUÇ	127
4. KAYNAKÇA	130
EKLER.....	132
1. ATA GOVŞUDOV’UN HAYATI, ESERLERİ DORDEPEL ADLI ESERİ	133
1.1. Hayatı	133
1.2. Eserleri	133
1.3. Dordepel İsimli Eseri	135
2. METİN	136
2.1. TRANSKRİPSİYONLU METİN: ATA GOVŞUDOV’UN	137
DORDEPEL ADLI ESERİ	137
2.2. METNİN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARIMI: ATA GOVŞUDOV’UN	
DORDEPEL ADLI ESERİ	210
ÖZET.....	279
ABSTRACT	281

KISALTMALAR

- A : Govşudov, Ata, *Povestler ve Hekayalar*, Türkmenistan Döwlet Neşirýatı, Aşgabat, 1953.
- bk. : bakınız
- çev. : çeviren
- M : Govşudov, Ata, *Povestler ve Hekayalar*, Avtorlar Kollektivi, Magaríf, 1990.
- red. : redaktör
- s. : sayfa
- TDG : Türkmen Diliniň Grammatikası (Aşgabat, 1999)
- vd. : ve diğeri

TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ

TÜRKMEN KİRİL		TÜRKMEN LATİN		TÜRKİYE TÜRKÇESİ
Aa		Aa		Aa
BB		Bb		Bb
Чч		Çç		Çç
Дд		Dd		Dd
Ээ		Ee		Ee
Өө		Ää		Ee (Açık)
фф		Ff		Ff
Гг		Gg		Gg
Хх		Hh		Hh
Ии		İi		İi
Жж		Jj		Cc
Кк		Kk		Kk
Лл		Ll		Ll
Мм		Mm		Mm
Нн		Nn		Nn (diş)
Ңң		Ññ		Nn (damak)
Оо		Oo		Oo
Пп		Pp		Pp
Рр		Rr		Rr
Сс		Ss		Ss
Шш		Şş		Şş
Тт		Tt		Tt
Уу		Uu		Uu
Үү		Üü		Üü
Вв		Ww		Vv
Ыы		Yy		Iı

Йй		Ўў		Yy
Зз		Zz		Zz

Transkriptli metinde ünlülerdeki uzunluklar iki nokta (:) ile gösterilmiştir.

1. GİRİŞ

1.1. TÜRKMEN TÜRKÇESİNDE SIFATLAR¹

Nesnelerin ve kavramların özelliklerini, niteliklerini, işaretlerini, durumunu, görünüş özelliğini, rengini, tadını, hacmini, dış görünüşünü, bir nesnenin bir başka nesne ile olan zaman ve yer ilişkisini anlatıp; *nasıl*, *hangi* gibi sorulara cevap veren sözlere *sıfat* denir.

Sözcüklerin söz gruplarına bölünmesi üç prensip (semantik, morfolojik, sintatik) esasına dayanır. Sıfatlar, gramerde bağımsız kategori hükmünde, şu prensipler doğrultusunda ele alınır:

I. Sıfatlar, sahip oldukları anlamları gereğince, *nasıl* sorusuna cevap olurlar. Bu soru, nesnenin adını anlatan sözlere değil de, onun bir niteliğini, işaretini, özelliğini, rengini, tadını, şeklini, hacmini, büyüklüğünü, ölçüsünü belirleyen sözlere verilir. Eğer böyle sözler, anlamında nasıl sorusuna cevap verebiliyorsa, onları sıfatlar sayarız. Meselâ: nâhili?-akıllı, (nasıl?-akıllı), nâhili?-togalak, (nasıl?-yuvarlak), nâhili?-gızıl, (nasıl?-kıızıl), nâhili?-beyik, (nasıl?-büyük), nâhili?- yumşak, (nasıl?-yumuşak)

II. Sıfatları diğer söz gruplarından ayıran birkaç yapısal özellik vardır.

Sözdizimsel ve yapısal tür ile sıfat dereceleri yaparlar. Sıfatları isimlerden ayıran özellikler, derecelerin varlığıdır. İsimler hiçbir derece birleşmesini kabul etmezler.

a) *ap-ak* (ap-ak), *gap-gara* (kap-kara), *gıp-gızıl* (kıp-kızıl), *ap-acı* (ap-acı), *süp-süyci* (tap-tatlı) gibi önden eklenen pekiştirmeli şekilden başka da,

¹ Türkmen Türkçesi kısmının hazırlanmasında, “Türkmen Dilinin Grammatikası (Dil ve Edebiyat İnstituti, 1999)” adlı eserden faydalanılmıştır.

b) (-rak/-rek), (-mtıl/-mtıl), (-ımtıl/-ımtıl), (-gılt/gılt) vb. eklerin birleşmesiyle azlık derecesi de katarlar: *gızıl-gızılımtıl* (kırmızı-kırmızımtrak), *sarı-sarımtıl* (sarı-sarımtrak), *agır-agırrak* (ağır-ağırca), *gök-gökrek* (mavi-mavımtrak)

c) *iñ* (en), *çuv* (ap-), *şar* (kap-) gibi güçlendirici sözlerin, sıfatların önüne getirilmesiyle fazlalık derecesi yapılır. Meselâ: *iñ govı* (en iyi), *şar gara* (kapkara), *çuv ak* (apak) vb. Güçlendirici sözleri, isimlerin önüne getirmek mümkün değildir. Meselâ: *demir gapı* (demir kapı) tamlaması *iñ demir gapı* (en demir kapı) olarak kullanılmaz. Bu tamlamayı *iñ ovadan gapı*, *iñ ulı gapı* (en güzel kapı, en büyük kapı) gibi kullanmak mümkündür. Böyle bir yer değiştirme ile tamlayan görevindeki isim ile aynı görevdeki sıfatı ayırt etmek kolaydır.

d) Sıfatlar, farklı yapısal göstergelere sahiptirler. Bunlar sayesinde farklı söz grupları oluştururlar. Meselâ *akıl* (akıl): isim, *akıllı* (akıllı): sıfat; *dogum* (doğum): isim, *dogumlu* (doğumlu): sıfat; *yırt* (yırt): fiil, *yırtık* (yırtık): sıfat; *şakırda* (şakırda): fiil, *şakırdavuk* (şakırdayan): sıfat vb. Sıfatlar, kişi, durum, sayı, zaman eklerini kabul etmezler.

III. Sıfatlar, cümle içinde tamlayan görevinde kullanılırlar. Meselâ: *Kemine barıp görende, ol öyüñ ortasında ocag odı güvläp, ullakan gara gazanda yağlı çekdirme gaynap duran eken* (“Yomaklar”). [Kemine vardığında, evin ortasında gürleyen ocak ateşinde, büyük kara kazanda yağlı et yemeği kaynamaktaydı.] *Elini ıssı suvdan sovuk suva urdurmazdı.* (“Garagum”). [Elini sıcak sudan soğuk suya değdirmezdi.]

Sıfatlar, cümleye yalnızca tamlayan olarak dâhil olmazlar. Cümlelerin yüklemine bağlanarak zarf görevinde de kullanılırlar. Meselâ: *...çayçı çäynege bir zat ataveri! Çayıñ yuvan görünyär* (M. Seyidov Kerven). [Çaycı, demliğe bir dem atıver! Çayın yavan görünüyor.] *Aman oñat okayar.* [Aman iyi okuyor.]

Sıfatlar, çoğunlukla, adlardan önce gelerek onlara mahsus nitelikleri, işaretleri, özellikleri vb. gösterirler. Kimi zaman da metinde sıfatların ardından hangi ismin geleceği açıkça belli olur, bu durumda sıfatlar isimleşir. Meselâ: Gün *güçliniňki* (güçlü adamıňki) [gün güçlününki-güçlü adamıňki] , govurga *dişliniňki* (“dişli” adamıňki) [kavurma dişliniňki -dişli adamıňki], ya da *yamanıň* (Yaman adamıň) [kötünün-kötü adamıň]. İsimleşmek hadisesi, dilde belirli kurallara sahiptir. Bazı sıfatlar isimleşir ve aynen isimlerin işlevini yerine getirirler. Cümlelerin türlü öğelerini karşılarlar, onların durum, kişi değişimlerini aynen üstlenirler. *Garrı* (yaşlı), *goca* (kocamış), *yalançı* (yalancı), *mert* (mert), *namart* (namert)... gibi sözcükleri, isim grubuna geçip, asıl işlevini değiştiren sözler olarak değerlendirebiliriz.

1.1.1. YAPILARINA GÖRE SIFATLAR

Türkmen Türkçesinde yapılarına göre sıfatlar, üç ana başlık altında değerlendirilir: Basit Sıfatlar, Türemiş Sıfatlar ve Sözcük Dizimiyle Yapılan Sıfatlar. Bu tasnifte birleşik sıfatlar, sözcük dizimiyle yapılan sıfatlar başlığı altında verilmiştir. Birleşik sıfatların yanı sıra bu başlık altında; Dizimli sıfatlar, bağlı sıfatlar, kelime tekrarı ile yapılan sıfatlar bulunmaktadır.

1.1.1.1. Basit Sıfatlar

Herhangi bir yapım eki almamış olan sözcüklerin sıfat görevinde kullanılması ile basit sıfatlar oluşur. Bu sıfatlar, çekim eki alabilirler.

Meselâ: ak (ak), gara (kara), gızıl (kızıl), govı (iyi), yaman (kötü), mekir (kurnaz), ulı (büyük), yeňil (hafif) vb.

Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesi arasında, basit sözcükler açısından bir farklılık bulunmamaktadır. Her iki lehçede de yapım eki almamış sözcükler basit sözcük olarak nitelenmiştir.

1.1.1.2. Türemiş Sıfatlar

İsimlerin çeşitli özelliklerini ifade eden, onları durum, renk, konum, biçim, ölçü, zaman yönünden niteleyen yapım eki almış durumdaki sözcüklerdir. Türemiş sıfatlar, isim ya da fiil kök ve gövdelerinden türeyebilirler. Türkmen Türkçesinde, sıfat türeten ekler kullanım sıklığına göre de sınıflandırılmıştır. Söz konusu yapım eklerinin işlek olup olmadıklarına göre ayrı başlıklar altında değerlendirildikleri görülmektedir.

1.1. 1.2.1. İsimden Türeyen Sıfatlar

Türkmen Türkçesinde isimlerden sıfat yapmak için kullanılan *işlek* ve *işlek olmayan ekler* şunlardır: -lı/-li (-lı/-li), -sız/-siz (-sız/-siz), -lık/-lik (-lık/-lik), -kı/-ki (-kı/-ki), -dakı/-däki (-dakı/-deki), -lak/-lek (-lak/-lek), -daş/-deş (-deş/-deş) vb.

1.1.1.2.1.1. İşlek Ekler

I. -lı/-li (-lı/-li) eki hem isim yapmada hem de sıfat yapmada kullanılır. Ama onun bu kullanımı sıfat yapımında daha fazla görülür. -lı/-li (-lı/-li) eki sadece Türkmen dilinde değil, aynı zamanda diğer bütün Türk dillerinde kullanılan bir ektir. Bu ekin yardımıyla yapılan sıfatları anlamına göre iki gruba ayırabiliriz.

a) Belli bir nesnedeki, varlıktaki, canlı varlıklardaki hâli, işareti, görünüşü, yeteneği, zamanla değişime uğrayan dış görünüşü, hastalıkla alâkalı olarak zuhura gelen hâlleri bildiren sıfatlardır. Meselâ: *Berdi govı **akıllı** ogul tapıpsıñ – diýdi.* (N.Sarıhanov, Yagtlığa çıkanlar) [Berdi güzel, *akıllı* oğlan bulmuşsun, dedi.] *Ol Nikolayıñ **çırçıklı, inçekeselli** yüzüne sın edýardı.* (L. Tolstoy. Eserler, VIII tom). [O Nikolay'ın *hastalıklı, veremli* yüzüne bakıyordu.]

b) Belli bir şeyin, bir nesnede, bir varlıkta, bir kimsede var olduğunu, bir şeye ait olduğunu bildiren sıfatlar. Meselâ: *Ovadan **mundirli**, bili **gılıçlı**, egni zer **poganlı** şol general şäher häkimidi* (R.Esenov. Dünyäde sen bar) [Güzel *ceketli*, beli *kılıçlı* omzu altın *apoletli* o general şehrin hâkimiydi.] ... **Panushlı** *hızmatçı olarıñ öñünden baryardı.* (V.Yan, Çingiz han) [*Fenerli* hizmetçi onların önünden gidiyordu.]

II. -sız/-siz (-sız/-siz) eki çok kullanılan eklerden birdir. -lı/-li (-lı/-li) ekinden zıt anlam katmasıyla ayrılır. Bu ek, somut ve soyut isimlere, aynı zamanda, Arap, Fars ve Rus dillerinden geçen sözcüklere, alıntı kelimelere eklenerek sıfat yaparlar. -sız/-siz (-sız/-siz) ekleriyle meydana gelen sıfatları da iki gruba ayırmak mümkündür. Birinci gruptaki sıfatlar nitelik yönünden yokluğu anlatır. Meselâ: *El götergil, üz umıdıñ, / **Ähtsiz**, **ıgrarsız** adamdan* (Zelili, Saylanan eserler) [Elçek, umudunu kes, sözünde durmayan *hayırsız* adamdan.] *Halnazar onı **manısız** sovallardan, soñsuz soraglardan dındaranı üçin, Arutyun oña öz yanından sag bol aytdı.* (B. Kerbabayev, Aygıtlı ädim) [Halnazar onu, *manasız* suallerden, sonsuz sorulardan kurtarmak için Arutyun ona kendi adına “sağ ol” dedi.]

İkinci gruptaki sıfatlar, nitelenen varlıkta ya da kişide belli bir şeyin yok olduğunu, varlık ya da kişinin o şeye sahip olmadığını belirtirler. Meselâ: *O nämedir, **dervezesiz** kaladır, / O nämedir, **penciresiz** binadır* (Magtımğulı, Saylanan eserler) [O nedir? *Kapısız* kaledir. O nedir? *Penceresiz* binadır.]

-sız/-siz (-sız/-siz) eklerinin diğer görevi, kimi sayı, kesir gibi ölçü anlatan sözcüklere eklendiğinde, *tükeniksiz* (tükenmez), *gayduvsuz* (azimli) gibi sözcüklere eklendiğinde yokluk ifade etmeyip, aksine varlık ve çokluk bildirmesidir. Meselâ: ***Bulutsız*** *asmanıñ yüzünde sansız yıldızlar petreşyardiler.* (V. Yan, Çingiz han) [*Bulutsuz* semanın yüzünde sayısız yıldızlar parlıyordu.]

III. -lık/-lik (-lık/-lik) ekleri de, çok kullanılan eklere girer. Türkmen dilinde -lık/-lik (-lık/-lik) ekleriyle çeşitli anlamlarda sıfatlar yapılır.

a) İsimlere eklenip, belli bir gruptan olan nesnelerin, belli bir yerde çok bulunduğunu bildiren sıfat yaparlar. Meselâ: *Olar yabılarını suva yakıp, **otluk** yerde bağladılar.* (B. Seytâkov, Doganlar) [Onlar atlarını suya yakın, *otluk* yerde bağladılar.]

b) Kimi isimlere eklendiğinde, nitelenen şeyin ne için kullanıldığını, ne için gerektiğini anlatan sıfat yapmaya yarar. Meselâ: *Ata Köpek tamdır odunluk çöp çapayın diyip, bir **yandaklık** yere barıpdır.* (“Yomaklar”) [Ata Köpek, tandır ateşi için çerçöp bulayım, deyip *otluk* bir yere gitti.]

c) Kimi isimlerde, nesnenin zaman ve devir ile ilişkisini, ayrıntılarını, sayılarını, miktar yönünden niteliğini gösteren sıfat yaparlar. Meselâ: *Bular özara razılaşıp, **güyzlük** sogan ekipdirler.* (“Yomaklar”) [Bunlar kendi aralarında anlaşıp, *güzlük* soğan ekmişler.]

IV. -k1/-ki (-k1/-ki) ekleri sıfat yapmada oldukça fazla kullanılır. Onun bağlanmasıyla türeyen sıfatları, manalarına bakıp iki gruba ayırmak mümkündür.

a) Zaman gösteren, belirteç ve isimlerin niteliğini, kişinin belli bir vakitteki durumunu gösteren sıfat yaparlar. Meselâ: *Yaşırın zat yok, **şu günki** kızlar, **ertirki** eneler* (“Owadan”) [Gizli bir şey yok, *bu günkü* kızlar, *yarınki* analar.]

b) Yer, yön, genişlik anlamını veren sözcüklerden, nesnenin belli bir yerdeki yönünü, boşluktaki durumunu anlatan sıfat yapar. Meselâ: ***Günbatarkı** bağlarıñ seleñläp duran başlarını göryänizmi?* (M. Rid, Başsız atlı) [*Batıdaki* bağların serinleyen başlarını gördünüz mü?]

V. -dak1/-deki (-daki/-deki) ekleri zaman, yer durumu belirten -da/-de ekine -k1/-ki (-k1/-ki) ekinin bağlanmasıyla oluşur ve nesnelerin yerini ve ayrıntılarını gösteren sıfat yapar. Böyle sıfatlara, *bulunma sıfatları* da denir. Meselâ: *Klausıñ*

daşındaki sakçılar tüzeleni. (N. Sarıhanov, Yagtlığa çıkanlar) [Klaus'un *dışındaki* bekçiler yenilendi.]

VI. -lak/-lek ekini de çok kullanılan ekler grubuna ekleyebiliriz. Türkmen dilinde bu ekin yardımıyla yapılan sıfatlar nesnenin, kişinin ve canlıların belli bir niteliğinin, azasının ölçü yönünden fazlalığını anlatır. Meselâ: *Stoluň ortasında garınlak, murtlak... bir çişik adam otırdı.* (Şol yerde) [Masanın ortasında göbekli, bıyıklı... şişman bir adam oturdu.]

VII. -daş/-deş eki. Bu da çok kullanılan eklerdendir. Çoğunlukla isimlerde bir nesne ile bir başka nesnenin, bir kimse ile bir başka kimsenin iç durum ve dış görünüş açısından benzerliğini, yakınlığını, paralellliğini, hemfikir olduğunu bildiren, hem de onların yer ve zaman açısından birliğini ve genelliğini anlatan sıfat yapmaya yarar. Meselâ: *Men seni görenimde, öz zamandaş yigitlerim yadıma düşyär.* (N.Sarıhanov, Yagtlığa çıkanlar) [Seni gördüğümde kendi zamanımdaki yiğitlerim aklıma geliyor.]

1.1.1.2.1.2. İşlek Olmayan Ekler

I.-çıl/-çi (-çıl/-çi) eki asıl olarak isim yapan ektir. Az miktarda olsa da -çıl/-çi eklerinin yardımıyla yapılan sıfatlara Türkmen dilinde de rastlanır. Böyle sıfatlar, ayrı kişilere ait görünüşleri ve bilinen alışkanlıkları gösterir. Meselâ: *Bir yola şähere bir ulı cedelçi, pelsepeçi gelipdir.* ("Yomaklar") [Bir kere bir büyük şehre tartışmacı, felsefeci gelmişti.]

II.-çıl/çil (-çıl/-çil) eki az kullanılan karmaşık bir ektir. Bu ekler -çıl/-çi (-çıl/-çi) ekiyle aynı anlamdadır. Meselâ: *Ata Köpek bir ırımçıl molla bilen görüşmekçi bolanda, bilmen birden cep elini uzadayıpdir.* (A. Köpek, Ata Köpek yıldırgan) [Ata Köpek boş inanç sahibi molla ile karşılaştığında aniden sol elini uzatmıştır.]

Anlatılanların yanı sıra şu anda Türkmen dilinde işlekliğini yitiren -mal/-mel, -eññir ve -ñur, -çık ve -mçik gibi ekler kimi sıfatların oluşturulmasında da görülür. Meselâ: *Halnazar hem özüniň irimçik tüýüni Mehinlä oykaman galmadı.* (Şol Yerde) [Halnazar'da kendi irice saçını Mehinlä okşamayan kalmadı.] *Aysoltan öreň işeññir gız.* [Aysultan çok çalışkan kız.]

Türkmen dilinde Arap ve Fars dillerinden giren ve aslında ayrı birer sözcük olan -keş, -dar, -hor, -kâr/-gâr, -ana, -paraz, -ban gibi sözcüklerin ve -bi, bet-, nâ-gibi öneklerin ve nispet î'sinin de sıfat yapmak için kullanılan birer türetme eki olarak kabul edildikleri görülmektedir. Birer sözcük niteliğindeki -keş, -dar, -hor, -kâr/-gâr, -ana, -paraz, -ban ibareleri Türkiye Türkçesinde sözcük köküne dâhil kabul edilir. Sözgelimi -kâr ibaresini almış olan *hizmetkâr* sözcüğü, birleşik ya da türemiş değil, basit sözcük olarak değerlendirilir. Yahut -paraz (-perest) ibaresini alan *ateşperest* sözcüğü de aynı bakış açısı ile değerlendirilir. Bu ibareler, ait oldukları Fars dilinde de ayrı birer anlam ifade eden sözcüklerdir. Sözgelimi -keş, *keşîden* (çekmek) fiilinin geniş zaman köküdür. Yani, tek başına anlamı olan bir sözcüktür. Ekler ise, en basit tanımlarıyla, anlamları olmayan, ancak eklendikleri sözcüklere anlam ve görevler yükleyen dil birimleridir. Diğer ibarelerden -dâr, dâşten (var olmak, var bulunmak) fiilinden; -kâr, kerden (yapmak, etmek) fiilinden; hor ise, horden (yemek) fiilinden türetilmiş ayrı birer kelimelerdir. Türkmen Türkçesinde bu sözcükler ayrı birer sözcük olarak değil, birer yapım eki olarak düşünülmüşlerdir:

I. -keş: Bu ek, kullanılan sözcüklerin yapımında yararlanılan eklerden biridir. -keş eki bağlanarak yapılan sıfatın anlamı belli bir işle aşırı meşgul olmayı, belli bir kişiye kötülük yapmayı ifade eder. Meselâ: *Dogrudan-da, men bu barada gıbatkeş heleyle dönen ekenim.* ("Garagum") [Gerçekten de ben burada *dedikoducu* kadınlara dönmüşüm.] *Bizler peydakeş däl, çarva adam.* ("Göroglı") [Bizler burada *tefeci* değiliz, göçebe adam.]

II. -dar: Bu çok kullanılan ekin bağlanmasıyla yapılan sözcük, kişinin görünüş açısından farklılığını, meşgul olduğu işi bildirir. Meselâ: *Olar biz yalı adamlara gatı*

rehimdar, *sähelçe iş buyursalar, diñe pul beryärler*. (N Sarıhanov, Yagtlığa çıkanlar) [Onlar bizim gibi adamlara çok *merhametli*, az iş buyursalar da para veriyorlar.]

III. -hor eki. Bu ekin bağlanmasıyla türeyen sıfatlar, anlam olarak kişiye mahsus, olumsuz görünüşleri anlatır. Meselâ: *Yüz gözlerinde rehim-şepagat yok, faşistleriñ adamhor cellatları*. (Şol yirde) [Suratlarında merhamet, şefkat yok, faşistlerin *yamyam* cellâtları.]

IV. -ı/-i eki. Arap dilinden geçen bu eklerin bağlanmasıyla yapılan sıfatlar, Türkmen dilinin gramerinde çok fazla yer tutar. Bu ekler, aitlik ve ilgililik bildirir.

a) Birçoğu, isimlere doğrudan bağlanır. Meselâ: *tarihı* (tarihî), *tankıdı* (tenkidî), *ılmı* (ilmî).

b) Sonu -at/-et ekleriyle biten sözcüklerin bu bölümleri atılıp, ondan sonra gelen bölümüne -ı/-i ekleri bağlanarak yapılanlar. Meselâ: *hakıkı* (hakikî), *sıyası* (siyasî).

ç) Sonu -yat/-yet ekleriyle biten sözlerin bu bölümleri atılıp, kalan bölümüne sıfat hükmünde ulananlar. Meselâ: *edebi* (edebî), *medeni* (medenî),

d) Kimi iş-eylem bildiren sözcüklerin sonuna -ı/-i eki bağlanıp, sıfat yapanlar. Meselâ: *klassıkı* (klasikî), *liriki* (lirikî), *tehniki* (tekniksel).

V. -kär/-gär eki. Az sayıda Arap ve Fars sözcüklerin diziminde karşılaşılan, kişinin görünüşündeki farklılığı, yeteneği anlatan sıfat yaparlar. Meselâ: *Eysem Aşgabadıñ talapkär tomaşaçılarına-da subut etdi*. (“Ovadan”) [Eysem Aşkabat’ın *istekli* izleyicilerine de kanıtladı.]

VI. -ana eki. Bu türetme ekleri, Türkmen dilinde az sayıda *türkana* (basit), *görkana* (sevimli), *erkana* (özgür) gibi Türkçe sözcüklerde karşımıza çıkar. Bunun gibi sıfatlar, kişinin iç ve dış durumunu gösterirler. Meselâ: *Ol dul ayalyň görkana gızına söz aytmaga gelipdir.* (Yakınam däl”) [O dul kadının güzel kızına anlatmaya gelmiştir.]

VII. -paraz eki. Bu ekin yardımıyla türeyen sözlerle, çok seyrek karşılaşılır. Bu ek kişinin görünüşünü, nasıl olduğunu bildirir. Meselâ: *Türkmenler mıhmanparaz halkdır.* [Türkmenler misafirperver halktır.]

Türkmen dilinde Arap ve Fars sözcüklerinin kullanımı ile yaygınlaşan, daha sonra Türkçe sözcüklere de bağlanıp, sıfat yapmaya yarayan bi- (bey), nâ- (na) öneklerini de işlek sözcük yapan ek hükmünde göstermek gerekir.

VIII. bi- (bey) öneki. Bu yapısal ekin arkasından gelen sözcükler, nesnelerde, varlıklarda bulunan birçok ayrıntıyı, kişiye mahsus görünüşü gösterir. Yokluğu ve olumsuzluğu ifade eder. Meselâ: *Magtımguılı, sözlär sözüň aňlamaz. / Bidert kişi dertli sözüň diňlemez.* (Magtımguılı, Saylanan goşgular) [Mahtumkulu söyler, sözünü anlamaz. Dertsiz kişi dertli sözünü dinlemez.]

IX. Nâ- (na-) öneki. Bu önek de bağlandığı söze olumsuzluk anlamı katar. Nesnelerin özelliklerini bildiren sıfat yapar. Meselâ: *(Biziň ilimize gündoğardan nāmālim bir adamlar mukaddes İslam dinini eşitmedik vagşy atasparazlar çozıpdırlar.* (V.Yan, Çingiz han) [Bizim ülkemize doğudan kim olduğu belli olmayan, mukaddes İslam dinini duymayan, vahşi ateşperestler saldırdı.]

1.1. 1.2.2. Fiilden Türeyen Sıfatlar

Türkmen Türkçesinde basit ve türemiş eylemlere çeşitli türetme eklerinin bağlanmasıyla yapılan sıfatların kullanımı yaygındır. Türkmen Türkçesinde -ık/-ik, -uk/-ük/-k, -ak/-ek/-k, -gır/-gir/-gur/-gür, -ançak/-gançak, -çak/-çek, -agan/-egen gibi

eylemlerden sıfat yapan ekler vardır. Bu eklere bağlanarak yapılan sıfatlar hareket neticesinde meydana gelen niteliği, özelliği, görünüşü anlatır.

1.1. 1.2.2.1. İşlek Ekler

I. -ık/-ik (-ık/-ik) eki.

a) Kimi sözcüklerin asıl anlamına göre nesnenin hareketini ve bu nesnenin vaziyetini bildiren sıfatlar yaparlar. Meselâ: **Yapık** *gapım tut diyen.* (“Hutdı-Humar”) [*Kapalı* kapımı tut diyerek.]

b) Kişiye has görünüşü bildiren sıfat yaparlar. Meselâ: *Mämmet ussanıñ özem gatı* **gısıık** *adam eken.* (A.Köpek, Ata Köpek yığırar) [Mehmet Usta’nın kendi çok *cimri* adammış.]

c) Kişinin iç ve dış görünüşünü bildiren sıfat yaparlar. Meselâ: *Öñem* **tutuk** *yüzi has bulaşdı.* (“Garagum”) [Önce *kederli* olan yüzü tamamıyla karıştı.]

d) Cansız varlıkların dış görünüşünü bildiren sıfat yaparlar. Meselâ: *Kemine ömrüni bir* **yırtık** *içmekde geçiripdir.* (“Yomaklar”) [Kemine ömrünü *yırtık* giysiyle geçirmiştir.]

II. -ak/-ek/-k eki. Eylemden sıfat yapmada kullanılan türetme eklerinden biridir. Bu ekin bağlanmasıyla yapılan sıfatlar, nesnelerin hareketi neticesinde ortaya çıkan niteliği, görünüşü ve kişinin farklılığını bildirir. Meselâ: *Onuñ... diñe* **tegelek** *sudurı galıpdı.* (B. Kerbabayev, Aygıtlı ädim) [Onun... yine *yuvarlak* görüntüsü kalmıştı.]

Bu ek, gelecek zaman sıfat fiilinin olumsuz biçimini kabul eden sözcüklere eklenerek kişiye ait olan niteliği ve hayvanlara ait özelliği gösterir. Meselâ: *Munuñ*

*yanında özüne yoldaş edinen **geplemezek** yigidi bar.* (V.Yan, Çingiz han) [Bunun yanı sıra kendine arkadaşlık eden *sessiz* yiğit var.]

III. -gır/-gir/-gur/-gür eki. Genellikle eylemlerden sıfat yaparlar. Bu sıfatlar nesnelerin özelliğini, kişinin herhangi bir azasına mahsus farklılığı, hayvanların hareketine bağlı özellikleri gösterir. Meselâ: **Duygur** akılıñ bilmecek sırtı yok. (“Yakınam däl, belendem däl, pesem däl”) [*Sezgili* aklın bilmeyeceği sır yok.]

IV. -ançak/-gançak/-çak/-çek eki. Basit ve türemiş eylemlerden meydana gelerek nesnelerin dış görünüşünü, durumunu ve kişinin azalarını sıfat yaparlar. Meselâ: *Çagalar **taygançak** yerde oynamagı oñat görerler.* [Çocuklar *kaygan* yerde oynamayı iyi görüyorlar.]

V. -agan/-egen eki. Bu eki alarak oluşan sözcükler kişilerin neyi iyi yaptığını, nesnelerin özelliğini, hayvanların hususiyetini ve alışkanlıkları anlatır. Meselâ: Sebâbi: “*Yük çekmek için kuvvatlı, dayav, **çapagan** ve **depegen** eşek gerek*” diylen *cümle yazılıpdır.* (G. Hıdırov, Salam aylan günüm däl) [Nedeni: “Yük çekmek için kuvvetli, iyi koşan, çok tepen eşek gerek” diye cümle yazılmıştır.]

VI. -gı/-gi eki. Bu ekler eylemin edilgenliğini ve eski derecelerini alan eylemlerle kavramların ve canlıların hareket halindeki durumunu anlatır. Meselâ: *Hovlınıñ önünde **çökerilgi** düyeler, **gañtarılgı** atlar kändi.* (B. Seytäkov, Tılla seniñ ıkiñda) [Avlunun önünde dizlerinin üstüne *çöken* develer ve *bağlı* atlar çoktu.]

VII. -ıcı/-ici/-yıcı eki. Bu ek anlam itibariyle -çı/-çi ekiyle benzerdir. Nesnelerin özelliğini, kişinin ve onun belli azasının görünüşünü, özelliğini belirtir. Meselâ: ... *ullakan çadır asmana uçcak bolup duran äpet **yırtıcı** guşa menzeyärdi.* (“Garagum”) [... koca çadır semaya uçacak gibi duran büyük *yırtıcı* kuşa benziyordu.]

VIII. -gın/-gin eki. Bu eki alabilen sözcükler hareket neticesinde meydana gelen özelliği, durumu bildirirler. Anlatılan özellik ve durum tabiattaki şeylere aittir. Meselâ: *Şonuñ üçin okıcı Baynazarıñ **azgın** hareketini görýär.* (“Edebiyat we sungat”) [Bunun için okuyucu Baynazar’ın *azgın* hareketini görüyor.]

IX. -ın/-in eki. Bu ek -gın/-gin ekinde, -g sesinin düşmesiyle meydana gelmiştir. Orhun Yazıtlarındaki bağlama edatının (-lı/-li) yerine kullanılmıştır. Meselâ: *O dünyäniñ ähli **gizlin** sırlarınıñ añırsına yetipdi.* (V.Yan, Çingiz han) [O dünyanın *gizli* sırlarına vakıftı.]

X. -vuk/-vük eki. Bu ekler ses ve karakter anlatan sözlerden meydana gelen eylemlere eklenip sıfat yaparlar. Yapılan sıfatlar nesnelerin dış görünüşüne bağlı özellikleri, kişiyi ve onun herhangi bir azasına bağlı olan özelliği bildirir. Meselâ: *...**gübürdevük** ses bilen çalt-çalt okamaga başladı.* (A. Köpek, Ata Köpek) [*...gürültülü* sesle hızlı hızlı okumaya başladı.]

1.1. 1.2.2.2. İşlek Olmayan Ekler

I. -anç/-ç eki. Bu ek eylemlerden hem isim hem de sıfat yapar. Yapılan sıfatlar nesnelerin dış görünüşlerindeki farklı özellikleri, kişilerin iç özelliklerini ve canlılara ait durumları anlatır. Meselâ: *Bu **eymenç** zatlary görenleriñ, goy, iñ soñkusı biziñ neslimiz bolup galsın.* (“Ovadan”) [Bu *korkunç* kişileri görenleri bırak, en son bizim neslimiz kalsın.]

II. -ı/-i (-ı/-i) eki. Bu ek *tarıhı, fiziki* gibi sözcüklere bağlanan -ı/-i ekiyle benzerlik gösterse de ayrı yapıdadırlar. Konuşmada kullanılan -ık/-ig varyantına da klasik edebiyatta rastlanır. Meselâ: *Sen cahana **dolug** sen, cahan senden bihabar.* (Mahtıngulı, Saylanan goşgular) [Sen cihanla *dolusun*, cihan ise senden bihaber.]

Dilin gelişimiyle birlikte bu ekten -k/-g sesleri düşerek -ı/-i varyantını oluşturmuştur. Meselâ: ***Öli** arslandan diri sıçan* (“Nakıl”) [*Ölü* aslandan diri sıçan.]

III. -ındı/-indi (-ındı/-indi) eki. Bu ek çok az sayıda sözcüğe bağlanır. Sözcüklerin içeriği nitelik yönünden küçüklük, eksiklik, ve olumsuzluk belirtir. Meselâ: *...oña bir varak-taşlandı dutar satın alıp berdi.* (N.Sarıhanov, Yatılıga çıkanlar) [...ona bozuk, *döküntü* bir dutar satın alıp verdi.]

Bu eklerden farklı olarak eylemlerden sıfat yapan -uv/üv/-v veya -ca/-ce ekleri birçok sözcük yapımında kullanılmaktadır. Meselâ: *övrence* dellek (acemi berber), *güymence* iş (eğlenceli iş).

Türkmen Türkçesinde -man/-men, -cañ/-ceñ ekleri hem isim hem de fiil kök ve gövdelerine gelerek türemiş sıfat meydana getirirler. Türkiye Türkçesinde, ekler yazılışları itibariyle aynı olsalar bile, farklı işlevlerde kullanıldıkları zaman, ortak bir başlık altında toplanmazlar. Örneğin -l eki, *üz-* fiiline getirildiğinde üzölmek sözcüğü türer. Bu sözcüğün almış olduğu ek, fiilden fiil türeten ek olarak değerlendirilir. -l ekinin *diri* ismine getiriliğinde onu *diril-* fiili hâline getirdiği görülebilir. Bu durumda yazılışı aynı olan ek, isimden fiil türetme eki olarak değerlendirilir. Bu iki örneğe bakılarak -l ekinin hem isimden hem de fiilden fiil türeten bir ek olduğu söylenmez. Türkmen Türkçesinde ise, işlevleri farklı da olsa yazılışı aynı olan -man/-men, -cañ/-ceñ hem isimden hem de fiilden sıfat türetme eki olarak dikkate alındığı görülmektedir:

I. -man/-men:

a) İsimlerden kişinin nasıl olduğunu, uzuvlarının diğerlerinden farklılığını, hayvanların kimi eksikliklerini gösteren sıfatlar yapar. Meselâ: **Kirpikmen** gözlerini *yığı gırpmasam şol vakadan soñ galıpdır* (“Garagum”) [*Kirpiksiz* gözlerimi sık kırpmaışım o olaydan sonra peyda olmuştur.]

b) Sıfat fiilin -ar/-er eklerini alabilen eylemlere bağlanıp, çoğunlukla, eklenen kök eylemdeki hareketi meydana getiren öznenin, niyetini ve amacını, onu yapmaya muktedir olduğunu vs. anlatır. Meselâ: “Siz **edermen**, mert, çıdamlı adamlar, ikimiz

yaly däl” diyerdi. (A. Gurbanov, Öylänçi) [“Siz *cesur*, mert, sabırlı, adamlar, ikimiz gibi değilsiniz.” derdi.]

II. -caň/-ceň (-can/-cen) eki. Bu ekler de kullanılan ekler grubuna girer.

a) Türkmen dilinde kişinin iç dünyasını, kişiliğini anlatan öznenin görünüşteki farklılığını, kabiliyetini bildiren sıfat yaparlar. Meselâ: *Kemine sopy bolup gezip yörka, husyt hem **nebisceň** piriniň il-güni her ädimde aldayşını görýär.* (“Yomaklar”) [Kemine sofu olarak gezedursun, cimri ve *menfaatçi* pirinin halkı her adımda onun aldanişını görüyor.]

b) Basit ve türemiş eylemlerden yapılan sıfatlar, kişinin karakterini ve isteğini bildirir. Meselâ: *Bir gezek onuň gısganç ve **söğünceň** goňşusınıň hovlınıň kölegesinde irkilip oturan gazlarına gözi düşüpdür.* (“Ependi”) [Bir kez onun kıskanç ve *küfürbaz* komşusunun avlusunun gölgesinde kabarıp oturan kazlarına gözü düşmüştür.]

1.1.1.3. Birleşik Sıfatlar

Türkmen Türkçesinde birleşik (goşma) sıfat tabiri, Türkiye Türkçesindeki bileşik sıfatlardan farklı biçimde düşünülmüştür. Türkmen Türkçesinde bu ifade, sözdizimsel yapıdaki sıfatların alt başlığı biçiminde sunulmuştur. Birden fazla sözcükten oluşan ve aynı ismi niteleyen bütün sıfatlar, sözdizimsel biçimde oluşturulmuş sıfatlar başlığı altında verilmiştir. Birleşik sıfatlar, bu grup içinde bitişik yazılan sıfatları karşılamaktadır. Ancak Türkiye Türkçesinde birleşik sıfat söz grubuyla ifade edilen kavram, birden fazla sözcükten oluşan bütün sıfatları karşılamaktadır. Bu sıfatların bitişik ya da ayrı yazılmaları, onların birleşik sıfat oluşturmalarına engel değildir. Bu söylenenler bir önekle izah edilecek olursa;

Bugdayrenk yüz tamlamasındaki *bugdayrenk* sıfatı, Türkmen Türkçesindeki birleşik sıfat olarak değerlendirilmektedir. Ancak *yasıl, gök saplı gezlig* (yeşil, mavi

saplı bıçak) tamlamasındaki *yasıl gök saplı* sıfatı birleşik sıfat olarak değil, dizimli sıfat olarak değerlendirilmiştir. Türkiye Türkçesinde ise aynı verilen örneklerdeki her iki sıfat da birleşik sıfat başlığı altında değerlendirilir.

İki lehçe arasında bitişik ve ayrı yazılmaya dair imlâ kuralları arasındaki farklar da birleşik sıfatlar bahsinde bazı ayrımların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sözelimi, ilk örnekte verdiğimiz *bugdayrenk yüz* tamlamasındaki *bugdayrenk* sözcüğü Türkiye Türkçesinde bitişik yazılmaz. Bu tamlama Türkiye Türkçesinde *buğday renk[li] yüz* biçiminde gösterilir. Ayrı yazılan ancak aynı ismi niteleyen ve birden fazla sözcükten oluşan sıfatlar Türkmen Türkçesinde birleşik kabul edilmez. Bu da göstermektedir ki, iki lehçenin ortak bir imlaya sahip olmaması da birleşik sıfatlar bahsinde bazı farklılıkların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Türkmen Türkçesinde birleşik sıfatları da kapsayan sıfatların sözdizimsel olarak yapılışı bahsi, şu başlıklar altında verilir:

- 1.3.1. Birleşik (Goşma) Sıfatlar
- 1.3.2. Dizimli (Düzümlü) Sıfatlar
- 1.3.3. Bağlı (Tirkeş) Sıfatlar
- 1.3.4. Kelime Tekrarı ile Yapılan Sıfatlar

1.1.1.3.1. Birleşik (Goşma) Sıfatlar:

İki ya da ikiden fazla basit kelimenin birleşmesi neticesinde meydana gelirler. İstenilen iki kelimenin birleşmesiyle tek kelime meydana getirmeyebilir. Ortaya çıkan yeni kelimenin anlamı, onu meydana getiren sözcüklerin ayrı ayrı anlamlarından uzak değildir. Yani, bu birleşme tesadüfî bir birleşme değildir, zorunluluk neticesinde meydana gelmiştir. Birleşik sıfatlar, nesnelerin niteliğini, özelliğini, rengini, kişiye has özellikleri ve farklılıkları bildirir. Birleşik sıfatları meydana getiren kelimeler, çok fazla sözcük türünden meydana gelir ve yapıları çok çeşitlidir.

a) İsimle ismin birleşmesinden meydana gelen birleşik sıfatlar, nesnelerin niteliğini, özelliğini, dış görünüşünü, şeklini anlatır. Kişilere ait farklılığı gösterir. Meselâ: *Güne yanan **bugdayrenk** yüzünden Gacar han nâçe cüycerip seretse-de, hiç hili üytgeşiklik aňybilmedi.* (N. Atdayev, Geňeş) [Güneşte yanan *buğday* renkli yüzüyle Gacar Han her ne kadar dikilip izlese de, durumun değiştiğini anlayamadı.]

b) Basit veya türemiş sıfatla ismin birleşmesinden meydana gelen birleşik sıfatlar. Bu gruptaki sıfatlar, nesnelerin niteliğini, özelliğini, kişilerin özelliklerini ve niteliklerini, uzuvlarıyla ilgili iç ve dış durumları anlatır. Meselâ: *Günlerde bir gün Ependi üzüm bagına baryarka, **çalacan** garganıñ üstünde urşup duran iki sanı oglanı görüpdür.* (“Ependi”) [Günlerden bir gün Efendi üzüm bağına vardığında, zayıf karganın üzerinde tepişip duran iki çocuğu görmüş.]

c) Sıfatla sıfatın birleşmesinden meydana gelen birleşik sıfatlar. Bu gruptaki sıfatlar, nesnelerin rengini, dış görünüş özelliğini anlatır. Meselâ: *Soñra Mämetcan... **garagüz** eşik geyip, dervezeden gircen bolsa, sakçılar goybermecek bolıylarlar.* (“Hutdı-Humar”) [(Sonra Mehmetcan... *Kara pis* elbiseyle, kapıdan gireceği zaman, bekçiler bırakmayacak oldular.)]

d) Sayı ile sıfatın birleşmesinden meydana gelen birleşik sıfatlar. Nesnelerin sayı yönünden fazlalığını ve niteliğini anlatır. ***Dörtgırañ** piyadanıñ öñki gılygı oñlı däldi.* (A. Allanazarov. İner yüki) [*Şişman* piyadenin önündekinin kıyafeti güzel değildi.]

Yukarıdaki örnekte birleşik sıfatların ilk ögesi, sahip olduğu sayı anlamını ihtiva etmektedir. Zaman zaman da sayılar, kelimelerle birleşerek birleşik sıfat meydana getirirler. Önceki anlamından uzaklaşıp, yeni bir anlam kazanırlar. Meselâ: *Meni **yüz dürli** sap atmaga mecbur eden han boldı.* (N. Sarihanov, Yagtlığa çıkanlar) [Beni *yüz türlü* kurnazlığa mecbur eden Han oldu.]

e) İsimle, varlık ya da yokluk ifade eden gelecek zaman bildiren sıfat fiilin birleşmesinden meydana gelen sıfatlar. Bu sıfatlar, kişinin niteliğini ve farklılığını gösterir. Meselâ: **Zähmetsöyer** ayal-gızlarıñ dört yüze golayy keteni dokamak bilen meşgullanyar. (A. Köpek. Ata Köpek yığırar) [*Çalışmayı seven kadın ve kızların dört yüze yakını, keteni dokumakla uğraşıyorlar.*]

f) Üçüncü şahıs ekiyle kullanılan isimle, sıfatın birleşmesinden meydana gelen birleşik sıfatlar. Bu türdeki sıfatlar, kişilere ve genellikle canlı varlıklara ait olan niteliği ve özelliği gösterir. Meselâ: Yaşulı, ocagıñ başına **şähdaçık** görnüşde geldi. (B. Hudaynazarov, Göreş meydanı) [*Yaşlı, ocağın başına neşeli bir biçimde geldi.*]

Yukarıda geçen sıfatların çoğunda öğelerin birleşmesi için bir kural yoktur. Bazen öğelerin yeri değiştirilse de sözün anlamı değişmez. Meselâ: sarı gulpag-gulpagı sarı (sarı kalpak-kalpağı sarı), garanebis-nebsi gara (kötü nefis-nefsi kötü) vb. Bunların tersi olarak da kimi zaman birleşik sıfatların yapısı oldukça sağlam olur, bunların öğelerinin yerlerini değiştirmek veya birbirinden ayırmak mümkün olmaz. Meselâ: inedördül (meydan) [dörtgen meydan], tutanyerli (gız) [ısrarlı kız].

Türkmen dilinde bir ögesi hoş, kör, kem gibi dil birimlerinden, ikinci ögesi ise Arap ve Fars sözcüklerinden ya da az miktardaki Türkçe sözcüklerden ibaret olan birleşik sıfatlar da vardır. Bir ögesi Türkçe sözcüklerden oluşanların çoğu, Türkmen diline yakın geçmişte girmiştir. Birleşik sıfatlardaki anlamı ikinci öğedeki hali, özelliği, durumun varlığını ya da yokluğunu gösterir. Meselâ: Bir **körzehin** akter goşgı yazmaga başlapdır. (“Edebiyat ve sungat”) [Bir yeteneksiz aktör şiir yazmaya başlamıştır.]

1.1.1.3.2. Dizimli Sıfatlar:

Bunlar da birleşik sıfatların bir çeşididir. Ama dizimli sıfatlar gramatik yapısı ve anlamı açısından onlardan ayrılır. Dizimli sıfatlar iki veya ikiden fazla basit sözün art arda getirilmesi neticesinde oluşur. İfade ettikleri anlam açısından birleşik

sıfatlardan farkı, belli nesnelerin, varlıkların, canlıların belli bir yönünü değil de, birden fazla ve türlü özelliğini bildirmeleridir. Kuruluşlarına göre aşağıdaki bölümlere ayrılırlar:

a) İki veya ikiden fazla basit ve türemiş sıfatın, kelimeye çeşitli yönden art arda gelişi. Meselâ: ... *kakamın arkası bilen geldi-de, **yasıl gök saplı** gezligini sançdı.* (N. Sarihanov, Yagtlığa çıkanlar) [Babamın arkasından gelip *yeşil, mavi saplı* bıçağını sapladı.]

b) İki veya ikiden fazla basit sıfatın, birbirini takip ederek gelişi. Meselâ: ***Gara dor*** *at bolsa, oghum, ol atıñ gözi çakandır.* (“Göroğlu”) [*Kara yağız* atsa, oğlum, o atın gözü mavidir.]

c) Üçüncü şahsın yerinin değiştirilerek eklenmesini kabul eden sözün, basit ve türemiş sıfatlara dönüştürülmesi ile. Meselâ: *Stoluñ ortasında garınlak, murtlak, **gözleri pensneli**, eginleri zerli, pogonlı, sarımtıl geyimde, bir çişik adam otırdı.* (B. Kerbabayev, Aygıtlı ädim) [Meydanın ortasında göbekli, bıyıklı, *gözleri gözlüklü*, omuzları altın apoletli, sarımtırak renkte giyimli, şişman bir adam oturdu.]

1.1.1.3.3. Bağlı Sıfatlar:

Bağlı sıfatlar, tamlama öğelerinin kendi aralarında sözdizimsel ve anlamsal olarak kaynaşmaları ile oluşur. Gramatik açıdan iki kısma ayrılır.

1. Öğelerinin her ikisi de kendi başına kullanıldığında ayrı ayrı anlamlara gelen bağımsız sözlerden oluşan bağlı sıfatlar.

a) Eş anlamlı sözcüklerin birleşmesiyle meydana gelen sıfatlar. Bu sıfatların dizimindeki öğeler, bazı şartlarda anlamları tam olarak örtüşmese de, bir yönleri ile anlamdaştırılır. Kimi zaman bu öğeleri, birbirlerinin yerine kullanmak mümkün değildir. Bu sıfatların öğeleri, kendi içinde birbirinin anlamını güçlendirmeye yarar.

Onların öğeleri, basit ve türemiş sıfatlar veya eylemlerden meydana gelir. *Muña akıllı başlı her bir äriñ pugta düşünmegi gerek.* (“Edebiyat ve sungat”) [Burada *akıllı uslu* her kişinin sağlam düşünmesi gerekir.]

b) Karşıt anlamlı sözcüklerden oluşan bağlı sıfatlar. Bu gruba ait sıfatlar, çelişki ve zıtlık anlamı veren iki kelimedenden oluşur. Ancak yeni oluşan kelime, karşıt anlam ifade etmez; aksine yukarı gruptaki sıfatların ortaya çıkardığı anlama yakın bir anlam meydana getirirler. Bu tipteki bağlı sıfatların öğeleri, basit ve türemiş sıfatlardan oluşur. Meselâ: *ulı-kiçi meseleler hatar tutuşıp, onuñ gerdenine mündi.* (“Yaşlık”) [*İrili ufaklı* meseleler sıralanıp, onun bağrına bindi.]

c) Öğelerinin herhangi birisinin özel bir biçimde eklenmesi, tek başına anlamları olan sözcüklerin sıralanması ile oluşturulan sıfatların, belirli kurallara göre birleşmesi sırasında meydana gelirler. Onlar isimlerden, sıfatlardan yapıp, niteliğin ve düşüncenin kişiye ait olduğunu, kimi özelliklerin belli bir yerde bulunduğunu bildirirler. Belli bir dereceye kadar renk de bildirirler. Meselâ: *Dınman, otlu suvlu yerni ızlarlar.* (“Garagum”) [Durmadan *otlu sulu* yeri izlerler.]

2. Öğelerinin ikincisinin hiçbir anlamı olmayan sözcüklerden oluşan bağlı sıfatlar. Bu birleşmede birinci ögenin rolü açık olarak anlaşılır, ikinci ögenin anlamı yoktur. Yeni meydana gelen sözcüğün oluşmasında ikinci ögenin de belli bir derece yardımı vardır. Buradaki farklılığın biri de, öğelerdeki sözcüklerin seslerinin düzenlenmesidir. Onlardaki seslerin hece sayısı açısından eşitliği neticesinde ahenk ve uyumluluk meydana gelir.

a) Öğelerinden birisinin başındaki ünsüzün tekrarlanmasıyla yapılır. Meselâ: *Ay, ece, bizä acıgyas, hey, gati-guti naniñ yokmı?* (“Yomaklar”) [(Ey, anne, biz acıktık: ey, bize *katı kutu* bir ekmeğin yok mu?)]

b) Birinci ögenin ilk sesi ünlü, ikinci ögenin ilk sesi ünsüz seslerden oluşan, kalan seslerin benzeşmesi ile yapılanlar. Meselâ: *Capbak baş-altı gün öyüñ uşak-*

düşek ovnuk işlerini edip halıs yadapdır... (“Yomaklar”) [Carbak beş altı gün evin *ufak tefek* işlerini yapıp yorgun düştü.]

c) Birinci ögenin başındaki ünsüz sesin, ikinci öğedeki başka bir ünsüz ses ile birleşmesi neticesinde yapılanlar. Meselâ: *Özi bilmeyän bolsa-da, bolup barşı örän göze ilginç geynişi, holpı-solpı, yakası açık, harbı gullukça meñzeyän yeri yok.* (N. Sarihanov, Yagtlığa çıkanlar) [Kendini bilmiyor olsa da, göze garip gelen kıyafeti, *paspal*, yakası açık haliyle askeri görevliye benzemiyor.]

1.1.1.3.4. Bir Kelimenin Tekrarlanmasıyla Yapılan Sıfatlar

Türkmen dilinde bazı sıfatlar, kelimenin tekrarlanması sonucunda oluşurlar. Bütün sıfat derecelerinde olduğu gibi, tekrarlanarak meydana gelen sıfatlarda da anlam değişmesi gerçekleşmez. Aynı olarak söylendiğinde farklı bir sözcük ortaya çıkmaz. Ancak, bunu bütün tekrarlar hakkında iddia etmek doğru olmaz. Onların bir kısmının farklı anlam taşıdığını görebiliriz, yani bu sözlerin öğelerinin birini atarak kullanamayız. Bununla birlikte, tekrarlanma ile yapılan sıfatlar, gramatik kuruluş yönünden birleşik ve bağlı sıfatlarla bir sistem kurabilir. Onun için bu türden sıfatları analitik türetmenin bir türü kabul etmek gerekir. Bunlar, miktar yönünden, çokluk düşüncesi ile ilişkili durumu, özellikleri, meydana gelişi anlatırlar.

a) Bir adın tekrarlanması ile meydana gelen sıfatlar. Meselâ: *Akmayanıñ yolu menek-menek ulı mavı garpızı özüniñ çal guşagı bilen guşayardı.* (B. Kerbabayev, Saylanan eserler) [Akmaya'nın yolu *benek benek* büyük mavi karpuzu, kendi gri kuşağı ile sarıyordu.]

b) Basit ve türemiş sıfatların tekrarlanması ile yapılan sıfatlar. Meselâ: *Onuñ sal-sal eşiklerine gözi düşüp, oña gövni yetmän, üstünden gülmek isteyär.* (“Yomaklar”) [Onun *salkım saçak* elbiselerin bakıp, ona belli etmeden gülmek istiyor.]

1.1.2. ANLAM VE GÖREVLERİNE GÖRE SIFATLAR

Türkmen Türkçesinde anlam ve görevlerine göre sıfatlar değerlendirilirken, yalnız niteleme sıfatları göz önünde tutulmuş, Türkiye Türkçesinde *belirtme sıfatları* olarak adlandırılan tür ise tasnifin dışında tutulmuştur. Türkmen Türkçesi, Türkiye Türkçesinde belirtme sıfatları başlığı altında toplanan sıfatları, farklı sözcük türlerine dâhil etmiş ve onları sıfat olarak değerlendirmemiştir. Sözelimi;

- Türkiye Türkçesinde belirtme sıfatlarının bir alt başlığı olan sayı sıfatları, Türkmen Türkçesinde ayrı bir sözcük türünü oluşturan *sayılar* başlığı altında verilmiştir. Tüm sayı ifade eden sözcükler, bunların ek almış biçimleri ve oluşturdıkları tamlamalar, ayrı bir başlık altında değerlendirilmiş ve ayrı bir sözcük türü olarak incelenmiştir (bk. TDG, 1999: 116-146).

- Türkiye Türkçesinde belirtme sıfatlarının bir alt başlığı olan işaret sıfatları, Türkmen Türkçesinde *zamirler* başlığı altında verilmiştir (bk. TDG, 1999: 157-168). Sözelimi “**Bu** cay obanıň çetinde bolan caylardan biridi (A. Govşudov. Saylanan Eserler)” [*Bu* ev köyün kenarındaki evlerden biriydi.] cümlesindeki *bu* sözcüğü, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi sıfat olarak değerlendirilmez. Bu sözcük Türkmen Türkçesi kurallarına göre bir zamirdir (bk. TDG, 1999: 159).

- Türkiye Türkçesinde belirtme sıfatlarının bir alt başlığı olan belgisiz sıfatlar, Türkmen Türkçesinde *zamirler* başlığı altında verilmiştir (bk. TDG, 1999: 177-183). Sözelimi “*Bu gice bütün ak baydaklarıň yerine gızıl baydak dikildi* (A. Durdıyev. Saylanan Eserler)” [Bu gece *bütün* ak bayrakların yerine kızıl bayraklar dikildi.] cümlesindeki *bütün* [bütün] sözcüğü, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi sıfat olarak değerlendirilmez. Bu sözcük Türkmen Türkçesi kurallarına göre bir zamirdir (bk. TDG, 1999: 181).

- Türkiye Türkçesinde belirtme sıfatlarının bir alt başlığı olan soru sıfatları, Türkmen Türkçesinde *zamirler* başlığı altında verilmiştir (bk. TDG, 1999: 168-176).

Sözelimi “*Hallı mollarıň hovlusı haysı yerde bolar* (A. Govşudov. Saylanan Eserler)” [Benli molların avlusı *hangi* yerdedir?] cümlesindeki *haysı* (hangi) sözcüğü Türkiye Türkçesinde olduğu gibi sıfat olarak değerlendirilmez. Bu sözcük Türkmen Türkçesi kurallarına göre bir zamirdir (bk. TDG, 1999: 174).

1.1.2.1. Niteleme Sıfatları

Türkmen Türkçesinde “sıfatlar” bahsi, Türkiye Türkçesindeki “niteleme (vasıflandırma) sıfatları”na tekabül etmektedir. Türkmen Türkçesinde “belirtme sıfatları” başlığı altında bir sıfat türü bulunmadığı için, TDG (1999) adlı kitapta “sıfatlar” başlığı altında anlatılan konunun, Türkiye Türkçesindeki “niteleme sıfatları”na denk gelmektedir. Söz konusu eserde sıfat başlığı altında verilen bütün örnekleri, “niteleme sıfatı” olarak değerlendirebiliriz.

1.1.2.1.1. Niteleme Sıfatlarının Anlam Grupları

Şimdiki zaman Türkmen Türkçesinde sıfatlar, anlamları itibariyle on gruba ayrılır. Türkiye Türkçesinde ise anlam ve görev her ikisi birlikte düşünülerek aşağıdaki gibi bir tasnife gidilmemiştir.

1. Renk anlatan sıfatlar.
2. Tat anlatan sıfatlar.
3. Nitelik, özellik, durum anlatan sıfatlar.
4. Kişinin karakterini, dış görünüş özelliğini, hayvanların farklılıklarını anlatan sıfatlar.
5. Hacim, büyüklük, ölçü anlatan sıfatlar.
6. Nesnelerin, kavramların yerini belirten; yön bildiren sıfatlar.
7. Zaman kavramı bildiren sözcükleri oluşturan sıfatlar.
8. Varlık gösteren sıfatlar.
9. Yokluk gösteren sıfatlar.

10. Nesnelerin kendine has benzerliği ve kişinin düşünce ve fikir yönünden bağlantısını anlatan sıfatlar.

1.1.2.1.1.1. Renk anlatan sıfatlar.

Bu gruba öznel yargıyı türeten, yapısal özellik gereğince derece yapan ekleri alabilen, basit ve kimi türemiş sıfatlar girer. Nesnelerin, hayvanların dış görünüşünün, kişinin belli bir organının hangi renkte olduğu bu gruptaki sıfatların yardımı ile anlatılır. Bunlar da kendi arasında iki gruba ayrılırlar.

a) Nesnelerin rengini ya da renk farklılığını bildiren sıfatlar. *Nasıl* ve *hangi* sorularına cevap verirler. ak (ak), gara (kara), gök (mavi), gızıl (kıızıl), sarı (sarı), yaşıl (yeşil), mele (yavruağzı), goñur (kahverengi) vb. Meselâ: *Ol adam: -Daşı ak, içi sarı- diyipdir.* (“Ependi”) [O adam: “Dışı beyaz, içi sarı” demiştir.]

b) Hayvanların rengini bildiren sıfatlar. Bunların bazıları hayvanların sadece belli bir yönü hakkında bilgi verir. Gri, kır, al, boz vb. Kalanları ise diğer hayvanlara mahsus rengi bildirir. ala, çapar, gonur, çal vb. Meselâ: *Ullakan çıpar köpek oğlancığıñ ayaklarına süykenyârdi.* (“Garagum”) [Büyük sarı köpek, oğlancığın ayaklarına sürtünüyordu.]

Renk anlatan sıfatlara bugdayreñk yüz (buğday renkli yüz), aklı-gızılı güller (beyazlı kırmızılı güller) gibi birleşik ve bağlı sıfatları da dâhil edebiliriz.

1.1.2.1.1.2. Tat anlatan sıfatlar.

Bu gruba giren sıfatlar, yenilip içilen nesnelerin tat yönünden birbirinden farkını, her birinin kendine mahsus lezzet özelliğini anlatır. Sıfat derecesini alabilen ve alamayan basit ve türemiş sıfatlar bu gruba aittirler. *Nasıl* ve *hangi* sorularına

cevap verirler. Meselâ: *Çaycı, bir çäyneş acı çay ber.* (M. Seyidov, Kerven) [Çaycı, bir demlik *acı* çay ver.]

1.1.2.1.1.3. Nitelik, özellik, durum anlatan sıfatlar.

Nitelik sıfatlarının miktarı oldukça fazla olup, bunlar varlıkların, soyut kavramların niteliğini, özelliğini, dış görünüşü ile ilgili farklılıklarını anlatırlar. Bunlar yapısal kuruluşları itibarıyla basit ve türemiş sıfatlardan oluşabilir. Bunlar kendi içinde 5 gruba ayrılır.

a) Nesnelerin dış görünüşü ile ilgili ayrıntılarını, özelliklerini, durumunu anlatan sıfatlar. Meselâ: *Gapıları **nagşlı** hovlular uzakdan hovalanıp görünyardı.* (V. Yan, Çingiz han) [Kapıları *nakışlı* avlular uzaktan belirip görünüyordu.]

b) Nesnelerin hareket açısından sahip olduğu görünümü, nitelik yönünden eksiliği, yetersizliğini, durumunu anlatan sıfatlar. Böyle sıfatların basit sıfatlardan meydana gelmesinin sebebi, anlamlarının iş ve hareketle bağlantılı olmasıdır. Meselâ: *...Kemine ömrünü bir **yırtık** içmekde geçiripdir.* (“Yomaklar”) [Kemine ömrünü *yırtık* bir kürk ile geçirmiştir.]

c) Tabiat olaylarının özelliğini, nitelik ve durum yönünden belirten sıfatlar. Meselâ: **Dımık, petiş** hovada dem alma birhili kın yalı sızıldı. (B. Kerbabayev, Aygıtlı ädim) [*Bunlatıcı ve sıkıcı* havada nefes almak bir hayli zor gibiydi.]

d) Öznel düşüncelere mahsus niteliği, özelliği anlatan sıfatlar. Bunları sıfat yapan sözcüklerin, kavramların, olayların kök anlamı içeriğine göre tasnif etmek gerekir. Birincisi, sıfat yapan sözcükler, basit anlamından hareketle oluşturulur, ortaya çıkan anlam biraz daha belirli olur (*kın iş-zor iş, gızıklı kitap-ilginç kitap*). İkincisinde ise, kişinin kavramlara karşı takındığı öznel bakışı ortaya çıkar (*acayıp hova-acayıp hava, güzel durmuş-güzel durmuş*). Bu gruba basit ve türemiş sıfatlar girebilir.

e) Bu gruptaki sıfatlar, Rus dilinden ve Rus dili aracılığıyla başka dillerden geçmiş olan sözcüklerden oluşur. Bunlar, nitelenen nesnenin, düşüncenin, olayın neye ait olduğunu, neye mensup olduğunu bildirir. Meselâ: *Men sizi **diplomatik** gepleşige iberemok.* (A. Nazarov, Hatarlı gadamlar) [Ben sizi *diplomatik* konuşmaya göndermedim.]

1.1.2.1.1.4. Kişinin karakterini, dış görünüş özelliğini, hayvanların farklılıklarını anlatan sıfatlar.

Bunların çoğu, kişinin karakter özelliğini, hayvanların nitelik ve özelliklerini ve farklılıklarını göstererek derece yaparlar: *agsak*, *semiz* (aksak, semiz) gibi. Bununla birlikte kişiler ve hayvanlar hakkında ayrı ayrı sıfatlar da vardır. *Şullı* (hastalıklı), *şırdam* (dik kulaklı) gibi sözler, kişiye aittir, *tepegen* (çifte atan), *süsegen* (süsen) gibi sıfatlar da hayvanları niteler.

I) Kişinin karakterini, dış görünüş özelliğini, hayvanların farklılıklarını anlatan sıfatlar, dört gruba ayrılır.

a) Akıl, sağduyu ve dış görünüş ile bağlantılı sıfatlar. Kişinin karakterini gösterirler. Niteliğinin nasıl derecelendiğini bildirirler. Bunların hepsi adlaşmış sıfat yaparlar. Bu gruptaki sıfatlar, kişinin olumlu yönünü gösterdikleri gibi *-akıllı*, *mert-* (akıllı, mert), olumsuz özelliklerini de gösterirler: *bivepa*, *biedep* (vefasız, edepsiz). Meselâ: **Alçak, bälçik** yigitdigine şübhe galmayardı. (A. Gurbanov, Öylänçi) [*Neşeli, munis* bir genç olduğuna şüphe kalmadı.]

b) Dış görünüşle ilgili farklılıkları gösteren sıfatlar. Kişinin belli uzuvlarının özelliklerine dair sıfatlar yaparlar. Meselâ: *Rast yetişen **semiz** gız* (“Görogli”) [Düzgün yetişen *şişman* kız.]

c) Kişiyeye mahsus ruhsal ve fiziksel eksiklikleri, ayrıca kimi uzuvlarındaki aksaklıkları anlatan sıfatlar. Meselâ: *-Gel-ay, bu **dâli** ayalı gıyudan bir çıkarayın-diyip oylanıdır.* (“Ependi”) [Gel, bu *deli* kadını kuyudan bir çıkaralım, diye düşünmüştür.]

d) Kişinin zaman açısından durumunu, onun ruhsal yönünü, iç dünyasını belirten sıfatlar. *Men henize çenli gayinenemiñ şeyle **şadıyan** yüzünü görmendim.* (A. Atacanov, Öz tanışlarım) [Ben bugüne değin kaynanamı böyle *güler* yüzlü görmedim.]

II) Hayvanlara has alışkanlıkları ve davranış farklılıklarını gösteren sıfatları da anlamlarına göre üç gruba ayırırız.

a) Hayvanların becerilerini, yeteneklerini, alışkanlıklarını, özelliklerini gösteren sıfatlar. Meselâ: *Artıgıñ gövñüniñ **yüvrük** ata atlanıp, gamçıláp baryanına heniz salım geçmândi.* (B. Kerbabayev, Aygıtlı adım) [Artık gönlünün *hızlı* atına atlayıp, onu kamçılıyıp vardıgında bir saniye bile geçmemiştı.]

b) Hayvanların fiziksel eksikliklerini, dış görünüşlerindeki farklılıkları anlatan sıfatlar. Meselâ: *Bu yerde **şahlak** goçları, kekeci bir gariş gızıl horozları uruşdıryardılar.* (Şol yerde) [Burada *boynuzlu* koçları, ibikleri bir karış olan kızıl horozları dövüştürüyorlardı.]

c) Hayvanların görünüşünü ve hangi ırka ait olduğunu bildirilen sıfatlar. Meselâ: ***Türkmeni** goynuñ yüñi has inçe bolyar.* (*Türkmenî* koyunun yününün özelliğı ince olmasıdır.)

1.1.2.1.1.5. Hacim, büyüklük, ölçü anlatan sıfatlar.

Bunlar nesnelerin türlü ayrıntılarını gösterdiklerinde zıt anlamlılık ilişkisi içinde bulunabilirler. Çünkü bu gruptaki sıfatların birçoğunun karşıt anlamlısı vardır.

Meselâ: ...*Ulu* kazanlarda etler gaynayardı. (B. Kerbabayev, Saylanan eserler) [Büyük kazanlarda etler kaynıyordu.]

1.1.2.1.1.6. Nesnelerin, kavramların yerini belirten; yön bildiren sıfatlar.

Bu gruptaki sıfatların anlamı, diğer leksik-semantik gruplara bakıldığında, onlardan ayrılır. Bunlar nesnelerin, kavramların yerini, bulunduğu yeri ve konumu anlatır. *Hangisi* sorusuna cevap verir. Bunlara -k1/-ki (-k1/-ki), -dak1/-dâki ekleri eklenip yapılan sıfatlar da denir. Meselâ: **Ortakı** öyüñ gapısında işigi eyvanlı tam bardı. (B. Kerbabayev, Aygıtlı âdim) [*Ortakı* evin kapısında eşigi eyvanlı dam vardı.]

1.1.2.1.1.7. Zaman kavramı bildiren sözcükleri oluşturan sıfatlar.

Bunlar, nesnenin zamanla alâkalı özelliğini bildirirler. Bunlar basit anlamında zaman bildiren sözcüklere -k1/-ki (-k1/-ki), -lık/-lik (-lık/-lik) eklerinin bağlanması neticesinde meydana gelirler. Meselâ: *Bu bağşını düynki garşılananlardan dâldi.* (N. Sarıhanov, Yagtığa çıkanlar) [Bu ozan *düynkü* karşılananlardan değildi.]

1.1.2.1.1.8. Varlık gösteren sıfatlar.

Bu gruba giren sözcükler, türemiş sıfatlardan olup, *nasıl* ve *hangi* sorularına cevap verirler. Bunlar, nitelenen sözcüklerde zaten var olan düşüncenin bulunduğunu, ya da onun alışılmıştan fazla olduğunu gösterirler. Meselâ: ...*Remezan içip oturan çaylı* kâsesini yerde goydi. (N. Sarıhanov. Yagtığa çıkanlar) [Ramazan içip durduğu *çay dolu* kâsesini yere koydu.]

1.1.2.1.1.9. Yokluk gösteren sıfatlar.

Sıfatların yokluk bildiren grubu, türemiş sözcüklerden, çoğunlukla -sız/-siz (-sız/-siz) ekinin eklenmesiyle yapılan kelimelerden oluşup, *nasıl* ve *hangi* sorularına cevap verirler. Bunlar, anlamları gereğince niteledikleri nesnede herhangi bir hâlin,

işaretin yok olduğunu bildiriler. Meselâ: ***Bulutsuz*** *asmanın şâhdi açıkdı.* (A. Allanazarov, Yedi dâne) [*Bulutsuz* gökyüzünün keyfi yerindeydi.]

1.1.2.1.1.10. Nesnelerin kendine has benzerliği ve kişinin düşünce ve fikir yönünden bağlantısını anlatan sıfatlar.

Bu gruba giren sıfatlar, bir nesne ile bir başka nesnenin, bir kimse ile bir başka kimsenin iç özellik, dış görünüş, düşünce ve fikir yönünden benzerliğini, belli bir şeyde zaman ve yer açısından paralelliği gösterirler. Çoğunlukla -daş/-deş ekini alabilen sözcüklerden oluşup, *nasıl* ve *hangi* sorularına cevap verirler. Meselâ: *Men seni görenimde öz zamandaş yigitlerim yadıma düşyär* (N. Sarıhanov, Yagtlığa çıkanlar) [Ben seni gördüğümde, *kendi zamanımdaki* gençler aklıma geliyor.]

1.1.2.3. Belirtme Sıfatları

Belirtme sıfatları, Türkmen Türkçesinde sıfatlar başlığı altında incelenmemektedir. Bu sıfat türünü oluşturan örnekler, farklı sözcük türlerine dağılmış vaziyettedir. Aşağıda, farklı sözcük türleri olarak incelense de, bir ismi niteleme görevinde kullanıldıkları için sıfat olan örnekler bir araya getirilmiştir.

1.1.2.3.1. Sayı Sıfatları

“Sayılar” Türkmen Türkçesinde, müstakil bir sözcük türünü oluşturmaktadır. Aldıkları ekler, cümle içinde kazandıkları anlamlar gibi kimi özellikler göz önünde tutularak sayılar, ayrı bir başlık altında toplanmıştır. Sayı bildiren sözcükler, Türkiye Türkçesinde işlevlerine göre, zamir, zarf, edat ya da sıfat olabilirler. Örneğin bir sayısı,

“Kapıdan içeri birisi girdi.” cümlesinde “bir” sayısı, ismin yerini tutarak zamir görevi kazanmıştır.

“Kapıdan içeri birden girdi.” cümlesinde “bir” sayısı fiili nitelediğinden zarf görevi kazanmıştır.

“Kapıdan içeri bir ben girdim.” cümlesinde “bir” sayısı edat görevinde kullanılmıştır.

Türkmen Türkçesine göre yukarıdaki cümlelerde geçen bütün “bir” sözcüklerinin türü ise “sayı”dır.

1.1.2.3.1.1 Asıl Sayı Sıfatları

Türkiye Türkçesinde, bir ismin kesin sayısını bildiren sıfatlara asıl sayı sıfatları denir. Türkmen Türkçesinde sayılar başlığı altında değerlendirilen sözcük türü içinde de asıl sayı sıfatlarına yer verilmiştir, ancak bunlar sıfat olarak nitelenmemiştir. Aşağıdaki örneklerdeki sayılar, bir ismi nitelemektedirler.

Bukcanıň içinden üç tagta kagız çıkdı (N. Sarıhanov, Saylanan eserler)
[Bohçanın içinden üç tabaka kağıt çıktı.]

Al, Mihail, bir ovurt çay içeli,/ Kanselyara tarap gideli onsoň (Ş. Kekilov.
Saylanan eserler) [Al, Mihail bir avurt çay içelim / Büroya doğru gidelim sonra]

1.1.2.3.1.2. Sıra Sayı Sıfatları

İsmi kaçınıcı sırada bulunduğunu bildiren sıfatlardır. İsme sorulan “kaçınıcı” sorusuna cevap verirler. Türkmen Türkçesinde ayrı bir sözcük türü olan “sayılar” başlığı altında sıra sayı sıfatı örnekleri de verilmiştir. Ancak sözcüklerin sıfat olduklarına değinilmemiştir.

*Yarışda **birinci** yerleri alan yüzücilere birinci dereceli diplomalar govşurıldı* (“Mugallımlar gazeti”) [Yarıştta *birinci* yerleri alan yüzücülere birinci dereceli diplomalar verildi.]

1.1.2.3.1.3. Üleştirme Sayı Sıfatları

Türkiye Türkçesinde bölüştürme ifade eden bu sıfatlar “kaçar” sorusuna cevap verirler. Sayı sözcüklerinin sonuna eklenen -ar eki ile üleştirme sayı sıfatları yapılır. Türkmen Türkçesinde ise aynı anlamı sağlamak için iki yapıdan istifade edilir: -in, -den. Meselâ: birin birin (birer birer), ikiden (ikişer), üçden (üçer) (Buran ve Aklaya, 2004). Sayı ifade eden kelimeler tekrarlanarak kelimelerin ikincisine uzaklaşma hali eki getirilerek veya herhangi bir sayı isminin ardından “biir”e yer verilerek yapılmaktadır: biir biir, bir-birden. (Kara, 2001 :44)

1.1.2.3.1.4. Kesir Sayı Sıfatları

İsmi kaç parçaya bölündüğünü bildiren sıfatlardır. Türkmen Türkçesinde bir sözcük türü olan “sayılar” başlığı altında değerlendirilirler

*Heniz **yarım** sagat geçmänkä, goňşy kolhozlardan gelmeli iki maşyn hem geldi* (A. Govşudov. Köpetdağıñ eteginde) [Henüz yarım sağıat geçmemişti ki komşu kolhozlardan gelecek iki makina geldi.]

1.1.2.3.1.5. Topluluk Sayı Sıfatları

Sayı isimlerinin sonuna getirilen -z eki ile yapılır, eşitlik ve benzerlik anlamı katarlar. Bir batında doğan yavruları da ifade ederler. Türkmen Türkçesinde ise eklendikleri sayı isminin anlamında bir değişiklik yapmazlar. Bu eki almış olan sözcüklerin topluluk bildirmek gibi bir işlevi yoktur.

Ekiz guzularını ızına tirkep , guyrığını elek yalı dok goyunlar mılayım güneşden lezzet alardılar (B. Kerbabayev. Aygıtlı ädim) [İkiz kuzularını ardına alan kuyruğu elek gibi dolu koyunlar sıcak güneşten tat alırdılar.]

1.1.2.4. İşaret Sıfatları

İşaret sıfatları, Türkmen Türkçesinde “zamirler” başlığı altında değerlendirilmiştir. Sözcüklerin bir ismi niteleyip nitelemediği önemsenmemiş, işaret bildiren tüm sözcükler zamir olarak değerlendirilmiştir. Ancak aşağıdaki örnekte görüldüğü üzere işaret bildiren sözcükler (bu, şu, o, öteki, beriki, diğer) bir ismi de niteleyebilirler:

“**Bu** cay obanıň çetinde bolan caylardan biridi (A. Govşudov. Saylanan Eserler)” [*Bu* ev köyün kenarındaki evlerden biriydi.]

1.1.2.5. Belgisiz Sıfatlar

Belgisiz sıfatlar, Türkmen Türkçesinde “zamirler” başlığı altında değerlendirilmiştir. Belirsizlik ifade eden sözcükler, ismi niteleyip nitelemedikleri önemsenmeden bütünüyle zamir olarak isimlendirilmiştir. Aşağıya aldığımız örnekler, zamir olarak verilmiştir. Ancak görüldüğü üzere belirsizlik bildiren sözcükler bir ismi nitelemektedirler, dolayısıyla sıfattırlar:

“*Bu gice bütün ak baydıklarıň yerine gızıl baydak dilikdi* (A. Durdıyev. Saylanan Eserler)” [Bu gece bütün ak bayrakların yerine kızıl bayraklar dikildi.]

1.1.2.6. Soru Sıfatları

Soru sıfatları, Türkmen Türkçesinde “zamirler” başlığı altında değerlendirilmiştir. Soru ifade eden sözcükler, ismi niteleyip nitelemedikleri önemsenmeden bütünüyle zamir olarak isimlendirilmiştir. Aşağıya aldığımız örnekler, zamir olarak verilmiştir. Ancak görüldüğü üzere soru bildiren sözcükler bir ismi nitelemektedirler, dolayısıyla sıfattırlar:

“*Hallı mollarıň hovlusı **haysı** yerde bolar* (A. Govşudov. Saylanan Eserler)”
[Benli molların avlusu *hangi* yerdedir?]

1.1.3. SIFATLARLA İLGİLİ BAZI ÖZELLİKLER

1.1.3.1. Sıfatlarda Derecelendirme

Sıfatlar, niteledikleri ismin sahip olduğu özellikleri bildirirler. Kimi zaman, ismin özelliğinin yoğunluğu, şiddeti, büyüklüğü, küçüklüğü, yetersizliği de sıfatlar ile ifade edilebilir.

Anlatılacak olan nitelik, renk, tat, görünüş vb. karşılaştırma neticesinde ortaya çıkarılabilir. Hatta sıfatın kök derecesinde de karşılaştırma vardır. Meselâ, *ulı* (büyük) ve *kiçi* (küçük) kelimelerini ele alıp değerlendirelim. At eşekten büyük, ama o, fille karşılaştırıldığında küçüktür. Bu örnekteki büyük ve küçük sözcüklerinin ifade ettiği anlamlar, mutlak anlamlar değildir. Demek ki, büyük sözcüğü kendisiyle denk, büyüklerin arasında ve küçüklerle kıyaslandığında büyüktür. Kendinden büyükler ile karşılaştırıldığında ise o, küçük olur. Diğer derecelerde de nitelik belirlemek için ölçüt olarak, sözcüğün kök derecesi alınır. Bu sebeple sıfat derecelerini, sözcüklerin kök derecelerinden ayrı öğrenmek mümkün değildir. Meselâ: *gızıl* (kızıl) değil de, *gızılrak* (kızılca) denildiğinde, bilinen kızıldan biraz daha az, solgun bir renk anlatılır. Eğer *çım-gızıl* (kıp-kızıl) denilirse, normal kızıldan

biraz daha fazla kızıl rengi belirtir. Türkmen dilinde sıfat derecelerini beş gruba ayırırız.

1. Sıfatların kök derecesi
2. Sıfatların azlık derecesi
3. Sıfatların fazlalık derecesi
4. Sıfatların karşılaştırma derecesi
5. Sıfatların öznel değer verme derecesi

1. Sıfatların kök derecesi. Diğer dereceleri belirlemek için esas olarak benimsenmiş, kabul edilen derecedir. Basit ve türemiş sıfatların kendi sözlük anlamından hareketle nitelik, özellik, görünüş anlatılır. Meselâ: ***Ulu** gazanlarda etler gaynayardı.* (B. Kerbabayev. Säylanan eserler) [*Büyük kazanlarda etler kaynıyordu.*]

2. Sıfatların azlık derecesi. Sıfatların azlık derecesi, kök derecesine bakıldığında niteliğin, miktarca azlığını bildirir. Kök derece ile karşılaştırıldığında, nesnelerin niteliğine, rengine, özelliğine, kişinin dış görünüşüne ve iç dünyasına, canlı varlıklardaki farklılıklara yönelik azlık değeri özne tarafından belirlenip, yüklenir. Azlık derecesini yapmak için bazı ekler kullanılır: -mtıl/-mtıl, -ımtıl/-ımtıl, -gılt, -sovult, -mtık/-mtık, -ımtık/-ımtık, -rak/räk.

a) Renk bildiren sözlere -mtıl/-mtıl, -ımtıl/-ımtıl eklerinin bağlanmasıyla sıfatın azlık derecesinin bir biçimi meydana gelir. Sıfatların anlamında söz konusu olan rengin normal dereceden azlığını, yetersizliğini anlatır. Meselâ: *Bütün töverekdäki gözyetim yer **gögümtıl** yaşıl övüsyär.* (B. Kerbabayev, Aygıtlı ädim) [Bütün civardaki gözlabildiğine uzanan yer, *mavimtrak* yeşil renklere bürünüyor.]

b) -gılt. Yalnız kızıl (kızıl) ve sarı (sarı) sözcüklerine bağlanır. Bu ek eklendiğinde, kızıl sözcüğünün sonundaki -ıl, sarı sözcüğünün sonundaki -ı düşer. Meselâ: *gızgılt* yüzli (kızılımsı yüzlü), *sargılt* çal (sarımsı çalı).

c) -sovult eki yalnız ak (beyaz) sözcüğüne eklenip, azlık derecesinde sözcük yapar. Meselâ: **Aksovult** gılıç yüzi sıvrını açyar diyäymeseñ. (R. Esenov, Dünyäde sen bar) [*Beyazımsı kılıç sathı sıvrını açar diyemezsin.*]

d) -mtık/-mtik, -ımtık/-imtik, -umtık/-ümtik ekleirnin yardımıyla renk ve tat anlatan sıfatların azlık derecesi yapılır. Meselâ: *Kövsarlap geyän şemal gışarışıp yatanlarıñ üstüne **çalımtık** tozan sovuryardı.* (B. Kerbabayev, Aygıtlı ädim) [Esip geçen şimal rüzgarı yatanların üstüne *grımsı* tozlar savuruyordu.]

e) -rak/-rek. Bu ekler hakkında Türkoloji’de ilginç fikirlere rast gelinmektedir. -rak eklenmesi, karşılaştırma yapılarında, kıyaslanan nesnelerin durumundaki farklılığın büyük olmadığının göstergesidir. Bu biçimde türeyen sıfatlar, kök derecesi ile karşılaştırıldığında, ona yakın bir biçimde, durumun küçüklüğünü, azlığını anlatır. Bu ek, azlık dereceleri yapan bu türden eklerle bakıldığında, çok yönlüdür ve çok kullanılır. Gördüğümüz türetme ekleri yalnızca renk ve tat anlatan sıfatlara eklenirken, -rak eki basit sıfatların hepsine [*gızılrak* (kızılca), *agrak* (ağırca), *ıssırak* (sıcakça), *süycürak* (tatlıca)...], türemiş sıfatların birçoğuna [*akıllırak* (akıllıca), *gaharcınrak* (öfkeli), *sıvılrak* (suluca)...] eklenebilir. Hatta, kimi yapım eklerinden sonra dahi getirilebilir. Örneğin: *acımtık* (acımsı)-*acımtıgrak* (acımtrak).

-rak/-rek ekinin bağlanmasıyla türeyen sözcük, kök derecedeki sözcüklerle karşılaştırıldığında anlatılacak olan niteliğin, özelliğin, görünüşün, tadın, durumun biraz eksikliğini, azlığını, küçüklüğünü anlatır. Meselâ: *Bugün **salkınrak**, ece* (B. Kerbabayev, Aygıtlı ädim) [Bugün *ılıkça* anne.]

3. Sıfatların fazlalık derecesi. Sıfatların fazlalık derecesi durumun, rengin, tadın, niteliğin, görünüşün, özelliğin, alışkanlığın, nitelenen objede alışılan ölçülerden daha fazla ve yüksek olduğunu ifade eder. Sıfatların fazlalık derecesi, çeşitli biçimlerde yapılır.

a) Yapısal (morfolojik) biçimde yapılışı: Sıfatların fazlalık derecesinin bu biçimde türetilişinde Türk dillerinin hepsine has durum ortaya çıkar. Basit sıfatların birinci hecesi ya da birinci ünlüsüne değin olan kısım tekrarlanır, bu tekrarlanan bölümün sonuna *m*, *p*, *s* seslerinden birinin getirilmesiyle yapılır. Bu tekrarların yapılışında hangi sesin (m, p, s) ekleneceği açıkça belirtilmelidir. Ama bunların diğer özelliklerini de söylemek gerekir. Eğer, sıfatlar ünlü ile başlarsa p sesi kullanılır. Meselâ: *ap*-ak, *ap*-acı, *ıp*-ıssı vb. Durum, tat ve kimi renk anlatan sıfatların da ilk ünlüsüne p sesi eklenebilir: *kup*-kuru, *kap*-katı, *sop*-soğuk, *sap*-sarı vb.

b) Analitik biçimde yapılışı: Fazlalık derecesini yapmak için sıfatların ön tarafına güçlendirici sözler ve kimi unsurlar eklenir. Bu unsurlar, eklendikleri sözcüğün bir ögesi gibi rol oynamazlar. Onlar yalnız, durumun normal derecesine bakıldığında özellikle yüksekliği ve fazlalığı bildirmede yardımcı ek olarak kullanılır. Güçlendirme sözcükleri, *çuw*, *çım*, *şar*, *şır*, *hüyt* gibi anlam içermeyen ve *İñ*, *örän*, *has*, *gatı*, *tüys*, *uçursız* gibi anlam taşıyan sözcüklerdir.

Çuv, *çım*, *şar*, *hüyt* sözcükleri genellikle renk anlatan sözcüklerden *şır* sözü ise, nesnenin görünüşünü anlatan sözcüklerin önüne gelir. O sözcüklerle birlikte hangisi kullanılırsa kullanılsın, rengin koyuluğunu ve normale göre fazlalığını anlatır. Meselâ: *Çuv* kızıl (çok kızıl), *çuv* ak (çok beyaz).

İñ, *örän*, *has*, *gatı*, *tüys* (aynı), *uçursız* (çok fazla) sözcükleri durum, nitelik, görünüş ve az miktarda da renk anlatan türetme sözcüklerinin önüne gelip fazlalık derecesini gösteren ekler hükmündedirler. Meselâ: *İñ* çılsırımı (en karmaşık), *örän* düşbi (çok anlayışlı).

4. Sıfatların karşılaştırma derecesi. Sıfatların karşılaştırma derecesi belli bir nesne ile başka bir nesnenin, bir düşünce ile başka düşüncenin, kişi ile başka bir kişinin nitelikleri bakımından karşılaştırılması neticesinde ortaya çıkar. Karşılaştırma, kök sözlerin anlamına göre eksiklik ya da fazlalık anlatabilir. Karşılaştırma derecesi sözdizimsel ve sözdizimsel-yapısal biçimler ile yapılır.

a) İki nesneyi, soyut düşünceleri, kişiye mahsus özellikleri, birbiriyle ilgili bir niteliği kıyaslar. Karşılaştırılan nesne çıkma durumunda, karşılaştırılan konu ise yalın durumunda bulunan sözcüklerdir. Neticede karşılaştırılan nesnenin durumuyla, diğer kıyas nesnesinin durumu arasında birçok farklılık ortaya çıkar. Meselâ: *Bal süyci, baldan bala süyci.* (Bal tatlı, çocuk baldan da tatlı) *Yaman söz gılıçdan yiti.* (Kötü söz kılıçtan keskin)

b) Garañda, seredeñde, görä son edatlarının getirilmesiyle yapıldığında, karşılaştırılan nesne yalın durumdan yönelme durumuna geçer. Kök sözcüğün anlamına göre niteliğe fazlalık ekler. Meselâ: *Mirat Amana garañda güyçli.* (Murat Aman’a bakıldığında *daha* güçlüdür.)

c) Karşılaştırılan nesne çıkma durumunda, diğer kıyas ögesi ise yalın durumda olur. Nitelik belirleyici sözün arkasından -rak/-rek ekleri getirilir. Burada -rak/-rek ekleri karşılaştırma derecesinin belirleyicisi olmaz. Ekin kullanılması zorunlu değildir. Burada ek, sözcüğün sahip olduğu ilk anlamı etkilemez, karşılaştırma esnasında ortaya çıkan küçük ölçüdeki farklılığın göstericisi hükmünde sözcüğe eklenir. Bu ekler, eklendiği sözcüğün kıyas anlamını değiştirmez. Ele alınan belli bir niteliğin, özelliğin, durumun, iç ve dış görünüşün karşılaştırılmasını, nesnenin durumuna göre azlığını ve eksikliğini ifade eder. Meselâ: *saygarmayan adam* (ayırt etmeyen adam), *İçeri daşardan salkınrak.* (İçerisi dışarıdan ılık.)

d) Karşılaştırma derecesinin bu tipinde, karşılaştırılan nesnenin yönelme durumuna seredeñde, garañda, görä yardımcı ögeleri, yönelme eki alan sözcüğün arkasından getirilir. Nitelik belirleyici sözcüklere -rak/-rek eki eklenir. Meselâ: *Ayal gızlara garañda toparda erkekleriñ sanınıñ artıgrak bolmağı zerurdı.* (“Edebiyat ve sungat”) [Kadın ve kızlara göre erkeklerin sayısının *daha fazla* olması zorunluydu.]

5. Sıfatlara öznel değer verme derecesi. *Sıfatları küçültme ve sevgi derecesi* ya da sadece *sıfatların sevgi derecesi* diye anlatılır. Son zamanlarda buna dair yeni

görüşler ortaya çıkmış ve “öznel değer verme” olarak söylenmeye başlamıştır. Bunun sebebi, diğer derecelerden farklı olarak kendine has bir özelliğe sahip olmasıdır. Bu türden derecelerde anlatılan durum, değerlendirilen nesnenin, kendi somut anlamından hareketle ifade edilir. Öznel değer verme derecesi, söyleyen kişinin nesnelerin, düşüncelerin, kişilerin, varlıkların durumuna, dış görünüşüne, rengine, özelliğine, şekline yönelik öznel bakışı ile ortaya çıkar. Bu derece -ca/-ce (-ca/-ce), -cık/-cik (-cık/-cik), -cak/-cek (-cak/-cek) eklerinin bağlanmasıyla meydana gelir.

I) -ca/-ce (-ca/-ce) eki. Ortaya çıkışını -ça/-çe eki ile bağdaştırırlar. Eklendiği sözcüğün anlamına göre, naziklik, küçüklük anlamı verir. Meselâ: *Sarıca telpegi* (Sarıca şapka)

II) -cık/-cik (-cık/-cik) eki. İsimlere, sıfatlara, sayılara, belirteçlere ve kimi eylemlere eklenebilir. Sıfatlara bağlandığında, çoğunlukla, söyleyenin (özenin), duygusal bakışını bildirir. -cık/-cik (-cık/-cik) basit sıfatlara bağlanır, sonu -k sesi ile bağlanan sözcüklere eklendiğinde, bu ses düşer. Meselâ: *Kiçicik tama* (küçükçük umut), *yumuşacık el* (yumuşacık el)

-cık/-cik (-cık/-cik) ekleri sözcüklerin sonuna eklenerek sıfat derecesi yaptığında, ek ile kök arasında -a/-e, -sa/-se sesleri türer. Meselâ: *Daracık içeri* (daracık iç)

Kelimenin anlamıyla küçüklük, eksiklik, azlık, görünüş ve durum anlatılacaksa, bu sözlere -cık/-cik (-cık/-cik) ekleri bağlanarak söyleyenin gözünden bu durumlar ifade edilir. Meselâ: *İncecik pürler* (incecik filizler)

III) -cak/-cek (-cak/-cek) eki. -cık/-cik (-cık/-cik) ekinin varyantıdır. Bu ek basit sıfatlara eklenir. -k sesi ile biten sözlere bağlandığında bu sesi düşürür. Meselâ: *sovucaş şemal* (soğukça rüzgâr)

Gördüğümüz gibi Türkmen dilinde sıfat dereceleri beş gruba ayrılmaktadır. Bunlar çeşitli dil birimlerinin arkasından eklenmektedir. Sıfat dereceleri, bu kelime

gruplarına ait anlam birimlerinin mana açısından kendi arasında karşılaştırıldığını, onların normalden (kök dereceden) azlığını ya da çokluğunu, bazen de söyleyenin kişisel görüşüne göre nesnenin nasıl olduğunu göstermeye yararlar.

1.1.3.2. Sıfatlarda Adlaşma

Sıfatlar, çoğunlukla, adlardan önce gelerek onlara mahsus nitelikleri, işaretleri, özellikleri vb. gösterirler. Kimi zaman da metinde sıfatların ardından hangi ismin geleceği açıkça belli olur, bu durumda sıfatlar isimleşir. Meselâ: *Gün güçlüniñki* (güçlü adamıñkı) [gün güçlünüñki-güçlü adamıñki] , govurga *dişliniñki* (“dişli” adamıñkı) [kavurma dişliniñki -dişli adamıñki], ya da *yamanıñ* (Yaman adamıñ) [kötünün-kötü adamıñ]. İsimleşmek hadisesi, dilde belirli kurallara sahiptir. Bazı sıfatlar isimleşir ve aynen isimlerin işlevini yerine getirirler. Cümlenin türlü öğelerini karşılarlar, onların durum, kişi değişimlerini aynen üstlenirler. *Garrı* (yaşlı), *goca* (kocamış), *yalançı* (yalancı), *mert* (mert), *namart* (namert)... gibi sözcükleri, isim grubuna geçip, asıl işlevini değiştiren sözler olarak değerlendirebiliriz.

1.1.3.3. Sıfat-Fiiller

Türkmen Türkçesinde sıfat-fiiller, “ortak işlikler” başlığı altında değerlendirilmiştir. Belli eklerin yardımıyla fiil görevinden, sıfat görevine intikal eden sözcükler olan sıfat fiiller, şu ekler ile oluşturulurlar:

1.1.3.3.1. Geçmiş Zaman Sıfat Fiili:

1.1.3.3.1.1 -an, -en:

Gurt gören itiñ agzı bir bolar. (Nakıllar ve Atalarsözi) [Kurt *gören* itin ağzı kapanır.]

*Sürüden **ayrılan** goyňı gurt alar.* (Şol Yerde) [Sürüden *ayrılan* koyunu kurt kapar]

Bu sıfat-fiiller kimi zaman isim görevinde de kullanılırlar:

Meydana **girenler** ak köpük saçar. (Şol Yerde) [Meydana *çıkanlar* ak köpük saçarlar]

Bu sıfat-fiiller aynı zamanda birleşik adlarla kalıcı isim de yaparlar:

Biz **cangutaranıň** köne carına dolduk. (B. Kerbabeyev. Gaygısız Atabay)
[Biz cankurtaranın eski kabinine dolduk]

1.1.3.3.1.2. -dık, -dik:

*Recebov **dogduk** mekanına-güneşli Türkmenistana gaydıp geldi.* (Şol Yerde)
[Recebov *doğduğu* mekana -güneşli Türkmenistan'a dönüp geldi.]

*İlini-günini **yadlamadık** yigitden yigit bolmaz.* (Görogly) [Memleketini, halkını *yad etmeyen* yiğitten yiğit olmaz.]

Bu sıfat-fiiller kimi zaman isim görevinde de kullanılırlar:

Obada serdarıň tarıpını **eşitmedik** yoktu, emma özüni **görmedik** kändi. (G. Kuliyev. Yovuz günler) [Köyde komutanın tarifini *işitmeyen* yoktu; ama kendini *görmeyen* çoktu]

1.1.3.3.1.3. -mış, -miş:

Çağdaş Türkmen Türkçesinde sıfat-fiil eki olarak fazla kullanılmayan bir ektir.

*Bir **gurulmuş** tordur anlarga merez.* (Şol Yerde) [Bir *kurulmuş* tuzaktır onlara hastalık.]

Haram ölmüş Nikolay / Üstimizden gitmedi. (Läleler) [Murdar ölmüş Nikolay / Üstümüzden gitmedi.]

Bu sıfat-fiiller kimi zaman kalıcı isim de yaparlar:

Okumuş geday gezmez. (B. Kerbabeyev. Aygıtlı ädim) [*Okumuş* fakir gezmez.]

1.1.3.3.2. Şimdiki Zaman Sıfat Fiili:

1.1.3.3.2.1. -yan, -yän:

-an, -en geçmiş zaman sıfat fiilinin şimdiki zaman çekimlileri, uzun söyleneceği zaman -yan, -yän eklerinin yardımı ile yapılır.

Kär yokmayän adamlar gazını taşladılar, gitdiler. (H. Deryayev. İkbāl) [Mesleği olmayan adamlar kazıyı bırakıp gittiler.]

Gözlerinden akyan yaşın her damcasına gurban, balam. (H. Deryayev. İkbāl) [Gözlerinden akan yaşın her damlasına kurban, evladım.]

Bu sıfat-fiiller kimi zaman isim görevinde de kullanılırlar:

İne şu *gelyänler* biziñkiler bolsa gerek. (H. İsmayılov. Povestler) [Şimdi şu gelenler bizimkiler olsa gerek]

1.1.3.3.3. Gelecek Zaman Sıfat Fiili:

1.1.3.3.3.1.-cak, -cek.

Yasavul ozal hem aytcak habarını aydıp bilmän yaydanıp durdı. (B. Kerbabayev, Aygıtlı Ädim) [Yasavul daha önceden de söyleyeceği haberini söylemekte karasız kaldı.

Onsoñ ağaca bir düyp urdurıp bilsek, hiçbir vagt suv islemecek yerlerimiz hem bar. (A. Govşudov. Köpetdagiñ Eteginde) [Ondan sonra ağaca kök tutturabilirsek, hiçbir vakit su istemeyecek yerlerimiz de var.]

Bu sıfat-fiiller kimi zaman kalıcı isim de yaparlar:

Söveş basım gutarar. **Gelecek** biziñkidir. (B. Kerbabeyev. Gaygısız Atabay)
[Savaş çabuk biter. *Gelecek* bizimdir.]

1.1.3.3.2. -malı, -meli

*Emma: ol yerde, barıp gaziğından çözüp alıp **gaydıbermeli** at yo:k.* [Ama oradan kazığından çözüp **getirecek** at yok.]

*Biz gerek yerinde haysı-da bolsa bir kömege **yaramalı** a:damlardık.* [Biz ne olursa olsun gerektiğinde yardım **edecek** insanlardık.]

1.1.3.3.4. Geniş Zaman Sıfat Fiili:

1.1.3.3.4.1. -ar, -er

*Näme diyer öydyärsiñ: hoş gelipsiñiz diyip, **güler** yüz bilen garşılar.* (B Kerbabayev. Gaygısız Atabay) [Ne demek, hoş geldiniz diyerek **güler** yüzle karşıladılar.]

*Vagt bolsa **akar** suv bolup zırmırlıp geçip dur.* (B Seytäkov. Çölün Yüregi)
[Zamansa **akarsu** gibi hızla akıp geçmedi.]

Bu sıfat-fiiller kimi zaman kalıcı isim de yaparlar:

Günortana çenli baş-altı sanı govı **keser** yasadı. (A. Durdıyev. Saylanan eserler)
[Öğleye kadar beş altı tane iyi **keser** yaptı]

1.2.TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE SIFATLAR

Sıfatlar, soyut veya somut varlıkların sahip oldukları özellikleri ve nitelikleri bildiren sözcüklerdir. Sıfatların ifade ettiği anlam, bir varlık ya da bir nesnenin tam olarak karşılığı değildir. Bu sözcük türü, varlıkları ya da kavramları nitelemek için var edilmiş sözcüklerdir. Reel dünyada bir varlığa ya da kavrama nispetle düşünülebilirler. Bu nedenle varlıkların dildeki karşılığı olan isimlerle birlikte kullanılırlar. Bu bağlamda “sıfatlar, adların niteliklerini, ne durumda olduklarını, çoğu kez sayılarını, ölçülerini gösteren, soran ya da belirten sözcüklerdir (Atabay vd., 1983: 68).” Örneğin *yeşil* sözcüğü, tek başına bir varlığı ifade etmezken, *yeşil elbise* sözcük grubu içinde, bir nesnenin renk özelliğini bildirmek için kullanılmıştır. Bir başka örnek olarak, *Şu evi iki ay içinde bitirdiler* cümlesi içinde gördüğümüz *şu* ve *iki* sözcüklerinin nesne ya da kavramı işaret ya da sayı yönüyle belirttiklerini söyleyebiliriz.

Sıfatlar, Türkiye Türkçesi’nde “sözcük türleri” başlığı altında incelenir. Sıfatlar, her zaman isimle kullanılırlar. Çünkü “bir sözcüğün sıfat niteliği kazanması, sözdiziminde belirten (tamlayan) işlevi taşımasıyla ilgilidir (Eker, 2003: 314).” Sıfatlar, bir isimden ayrı kullanıldıklarında, yani isimle bir tamlama oluşturmadıklarında, o ismi çağrışım yoluyla karşılarlar ve ismin yerine geçerler. Bu durumda isimler ile aynı ekleri alabilirler ve isimlerin sahip olduğu bütün işlevleri yerine getirebilirler.

Sıfatın, var oluşu gereği birliktelik kurduğu isimle oluşturduğu yapıya, *sıfat tamlaması* adı verilir. Bu tür tamlamalarda sıfat herhangi bir isim çekim almaz. Ancak yapısal olarak çeşitli yapım ekleri almış durumda olabilir. Örneğin *yeşil gözlü çocuk* sözcük grubunda *yeşil* ve *göz* sözcükleri, bir yapım eki olan *-lü*’nün yardımı ile *çocuk* ismini niteleyebilme kabiliyeti kazanmıştır. Ancak *Yeşil gözlülerden hiç hoşlanmam* cümlesinde, *yeşil gözlü* sözcük grubu, isim çekim eklerinden çoğul eki ve çıkma hali ekini alarak biri isim görevi kazanmıştır.

Sıfatların sahip olduğu çeşitli özellikleri şu başlıklar altında verebiliriz:

1. Sıfatlar, her zaman için bir isimle birlikte kullanılır. Kendisinden önce kullanıldıkları ismin çeşitli özelliklerini belirtir.

2. Sıfatlar isim çekim eklerinden birini aldıklarında ya da biri isimden bağımsız olarak kullanıldıklarında isimleşirler.

3. “Sıfatlar bir adın değil de bir sıfatın ya da bir fiilin önünde yer aldıkları zaman da artık sıfat olmaktan çıkıp zarf görevi yüklenmişlerdir (Korkmaz, 2003: 334).” Örneğin, *Yavaş adımların sesi duyuluyordu* cümlesindeki yavaş sözcüğü adım ismini nitelemektedir. Bu nedenle sıfattır. Ancak aynı sözcüğü alıp *yavaş yürüdü* şeklinde bir cümle içinde kullanacak olursak, onun sıfatlığından bahsedemeyiz. Çünkü sözcük, bir ismi nitelenmekten çıkmış, bir eylemi niteler hale gelmiştir. Dolayısı ile zarftır.

4. Biri isim, birden fazla sıfat tarafından nitelenebilir. Yani bir varlığın birden fazla özelliği aynı anda belirtilebilir. Örneğin, *Haşmetli, haşin ve serseri dalgalar sahili dövüyordu* cümlesinde dalgalar ismini *haşmetli, haşin ve serseri* sözcükleri nitelenmektedir.

5. Sıfatlar cümle içinde, bağlı oldukları isimle birlikte cümlenin türlü öğelerini karşılayabilirler. Meselâ, *Çocuk kırmızı elbise giymişti* cümlesindeki *kırmızı elbise* sıfat tamlaması nesne görevindeyken, şu cümlede yüklem görevinde kullanılmıştır: *Çocuk kırmızı elbiseliydi*.

Sıfatların Türkiye Türkçesinde tasnifi anlam ve görev ile biçimsel özellikler göz önünde bulundurularak yapılmıştır. Türkiye Türkçesinde sıfatlar bahsinin anlatımında kaynaklar genel olarak aşağıdaki tablo üzerinde görüş birliğine varmışlardır (Korkmaz, 2003; Banguoğlu, 1998; Ergin, 1998)

1. Anlam ve Görevlerine Göre Sıfatlar
 - 1.1 Niteleme Sıfatları
 - 1.2 Belirtme Sıfatları
 - 1.2.1 Sayı Sıfatları
 - 1.2.1.1. Asıl Sayı Sıfatları
 - 1.2.1.2. Sıra Sayı Sıfatları
 - 1.2.1.3. Üleştirme Sayı Sıfatları
 - 1.2.1.4. Kesir Sayı Sıfatları
 - 1.2.2. İşaret Sıfatları
 - 1.2.3. Belgisiz Sıfatlar
 - 1.2.4. Soru Sıfatları
2. Yapılarına Göre Sıfatlar
 - 2.1. Basit Sıfatlar
 - 2.2. Türemiş Sıfatlar
 - 2.3. Birleşik Sıfatlar

Zeynep Korkmaz, sıfatların söz konusu tasnifine bir de *Kökenlerine Göre Sıfatlar* başlığını eklemiştir (2003: 337). Burada Türkiye Türkçesinde kullanılan sıfatların Türkçe veya yabancı dil menşeli olmalarına göre bir ayrıma gitmiştir. Muharrem Ergin ise, niteleme sıfatlarına “vasıflandırma sıfatları” ismini vermiş, sayı sıfatlarının bir alt başlığı olarak “topluluk sayı sıfatları” başlığını açmıştır.

1.2.1. YAPILARINA GÖRE SIFATLAR

Sıfatlar da diğer sözcük türleri gibi basit, türemiş ve birleşik yapıli sözcüklerden oluşabilir. (Korkmaz, 2003: 340-361)

1.2.1.1. Basit Sıfatlar

Herhangi bir türetme eki alamamış olan ve yalnızca tek sözcükten oluşan sıfatlardır. Yalın sıfatlar, yapım eki almadıkları gibi çekim eki de almazlar. Yani bu sıfatlar basit yapıları oldukları gibi, yalın haldedirler.

iyi insan

dinç adam

kötü kadın

1.2.1.2 Türemiş Sıfatlar

Yapım eki almış olan sıfatlardır. Sıfatların yapım eki almadan önceki halleri herhangi bir sözcük türüne ait olabilir. Yani sıfatın türediği kök, isim, eylem ya da bir başka sözcük türünden olabilir. Sözelimi *tanı-* fiili yapım eki olarak *tanıdık insan* tamlamasındaki sıfata vücut verebilir.

Türkçe’de sıfat türetmek için kullanılan ekler şunlardır (Korkmaz, 2003: 340-346):

1.2.1.2.1 İsimden sıfat türeten ekler

-lı, -li, -lu, -lü: *ak sakallı* ihtiyar, *yaşlı* adam, *sinirli* insanlar, *kaslı* gençler, *kıvrıcık saçlı* sevgili...

-lık, -lik, -luk, -lük: *entarilik* kumaş, *çimenlik* alan, *aşağılık* adam, *yazlık* ev...

-cı, -ci, -cu, -cü: *yalancı* çocuk, *kinici* deve, *çıkarıcı* adam, *kolaycı* insanlar, *aceleci* çocuklar...

-sız, -siz, -suz, -süz: *akılsız* adam, *güneşsiz* günler, *kişiliksiz* insanlar, *kılıksız* kimseler...

-ca, -ce: *ağırlığınca* altın, *yiğitçe* ölüm, *yeterince* para, *aptalca* davranış...

-cık, -cik, -cuk, -cük: *daracık* sokak, *azıcık* ekmek, *sıcacık* çorba, *minicik* evler...

-cıl, -cil, -cul, -cül, -çıl, -çil, -çul, -çül: *balıkçıl* kuş, *evcil* kedi, *ölümcül* hastalık, *bencil* davranış...

-sı, -si, -su, -sü: *yosunsu* bitki, *erkeksi* davranış, *dikensi* çıkıntı...

-msı, -msi, -msu, -msü: *yeşilimsi* kazak, *ekşimsi* erik, *kadifemsi* kumaş...

-mtrak: *yeşilimtrak* elbise, *kızılımtrak* ev...

-şın, -şin, -şun, -şün: *sarışın* kız, *karaşın* saç, *akşın* derili...

-man, -men: *egemen* güçler, *kocaman* insanlar, *göçmen* insanlar, *şişman* adam...

-rak, -rek: *kıssarak* boy, *bozrak* renk...

-ar, -er, -şar, -şer: *beşer* kişi, *altışar* insan...

-ncı, -nci, -ncu, -ncü: *beşinci* kat, *altıncı* sokak...

-ız, -iz, -uz, -üz, -z: *beşiz* çocuk, *yediz* yavru, *altız* bebeler...

-î: *askerî* lise, *tarihî* olaylar, *dairevî* hareket...

-sal, -sel: *toplumsal* faaliyetler, *tarihsel* doku, *bilişimsel* teknoloji...

-da, -de: *sözde* kızlar, *gözde* insanlar, *fırında* patates, *yerinde* konuşma...

-dan, -den: *cennetten* çıkma, *sudan* cevap, *sonradan* görme...

-daki, deki: *evdeki* hesap, *bayırdaki* ev, *göldeki* balık...

1.2.1.2.2. Fiilden sıfat türeten ekler

-ak, -ek: *bunak* adam, *esnek* hareket, *parlak* güneş...

-ık, -ik, -uk, -ük: *açık* kapı, *çarpık* bacak, *yıkık* apartman, *çökük* gözler...

-gan, -gen: *olağan* şüpheliler, *çekingen* adam, *alınan* kız...

-gın, -gin, -gun, -gün: *yılgın* gözler, *solgun* yüz, *ölgün* ışık, *baygın* bakış...

-ı, -i, -u, -ü: *asılı* levha, *gömülü* define, *kurulu* düzen, *sarılı* makara...

-ma: *gömme* dolap, *yapma* çiçek, *basma* eser...

-nç: *iğrenç* adam, *kıskanç* çocuk, *korkunç* manzara...

-a, -e: *sapa* yol, *çevre* yol...

-dık, -dik, -duk, -dük: *tanıdık* insan, *bildik* çevre, *ummadık* an...

- mıŖ, -mıŖ, -muŖ, -müŖ: *görmüŖ insan, alıŖılmıŖ faaliyet...*
- an, -en: *gören gözler, geçen yıl, kalan borç...*
- ar, -er, -ır, -ir, -ur, -ür, -r: *akar su, bakar kör...*
- maz, -mez: *tükenmez kalem, bilinmez diyar, alınmaz kale...*
- ecek, -acak: *görecek günler, kalacak yer...*
- ıcı, -ici, -ucu, -ücü: *kalıcı dertler, geçici dünya, uçucu madde...*

1.2.1.3. Birleşik Sıfatlar

Türkiye Türkçesinde birleşik sıfatlar, birden fazla sözcükten oluşan sıfatları karşılar. Bu sözcüklerin bitişik yazılıp yazılmadıkları önemsizdir. Ayrı yazılsalar da aynı sözcüğü nitelemek üzere bir araya gelmiş sözcük grupları birleşik sıfatları meydana getirirler. Birleşik sıfatların yapılıŖı esnasında birtakım yollara başvurulur (Korkmaz, 2003: 346).

Birleşik sıfatlar isim tamlaması biçiminde olabilir: *baş belası adam, uluslar arası müsabaka, bal küpü kavun...*

Birleşik sıfatlar sıfat tamlaması biçiminde kurulabilir: *yahın ayak adam, delikanlı adam...*

Birleşik sıfatlar isnat grubundan oluşturabilir: *başıboş köpekler, eli maŖalı kaynana...*

Birleşik sıfatlar, bir sıfatla -lı, -li, -lu, -lü; -sız, -siz, -suz, -süz eki almıŖ isimden oluşabilir: *geri zekâlı çocuk, açık yürekli konuşma...*

Birleşik sıfatlar, biri -lı, -li, -lu, -lü eki almıŖ olan iki isimden oluşabilir: *taŖ kafalı çocuk, gümüş tepeli güvercin...*

Birleşik sıfatlar, yönelme, bulunma, çıkma durumundaki bir isimle bir sıfattan oluşabilir: *cana yakın* kadın, *yükte hafif* *pahada ağır* eşya...

Birleşik sıfatlar kalıplaşarak bir araya gelen iki sıfattan meydana gelebilir: *birçok* insan, *belli başlı* yerler...

Birleşik sıfatların bir kısmı yabancı dilden giren birleşik durumdaki sözcüklerdir: *hilekâr* adam, *vatanperver* insanlar...

1.2.2. ANLAM VE GÖREVLERİNE GÖRE SIFATLAR

1.2.2.1. Niteleme Sıfatları

Niteleme sıfatları, vasıflama sıfatları (Banguoğlu, 1998: 345), vasıflandırma sıfatları (Ergin, 1998: 363) ya da nitelik sıfatları (Korkmaz, 2003: 361) olarak da bilinir. Bu sıfatlar, varlıkların renklerini, biçimlerini, sayılarını, tatlarını, alışkanlıklarını, yeteneklerini bildirirler. Niteleme sıfatları, basit ya da türemiş sıfatlardan meydana gelebilirler. Bir isim hem niteleme hem de belirtme sıfatları tarafından nitelenebilir. Genel olarak Türkçede belirtme sıfatlarının niteleme sıfatlarından önce geldikleri söylenebilir.

yeşil ev

acı hayat

renkli göz

kırmızı başlıklı kız

sarı, olgun, lezzetli armutlar

kimsesiz çocuk

örneklerinde görüldüğü gibi niteleme sıfatları, nitelenen isme sorulan “nasıl” sorusuna cevap verirler (*nasıl* ev?-*yeşil* ev gibi). Belirtme sıfatları, her zaman için

belirli sözcüklerden oluşurlar. Ancak niteleme sıfatları birçok birleşim ya da türetme yoluyla oluşan sözcükleri duruma göre bünyesine alabilir.

1.2.2.2. Belirtme Sıfatları

Belirtme sıfatları, varlığı ya da kavramı belirli yönlerden niteleyen sözcükleri içerir. Bunlar, isimlere sorulan belirli sorulara denk düşen sıfatlardır. “Kullanılış bakımından birbirlerine ve vasıflandırma sıfatlarına benzemekle beraber, kaynakları ayırdır ve anlamca farklı kavram gruplarına girerler. Belirtme sıfatları dört ana grupta değerlendirilir:

1.2.2.2.1. Sayı Sıfatları

Varlıkları ve kavramları sayı yönünden niteleyen sıfatlardır.

1.2.2.2.1.1. Asıl Sayı Sıfatları

Doğrudan sayı isimlerinin ek almamış hallerinin ismi nitelemesi yoluyla kullanılırlar. İsimler, birden fazla sayı tarafından nitelenebilir. Bunlar, isme sorulan *kaç, kaç tane* sorularına cevap verirler:

üç elma

dokuz kişi

yirmi beş asker

“Asıl sayı sıfatlarının *bir* dışında hepsi mana bakımından çokluk ifade ettikleri için bunlarla yapılan sıfat tamlamalarında isim unsuru esas itibariyle çokluk şekline sokulmaz. Fakat Türkçe’de eskiden beri bunun istisnaları yok değildir: Eski Anadolu Türkçesindeki *kırk yiğitler*, eskiden beri kullanılan *kırk haramîler*, bugünkü *dört*

büyükler, üç silahşorlar, üç ahbab çavuşlar misallerinde olduğu gibi (Ergin, 1998: 250).”

Bir sözcüğü varlığın kesin sayısını bildirmesi dışında da sıfat olarak kullanılır. Bu durumda isme belirsizlik anlamı katar. Örneğin, *Bakkaldan iki yumurta bir ekmek aldım* cümlesinde *bir* sözcüğü varlığın kesin sayısını bildirirken, *Bir adam kapıda seni bekliyor* cümlesinde belirsizlik anlamı katmıştır (bk. belgisiz sıfatlar).

1.2.2.2.1.2. Sıra Sayı Sıfatları

Varlıkları, bulundukları sıra itibariyle niteleyen sıfatlardır. Bu sıfatın yapımında -ncı, -nci, -ncü, -ncü eklerinden yararlanılır. Bunlar, isme sorulan *kaçıncı* sorusuna cevap verirler.

ikinci sınıf

dördüncü ev

birinci adam

Kökü bir sayı olmamasına rağmen *sonuncu* sözcüğü de bu bağlamda değerlendirilebilir (Korkmaz, 2003: 391).

1.2.2.2.1.3. Üleştirme Sayı Sıfatları

Varlıkların bölüşümünde kullanılan sıfatlardır. Bunlar var oluşları itibariyle her zaman için birden fazla ismi nitelerler. En az iki varlık arasındaki bölüşümü anlattıkları için, üleştirme sayı sıfatının bulunduğu cümlede eylem çoğul olur. Üleştirme sıfatları, “-ar, -er” ekleriyle yapılırlar.

dörder elma

beşer erik

Beş sözcüğündeki -ş sesinden etkilenecek olsa gerek, bu ekin ünlü ile biten sayılara getirilmesi esnasında arada bir -ş sesi türer (Korkmaz, 2003: 391).

altışar dolap

yedişer kitap

Bir istisna olarak yarım sözcüğü de ünlü ile bitmediği halde üleştirme ekini -*şar* biçiminde alır.

1.2.2.2.1.4. Kesir Sayı Sıfatları

Varlığın kaç parçaya bölündüğünü ve bu parçalardan kaçının isme ait olduğunu bildiren sıfatlardır. İsme sorulan *ne kadar* sorusuna cevap verirler.

Kesir sayı sıfatları tek kelime halinde değil kelime grubu şeklinde bulunurlar: üçte bir (ekmek) misallerinde olduğu gibi. (Ergin, 1998: 252).

üçte bir elma

dörtte bir hisse

yarım ekmek

milyonda bir ihtimal

1.2.2.2.1.5. Topluluk Sayı Sıfatları

Sayılar, yukarıdaki tasnifin dışında da sıfat olarak kullanılırlar. Zeynep Korkmaz (2003: 393) ve Muharrem Ergin (1998: 252) verilen madde başları dışında *Topluluk Sayı Sıfatları* başlığı altında da kimi sıfatlara yer vermiştir. Bu sıfatlar, sayı isimlerine -z ekinin getirilmesi yoluyla yapılır:

beşiz çocuk

ikiz yavru

12.2.3. İşaret Sıfatları

Varlıkları, bulundukları yeri işaret etmek yoluyla niteleyen sıfatlardır. Gösterme sıfatları (Banguoğlu, 1998: 351; Korkmaz, 2003: 385) olarak da bilinirler. Kimi kaynaklar, bu sıfatların zamirler ile olan ilişkisine dikkat çekmişlerdir. “Gösterme sıfatları, sıfat olarak kullanılan gösterme zamirleridir (Banguoğlu, 1998: 351), “Bunlar aslında ve tek başına işaret zamirleridir (Ergin, 1998: 247).” “Türkiye Türkçesinde bu işlevi yüklenmiş olan *bu*, *şu*, *o* sıfatları aslında birer zamirdir. Ancak adlar önünde sıfat görevi yüklenmişlerdir. (Korkmaz, 2003: 385).” Bu sıfatlar, isme sorulan hangi sorusuna cevap verirler. İşaret sıfatları, *bu*, *şu*, *o*, *öteki*, *beriki*, *diğer* sözcüklerinden oluşur.

bu ev

o araba

diğer adam

öteki dünya

Bu sözcüklerin, isim çekim eki almış biçimleri zamir olarak kullanılır.

1.2.2.4 Belgisiz Sıfatlar

Belirsizlik sıfatları nesneleri belirsiz olarak bildiren sıfatlardır. Bu sıfatlar nesnelerin dış vasıflarını, bilhassa sayılarını, mikdarlarını belirsiz olarak bildirir, belirsiz bir şekilde ifade ederler (Ergin, 1998: 254).

Örneğin, *Birkaç kişi evin önünde bekliyor* cümlesinde, evin önünde bekleyenlerin ne sayısı ne de niteliği hakkında bir fikir veren *birkaç* sözcüğü belgisiz sıfattır. Diğer belgisiz sıfatlar ise şunlardır: *bazı*, *kimi*, *birtakım*, *az*, *çok*, *başka*, *bir*, *bir hayli*, *kaç defa*, *birçok*, *bir*, *bir yığın*, *bütün*, *bunca*, *her*, *hiçbir*, *nice*. *Bir* sözcüğü varlığın kesin sayısını bildirdiğinde asıl sayı sıfatı, belirsizlik ifade ettiğinde ise belgisiz sıfat olarak kullanılır.

az para çok iş
başka hayatlar
birtakım korkular
güzel bir gün

1.2.2.5. Soru Sıfatları

Soru sıfatları, varlık ve nesneleri soru yoluyla belirten sıfatlardır (Korkmaz, 2003: 393). İsimlerden önce gelerek, isme ait bir niteliği sorarlar. Soru sıfatları bir eylemin özelliğini sorduklarında zarf olurlar.

kaç kişi (asıl sayı sıfatını soran soru sıfatı)
nasıl bir elbise (niteleme sıfatını soran soru sıfatı)
hangi adam (işaret sıfatını soran soru sıfatı)
kaçıncı sokak (sıra sayı sıfatını soran soru sıfatı)
kaçar lira (üleştirme sayı sıfatını soran soru sıfatı)

1.2.3. SIFATLARLA İLGİLİ BAZI ÖZELLİKLER

1.2.3.1. Sıfatlarda Karşılaştırma ve Derecelendirme

Türkçe’de sıfatların, isimleri birbirleri ile kıyaslamak görevini de üstlendiği görülebilir. Sıfatlardaki dereceler dört türdür (Korkmaz, 2003: 370-383):

- a) Eşitlik derecesi
- b) Üstünlük derecesi (karşılaştırma derecesi)
- c) Aşırılık derecesi
- d) En üstünlük derecesi

1.2.3.1.1. Eşitlik derecesi

Eşitlik derecesi, kıyaslanan iki ismin nitelikçe birbirleri ile eş durumda olduklarını ifade eder. Sıfatlarda eşitlik derecesi şu yollarla yapılır (Korkmaz, 2003: 371):

gibi edatı ile: *yosun gibi kaygan zemin, çocuk gibi mutlu adam...*

kadar edatı ile: *bir asilzade kadar haşmetli adam, masal kadar yalan hikâye...*

derece, denli gibi sözcüklerle: *bu denli hoş koku, o derece öfkeli insan...*

-ca, -ce, -ça, -çe ekiyle: *çocukça hareket, erkekçe dövüş, haince plân...*

1.2.3.1.2. Üstünlük derecesi (karşılaştırma derecesi)

Üstünlük derecesinin oluşturulmasında *daha* sözcüğü kullanılır, ancak bu sözcük yerine -dan eki kullanılarak da kıyaslama yapılabilir ve üstünlük derecesi bildirilebilir (Korkmaz, 2003: 373):

daha sağlıklı dişler

daha düzgün gülüşler

kıldan ince kılıçtan keskin köprü

1.2.3.1.3. Aşırılık derecesi

Bu derecelendirmenin yapılması için kimi sözcüklere başvurulur. Bunlar: *çok, pek, çok fazla, çok az, pek çok, pek az, fazlasıyla, epey, fevkalâde, gayet, hayli, harikulâde* (Korkmaz, 2003: 374)...

çok derin ve çok düşünceli gözler

fazlasıyla geniş ev

epey yorgun bacaklar

gayet dinlenmiş vücut

1.2.3.1.4. En üstünlük derecesi

Sıfatların önüne getirilen *en* sözcüğü ile yapılır. Bu durumdaki sıfat, niteliği ismin benzerlerine göre en üstün olduğunu ifade eder (Korkmaz, 2003: 376):

en geniş oda

en mükemmel roman

en dağınık öğrenci

1.2.3.1.5. Sıfatlarda Küçültme

Sıfatlarda küçültme, belirli yollarla yapılır. Küçültme durumundaki sıfat, anlamında bulunan niteliğin benzerlerinden daha az olduğunu ifade eder. Bu durumdaki sıfatlar şu yollarla elde edilir (Korkmaz, 2003: 377):

- a) -ca, -ce, -ça, -çe ekiyle: *büyükçe* ev, *yakınca* yol, *soğukça* su...
- b) -cana, -cene ekiyle: *düzgüncene* cevap, *büyükçene* ev, *güzeltcene* arkadaşlık...
- c) -cak, -cek ekiyle: *yakıncak* yol, *büyücek* insan, *ılıcak* su...
- d) -cık, -cik, -cuk, -cük: *daracık* sokaklar, *sıcacık* insanlar, *şuncacık* çocuk...
- e) -sı, -si, -su, -sü, -msı, -msi ekleriyle: *çocuksu* davranış, *kırmızımsı* güller, *yosunsu* bitkiler...
- f) -rak, -rek ekiyle: *alçarak* arazi, *acıarak* biber, *küçürek* elma...
- g) -mtrak ekiyle: *yeşilimtrak* elbise, *acımtrak* biber...

1.2.3.2. Sıfatlarda Adlaşma

Sıfatlar, bir isim çekim eki aldıklarında ya da bir ismi niteleme görevinde kullanılmadıklarına adlaşırlar. Bu durumda, bir isim olarak değerlendirilirler.

Adlaşmış sıfatlara, tamlanan ögesi düşmüş bir sıfat tamlaması gözüyle bakılabilir (Korkmaz, 2003: 334).

Örneğin;

“Yaşlı adamın evi, kendisi gibi yaşlıydı” cümlesinde ilk “yaşlı” sözcüğü, “adam” ismini nitelemektedir. İkinci “yaşlı” sözcüğü ise bir ismi niteleme görevinde kullanılmamıştır. Bu nedenle adlaşmış bir sıfattır ve tıpkı bir isim gibi ek fiilin görülen geçmiş zamanını alarak cümlede yüklem görevinde kullanılmıştır.

1.2.3.3. Sıfatlarda Pekiştirme

Sıfatların ifade ettiği anlamın güçlendirilmesi için başvurulan birtakım yollar bulunmaktadır. Bu yollar şu şekilde sistemleştirilebilir (Korkmaz, 2003: 383):

a) m, p, r, s ünsüzlerinden birisi, sıfatın ilk hecesinin ya da ilk ünlüsünün sonuna eklenir ve sıfata bitişirilir: *bembeyaz* elbise, *kıpkırmızı* erik, *simsiyah* gözler...

b) Kimi zaman m, p, s ünsüzlerinden sonra bir geniş ünlü getirilir: *darmadağın* saçlar, *güpegündüz* soygun, *yapayalnız* insan...

Sırılısıklam aşk örneğindeki sırılısıklam sözcüğünde de istisnâ bir pekiştirme vardır.

Türkiye Türkçesinde sıfatların pekiştirilmesi, ayrı bir başlık altında değerlendirilir. Türkmen Türkçesinde ise “sıfat dereceleri başlığı altında bu konu ele alınmaktadır.

1.2.3.4. Sıfat-Fiiller

Türkiye Türkçesinde sıfat-fiiller, belli eklerin eklenmesi yoluyla sıfat görevi kazanmış olan fiilleri karşılar. Eylem bildirme özelliklerini tam olarak yitirmeyen sıfat-fiiller, cümlede yardımcı cümlelerin yüklemi görevinde kullanılırlar ve kendilerinden önceki sözcük grubunu kendisine bağlarlar.

Sıfat-fiil ekleri şunlardır:

1.2.3.4.1. -an, -en:

Geniş zaman ifade eden bu ek şekil ve zaman eki durumuna geçmeyen, daima partisip eki olarak kalan bir ektir (Ergin, 1998: 334).

Geçen gün, köpekten *kaçan* bir çocuk gördüm.

Seven bir kalpten daha güzel ne olabilir ki...

Elindeki her şeyi kendisinden *alan* yıllara öfkeliydi.

-an, -en sıfat-fiil ekleri aynı zamanda kalıplaşma yoluyla isim niteleme görevini kaybeder ve bir varlığın ismi olur: kapan, çağlayan (Korkmaz, 2003: 168; Banguoğlu, 1998: 234).

Kapana kısılan fare buradaydı.

Kaptan bu sabah *çağlayanı* gösterdi.

1.2.3.4.2. -r, -ar, -er, -ır, -ir, -ur, -ür

Geniş zaman ifade eden partisip ekleridir. Geniş zaman partisibi olarak, daha çok -an, -en'li şekil kullanılır. -r ve -ar,-er aynı zamanda şekil ve zaman eki durumuna geçen partisip eklerindendir (Ergin, 1998: 335).

Üzerine bıçakla saldıran adama *döner* tekme attı.

Bayramda kendisini ziyaret eden komşularına *güler* yüz göstermedi.

Takip edildiğini anlayınca *koşar* adım ilerlemeye başladı.

Aynı zamanda kalıplaşma yoluyla isim niteleme görevini kaybeder ve bir varlığın ismi olur: döner, keser (Banguoğlu, 1998: 260).

Eve gelirken mutlaka *döner* alırdı.

Çiçeklerin dibini *keserle* çapaladı.

1.2.3.4.3. -dık, dik, -duk, -dük

Geçmiş zaman ifade eden ve çok kullanılan partisip ekidir. Bu ek şekil ve zaman eki durumuna geçmeyen bir partisip ekidir (Ergin, 1998: 335).

Tanıdık yüzlerin, *bildik* insanların arasında ortaya çıkar karakterimiz.

Beklenmedik korkuların esiri olmuş, yaşıyoruz öylesine.

Sorulmadık soru kalmasın istiyoruz.

1.2.3.4.4. -mış, -miş, -muş, -müş

Geçmiş zaman ifade eden bu ek de çok kullanılan bir partisip ekidir. Şekil ve zaman eki durumuna geçen partisip eklerindendir (Ergin, 1998: 335).

Yolda *kalmış* insanlar, bir vasıtanın kendilerini almasını bekliyordu.

Bir benzeri daha *görülmemiş* bu olay hakkında gazeteler oldukça ilginç açıklamalar yaptı.

Gözlerin öfke *çökmüş* bir kalabalık, yol boyunca ilerliyordu.

Niteledikleri isimle birlikte kullanılmadıklarında ya da isim çekim eki aldıklarında adlaşırlar:

Ölmüşün arkasından konuşulmaz.

Aynı zamanda kalıplaşarak bir varlığın adı olarak kullanıldığı da görülür:

Dolmuş bu sabah geç kaldı.

Geçmişinden utanıyordu.

1.2.3.4.5. -ası, -esi:

Gelecek zaman ifade eden bir partisip ekidir. Eski Anadolu Türkçesinde bazen şekil ve zaman eki durumuna da geçmiştir (Ergin, 1998: 337).

Elleri *öpülesi* analar, Mehmetlerin ardı sıra gözyaşı döküyordu.

Yıkılası meyhanenin talipleri çoktu.

Yol boylarında *sökülesi* ağaçlar, üzerine geliyordu.

1.2.3.4.6. -acak, -ecek

Gelecek zaman ifade eden bu ek deen çok kullanılan partisip eklerinden biridir. Şekil ve zaman eki durumuna geçen partisip eklerindendir (Ergin, 1998: 336).

Akacak kan damarda durmaz.

Alınacak daha çok memleketler vardı önlerinde.

Bu eki alan sözcükler kimi zaman bir adı niteleme görevinde kullanılmayıp cümle içinde isim görevi kazanırlar. Bir isim çekim eki aldıklarında ya da niteledikleri isimle birlikte kullanılmadıklarında adlaşırlar.

“Bu akşam burada *kalacaklar* için yemek hazırlamamız lâzım.” cümlesinde -acak ekini alan fiil, ismi niteleme görevinde kullanılmamıştır ve isim çekim eki almıştır, dolayısıyla adlaşmıştır.

Bu sıfat fiil ekini alan kimi sözcükler, doğrudan doğruya bir varlığın ismi olarak da kullanılabilirler. Kalıplaşma yoluyla sıfat-fiil isim niteleme görevini kaybeder ve bir varlığın ismi olur. “Kışlık *giyecekleri* dolaba kaldırdı.” cümlesinde “giyecek” sözcüğü sıfat-fiil görevini yitirmiş ve kalıplaşarak isim olmuştur.

1.2.3.4.7. -maz, -mez

Geniş zaman partisip eki olan bu ek de eskiden beri geniş ölçüde kullanıla gelmiştir (Ergin, 1998: 336).

Dönülmez akşamın ufkundayız.

Çocuk, *görünmez* adamın maceraların ilgiyle izledi.

En *aşılmaz* engelleri aşarak buraya kadar gelmiş.

1.3. TÜRKİYE TÜRKÇESİ VE TÜRKMEN TÜRKÇESİ SIFATLARI ARASINDA KARŞILAŞTIRMA

Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesi, menşei aynı olmakla birlikte zaman içerisinde farklı coğrafi, sosyal ve siyasi etkilere maruz kaldıkları için, farklı gelişim seyri izlemiş iki Türk lehçesidir. Sözgelimi Türkiye Türkçesi, son yüz elli yıllık dönemde Batıya açılma faaliyetleri çerçevesinde, bu medeniyet dairesine ait kültürel unsurları ve sözcükleri bünyesine dâhil ederken, Türkmen Türkçesi Rus dili ile olan münasebetini devam ettirmiş; batı medeniyetine ait sözcükleri Rus dilinde telaffuz edildiği biçimiyle kullanmıştır. Örneğin Türkiye Türkçesinde “coğrafi harita” biçiminde kullanılan sıfat tamlaması Türkmen Türkçesinde “geografik karta” biçiminde telaffuz edilmektedir. Alınma sözcüklerin telaffuzu hususunda bir fark olduğu görülmektedir.

Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesi arasında sözcük türlerinin tasnifinde de farklılık görmektedir. Esasen Türkiye Türkçesi’ndeki sözcük türlerinin tasnifinde de bir standart, genel geçer bir kriter bulunmamaktadır. Çünkü Türkiye Türkçesinde sözcük türlerinin sınıflanması da millî değil, batılı bazı eserlerin öncülüğünde yapılmıştır. “Eski Hint dil okulundan, Aristoteles ve Platon’dan beri sözcük türlerinin sınıflandırılması üzerinde birçok çalışma yapılmıştır. Bunların arasında en yetkin sınıflandırmayı yapan Trakyalı Diyonisios’tur. Onun Yunanca üzerine yaptığı bu sınıflandırma bugün Batı dilleri, hatta Türkçe için de geçerli sayılmaktadır... Bu sınıflandırma Antik Yunan dili ve onun takipçisi olan Latin kökenli diller için geçerli olabilir. Fakat bir Altay dili olan Türkçe için aynı sınıflandırma doğru olabilir mi? (Yener, 2007: 609)”

Türkiye Türkçesi ile Türkmen Türkçesi arasında sıfatlar açısından bir mukayese yapıldığında öncelikle, farklı tasnif metotlarından kaynaklanan bazı farklar olduğu görülecektir. Bunun yanı sıra iki lehçeden yalnızca birinde yaşayan bir sözcüğün, diğer lehçede bulunmayışı, sınıflandırmanın farklı kriterlere göre yapılışı nedeniyle de bazı uyumsuzlukların ortaya çıktığı da görülebilir.

İki lehçenin, isimleri niteleyen sözcüklere bakış açısını da ortaya koyacak olan mukayesemizi, öncelikle tasnif farklılığını ortaya koyarak yapacağız. Bir örnekle başlayacak olursak, Türkiye Türkçesinde sayılar, çeşitli durumlara göre kazandıkları işlevlere göre değerlendirilir. Bir sayı adı, yeri geldiğinde sıfat ya da isim olarak kullanılabilir. Türkiye Türkçesi'nin sözcük türleri bahsinde sayılar için ayrı bir başlık açılmaz. Sayıların, isimleri kesin sayı açısından nitelemek dışında, belirsizlik bildiren birleşik sıfatlar yaptıkları da görülebilir (iki koyun, birkaç adam gibi.) Türkiye Türkçesinde sayılar, sıfatlar başlığı altında değerlendirilirken, Türkmen Türkçesinde sayılara ad olan sözcükler, farklı özellikleri ile değerlendirilerek ayrı bir sözcük türü gibi muamele görürler.

Tezimizin Türkmen Türkçesi'ndeki sıfatları anlatan kısmı için başvurduğumuz “Türkmen Diliniñ Grammatikası” adlı eser ile (1999), Türkiye Türkiye Türkçesi'nin gramerini anlatan muhtelif kitaplar arasında yapacağımız mukayeseyi bazı başlıklar altında ele alacağız:

- a) Sıfatların tasnifi hususunda kabul edilen kriterler
- b) Sosyal ve Kültürel farklılıkların sıfatların işlevlerine tesiri
- c) Yapısal farklılıklar

a) Sıfatların tasnifi hususunda kabul edilen kriterler

Türkmen Türkçesinde sıfatlar, başlangıçta basit, türemiş ve sözdizimsel biçimde yapılan sıfatlar olarak ayrılmıştır. Bu sınıflamada birleşik sıfatların, sözdizimsel biçimde yapılan sıfatlar başlığı altında verildiği görülmektedir (TDG, 1999: 78). Türkiye Türkçesinde ise, sıfatlar yapısal olarak değerlendirildiklerinde, bütün sözcük türleri gibi, üç başlık altında incelenirler. Bunlar basit, türemiş ve birleşik yapıdaki sıfatlardır. TDG, birleşik sıfatları, *sıfatların sözdizimsel olarak yapılışı* başlığı altında verir. Bunu yaparken aşağıdaki madde başlıklarına ve örneklemelere yer verir.

birleşik (goşma) sıfatlar: zähmetsöyer (çalışmayı seven), özdiyenli (kendi başına buyruk)...

dizimli (düzimli) sıfatlar: gara uzun guşaklı (kara, uzun kuşaklı), çüri gara telpekli (sivri, kara kalpak), uzun saçlı (uzun saçlı)...

bağlı (tirkeş) sıfatlar: akıllı-başlı (akıllı uslu), ovnuk-uşak (çoluk çocuk), ulı-kiçi (büyük küçük)...

kelime tekrarı ile yapılan sıfatlar: menek-menek zolaklı garpız (benek benek çizgili karpuz), gasın-gasın boyun (kırışik kırışik boyun), sal-sal eşik (yırtık pırtık elbise)

Bu örneklemelerden hareketle, Türkmen Türkçesinde birden fazla sözcükten oluşan sıfatların Türkiye Türkçesinde yapılan tasnifler ile temelde ayrıldığını söyleyebiliriz. Sözelimi, yukarıdaki örnekte birleşik sıfat ile kastedilen, imla olarak bitişik yazılan sıfatlardır. Kalıplaşma nedeniyle bitişik yazılmış olan sıfatlar, birleşik sıfat olarak kabul edilmiştir. Türkiye Türkçesinde ise ayrı yazıldığı halde birleşik sıfat kabul edilen pek çok sıfat grubu vardır. Bunlardan iki tanesini almak kâfidir:

Birleşik sıfatlar sıfat tamlaması biçiminde kurulabilir: yalın ayak adam, delikanlı adam...

Birleşik sıfatlar isnat grubu oluşturabilir: başıboş köpekler, eli maşalı kaynana...

Türkiye Türkçesinde birleşik sıfatların oluşumu için, anlamca kalıplaşma ve birden fazla sözcükten oluşma esası kabul edilmiştir.

Yukarıda örneğini aldığımız ve türemiş sıfatlar bahsi altında verilmiş olan örneklerde, Türkiye Türkçesinde *ikileme* olarak tabir edilen sözcük grubunun da yer aldığını görmekteyiz. Türkmen Türkçesinde aynı sözcüğün tekrarı ile oluşan ve birbirine yakın anlamlı sözcüklerin arka arkaya getirilmesi ile oluşan sıfatlar, *kelime tekrarı ile yapılan sıfatlar* ve *bağlı sıfatlar* başlıkları altında verilmiştir. Türkiye

Türkçesinde bu ikisi birden, ikileme başlığı altında değerlendirilir ve bir sözcük türü olarak değil, sözcük grubu olarak nitelenir. Çünkü ikilemeler, yeri geldiğinde zarf görevinde de kullanılabilirler. Türkiye Türkçesinde bu yapıların müstakil olarak değerlendirilmesi, daha tafsilatlı bir anlatımı gerekli kılmıştır. İkilemeler, Türkiye Türkçesinde, anlamsal ve yapısal olarak şu başlıklar altında, sıfatlardan ayrı olarak değerlendirilir:

I. aynı sözcüğün tekrarlanması ile oluşan ikilemeler: ayrı ayrı, yeşil yeşil, güzel güzel...

II. eş ya da yakın anlamlı sözcükler ile oluşan ikilemeler: doğru dürüst, eğri büğrü, yalan yanlış...

III. zıt anlamlı sözcüklerle kurulan ikilemeler: ileri geri, iyi kötü, sabah akşam...

IV. biri anlamlı diğeri anlamsız sözcükle kurulan ikilemeler: yarım yamalak, saçma sapan, çoluk çocuk...

V. ikisi de anlamsız sözcükten oluşan ikilemeler: palas pandıras, eni konu, çatır çatır...

Türkmen Türkçesinde *bağlı sıfatlar* adı altında işlenen ikilemeler konusu hakkında farklı bir tasnif yoluna gidilmiştir. Bu tasnifte aynı sözcüğün tekrarı ile yapılan sıfatlar, başka bir başlık altında ve müstakil olarak işlenmiştir:

1. Öğelerinin her ikisi de anlamlı olan bağlı sıfatlar.

a. Eş anlamlı sözcüklerin birleşmesiyle meydana gelen sıfatlar: akıllı başlı.

b. Karşıt anlamlı sözcüklerden oluşan bağlı sıfatlar. ulı-kıçı.

c. Öğelerinin herhangi birisinin özel bir biçimde eklenmesi, tek başına anlamları olan sözcüklerin sıralanması ile oluşturulan sıfatların, belirli kurallara göre birleşmesi sırasında meydana gelirler. otlı suvli

2. Öğelerinin ikincisinin hiçbir anlamı olmayan sözcüklerden oluşan bağlı sıfatlar.

a) Ögelerinden birisinin başındaki ünsüzün tekrarlanmasıyla yapılır. gati-guti.

b) Birinci ögenin ilk sesi ünlü, ikinci ögenin ilk sesi ünsüz seslerden oluşan, kalan seslerin benzeşmesi ile yapılanlar *uşak-düşek*.

c) Birinci ögenin başındaki ünsüz sesin, ikinci ögedeki başka bir ünsüz ses ile birleşmesi neticesinde yapılanlar. *holpı-solpı*.

Türkiye Türkçesinde ikilemelerin yeri geldiğinde zarf olarak da kullanılabileceği göz önünde tutulmuştur Ayrıca Türkiye Türkçesinde ikilemeler arasına herhangi bir noktalama işareti konulmaz, Türkmen Türkçesinde ise benzer türdeki örneklerin arasına kısa çizginin konulduğunu görmekteyiz. Ayrıca sıfatlar da pekiştirme yapılırken pekiştiren unsur ile sıfat arasında da tire konulmaktadır (bk. Kara, 2007: 260). Bu imla farklılığının dahi duruma bakış açılarındaki farklılığını gözler önüne serdiği kanaatindeyiz.

Türkiye Türkçesinde imla özelliği olarak kabul edilen bir husus, sıfatların tasnifinde de dikkate alınmıştır. Türkiye Türkçesinde başka dillerden giren sözcük, ödünçlendiği dilden olabildiğince uzaklaştırılarak dile dahil edilir. Meselâ, *edebiyat*, *ahlâk* gibi aslında çoğul olan sözcükler, Türkçe’de tekil kabul edilir. Ya da aslı *nerdübân* olan bir sözcük ünlü uyumları gereğince *merdiven* biçimini alabilir. Türkçe’ye alınan bir sözcüğün, ait olduğu dildeki aslı hesaba katılmaz. Örneğin, ait olduğu dilde, iki sözcüğün birleşmesinden meydana gelen *cefakeş* ya da *pâyidâr* gibi sözcükler, tekil ve basit kabul edilirler. Türkmen Türkçesinde ise bu sözcüklerde bulunan *-keş* ve *-dâr* ibareleri, yapım eki olarak değerlendirilmiştir. *-keş*, *çeken* anlamında, *-dâr* ise *olan*, *bulunan* anlamında iki sözcüktür. Türkmen Türkçesinde, Arapça, Farsça ve Rusça’dan alınan ekler de, sıfat türeten ekler arasında verilmiştir. Bu ekler şunlardır: *-keş*, *-dar*, *-hor*, *-ı/-i -kâr/-gâr*, *-ana*, *-paraz*. Türkiye Türkçesinde bu ibarelerden nispet î’si hariç olanları, basit sözcük olarak değerlendirilir. *Nâ- (na-)* *bi- (bey)* önekleri de Türkmen Türkçesinde sıfat türeten ekler arasında verilmiştir.

Türkiye Türkçesinde sıfat türeten ekler, isimden ve eylemden sıfat türeten ekler olarak gösterilmiştir. Türkmen Türkçesinde ise *hem isim hem de eylemden sıfat türeten ekler* başlığı altında *-man/-men*, *-cañ/-ceñ (-can/-cen)* ekleri verilmiştir.

Türkiye Türkçesinde bir ek, yazılışı aynı olsa da, farklı işlevlerde kullanıldığında o işleve uygun başlık altında verilir. Meselâ -l eki, *diri* ismine eklendiğinde isimden fiil türeten bir ek olarak adlandırılır. Aynı ek ser- fiiline eklendiğinde ser-i-i-l- fiilini türetir. Bu durumda ise fiilden fiil türeten bir ek olarak değerlendirilir. Bu ekin hem isimden hem de fiilden fiil türettiği biçiminde bir ortaklık kurulmaz.

Türkmen Türkçesinde, Türkiye Türkçesinde *belirtme sıfatları* olarak bilinen ve belli kurallar ile belli sözcüklerden oluşan sıfat türü verilmemiştir. Dolayısı ile Türkiye Türkçesinde bu başlık altında incelenen sıfatlar, farklı sözcük türleri içine dağıtılmış durumdadır. Türkmen Türkçesinde anlamsal olarak iki grup bulunmasına rağmen bu grupların oluşumunda farklı kriterler kabul edilmiştir:

a) *Nitelik Sıfatları*: Anlamından nitelik, işaret, özellik, renk ve tat çıkarılır. Nasıl ve hangi sorularına cevap veren basit ve türemiş sıfatlardır. Nitelik sıfatları derece eklerini alırlar. Meselâ: *kiçi-kiçiräk* (küçük-küçükçe), *ak-agımtıl* (beyaz-beyazımtrak), *ovadan-ovadanca* (güzel-güzelce), *akıllı-akıllıca* (akıllı-akıllıca), *zehinli-zehinliräk* (yetenekli-yeteneklice), *şadıyanracık* (saadetlice) vb.

b) *İlgi Sıfatları*: Nesnelerin ve kavramların niteliklerini, zaman ve yer ile ilişkisini, bir nesnenin başka bir nesne ile olan ilişkisini, nesnede ya da şahısta var olanı ve yok olanı gösteren sözcüklerdir. Morfolojik biçimde türetilirler. Meselâ: *kitaplı oğlan* (kitaplı çocuk), *türkmenistanlı yazıcı* (Türkmenistanlı yazar), *otluk meydan* (otluk meydan), *suvlı yap* (sulu kanal), *düynki yıgnak* (dünkü meclis), *giceki vaka* (geceki olay) vb.

Türkiye Türkçesinde, *nasıl* sorusuna cevap veren tüm sıfatlar niteleme sıfatları olarak isimlendirilmiştir. Bunun haricinde *ne kadar*, *kaç tane*, *kaçıncı*, *kaçta kaç*, *hangi* gibi sorulara cevap verenler belirtme sıfatı olarak isimlendirilmiştir. Anlamsal ve işlevsel olarak değerlendirildiğinde Türkiye Türkçesinde belirtme sıfatları şu başlıklar altında verilir:

1.2 Belirtme Sıfatları

1.2.1 Sayı Sıfatları

1.2.1.1. Asıl Sayı Sıfatları

1.2.1.2. Sıra Sayı Sıfatları

1.2.1.3. Üleştirme Sayı Sıfatları

1.2.1.4. Kesir Sayı Sıfatları

1.2.1.5. Topluluk Sayı Sıfatları

1.2.2. İşaret Sıfatları

1.2.3. Belgisiz Sıfatlar

1.2.4. Soru Sıfatları

Türkmen Türkçesinde sıfat-fiiller, belirteçler ve isim-fiiller kalıplaştıkları takdirde doğrudan sıfat olarak değerlendirilmişlerdir. Bu başlık altında şu ekler verilmiştir: “-ar/-er, -mış/-miş, -dık/-dik, -a/-e, -ma/-me, -mak/-mek. Türkiye Türkçesinde sıfat-fiil ekleri içinde -ma/-me ve -mak/-mek eki yer almaz. Ancak -ma/-me sahip olan kimi kalıplaşmış sözcüklerin sıfat olarak kullanıldığından bahsedilir. Örneğin, *yapma çiçek*, *saçma soru* gibi.

Her iki lehçede sıfat dereceleri bulunmakla birlikte, bu derecelerin alt başlıkları Türkiye Türkçesinde dört, Türkmen Türkçesinde beş olarak verilmiştir:

Türkiye Türkçesi

- a) Eşitlik derecesi
- b) Üstünlük
- c) Aşırılık derecesi
- d) En üstünlük derecesi

Türkmen Türkçesi

- a) Sıfatların kök derecesi
- b) Sıfatların azlık derecesi
- c) Sıfatların fazlalık derecesi
- d) Sıfatların karşılaştırma derecesi
- e) Sıfatların öznel değer verme derecesi

Verilen grupların sayıca birbirlerinden farklı oldukları gibi içerik olarak da farklılıklar gösterdiğini belirtmek gerekir. TDG (1999) adlı kitapta, sıfatların kimilerinin, kendi anlamları içinde bir mukayese bildirdiklerini ifade ederek, bunların da *kök derecesine* sahip olduğu belirtilir. Meselâ *büyük* sözcüğü, bir mukayese bildirmektedir. Çünkü bu sözcüğün nitelediği isim, bir yönü ile benzerlerinden büyük iken, bir yönü ile de diğerlerinden küçüktür. Türkiye Türkçesinde böyle bir durumdan bahsedilmez.

Türkiye Türkçesinde azlık bildiren bir dereceye yer verilmemiştir. Bunun nedeni üstünlük derecesi bildiren *daha* sözcüğünün, aynı zamanda azlık da bildirmesidir. Türkmen Türkçesinde ise, Türkiye Türkçesinde yalnızca birkaç sözcükte yaşayan -rak/-rek ekinin işlek olarak kullanılması böyle bir başlık açılmasını zorunlu kılmıştır. Türkiye Türkçesinde azlık derecesi, *sıfatlarda küçültme derecesi* başlığı altında ayrı bir konu olarak işlenir. Bu konu başlığı altında verilen eklerin bir kısmı, Türkmen Türkçesinde de kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde bu ekler şunlardır:

- a) -ca, -ce, -ça, -çe ekiyle: *büyükçe ev, yakınca yol, soğukça su...*
- b) -cana, -cene ekiyle: *düzgüncene cevap, büyükçene ev, güzeldene arkadaşlık...*
- c) -cak, -cek ekiyle: *yakıncak yol, büyücek insan, ılıcak su...*
- d) -cık, -cik, -cuk, -cük: *daracık sokaklar, sıcacık insanlar, şuncacık çocuk...*
- e) -sı, -si, -su, -sü, -msı, -msi ekleriyle: *çocuksu davranış, kırmızımsı güller, yosunsu bitkiler...*
- f) -rak, -rek ekiyle: *alçarak arazi, acıarak biber, küçürek elma...*
- g) -mtrak ekiyle: *yeşilimtrak elbise, acımtrak biber...*

Türkmen Türkçesinde ise küçültme sıfatı yapan ekler şu biçimde verilmişlerdir:

- a) -mtıl/-mtıl, -umtıl/-imtil. *gögümtıl*

b) -gılt. Yalnız gızıl (kızıl) ve sarı (sarı) sözcüklerine bağlanır. gızgılt yüzli (kızılımsı yüzlü), sargılt çal (sarımsı çalı).

c) -sovult eki yalnız ak (beyaz) sözcüğüne eklenip, azlık derecesinde sözcük yapar. aksovult

d) -mtık/-mtik, -ımtık/-ımtik, -umtık/-ümtik. çalımtık

e) -rak/-rek. gızılrak (kızılca), agrak (ağırca).

Ayrıca, Türkiye Türkçesinde *sıfatlarda pekiştirme* başlığı altında değerlendirilen konunun, TDG’de sıfatların fazlalık derecesi olarak ele alındığını da belirtelim. Türkiye Türkçesinde pekiştirme *m, p, r, s* ünsüzleri ile yapılır. Sıfatların fazlalık derecesini ifade etmek için ise *daha* sözcüğünden yararlanılır.

Tasnifte kriterlerin farklı olması, aynı sözcüklerin farklı bağlamlarda değerlendirilmesi sonucunu doğurmuştur. İki lehçenin araştırmacılarının farklı dillerin gramer kitaplarını örnek alması da bu bakış açısı farklılığın temelindeki nedenlerden biri olabilir.

b) Sosyal ve Kültürel farklılıkların sıfatların işlevlerine tesiri

Coğrafi, siyasî ve sosyal şartların farklı olması da, isimleri niteleyen sözcüklere bakışı değiştirmiştir. Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesi coğrafi bakımdan birbirinden uzak düşmüş iki kardeş boydur. Ancak tarihî seyirleri dikkate alındığında, bu iki kardeşin farklı milletler ile temas kurdukları, onlardan etkilendikleri ve onların sözcüklerini dillerine dahil ettiklerini görebiliriz. Bu da farklı dillere ait sıfatların iki dilde, birbirinden habersiz bir biçimde ortaya çıkmalarına neden olmuştur.

Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesinde sıfatlar konusunda, yabancı dilden giren sıfatlara yer verilmiştir. Türkiye Türkçesi’ne yabancı dillerden giren sıfatlar genelde Arapça, Farsça ve muhtelif batı dillerine aitken, Türkmen Türkçesinde Arapça ve Farsça’nın yanına Rusça eklenmiştir. Sözelimi Türkmen Türkçesinde sıfat yapan ekler arasında verilmiş olan, -nıy/-naya/-noye, -skiy/-skaya/-skoye, -

çınıy/-çnaya/-çnoye, çeskiy/-çeşkaya/-çeskoye ekleri Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır. Türkiye Türkçesinde bir yabancı bir sözcüğün kökeni dikkate alınmaz. Örneğin tipik (typic) sözcüğü, Türkiye Türkçesinde basit bir sözcük olarak değerlendirilir. TDG (1999) adlı eserde ise, bu sözcük -ik eki almış bir türemiş sözcük olarak değerlendirilmiştir. Türkiye Türkçesinde, alıntılanan bir sözcüğü bozma ve dile mal etme çabası bilinçli bir şekilde desteklenmektedir. Bu sözcüklerin, yalnızca kendileri alınmakta, onları vücuda getiren kurallar ve sığalar dikkate alınmamaktadır. Bu tavır, Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp ve Ali Canip Yöntem'in öncülüğünü yaptığı *Yeni Lisan* hareketinden beridir Türk dilcileri tarafından kabul görmektedir.

TDG'de sıfatların anlam grupları on madde başlığı altında verilmiştir. Bu grupta sınıflandırmada esas alınan kriter, anlamca nasıl bir sözcüğün nitelendiğidir. Bu da sıfatları doğrudan etkileyen bir husus değildir.

c) Yapısal farklılıklar

Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde sözcüklerin türetiliş yöntemleri aynı olsa da, kullanılan eklerde bazı farklılıklar bulunmaktadır. Türkmen Türkçesinde kullanıldığı halde Türkiye Türkçesinde kullanılmayan türetme ekleri şunlardır:

1. -keş: *gıbatkeş, peydakeş*.
2. -dar: *rehimdar*.
3. -hor: *adamhor*.
4. -ana: *türkana, görkana*,
5. -paraz eki: *mıhmanparaz*
6. bi- (bey) öneki: *bidert*.
7. nâ- (na-) öneki: *nâmâlim*

Bu sekiz ek, yabancı dilden giren sözcüklerde bulunan ibarelerdir. Bunlardan -dar, -keş, -hor, -kâr Farsça olup, ek değil, müstakil birer sözcük özelliği göstermektedirler. Türkiye Türkçesinde bu ibareleri taşıyan sözcükler, ya birleşik ya da basit sözcük kategorisinde değerlendirilirler, türemiş sözcük olarak dikkate alınmazlar.

Aşağıdaki ekler ise, Türkiye Türkçesinde kullanılmayıp Türkmen Türkçesinde sıfat türetme görevinde kullanılan eklerdir:

9. -gır/-gir/-gur/-gür eki: duygur
10. -ançak/-gançak/-çak/-çek eki: taygançak
11. -gı/-gi eki: *gañtarılgı*
12. -ın/-in eki *gizlin*
13. -vuk/-vük eki: *gübürdevük*
14. -ındı/-indi (-ındı/-indi) eki: varak-*taşlandı*
15. -cañ/-ceñ (-can/-cen) eki: *nebisceñ*

Benzerlikler:

Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesi, aralarında sıfatlar konusunda birtakım farklılıklar bulunmasına rağmen, birçok sıfatı aynı sözcükle karşılamakta, sıfat türetme eklerinden birçoğunda da müstereklik arz etmektedir. Her iki lehçenin de sözcük hazinesinde yer alan, çalışmamızdaki fişlemelerde kullandığımız aşağıdaki sıfatlar bu benzerliğe dikkat çeker:

“büyük-beyik, küçük-kiçik, kızıl-gızıl, yiğit-yigit, dar-dar, azıcık-azacık, soğuk-sovuk, yeşil-yasıl, kısacık-gısgacık, katı-gatı, ağır-agır, gamlı-gamlı, semiz-semiz, şu-şu, kara-gara, ak-ak, demli-demli, uzun-uzun, yağlı-yağlı, yaban-yaban, uzak-uzak, keskin-keskin, korkak-gorkak, güzel-gözel, açık-açık, temiz-tämiz, hoş-hoş...”

Ayrıca sayı bildiren sözcüklerin de tamamıyla aynı olduğunu belirtmek gerekir. Her ne kadar Türkmen Türkçesinde sayılar, ayrı bir sözcük türü olarak değerlendirilse de, Türkiye Türkçesindeki sayılarla tamamıyla aynı özelliklere sahiptirler.

Her iki lehçenin işaret sıfatları biçimsel farklılık gösterse de aynı anlamı vermektedir.

Türkiye Türkçesi: bu, şu, o

Türkmen Türkçesi: bu, şu, ol, şol, hol

Her iki lehçede sıfatları pekiştirme yöntemi aynıdır. Bu durum farklı başlıklar altında değerlendirilse de bir ismi niteleyen sözcüğün anlamını güçlendirme işi, aynı biçimde yapılmaktadır:

Türkiye Türkçesi: dupduru, gömgök, dosdoğru

Türkmen Türkçesi: dupduri, gömgök, dosdogrı

Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesindeki belirsizlik sıfatlarının birçoğu aynı sözcüklerden oluşur:

Türkiye Türkçesi: başka, beriki, bir, biraz, birçok, bütün, bazı, filan, filanca

Türkmen Türkçesi: başga, bärki, bir, biraz, birentek, bütün, käbir, pılan, pılanca

Aynı dilin iki lehçesi olan Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesi, özündeki müşterekliği kelime düzeyinde koruduğu gibi, ekler düzeyinde de korumaktadır. Aşağıdaki ekler, her iki lehçede de sıfat türetmek için kullanılan müşterek eklerdir.

-lı/-li (-lı/-li): taşlı (taşlı)

-sız/-siz (-sız/-siz): manısız (manâsız)

- lık/-lik (-lık/-lik): *otluk (otluk)*
- kı/-ki (-kı/-ki): *şu günkü (şu günkü)*
- daki/-daki (-daki/-deki): *daşıdaki (dışındaki)*
- lak/-lek (-lak/-lek): *karınlak (şişman)*
- daş/-deş (-daş/-deş): *zamandaş (zamandaş)*
- çıl/çil (-çıl/-çil): *balıkçık (balıkçıl)*
- çı/-çi (-çı/-çi): *cedelçi (mücadeleci)*
- ık/-ik, -uk/-ük/-k: *yapık (kapalı)*
- ak/-ek/-k, -agan/-egen: *süregen (süreğen)*
- gın/-gin: *azgın (azgın)*
- anç/-ç: *gısganç (kıskanç)*
- ı/-i (-ı/-i): *dolu (dolu)*
- man/-men: *edermen (cesur)*

Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesi yukarıda bahsedilen kimi ufak farklılıklara rağmen, sıfat konusunda Türk dilinin gramer mantığını ortak biçimde taşımaktadır.

2. İNCELEME

2.1. ATA GOVŞUDOV’UN DORDEPEL ADLI ESERİNDEKİ SIFATLAR

2.1.1. YAPILARINA GÖRE SIFATLAR

2.1.1.1. Basit Sıfatlar

- *Yaz aylarının **hoş** havalı günleriniñ biridi. (4)*
“İlkbahar aylarının **hoş** havalı günlerinden biriydi.”
- *Kolhozçı **ya:ş** yiğitleriñ bir nâ:çesi atlarını övüdirip, gi:ñ köçä:niñ ortası bilen süryä:rdiler. (6)*
“ Kolhozcu **genç** yiğitlerin birkaçı atlarının ön ayaklarını attırarak, atlarını oynatarak geniş sokağın ortasında ilerliyorlardı.”
- *Şol gövresine la:yık onuñ **ullaka:n** kellesi hem ba:rdı. (28)*
“Onun gövdesine de uygun **büyük** başı vardı.”
- *Ço:ğlıca ya:z günleri açık tä:miz hova:da ta:mıñ bir tarafında, kölegede yazılan:k **a:k** keçä:niñ üstünde ...(32)*
“**Sıcak** ilkbahar günleri açık ve temiz havada, evin bir tarafından gölgeye serilen **ak** keçenin üstünde ...”
- *-Hä:li-hä: yagşı, **yoğın** iññä sapagı kömekçisiz sapıp bilyä:n, hon ya:lı yerden bolsa **yırtık** yaprak üzüm bilen **gara** üzümüñ çibıklarını ayıl-sayıl edip bilyä:n... (52)*
“-Hallice iyi, **kalin** iğneye yardımsız ip geçirebiliyorum. Bunun gibi yerden ise **yırtık** yapraklı üzümle **kara** üzümün çubuklarını ayırt edebiliyorum...”
- *Aslında ya:şulı:nıñ **ulaka:n** gözleriniñ yanıp duran yiti şöhlesi ya:ş yigit vagtı uzak a:ra daşlıkdan görünen gara:nı saygarıpdır... (55)*
“Aslında yaşlının **büyük** gözlerinde yanan ışıltı, gençliğindeki gibi uzağı seçmesini sağlıyordu...”
- *-Oğlum, her nâ:me-de bolsa gadımkılarıñ: «ölmese-ñem gara:rsıñ» diyenleri dogrı eken, **ağır** yükleri ineriñ gapdalına yalñız ö:züm çatardım... (60)*

“-Oğlum, eskilerin “Ölmesen de yaşlanırsın” dedikleri doğruymuş. **Ağır** yükleri devenin üstüne yalnız yüklerdim...”

- *İkimiziñ sorag-coga:p gürrüñimizin a:rasında ya:şulı ö:züniñ hä:zirki i:dedilişinde **kiçi** oğlundan hem onuñ a:yalından köp hoş:ldığını aytdı. (68)*

“İkimizin soru cevap şeklinde konuşmamızın arasında ihtiyar, kendi geçimini gözetken **küçük** oğlundan ve onun karısından memnuniyetini de anlattı.”

- *...biz gi:ce **ulı** o:t yakma:n, gündi:z ulı tüsse çıkarma:n, mıda:r edyä:rdik. (96)*

“...biz gece **büyük** ateş yakmadan, gündüz çok duman çıkarmadan yaşamaya çalışıyorduk.”

- *...kervenbaşı:mızıñ yanında bir **ya:ş** yiğit ba:rdı, şol yiğit kervenbaşı:mız bilen bir gala:dandı. (133)*

“...kervenbaşımızın yanında **genç** bir yiğit vardı. O yiğit kervenbaşımızla aynı kaledendi.”

- *...amın edip, **uzı:n** sakgalını sı:palaya:rdı. (154)*

“...âmin diyerek **uzun** sakalını sıvazlardı.”

- *Şema:lıñ kesip ba:rya:n **yiti** sovuqlığı, **gara** gışı ya:diña salya:rdı. (172)*

“Rüzgârın esip duran **keskin** soğukluğu **kara** kışın habercisiydi.”

- *Kerven bir **yüksek** gum depesine dırmaşıp çıkdı. (179)*

“Kerven, **yüksek** bir kum tepesine tırmanmaya başladı.”

- *...biziñ **a:k** sakgalımız her haysımızıñ yüzümize gamlı gözüni gezdirdi-de: (190)*

“... bizim **ak** sakallımız hepimizin yüzüne üzüntülü gözlerini gezdirdi ve:”

- *-**Gı:r** at Durdını alıp çıkdı- diydi. (216)*

“**Kır** at, Durdu’yu alıp gitti, dedi.”

- *«Gutulıp giden **gı:r** atlı yigit birinci gala: yetip, habar berer... (247)*

“Kurtulan **kır** at ilk kaleye varıp haber verir...”

- *Ha:nuñ nökerleri bizi şol sürüp gidişlerine **uzı:n** gi:ce yatma:n, daña golay çä:kden geçdiler. (281)*

“Hanın askerleri bizi sürüp götürürken **uzun** gece yatmadılar ve gün ağarmaya yakın sınırdan geçtiler.”

- «Biziñ ya:ş vagtlarımızda hem **gö:k** ça:y ba:rdı velin, muni garamayak a:damlar içip bilmeyä:rdiler, muni diñe ha:nlar, **ba:y**-dövletli a:damlar, onsoñ serda:rlar içerdiler.» (300)

“Bizim gençliğimizde **yeşil** çay vardı. Ama bunu yoksul insanlar içemiyordu. Sadece hanlar, **zengin** adamlar ondan sonra da komutanlar içerdii.”

- **Garı:p** yesi:rleriñ bahası bolsa yokarı baş bahadan tä: üç tümene çenli kesgitlenyä:rdi. (317)

“**Yoksul** esirlerin fiyatı ise aşağı yukarı üç tümene kadar belirleniyordu.”

- **Gi:ñ** gala:nıñ bir çetinde ha:nıñ hovluları yerleşyä:n eken... (319)

“**Geniş** kalenin bir tarafında hanın avluları varmış.”

- Onuñ kellesi dört-bä:ş a:dam üçi:n palav bişirilyä:n **gara** ga:zana meñzeyä:rdi. (443)

“Onun kellesi dört beş kişiye pilav pişirilen **kara** kazana benziyordu.”

- Ondan soñ bolsa ol **çarva** ba:ylarıñ çopanlığını etmä:ğe başlapdır. (506)

“Ondan sonra ise o **göçebe** zenginlerin çobanlığını yapmaya başlamış.”

- Bir sapar ol Hı:va ha:nınıñ **berk** zında:nından hem sıpıp gaçıpdır. (513)

“Bir seferde Hive Hanı’nın **sağlam** zindanlarından da yolunu bulup kaçmış.

- Emma: veli:n geçmişde bolup geçen **tü:sin** galmalı va:ka:ları, **yovuz** günleri, **ağır** yağdayları...(549)

“Ama geçmişte olan şaşırtıcı olayları, **kötü** günleri, **ağır** koşulları...”

- Açık hova:da **gö:k** otuñ üstünde a:y berip teğelenen mä:rekä:niñ kimisi şahlı hırlısını somaldıp, çommalıp otı:r... (652)

“Açık havada **yeşil** otun üstünde ay şeklinde halka olan kalabalıktan bazıı silahını dik tutup çömelerek oturuyordu...”

- ...bize köp gırşun hem **gurak** dä:ri gerek bolcak, biziñ şol yağdayımız ağır. (683)

“...bize çok kurşun ve **kuru** barut lazım olacak. Şartlarımız ağır.”

- Yalıñ gılıç pıya:dalar...(696)

“**Yalın** kılıçla kuşanmış yayalar...”

- ...eğnindä:ki düye yününden dokalan **çoğda** çä:kmeniniñ iki sı:nını çalıp, biline sara:n **a:k** bi:z guşağına gısdırışdırdı. (720)

“...sırtındaki deve yününden dokunan **sıcak** cepkeninin iki tarafını bağlayıp beline sarılı **beyaz** bez kuşağına kıstırdı.”

- «Dordepel» *kellesini dim-dik tutup, talavladıp, **alma** gözlerini tövereğine dikyä:rdi.* (724)

“Dordepel başını dik tutup silkinerek **elma** gözleriyle etrafına bakınıyordu.”

- «Do:rdipel» *yiti gözlerini garşısına dikip...* (735)

“Dordepel **keskin** gözlerini karşısına dikerek...”

- «Dordepeliñ» *eyesi hem Türkmenleriñ i:ñ **ökde** seyisleriniñ bi:ri hasa:planya:rdi.* (762)

“Dordepel’in sahibi de Türkmenlerin en **usta** seyislerinden biri olarak görülüyordu.”

- *Şu maslahatda atlılara, mergenlere, piya:dalara, yo:lbaşçılık etmek üçi:n ayratın a:damlar bellendi.* (790)

“Bu toplantıda atlılara, nişancılara, piyadelere komutanlık yapmak için **özel** kişiler atandı.”

- ...İki yüze yakın taya:r bolup duran piya:da eğinlerindä:ki yasğıncak çä:kmenlerini hem başlarındaki **çi:ş** telpeklerini taşla:p, öñe baka: eñildiler. (840)

“...iki yüze yakın piyade sırtlarına attığı cüppelerini de başlarındaki **sivri** şapkalarını da fırlatıp öne doğru gittiler.”

- *Aya:llar bolsa **çoyun** gazanda gurşun eredip, ok guyya:rdılar.* (888)

“Kadınlar ise **demir** kazanda kurşun eritip, ok söküyorlardı.”

- ...hä:zirki çozan Türkmenleriñ atları ok ya:lı atıyla:rdı veli:n, olarıñ **eğri** gılıçları-da yalpıldaşıp, dı:nma:n i:nip-çıkya:r. (906)

“...şimdiki baskında Türkmen atları ok gibi atılıyordu. Onların **eğri** kılıçları da parıldayarak sürekli inip çıkıyordu.”

- ...goyun iyyä:n **guduz** mö:cek öldi... (1117)

“...koyun yiyen **kuduz** kurt öldü.”

- ...iki:miziñ ı:zımızdan gelip alcak gılıçlı-gayra:tlı ho:ssa:rımız ya:da pulda:r **ba:y** ho:ssa:rımız yo:k... (1032)

“...İkimizin arkasından gelecek kılıçları kuvvetli akrabamız ya da paralı **zengin** tanıdığımız yok...”

- ...Eyra:nda ö:züni Hasana:lıça göryä:n yüzlerçe-münlerçe a:damlar bir **gara** şaya geçmä:n, bir dövüm cöven çöreğine za:r bolup, köçelerde enteşip yöryä:rler. (1136)

“İran’da kendini Hasan Ali kadar gören ve gördüren yüzlerce, binlerce insanlığı **kör** kuruş kadar etmeyip bir parça mısır ekmeğine talim olup köşelerde avare dolaşıyorlar.”

- -Ma:l hovlusınıñ dervezesinden çıkıp, **la:ydán** di:va:rlı pessecik ta:mcağazlarıñ a:rası bilen beyik gala:nın, ilerki dervezesine yetmelidik. (1151)

“Mal avlusunun kapısından çıkıp **kıl** duvarları ile alçak evlerin arasından büyük kalenin ilerdeki kapısına gitmeliydik.”

- Aslında gala:da ha:niñ sarayında boyla:n gürrüñleri Meñliniñ gulağına yetiryä:n hem şol **garri** dervezeba:n eken. (1158)

“Aslında kalede Han’ın sarayında olan konuşmaları Benli’nin kulağına getiren de bu **yaşlı** kapıcıymış.”

- Ol dervezeba:n haçanda bolsa, ö:z süññüne govı gırp edip bilyä:n vagtları, ö:züniñ **dayav** eşeğine nohutlu kişmiş, ho:z, a:yna-başdarak, iñne-temen, yene şoña meñzeş harı:tları yüklä:p, gala:ba-gala: aylanıp, Türkmenleriñ a:rasında satığcılık edyä:r eken. (1161)

“O kapıcı ne zaman olsa kendini iyi idare edebildiği zaman kendi **güçlü** eşeğine nohut, kuru üzüm, ceviz, ayna, tarak, iğne, vb. malları yükleyerek kale kale gezerek Türkmenler arasında satıcılık yapıyormuş.”

- Şol zama:nada uruşparaz bolman, diñe özüniñ, satığcılığı bilen aylanıp gezyä:n **pukara** Eyra:nlılara hi:ç za:t değmeyä:rdiler... (1166)

“Bu dönemde savaşçı olmayan, kendi satıcılığı ile geçinen **fakir** İranlılar’a hiç kimse dokunmuyor, onlar hangi kaleye varsa misafir ediliyordu...”

- ...bu yeri **çola** yer dā:l- diyip, azacık sa:ğındı. (1227)

“...burası **ıssız** yer değil diyip azıcık duraksadı.”

- Bu goñur sakgal eşek **a:ç** gatır ya:lı, bu gi:ce nā:me yatmaya:rka:?-diyyä:rdi. (1234)

“-Bu kahverengi sakallı eşek, **aç** katır gibi bu gece niçin uyumuyor? diyordu.”

- ...ayağındaki **kö:ne** çokayını hem çıkardı. (1246)
“...Ayağındaki **eski** ayakkabıyı da çıkardı.”
- ...diñe yalañaç ayağıñ kömeği bilen hovlı:nıñ **beyik** ga:natınıñ, gap bi:linden yokarı:k geçdi. (1249)
“...sadece çıplak ayaklarının yardımıyla avlunun **yüksek** duvarının tam ortasından yukarıya geçti.”
- ...soñ iki el hem kömeğe yetişip, edil **çalasın** pişik ya:lı, la:ydan salnan hayatıñ, yüzinden dırmaşıp, yokarı:k çıkdı. (1250)
“...sonra iki elinin yardımıyla aynen **çevik** bir kedi gibi balçıktan yapılan duvarın yüzünden tırmanarak yukarı çıktı.”
- Meñli ilki dalanıñ üstüne sı:rılıp düşdi, ondan soñ hem dalanıñ **ağaç** sütunleriniñ bi:rinden sı:rılıp, aşa:k düşdi. (1254)
“Benli ilk terasın üstünden sıyrılıp indi. Ondan sonra da terasın **ağaç** sütunlarından birinden sıyrılıp aşağı indi.”
- Meñli ha:nıñ **goş** öküzleriniñ a:rasında gizlenipdir. (1256)
“Benli, Han’ın **saban** öküzlerinin arasında gizlenmiş.”
- -İne, yo:l açık. Dalanıñ, aşağında bir nâ:çe **arrık** yabı, bir nâ:çe gatır, sekiz cübüt hem goş öküzi ba:r. (1273)
“-Şimdi yol açık. Terasın aşağısında birkaç **cılız** at, birkaç katır, sekiz çiftte mal, öküz vardı.”
- Ha:nıñ **semiz** gilyalları özge hovlusında bolara çemeli. (1274)
“Han’ın **semiz** atları her halde kendi avlusunda olacak.”
- «Do:rdepeñ» eyesiniñ, **körpe** oğlu... (1377)
“Dordepel’in sahibinin **küçük** oğlu...”
- Şol meyda:nda da:ğdan i:nen sı:lıñ gazan **çuñ** carları kâ:ndi. (1382)
“Bu meydanda dağdan inen selin açtığı **derin** dere yatağı çoktu.”
- ...Alı beğ, indi ö:züñ gapana düşen **ya:ban** pişik ya:lı bolup otı:rmiñ?» diydim. (1492)
“...Ali Bey, şimdi kapana düşmüş **yabani** kedi gibi oturuyorsun öyle mi?” dedim. “
- Bu tay **ahal** atlarınıñ tohumındandı...(1496)

“Bu tay *iyi cins* atların tohumundandı...”

- Emma: *veli:n olariñ arkasında bir mü:hnet zäherli ajdarha: yatı:r...* (2057)
“Ama onların arkasında *büyük*, zehirli ejderha yatıyor...”
- -Nıya:zmıra:t a:ğa, *tü:ze* keçesi hem başga esba:pları ba:r... (4064)
“-Nıyazmurat Ağa, *yeni* keçesi de başka eşyaları da var...”
- ...egnindä:ki yalañğat *yu:ka* do:nunıñ yakalarını çekişdirip gabşırdı. (6015)
“...sırtındaki tek kat *ince* elbisenin yakasını çekiştirip bağladı.”

2.1.1.2. Türemiş Sıfatlar

2.1.1.2.1. İsimden Türeyen Sıfatlar

2.1.1.2.1.1 İşlek Ekler

-lı/-li, -sız/-siz, -lık/-lik, -dakı/-deki, -lak/-lek, -kı/-ki ekleri

- ...Aşgabadıñ *mü:helleli* köçeleriniñ bi:ri bilen barya:rka:m, at toynağıñıñ sesleri meni çuññur pikirden oyatdı. (5)

“...Aşkabat’ın *kalabalık* sokaklarının birinde giderken at toynağının sesi beni derin düşüncelerimden ayırdı.”

- **Hä:sietli** tohum atlar hakkında co:şup, gızıklı gürrüñler beryä:n garrılarıñ her bir o:balarda bolış ya:lı, biziñ o:ba:mızda hem bir nä:çesi ba:rdı. (23)

“**Akıllı** atlar hakkında ilginç konuşmalar yapan yaşlılar her köyde olduğu gibi bizim köyümüzde de fazlasıyla vardı.”

- Ol uzı:n boylı hem yoğın süñkbaşı iriden **gödensiz**, satanları uzı:n a:damdı. (26)

“O uzun boylu, iri, kemikleri **biçimsiz**, bacakları uzun bir adamdı.”

- Başından gatı köp va:ka:lari geçiren bu garrı şol va:ka:lari düyp sebä:pleri bilen gürrüñ bermä:ge **ukı:plı** gürrüñçidi. (71)

“Başından birçok olay geçen ihtiyar, bu olayları sebepleriyle birlikte anlatma konusunda çok **yetenekli** bir konuşmacıydı.”

- **Hatarlı** çölleri kesip geçdik. (91)

“**Tehlikeli** çölleri geçtik.”

- *Sebā:bi ol vagt hovpli-gorkuli zama:nadı. (97)*

“Sebebi o dönemin **korkulu ve tehlikeli** bir zaman olmasıydı.”

- *Ol vagtda ahalda köpçülik i:l gati garı:p yaşaya:rdı, ağır maşgalalı bir öy bir çuval buğday...(135)*

“O zaman Ahal’da çoğu insan yoksul yaşıyordu. **Kalabalık** bir ev bir çuval buğdayı...”

- *-Yuvaş, yuvaş, gopgun turuzmañ, gi:cesine ses örä:n uzaga gider, bu zama:nada yolagcılık hovpli za:t... (147)*

“-Yavaş yavaş, gürültü yapmayın! Gece ses çok uzağa gider. Bu zamanda yolculuğun **tehlikeli** dönemi...”

- *...biziñ a:k sakgalımız her haysımuñ yüzümize gamlı gözüni gezdirdi-de: (190)*

“...bizim ak sakallımız hepimizin yüzüne **üzüntülü** gözlerini gezdirdi ve:”

- *-Yarağa yapışmañ, bu yeri a:matlı дә:l, pursat goldan gitdi, bizi pelek tutdı-diye. (191)*

“-Silaha dokunmayın, kullanmak için **uygun** yer değil, fırsat elden gitti.”

- *Atın üstünde oturan yigrimi ya:şlar töveregindä:ki yiğit kervenbaşı:nuñ o:badaşıdı. (193)*

“Atın üstünde oturan yirmi **yaş civarındaki** genç, kervanbaşıyla aynı köydendi.”

- *Alı beğ uzı:n boyli, ağaç etli, ullaka:n burunlu, pişge murt adamdı. (225)*

“Ali Bey **uzun boyli, iri kemikli, büyük burunlu**, gür bıyıklı adamdı.”

- *Ol şol görnüñ sıpatı bilen rehi:msiz cella:da meñzeyä:rdi. (227)*

“O, bu görünüşüyle **merhametsiz** bir cellâda benziyordu.”

- *-Hava, «berseler iyersiñ ya:ğlı çöregi», onuñ ya:lı atıñ üzeññisine seniñ ayağıñ değmese gerek- diyip hü mürdedi. (241)*

“-Evet, **yağlı** çöregi verseler yersin, onun gibi atın üstüne senin ayağın değemez, diyerek homurdandı.”

- *...çay atıp, taya:rla:p goyan gülli çä:yneklerini demledi. (299)*

“...çayı atıp hazırladığı **güllü** çaydanlıklarda çay demledi.”

- **Demli** çä:ynekleri öñimize alıp oturanımızdan soñ hem ol: (300)
“**Demli** çayı önümüze alıp oturduktan sonra da o:”
- *Yagınıñ eline düşenimizden soñ bolsa meniñ yüreğimdä:ki **yangınlı** yiğrenç ha:s hem güyçlendi, ö:z atlarımıza bolan söygi:m bolsa ha:s hem artıdı.* (313)
“Düşmanın eline düştükten sonra benim *kalbimdeki* bu **ateşli** nefretim daha da güçlendi.”
- *Olar hem yeke-iki çıkan **yaragsız** dayha:nları, yo:lagçıları yesi:r edip getirä:rler.* (326)
“Onlar da önüne çıkan bir iki **silahsız** köylüleri, yolcuları esir alıp getiriyorlardı.”
- **Zeyli** bassırmalarıñ aşagina sı:pal, selin düşelipdir, şonuñ üstünde ya:şamalı bolduk. (363)
“**Nemli** çardakların altına döşenen samanların üstünde yaşamaya başladık.”
- *Hızmatkä:rleriniñ aytmaklarına gö:rä: **tükeniksiz**, ulı ba:ylığıñ eyesi bolan Hasana:lı beğ şeyle bir husı:t gısganç, hatda ya:rım gıran üçi:n a:damını suva salma yençdirip, ı:zından hem at dersine gömdürä:n eken.* (375)
“Hızmetkârlarının söylediğine göre **bitmek tükenmek bilmeyen** zenginliğe sahip olan Hasan Ali Bey, cimriliği ve kıskançlığından yarım gran için adamlarını ölecek kadar dövdürüyor ve arkasından da at gübresine gömdürüyormuş.”
- *Men birnä:çe ağşam u:kı:nı alıp bilmä:nim üçi:n geçen gice sıpa:lıñ üstinde berk u:klapdırın, hä:zir hem yañı u:kudan oyanıp, **zincirli** ayaklarımı öñe baka: uzadıp otı:rdım.* (381)
“Ben birkaç akşamdır uyuyamadığım için samanların üstünde uyukluyordum.Uykudan uyanıp **zincirli** ayaklarımı öne doğru uzatıp oturdum.”
- *Ağşam garañkı gatlışan ba:dına her kim **ışksız** garañkı bassırma gi:rip, ö:z yerli-yerinde gı:şardı.* (487)
“Akşam karanlığı basınca herkes **ışksız**, karanlık çardaklara girip yerlerine yattılar.”
- *Ol ya:şulı şeyle gaharlı gürlledi velin, hatda onuñ elinde tutup duran **şahalı** hırlısı hem sandıra:p gitdi.* (673)
“Yaşlı öyle öfke ile konuştu ki, hatta elinde tuttuğu **vidalı** silahı da titredi.”

- *Hä:zir olar eğinlerine yasıncak atınan a:ğar çä:kmenleriniñ içinde **gı:nsız yalıñ** gılıcı tutup, hemme ünslerini yatan yağabaka: beripdirler. (822)*

“Şimdi onlar arkalarına attıkları ince cüppelerinin içinde **kapsız** kılıcı tutarak, hepsi dikkatlerini orada yatan düşmana doğru vermişlerdi.”

- *«Hä:y, biziñ serda:rımız seniñ **murtlı** kellä:ñi kesip, onu hem nayza: dürtüp, ha:nımıza baka: i:bercek.» diyip, el hareketleri bilen oña düşündiryä:rler. (875)*

“Hey! Bizim komutanımız senin **bıyıklı** başını kesip onu da süngüye takıp hanınıza gönderecek” deyip el hareketleriyle ona anlatıyorlardı.

- *Şeyle oñaylı vagtda yındam atlı:niñ diyeni gelyä:r, olar **yabılı, gatrılı** duşma:niñ sırtından kerçä:p gidip barya:rlar. (917)*

“Böyle uygun bir zamanda hızlı atının istediği oluyordu. Onlar **atlı** ve **katrılı** düşmanın arkasından kılıçla vurarak gidiyorlardı.”

- *-Men gaçmağıñ yo:lunu tapdım, iki:miz hökma:n gaçmalı, iki:miziñ ı:zımızdan gelip alcak **gılıçlı-gayra:tlı** ho:ssa:rımız ya:da pulda:r ba:y ho:ssa:rımız yo:k... (1032)*

“-Ben kaçmanın yolunu buldum. İkimiz mutlaka kaçmalıyız. İkimizin arkasından gelecek **kılıçları kuvvetli** akrabamız ya da paralı zengin tanıdığımız yok.”

- *Meñli ulı bassırma:niñ **gündoğarkı** ağzından çıkdı... (1083)*

“Benli büyük çardağın **doğudaki** ağzından çıktı...”

- *...ar-namısını satan şeyle dönükleriñ muñüsinden ö:zümiñ **vepa:lı** goyunçı köpeğimiñ, birini govı göryä:rin. (1118)*

“...ar namusunu satan döneğin bin tanesinden **vefalı** çoban köpeğini bile iyi görüyorum.”

- *Erte ağşam dervezä:niñ öñünde durmak nobatı kösä:niñki dä:l, **garavulçılık** nobatı goñur sakgalıñki. (1182)*

“Yarın akşam kapının önünde durma nöbeti kösenin değil, **koruma** nöbeti kahverengi sakalındı.”

- *...**gödensiz** ağaçdan yasalan, büdür-südür bolup duran kö:ne mä:hnet ağır ga:bsalarını açanda, cı:ğıldap ayılgañç yiti sesini çıkartmacak bolup, ca:n etdi: (1270)*

“...**biçimsiz** ağaçtan yapılmış; çukurlu, tümsekli, iri ve bunaltıcı kapıyı açınca korkunç bir gıcırtı çıkarmamak için çaba sarf etti.”

- **Daşarda:kı** hovluda-da ulag ba:r... (1288)

“**Dışarıdaki** avluda at var...”

- Biz barıp **dañılgı palanlı** yabılarıñ uç sa:nısını sayladık ve ma:l hovlı:niñ dervezesini çalaca açıp, çıkıp gittik. (1293)

“Biz gelip **bağlı, semerli** atların üç tanesini alıp mal avlusunun kapısını biraz açıp çıkıp gittik.”

- Şu değirmen iki doğanıñ **şä:rikli** değirmeni eken. (1342)

“Bu değirmen iki kardeşin **ortak** değirmeniymiş.”

- Kilva:nın ağası Hasana:lı ha:niñ iñ yakın hem örä:n **abraylı** a:damsı eken. (1343)

“Değirmencinin amcası Hasan Ali Han’ın en yakın ve çok **itibarlı** adamıymış.”

- Gula:ma:lı a:ğanıñ hem **öñki** dervezeba:nlık emelinde sag-sala:mat ga:lanlığını eşitdim. (1353)

“Gulamalı Ağa’nın da **önceki** kapı muhafızlığına sağ sağlim devam ettiğini duydum.”

- Ö:zbaşdak **ekera:nçılık** işini alıp barma:ğa köp a:damlarda ulag, gural, serişte tapılmaya:rdı. (1365)

“Tek başına **tarımcılık** işini yapmaya çoğu insan binit, araç ve teçhizat bulamıyordu.”

- Inha indi Mira:t ö:züniñ **söyğülü** yoldaşından göz-görtele ayrılıp barya:rdı. (1413)

“Şimdi Murat **sevgili** arkadaşından göz göre göre ayrılıyordu.”

- ...bir **gapdalda:kı** küçük depeciği görkezyä:r. (1425)

“...**bir taraftaki** küçük tepeciği gösteriyordu.”

- Emma: veli:n olarıñ arkasında bir mä:hnet **zäherli** ajdarha: yatı:r... (2057)

“Ama onların arkasında büyük, **zehirli** ejderha yatıyor.”

- Meniñ üzeññä: bascak bolup duran vagtım aydan bu sözlerim şol zama:niñ **söveşceñ** yiğitleriniñ kasamı ya:lıdı. (2095)

“Ben üzenkiye basarken söylediğim bu söz o dönemin **savaşçı** yiğitlerinin yemini gibiydi.”

- ...Geçen dövrümüzde ça:ğalar hi:ç beyle **şa:tlıklı** aydımı bilmeyä:rdiler, aydıp hem bilmeyä:rdiler... (3021)

“Geçen dönemlerde çocuklar hiç böyle **mutlu** türküleri bilmiyorlardı. Türkü söylemeyi de bilmiyorlardı.”

- Emma: ol ö:züniñ dayav gövresiniñ, ağramınıñ **ucı:psız** bölecigini hem hasa:nın üstüne atmaya:rdı. (3053)

“Ama o kendi güçlü gövdesinin ağırlığını **küçük** baston parçasının da üstüne atmıyordu.”

- Daşarda atha:naniñ **önündä:ki** meyda:nça:nıñ ortarasında dañılgı at gaziğiniñ tövereğinde aylanıp, başını atıp durya:r. (4051)

“Dışarıda at barınağının **önündeki** meydanın ortasında kazığa bağlı at, kazığın etrafında dönüp başını kaldırıp duruyordu.”

- ...Aşgaba:t şä:heriniñ daşında bir boş yatan **yannaklı, sırkınlı** çöl-beyeva:ndadı. (5010)

“...Aşkabat şehrinin dışında **deve dikenli, sırkınlı** boş bir sahraydı.”

- Doğrudan hem ol yer bir seleñ **gi:ñişlik** medya:ndı... (5048)

“Gerçekten de orası **geniş** bir meydana.”

- ...ol **garınlak** a:dam hasılap, ilğaya:nını hem gı:gırya:nını-da ö:zi du:ymaya:n ya:lıdı. (6041)

...o **göbekli** adam bağırmaktan kendisinin koşmakta olduğunu ve bağırıyor olduğunu da fark etmiyordu

- ...**elindä:ki** çöp bilen dı:nma:n yer dırmalaya:rdı. (6048)

“...**elindeki** çöple durmadan yeri eşeliyordu.”

- ...iñ **gızgalañlı** ya:rış hä:zir başlancak... (7002)

“...en **ilginç** yarış şimdi başlayacak...”

2.1.1.2.1.2. İşlek Olmayan Ekler

-cı/-çi, -cıl/çil, -mçik, -keş, -dar, -ı/-i ekleri ve bi- (bey), nâ- (na-) önekleri

- *Doğrusını aydanda, şu günki ya:lı atlara **huri:da:r** göz bilen sı:nımıñ düşen yeri hem yo:kdt. (20)*

“Doğrusunu söylemek gerekirse bugünkü gibi atlara **alcı** gözle bakacak yer de yoktu.”

- *...bolup geçen belli bir **ta:ri:hi** va:ka:lar bilen yıl hasa:bını kesğitleyã:rdi. (73)*

“...olan biten **tarihî** olaylar ile yılını belirliyordu.”

- *...goli bağı **bi:günã:** yesi:riñ kellesi ... (436)*

“...kolları bağı, **günahsız** esirin kellesi ...”

- *Nıya:zmıra:t a:ğa, eğer-de men şu gürrüñleri başga bir **nã:tanış** a:damınıñ, ağzından eşiden bolsamdım... (546)*

“Nıyazmurat Ağa, ben bu konuşmaları **tanınmayan** birinin ağzından dinleseydim...”

- *«Ağa, biziñki **biçã:re** a:dam, ha:n buyrar, etmese, da:ra çeker.» (865)*

“Ağa biz **çaresiz** insanız, Han’ın buyruğunu yerine getirmesek bizi asar.”

- *İndi olar yarağa yapışmakdan **bi:za:r**, gayta, ürken ulaglarını oñarıp bilmã:n... (900)*

“Şimdi onlar silaha sarılmaktan **aciz**, ürkmüş bineklerini onarmayıp...”

- *...iki:miz hõkma:n kaçmalı, iki:miziñ ı:zımızdan gelip alcak gılıçlı-gayra:tlı ho:ssa:rımız ya:da **pulda:r** ba:y ho:ssa:rımız yo:k... (1032)*

“...ikimiz mutlaka kaçmalıyız. İkimizin arkasından gelecek kılıçları kuvvetli akrabamız ya da **paralı** zengin tanıdığımız yok...”

- *...indi sen ol õ:z **arğışçı** do:stuñı turuz, onı hem bile alıp gideli, Emma:gopgun turuzmañ- diydi. (1275)*

“...şimdi sen **arğışçı** dostunu uyandır, onu da kendimizle birlikte götürelim.”

- *-Men bu ha:nıñ **gapıcı** köpeği bolan dervezeba:nıñ başını kesip alıp gitcek. (1327)*

“-Ben bu Han’ın **kapıcı** köpeğiyle kapı muhafızının başını keserek, alıp gideceğim.”

- ...**akılda:r** ya:şulılarımız bu yağdaydan gutulmağıñ yo:linı o:ylaşıp tapsalar, örä:n yağşı bolardı. (2023)

“...**Akıllı** yaşlılarımız bu durumdan kurtulmanın yolunu düşünseler iyi olur.”

- ...**Türkmenler zulümkeş** Eyra:n şa:sınıñ golastı bolandan ölenini govı görä:rler. (2025)

“...Türkmenler **zalim** İran Şahı’na bağlı yaşamaktansa ölmeyi tercih ediyorlardı.”

2.1.1.2.2. Fiilden Türeyen Sıfatlar

2.1.1.2.2.1. İşlek Ekler

-ık/-ik, -ak/-ek/-k, -gı/-gi ekleri

- Çöle düşende eşek ya:lı **gorkak** hayva:n bolmaz... (115)

“Çöle çıktığında eşek gibi **korkak** hayvan olmaz...”

- Onuñ ga:nı **gaçık**, reñki **öçük** yüzi tiryekden habarlıdığını ta:kıklaya:rdı. (226)

“Onun kanı **kaçık**, rengi **uçuk** yüzü afyon kullanmakta olduğunu belli ediyordu.”

- «Ay Mo:lla Gutı, başına turşı çıkan Mo:lla Gutı, hey seniñ atañ-babañda ba:ylarıñ sağımçısı bolup, bir **cızık** ya:ğ di:şine değıreni ba:rmı? (638)

“Ey Molla Gutı, akılsız Molla Gutı senin annen baban da zenginlerin sağımcısı olup, bir **sürümlük** yağı edinen var mı?”

- **Açık** hova:da gö:k otuñ üstünde a:y berip teğelenen mä:rekä:niñ kimisi şahlı hırlısını somaldıp, çommalıp otı:r... (652)

“**Açık** havada yeşil otun üstünde ay şeklinde halka olan kalabalıktan bazısı silahını dik tutup çömelerek oturuyordu.”

- *İne şonda dalanıñ astında **dañılğı** ma:llar, ıla:yta-da gatırlar ürküşip, ulı güpürdi turuzdılar. (1255)*

“Orada terasın altında **bağlı** mallar, özellikle de katırlar ürkerek büyük gürültü çıkarıyordu.”

2.1.1.2.2.2. İşlek Olmayan Ekler

-anç/-ç eki

- *...gödensiz ağaçdan yasalan, büdür-südür bolup duran kö:ne mä:hnet ağır ga:bsalarını açanda, cı:ğıldap **ayılğanç** yiti sesini çıkartmacak bolup, ca:n etdi: (1271)*

“...biçimsiz ağaçtan yapılmış; çukurlu, tümsekli, iri ve bunaltıcı kapıyı açınca **korkunç** bir gıcırta çıkarmamak için çaba sarf etti.”

2.1.1.3. Birleşik Sıfatlar

- *...İnlisleriñ **misgi:nsokar** fikirleri köp vagtdan bä:ri maña mä:limdir. (2059)*
“...İngilizlerin **hilekâr** düşünceleri çoktan beri ortadadır.”
- *...Eyra:n şa:sı bilen **a:çgöz** hı:va ha:nı bir gapdalımızda du:rka:, biz hem şeyle ağır yağdayda ya:şadık. (3011)*

“... İran Şahı ile **aç göz** Hive Hanı bir tarafımızda dururken biz de böyle bir durum yaşadık.”

2.1.1.3.1. Dizimli Sıfatlar:

- ***Ovadan tohum** atlar boyunlarını talavladışıp, kellelerini dik tutuşıp, oynaklaşıp barya:rdılar. (7)*

“**Güzel cins** atlar boyunlarını uzatarak başlarını dik tutup oynayarak gidiyorlardı.”

- *Ol uzı:n boylı hem yoğun süñkbaşı ıriden gödensiz, satanları uzı:n a:damdı.* (26)

“O **uzun boylu, iri, kemikleri biçimsiz, bacakları uzun** bir adamdı.”

- *Ço:glıca ya:z günleri açık tã:miz hova:da ta:mıñ bir tarafında... (32)*
Sıcak ilkbahar günleri **açık ve temiz** havada...

- *Biziñ kervenbaşı:mız dayav bir garrı a:damdı...(130)*

“Bizim kervanbaşımız **iri yarı, yaşlı** bir adamdı...”

- *Yetip bilmeceklerine gözlerini yetirenlerinden soñ ha:n nökerleri, sı:rık boylı uzı:n ni:lli şemha:llarını yere düşürüp, onuñ ayaklarını yere dikip tovhulladıp, bir nã:çe sapar atdılar. (212)*

“Yetişemeyeceklerini anlayan han askerleri **sırık gibi uzun namlulu** tüfeklerini yere dikerek sağlamlaştırıp birkaç kez ateş ettiler.”

- *Alı beğ uzı:n boylı, ağaç etli, ullaka:n burunlu, pişge murt adamdı. (225)*

“Ali Bey **uzun boylu, iri kemikli, büyük burunlu**, gür bıyıklı adamdı.”

- *Uzı:n goñur sakgallı bir a:dam geldi... (347)*

“**Uzun kahverengi** sakallı bir adam geldi...”

- *Ol orta boylı, tergtara sakgalınıñ u:cı çırpılan a:damdı. (371)*

“O **orta boylu, ucu kesik kara** sakallı bir adamdı.”

- *...bu a:dam biziñ ya:lı yesi:r, şu goli bağı bi:günü: yesi:riñ kellesi ... (436)*

“...bu adam bizim gibi esir, **kolları bağı, günahsız** esirin kellesi...”

- *Ol a:dam teğelek gara yağız yüzli, gırımsıra:k gara sakgallıdı. (444)*

“O adam **yuvarlak kara yağız yüzü biraz ucu kesilmiş siyah** sakallı idi.”

- *Onuñ yüz keşbiniñ üstesine ol yara tı:gası-da goşulıp, bu a:damını şeyle bir bethaybat, giñir hem garadan gaytmaz, batır sıpatında görkezyä:rdi. (450)*

“Onun yüzündeki çizgilerin üstüne bu yara da eklenince bu adam böyle **çirkin, suratsız, korkunç, hiçbir şeyden korkmayan** yiğit sıfatında görünüyordu.”

- *Ayaklarımda şaňñırdan zinciriñ sesine gözümi açanımda, diñe şonda men gören gızıklı hem sü:yci hıya:llarımiñ, gu:rı bir dü:yş ekenliğini a:ñladım ve tuka:t boldum. (533)*

“Ayaklarımda şangırdayan zincirlerin sesine uyandım. Yine de rüyamda gördüğüm **ilginç ve güzel** hayallerimin kuru bir düş olduğunu anlayınca üzüldüm.”

- Emma: *veli:n geçmişde bolup geçen **tü:sin galmalı** va:ka:ları, yovuz günleri, ağır yağdayları...*(549)
 “Ama geçmişte olan **şasırtıcı** olayları, kötü günleri, *ağır* koşulları...”
- Ağır küren *o:ba:niñ guralan yeri hem eylesine-beylesine ses yetmecek **çü:ğelteñ**, gi:ñ, **seleñ** meyda:ndı.* (574)
 “Birçok sıra olarak yerleşmiş evlerden oluşan köyün kurulduğu yer de **sessiz**, **kumluk**, **geniş** bir meydandı.”
- Ol meyda:n hem dı:za çıkya:n **gö:k ya:şıl** ot bilen bezenipdi. (575)
 “Bu meydan da zor bulunan **mavi**, **yeşil** otlarla bezeliydi.”
- Bu guylar **acı suvlı** gum guyları ya:lı yiğrimi-otuz gulaç **çuñlukda** dā:ldi... (579)
 “Bu kuyular **acı sulu** kum kuyuları gibi yirmi otuz kulaç derinlikte değildi.”
- Say atlı, **yabzal** atlı, **yoz** atlı-hemme cendlendi. (609)
 “**Hızlı** koşan atlı, **orta** koşan atlı, **yavaş** koşan atlı hepsi toplandı.”
- Ol ö:züniñ on dö:rt ya:şlı körpe oğluniñ boynuna **ullakan gızıl** ya:ğlık dañdı. (717)
 “O on dört yaşındaki küçük oğlunun boynuna **büyük kızıl** eşarp bağladı.”
- Olar ağzınıñ gi:nliği bir arçın bolan **gö:k ma:vut** balaklarınıñ goncunu **çızga:p**, dı:zlarına yetiripdirler, **gi:ñ** hem **uzı:n ak** köynelekleriniñ yeñini **çermä:p**, **tirseken** geçiripdirler. (818)
 “Onlar ağzının genişliği bir arşın olan **yeşil çuha** pantolonların paçalarını dizlerine kadar sıvamışlardı; **geniş** ve **uzun ak** gömleklerinin kollarını sıvayarak dirseklerinden geçirmişlerdi.”
- Ol goşantsız **sap gara** reñkde ya:lı görünyä:rdi. (943)
 “O katıksız, **saf ve kara** renkte gibi görünüyordu.”
- Her bir atlı başı serdarıñ, ba:tırıñ ö:züniñ **kiçirä:k gızıl keteni** ba:ydağı bolardı...(947)
 “Her bir atlı başındaki komutanın kendi elinde **küçük**, **kızıl**, **keten** bayrağı olurdu.”
- Hemmesinden soñ saylanan ha:niñ **otağalı ullakan** baydağı tegelenip göründi. (972)

“Hepsinden sonra seçilen hanın **başı süslü büyük** bayrağı dalgalanarak görünüyordu.”

- ...*şa:huñ şî:ri-hürşi:t nışa:nlı a:la-beder* baydağı hem gılıç bilen çapılıp, atlarıñ ayağıñıñ astında galdı. (1011)

“...şahın **şir-i hurşit işaretti alaca belece** bayrağı da kılıçla parçalanıp atların ayaklarının altında kaldı.”

- -Men kaçmağıñ *yo:lunu tapdım, iki:miz hökma:n kaçmalı, iki:miziñ ı:zımızdan gelip alcak gılıçlı-gayra:tlı ho:ssa:rımız ya:da pulda:r ba:y ho:ssa:rımız yo:k...*(1032)

“-Ben kaçmanın yolunu buldum. İkimiz mutlaka kaçmalıyız. İkimizin arkasından gelecek kılıçları kuvvetli akrabamız ya da **paralı zengin** tanıdığımız yok...”

- ...*bu hi:leba:z goñur sakgal a:ramıza şugullar goyberyä:r.* (1145)

“...bu **hilebaz kahverengi** sakal aramıza ihbarcılar koymuştur.”

- *Olarıñ bi:ri arrık köseleç sakgallı a:damdı.* (1176)

“Onlardan biri **zayıf, az** sakallıydı.”

- *İkincisi bolsa orta boylı, gızıl yüzli, semiz a:damdı, onuñ hına urulan gur goñur sakgalı ba:rdı.* (1178)

“İkincisi ise **orta** boylu, **kırmızı** yüzlü **şişman** bir adamdı. Onun kına yakılmış **gür ve kahverengi** sakalı vardı.”

- *Yörä:n vagtında ullaka:n tokga demir aslışıp, onı düz yerde yöremä:ğe-de goybermecek bolya:rdı.* (1191)

“Yürüdüğü zaman **büyük** demir toprağa sürünüp onun **düz** yerde yürümesini de zorlaştırıyordu.”

- *Meñli eli yalañaç pıçaklı goñur sakgalıñ baş ucunda barıp durupdır.* (1265)

“Benli, elinde **kınsız yalın bıçakla** kahverengi sakalın başucuna gidip durdu.”

- ...**gödensiz** ağaçdan yasalın, büdür-südür bolup duran kö:ne mähnet ağır ga:bsalarını açanda, cı:ğıldap **ayılgañç** yiti sesini çıkartmacak bolup, ca:n etdi: (1270)

“...**biçimsiz** ağaçtan yapılmış; çukurlu, tümsekli, iri ve bunaltıcı kapıyı açınca **korkunç** bir gıcırta çıkarmamak için çaba sarf etti.”

- Biz barıp **dañılgı palanlı** yabılarıñ uç sa:nısını sayladık ve ma:l hovlı:nıñ dervezesini çalaca açıp, çıkıp gitdik. (1293)

“Biz gelip **bağlı, semerli** atların üç tanesini alıp mal avlusunun kapısını biraz açıp çıkıp gittik.”

- ...olar üçi:n **geñ-tañ** bir za:t hem dā:ldi...(1392)

“...onlar için **şaşırtıcı** bir durum değildi. “

- «Do:rdepelin» üstünde oturan murtları bir **pence-pişge** murt lüççeğñ yüzünde **ga:n-hu:ndan** nışa:n ga:lma:ndır... (1453)

“Dordepel’in üstünde oturan bıyıkları **pençe** gibi gür askerin yüzünde **kandan** eser kalmamış...”

- -Hava, ruslara arka:mızı di:remeli, olar **gü:yçli** hem **insa:plı, çörekli** halk. (2041)

“-Evet, Ruslara sırtımızı dayamalıyız. Onlar **güçlü, insaflı** ve **şanslı** halk.”

- Ba:ğçılıktan çıkan yerimizde hem kolhozıñ tohum gılya:lları üçi:n hatara salınan atha:nasınıñ **beyik** hem **ovadan görnüşli** ca:yları göründi. (3082)

“Bahçeden çıktığımızda kolhozun cins atları için sıraya dizilen at ahırının **büyük** ve **güzel görnüşlü** evleri göründü.”

- ...egnindä:ki **yalañgat yu:ka** do:nunıñ yakalarını çekiştirip gabşırdı. (6015)

“...sırtındaki **tek kat, ince** elbisenin yakasını çekiştirip bağladı.”

- Gö:k sırkınlarıñ a:rasındaki ü:yşmeleñ a:damlarıñ a:rasında kimdir-de bir **yoğı:n gövrelı** a:dam... (6039)

“Yeşil sırkınların arasında toplanan insanların biri, **kalın gövdelı** adam...”

2.1.1.3.2. Bağlı Sıfatlar:

- Sebä:bi ol vagt **hovplı-gorkulı** zama:nadı. (97)

“Sebebi o dönemin **korkulu ve tehlikeli** bir zaman olmasıydı.”

- ...bu bir **toslama-hıya:lı** rova:yatdır» diyip inanmazdım. (547)

“...bu bir **uydurma** rivayettir” diyerek inanmazdım.”

- Emma: a:ralarında **yeñil-yelpa:y** yaralı bolanlar ba:rdı... (857)

“Ama aralarında **hafif** yaralı olanlar vardı...”

- ...şa:hiñ şı:ri-hürşi:t nışa:nlı **a:la-beder** baydağı hem gılıç bilen çapılıp, atların ayağınıñ astında galdı. (1011)

“...şahın şir-i hurşit işaretli **alaca belece** bayrağı da kılıçla parçalanıp atların ayaklarının altında kaldı.”

2.1.1.3.3. Bir Kelimenin Tekrarlanmasıyla Yapılan Sıfatlar

- Eyra:n ha:nları Türkmenleriñ üstüne baka: çapavullamak üçi:n **topar-topar** atlı, yarağlı çapavul i:beryä:rdiler.. (98)

“İran Hanları Türkmenlerin üzerine yağma için **grup grup** silahlı süvari veya çapulcu gönderiyordu.”

- Bulariñ üstesine-de **meşik-meşik** ya:ğ edinip gaydarsıñız... (631)

“Bunların üstüne **kap kap** yağ edinip gelirsiniz...”

2.1.2. ANLAM VE GÖREVLERİNE GÖRE SIFATLAR

2.1.2.1. Niteleme Sıfatları

- Ya:z a:ylarınıñ **hoş** hovalı günleriniñ bi:ridi. (4)

“İlkbahar aylarının **hoş** havalı günlerinden biriydi.”

- ...Aşgabadıñ **mä:helleli** köçeleriniñ bi:ri bilen barya:rka:m, at toynağınıñ sesleri meni çuññur pikirden oyatdı. (5)

“...Aşkabat’ın **kalabalık** sokaklarının birinde giderken at toynağının sesi beni derin düşüncelerimden ayırdı.”

- ...at toynağınıñ sesleri meni **çuññur** pikirden oyatdı. (6)

“...at toynağının sesi beni **derin** düşüncelerimden ayırdı.”

- Kolhozçı **ya:ş** yiğitleriñ bir nā:çesi atlarını övüdirip, gi:ñ köçä:niñ ortası bilen süryä:rdiler. (6)

“Kolhozcu **genç** yiğitlerin birkaçı atlarının ön ayaklarını attırarak, atlarını oynatarak geniş sokağın ortasında ilerliyorlardı.”

- ...ö:z vagtında ol aydılan heka:yaları **diñe** bir gızıklı ertekiler hökmünde diñlä:pdim. (19)

“...benim zamanımda anlatılan hikâyeleri, yalnız **ilginç** masal hükmünde dinlerdim.”

- Ol **çaklañra:k** yabılara atlananda, ayakları yere değyä:rdi. (27)

“Küçük atlara bindiğinde ayakları yere değdi.”

- Şol gövresine la:yık onuñ **ullaka:n** kellesi hem ba:rdı. (28)

“Onun gövdesine de uygun **büyük** başı vardı.”

- **Ço:glica** ya:z günleri **açık tä:miz** hova:da ta:mıñ bir tarapında, kölegede yazılan:k **a:k** keçä:niñ üstünde ...(32)

“Sıcak ilkbahar günleri **açık ve temiz** havada, evin bir tarafından gölgeye serilen **ak** keçenin üstünde...”

- ...belki ol bu **gözel** görnüş bilen hoşlaşyä:ndır. (36)

“...bu **güzel** görüntü ile vedalaşıyordu.”

- -Hä:li-hä: yagşı, **yoğın** iññä sapagı kömekçisiz sapıp bilyä:n, hon ya:lı yerden bolsa **yırtık** yaprak üzüm bilen **gara** üzümüñ çıbıklarını ayıl-sayıl edip bilyä:n- diyip, dört-bä:ş ä:dimlikde gö:k pürdek bolup oturan üzüm ağaçlarını görkezdi. (52)

“-Hallice iyi, **kalın** iğneye yardımsız ip geçirebiliyorum. Bunun gibi yerden ise **yırtık** yapraklı üzümle **kara** üzümün çubuklarını ayırt edebiliyorum, diye dört beş adım uzaklıktaki filizlenen üzüm ağaçlarını gösterdi.”

- Aslında ya:şulı:niñ **ulaka:n** gözleriniñ yanıp duran yiti şöhesi ya:ş yigit vagtı uzak a:ra daşlıkdan görünen gara:nı saygarıpdır... (55)

“Aslında yaşlının **büyük** gözlerinde yanan ışıltı, gençliğindeki gibi uzağı seçmesini sağlıyordu...”

- -Oğlum, her nä:me-de bolsa gadımkılarıñ: «ölmese-ñem gara:rsıñ» diyenleri doğru eken, **ağır** yükleri ineriñ gapdalına yalnız ö:züm çatardım... (60)

“-Oğlum, eskilerin “Ölmesen de yaşlanırsın” dedikleri doğruymuş. **Ağır** yükleri devenin üstüne yalnız yüklerdim...”

- *İkimiziñ sorag-coga:p gürrüñimizin a:rasında ya:şulı ö:züniñ hä:zirki i:dedilişinde **kiçi** oğlundan hem onuñ a:yalından köp hoşa:ldığını aytdı. (68)*

“İkimizin soru cevap şeklinde konuşmamızın arasında ihtiyar, kendi geçimini gözetken **küçük** oğlundan ve onun karısından memnuniyetini de anlattı.”

- **Hatarlı** çölleri kesip geçtik. (91)

“**Tehlikeli** çölleri geçtik.”

- *...biz gi:ce **ulı** o:t yakma:n, gündi:z ulı tüsse çıkarma:n, mıda:r edyä:rdik. (96)*

“...biz gece **büyük** ateş yakmadan, gündüz çok duman çıkarmadan yaşamaya çalışıyorduk.”

- *Ha:nlarıñ ol i:beryä:n garakçılar toparı bolsa, **ulı** yo:llarda kervenleri ta:laya:rdı... (99)*

“Hanların gönderdiği yağmacı atlıların hepsi yol kenarında **büyük** kervanları talan ediyordu...”

- *Çöle düşende eşek ya:lı **gorkak** hayva:n bolmaz... (115)*

“Çöle çıktığında eşek gibi **korkak** hayvan olmaz...”

- *...kervenbaşı:mızıñ yanında bir **ya:ş** yiğit ba:rdı... (133)*

“...kervanbaşımızın yanında **genç** bir yiğit vardı...”

- *-Yuvaş, yuvaş, gopgun turuzmañ, gi:cesine ses ö:rä:n uzaga gider, bu zama:nada yolagcılık **hovplı** za:t... (147)*

“-Yavaş yavaş, gürültü yapmayın! Gece ses çok uzağa gider. Bu zamanda yolculuğun **tehlikeli** dönemi...”

- *...amin edip, **uzı:n** sakgalını sı:palaya:rdı. (154)*

“...âmin diyerek **uzun** sakalını sıvazlardı.”

- *Şema:lıñ kesip ba:rya:n **yiti** sovuqlığı, **gara** gışı ya:diña salya:rdı. (172)*

“Rüzgârın esip duran **keskin** soğukluğu **kara** kışın habercisiydi.”

- *...biziñ **a:k** sakgalımız her haysımızniñ yüzümize **gamlı** gözünü gezdirdi-de: (190)*

“...bizim **ak** sakallımız hepimizin yüzüne **üzüntülü** gözlerini gezdirdi ve:”

- *Alı beğ **uzı:n** boylı, ağaç etli, ullaka:n burunlu, pişge murt adamdı. (225)*

“Ali Bey **uzun** boylı, iri kemikli, büyük burunlu, gür bıyıklı adamdı.”

- *Onuñ **ga:nı kaçık**, **reñki öçük** yüzi tiryekden habarlıdığını ta:kıklaya:rdı.* (226)

“Onun **kanı kaçık**, **rengi uçuk** yüzü afyon kullanmakta olduğunu belli ediyordu.”

- *Ha:nıñ nökerleri bizi şol sürüp gidişlerine **uzı:n** gi:ce yatma:n, daña golay çä:kden geçdiler.* (281)

“Hanın askerleri bizi sürüp götürürken **uzun** gece yatmadılar ve gün ağarmaya yakın sınırdan geçtiler.”

- *...çay atıp, taya:rla:p goyan **güllü** çä:yneklerini demledi.* (299)

“...çayı atıp hazırladığı **güllü** çaydanlıklarda çay demledi.”

- *«Biziñ ya:ş vagtlarımızda hem **gö:k** ça:y ba:rdı velin, muni **garamayak** a:damlar içip bilmeyä:rdiler, muni diñe ha:nlar, **ba:y**-dövletli a:damlar, onsoñ serda:rlar içerdiler.»* (300)

“Bizim gençliğimizde **yeşil** çay vardı. Ama bunu **yoksul** insanlar içemiyordu. Sadece hanlar, **zengin** adamlar ondan sonra da komutanlar içerdi.”

- *Yagınıñ eline düşenimizden soñ bolsa meniñ yüreğimdä:ki **yangınlı** yiğrenç ha:s hem güyçlendi, ö:z atlarımıza bolan söyği:m bolsa ha:s hem arttı.* (313)

“Düşmanın eline düştükten sonra benim *kalbimdeki* bu **ateşli** nefretim daha da güçlendi.”

- ***Garı:p** yesi:rleriñ bahası bolsa yokarı baş bahadan tä: üç tümene çenli kesgitlenyä:rdi.* (317)

“**Yoksul** esirlerin fiyatı ise aşağı yukarı üç tümene kadar belirleniyordu.”

- ***Gi:ñ** gala:nıñ bir çetinde ha:nıñ hovluları yerleşyä:n eken...* (319)

“**Geniş** kalenin bir tarafında hanın avluları varmış...”

- ***Zeyli** bassırmalarıñ aşagina sı:pal, selin düşelipdir, sonuñ üstünde ya:şamalı bolduk.* (363)

“**Nemli** çardakların altına döşenen samanların üstünde yaşamaya başladık.”

- *...hä:zir hem yañı u:kudan oyanıp, **zincirli** ayaklarımı öñe baka: uzadıp otı:rdım.* (381)

“...şimdi uykudan uyanıp **zincirli** ayaklarımı öne doğru uzatıp oturdum.”

- *Onuñ kellesi dört-bä:ş a:dam üçi:n palav bişirilyä:n gara ga:zana meñzeyä:rdi. (443)*

“Onun kellesi dört beş kişiye pilav pişirilen **kara** kazana benziyordu.”

- *Emma: veli:n ol dımma a:dam ä:vmä:n-alñasama:n perva:ysızlık bilen, goltugından bir dövum gata:n çörek çıkarıp, gemirmä:ge başladı. (458)*

“Ama o **sessiz** adam hiç aldırmadan, koltuğunun altından bir parça katılaştan çörek çıkarıp rahatça kemirmeye başladı.”

- *Ondan soñ bolsa ol çarva ba:ylarıñ çopançılığını etmä:ge başlapdır. (506)*

“Ondan sonra ise **göçebe** zenginlerin çobanlığını yapmaya başlamış.”

- *Bir sapar ol Hı:va ha:nınıñ berk zında:nından hem sıpıp gaçıpdır. (513)*

“Bir seferde Hive Hanı’nın **sağlam** zindanlarından da yolunu bulup kaçmış.”

- *Hä:zir onuñ, iki sa:nı ya:şacık oğlı ba:r eken... (516)*

“Şu anda onun iki tane gencecik oğlu varmış...”

- *Men Meñli:niñ başından geçirenlerini gızıklı erteki eşidyä:n ya:lı diñledim. (520)*

“Ben Benli’nin başından geçen **ilginç** olayları dinliyordum.”

- *Ovnuk gala:larıñ ha:nları-da ö:z nökerleri bilen muña goşulıp, bile gaydya:rlar. (600)*

“**Küçük** kalelerin hanları da kendi askerleri ile onlara katılmak için geliyorlardı.”

- *...hatda onuñ elinde tutup duran şahalı hırlısı hem sandıra:p gitdi. (673)*

“...hatta elinde tuttuğu **vidalı** silahı da titredi.”

- *...bize köp gurşun hem gurak dā:ri gerek bolcak, biziñ şol yağdayımız ağır. (683)*

“...bize çok kurşun ve **kuru** barut lazım olacak. Şartlarımız ağır.”

- *-Meniñ atım çapara gitcek bolsa, şonuñ bilen meniñ körpe oğlum gitsin... (715)*

“-Benim atım haberci gidecekse onunla **küçük** oğlum gitsin...”

- *«Do:rdepel» yiti gözlerini garşısına dikip... (735)*

“Dordepel **keskin** gözlerini karşısına dikerek ...”

- «Dordepeliñ» eyesi hem Türkmenleriñ i:ñ **ökde** seýisleriniñ bi:ri hasa:planya:rdı. (762)

“Dordepel’in sahibi de Türkmenlerin en **usta** seýislerinden biri olarak görülüyordu.”

- Şu maslahatda atlılara, mergenlere, piya:dalara, yo:lbaşçılık etmek üçi:n **ayratın** a:damlar bellendi. (790)

“Bu toplantıda atlılara, nişancılara, piyadelere komutanlık yapmak için **özel** kişiler atandı.”

- Hä:zir olar eğinlerine **yasgıncak** atınan a:ğar çä:kmenleriniñ içinde **gı:nsız yalıñ** gılıcı tutup, hemme ünslerini yatan yağa baka: beripdirler. (822)

“Şimdi onlar arkalarına attıkları **ince** cüppelerinin içinde **kapsız** kılıcı tutarak, hepsi dikkatlerini orada yatan düşmana doğru vermişlerdi.”

- ...İki yüze yakın taya:r bolup duran piya:da eğinlerindä:ki yasgıncak çä:kmenlerini hem başlarındaki **çi:ş** telpeklerini taşla:p, öñe baka: eñildiler. (840)

“...iki yüze yakın piyade sırtlarına attığı cüppelerini de başlarındaki **sivri** şapkalarını da fırlatıp öne doğru gittiler.”

- Aya:llar bolsa **çoyun** gazanda gurşun eredip, ok guyya:rdılar. (888)

“Kadınlar ise **demir** kazanda kurşun eritip, ok söküyorlardı.”

- “...olarıñ **eğri** gılıçları-da yalpıldaşıp, dı:nma:n i:nip-çıkya:r.” (906)

“...onların **eğri** kılıçları da parıldayarak sürekli inip çıkıyor.

- Şeyle oñaylı vagtda yındam atlı:niñ diyeni gelyä:r, olar **yabılı, gaturlı** duşma:niñ sırtından kerçä:p gidip barya:rlar. (917)

“Böyle uygun bir zamanda hızlı atlının istediği oluyordu. Onlar **atlı** ve **katırlı** düşmanın arkasından kılıçla vurarak gidiyorlardı.”

- Onuñ ya:nında iñ bolmanda gulağa **yakımlı** söz hökmünde kaçmak hakkında gürriñ gozğa:sım gelyä:rdi. (1079)

“Onunla hiç olmazsa kulağa **hoş gelen** söz hükmünde kaçmayı konuşasım geliyordu.”

- ...goyun iyyä:n **guduz** mö:cek öldi, ol ikisiniñ tapavudı yok, ar-namısını satan şeyle dönükleriñ muñüsinden ö:zümiñ **vepa:lı** goyunçı köpeğimiñ, birini govi göryä:rin. (1117)

“...koyun yiyen **kuduz** kurt öldü. O ikisinin farkı yok, ar namusunu satan dönekeklerin bin tanesinden **vefalı** çoban köpeğini bile iyi görüyorum.”

- ...Eyra:nda ö:züni Hasana:lıça göryä:n yüzlerçe-münlerçe a:damlar bir **gara** şaya geçmä:n, bir dövüm cöven çöreğine za:r bolup, köçelerde enteşip yöryä:rlar. (1136)

“...İran’da kendini Hasan Ali kadar gören ve gördüren yüzlerce, binlerce insanlığı **kör** kuruş kadar etmeyip bir parça mısır ekmeğine talim olup köşelerde avare dolaşıyorlar.”

- -Ma:l hovlusınıñ dervezesinden çıkıp, **la:ydan** di:va:rlı pessecik ta:mcağazlarıñ a:rası bilen beyik gala:nın, ilerki dervezesine yetmelidir. (1151)

“Mal avlusunun kapısından çıkıp **kil** duvarları ile alçak evlerin arasından büyük kalenin ilerdeki kapısına gitmeliydik.”

- Aslında gala:da ha:niñ sarayında boyla:n gürrüñleri Meñliniñ gulağına yetiryä:n hem şol **garri** dervezeba:n eken. (1158)

“Aslında kalede Han’ın sarayında olan konuşmaları Benli’nin kulağına getiren de bu **yaşlı** kapıcıymış.”

- Ol dervezeba:n haçanda bolsa, ö:z süññüne govı gurp edip bilyä:n vagtları, ö:züniñ **dayav** eşeğine nohutlı kişmiş, ho:z, a:yna-başdarak, inñe-temen, yene şoña meñzeş harı:tları yüklä:p, gala:ba-gala: aylanıp, Türkmenleriñ a:rasında satığçılık edyä:r eken. (1161)

“O kapıcı ne zaman olsa kendini iyi idare edebildiği zaman kendi **güçlü** eşeğine nohut, kuru üzüm, ceviz, ayna, tarak, iğne, vb. malları yükleyerek kale kale gezerek Türkmenler arasında satıcılık yapıyormuş.”

- Şol zama:nada uruşparaz bolman, diñe özünüñ, satığçılığı bilen aylanıp gezyä:n **pukara** Eyra:nlılara hi:ç za:t değmeyä:rdiler...(1166)

“Bu dönemde savaşçı olmayan, kendi satıcılığı ile geçinen **fakir** İranlılar’a hiç kimse dokunmuyor...”

- Ol a:dam ahır garrap, **uzak** yollara ...(1169)

“O yaşlanınca **uzak** yollara ...”

- Ol gi:cä:mi **sü:yci** hıya:l, umı:t, arzuvar bilen geçirdim. (1206)

“O gecemi **tatlı** hayal, ümit ve arzularla geçirdim.”

- -Onda-da düñküldisi bolcak, bu yeri **çola** yer dā:l- diyip, azacık sa:ğındı. (1227)
 “-O zaman da patırtısı olacak, burası **ıssız** yer değil diyip azıcık duraksadı.”
- Bu goñur sakgal eşek **a:ç** gatır ya:lı, bu gi:ce nā:me yatmaya:rka:?-diyyä:rdi. (1234)
 “-Bu kahverengi sakallı eşek, **aç** katır gibi bu gece niçin uyumuyor? diyordu.”
- ...ayağındaki **kö:ne** çokayını hem çıkardı. (1246)
 “...ayağındaki **eski** ayakkabıyı da çıkardı.”
- Ol şol barışına ba:dı bilen el urma:n, diñe **yalañaç** ayağıñ kömeği bilen hovlı:nıñ **beyik** ga:natınıñ, gap bi:linden yokarı:k geçdi. (1249)
 “O hızlı koşuşuyla birlikte iki elini de duvara vurmadan, sadece **çıplak** ayaklarının yardımıyla avlunun **yüksek** duvarının tam ortasından yukarıya geçti.”
- ...soñ iki el hem kömeğe yetişip, edil **çalasın** pişik ya:lı, la:ydan salnan hayatıñ, yüzinden dırmaşıp, yokarı:k çıkdı. (1250)
 “...sonra iki elinin yardımıyla aynen **çevik** bir kedi gibi balçıktan yapılan duvarın yüzünden tırmanarak yukarı çıktı.”
- Şol meyda:nda da:ğdan i:nen sı:lıñ gazan **çuñ** carları kã:ndi. (1382)
 “Bu meydanda dağdan inen selin açtığı **derin** dere yatağı çoktu.”
- Onya:nça hem başga bir yiğidin hırlısınıñ teyi **pişge** murtıñ eñse çukurına ca:yda:r gelişyä:r. (1457)
 “O zamana kadar da başka bir yiğit silahının altı ile **pos** bıyığı attan indirdi.”
- ...Alı beğ, indi ö:züñ gapana düşen **ya:ban** pişik ya:lı bolup otı:rmiñ?» diydin. (1492)
 “...Ali Bey, şimdi kapana düşmüş **yabani** kedi gibi oturuyorsun öyle mi?” dedim.”
- Bu tay **ahal** atlarınıñ tohumundandı... (1496)
 “Bu tay **iyi cins** atların tohumundandı...”
- Ba:ğçılıkdan çıkan yerimizde hem kolhoziñ tohum gılya:lları üçi:n hatara salınan atha:nasınıñ **beyik** hem ovadan **görnüşli** ca:yları göründi. (3082)

“Bahçeden çıktığımızda kolhozun cins atları için sıraya dizilen at ahırının *büyük* ve *güzel görünümlü* evleri göründü.”

- -Nıya:zmıra:t a:ğa, *tä:ze* keçesi hem başga esba:pları ba:r...(4064)
“-Nıyazmurat Ağa, *yeni* keçesi de başka eşyaları da var...”

2.1.2.1.1. Niteleme Sıfatlarının Anlam Grupları

2.1.2.1.1.1 Renk anlatan sıfatlar.

- Ço:glıca ya:z günleri açık tä:miz hova:da ta:muñ bir tarafında, kölegede yazılan:k *a:k* keçä:niñ üstünde...(32)

“Sıcak ilkbahar günleri açık ve temiz havada, evin bir tarafından gölgeye serilen *ak* keçenin üstünde...”

- Dumlı-du:ş gö:k-ya:şıl, *gızıl* güller bilen bezelipdir.... (34)

“Her taraf yemyeşildi ve *kırmızı* çiçeklerle bezeliydi...”

- ...hon ya:lı yerden bolsa yırtık yaprak üzüm bilen *gara* üzümüñ çibıklarını ayıl-sayıl edip bilyä:n- diyip... (52)

...bunun gibi yerden ise yırtık yapraklı üzümle *kara* üzümün çubuklarını ayırt edebiliyorum...

- ...biziñ *a:k* sakgalımız her haysımuñ yüzümize gamlı gözüni gezdirdi-de: (190)

“...bizim *ak* sakallımız hepimizin yüzüne üzüntülü gözlerini gezdirdi ve:”

- *Gı:r* at Durdını alıp çıkıdı- diydi. (216)

“*Kır* at, Durdu’yu alıp gitti, dedi.”

- Biziñ ya:ş vagtlarımızda hem *gö:k* ça:y ba:rdı... (300)

“Bizim gençliğimizde *yeşil* çay vardı...”

- Onuñ kellesi dört-bä:ş a:dam üçi:n palav bişirilyä:n *gara* ga:zana meñzeyä:rdi. (443)

“Onun kellesi dört beş kişiye pilav pişirilen *kara* kazana benziyordu.”

- *Ol ö:züniñ on dö:rt ya:şlı körpe oğlunıñ boynuna ullakan **gızıl** ya:ğlık dañdı.* (717)

“O on dört yaşındaki küçük oğlunun boynuna büyük **kızıl** eşarp bağladı.”

- *...eğnindä:ki düye yününden dokalan çoğda çä:kmeniniñ iki sı:nını çalıp, biline sara:n **a:k** bi:z guşağına gısdırışdırdı.* (720)

“...sırtındaki deve yününden dokunan sıcak cepkeninin iki tarafını bağlayıp beline sarılı **beyaz** bez kuşağına kısırdı.”

- *Olar ağızınıñ gi:nliğı bir arçın bolan **gö:k ma:vut** balaklarınıñ guncunu çızga:p, dı:zlarına yetiripdirler, gi:ñ hem uzı:n **ak** köynekleriniñ yeñini çermä:p, tirsekden geçiripdirler.* (818)

“Onlar ağızının genişliği bir arşın olan **yeşil çuha** pantolonların paçalarını dizlerine kadar sıvamışlardı; geniş ve uzun **ak** gömleklerinin kollarını sıvayarak dirseklerinden geçirmişlerdi.”

- *İkincisi bolsa orta boylı, **gızıl** yüzli, semiz a:damdı, onuñ hına urulan gur **goñur** sakgalı ba:rdı.* (1178)

“İkincisi ise orta boylu, **kırmızı** yüzlü şişman bir adamdı. Onun kına yakılmış gür **ve kahverengi** sakalı vardı.”

- *-Meniñ eşidişime görä:, yoldaş Voroşiloviñ münen atınıñ bilekleri **a:k** mata bilen saralğı eken.* (4013)

“-Benim duyduğuma göre Varoşilov’un bindiği atın bilekleri **beyaz** kumaş ile sarılıyormuş.”

- *Tozanlı köçeler bilen iki at tirkelen canlı paytu:nda gelyä:n **gırmızı** do:nlı, **a:k** telpekli a:damlar gözlerini asma:na dikip...* (5016)

“Tozlu sokaklarda iki ata bağlı faytonla gelen **kırmızı** donlu, **beyaz** şapkalı insanlar gözlerini gökyüzüne diker...”

- ***Gö:k** sırkınlarıñ a:rasında:kı ü:yşmeleñ...* (6032)

“**Yeşil** sırkınların arasında toplanan...”

2.1.2.1.1.2. Tat anlatan sıfatlar.

Metinde örneği bulunamamıştır.

2.1.2.1.1.3. Nitelik, özellik, durum anlatan sıfatlar.

- ...ö:z vagtında ol aydılan heka:yalari diñe bir **gızıklı** ertekiler hökmünde diñlä:pdim. (19)

“...benim zamanımda anlatılan hikâyeleri, yalnız **ilginç** masal hükmünde dinlerdim.”

- **Ço:glıca** ya:z günleri açık tä:miz hova:da ta:mıñ bir tarafında... (32)

“**Sıcak** ilkbahar günleri açık ve temiz havada, evin bir tarafında...”

- ...hon ya:lı yerden bolsa **yırtık** yaprak üzüm bilen gara üzümüñ çıbıklarını ayl-sayıl edip bilyä:n- diyip.... (52)

“...bunun gibi yerden ise **yırtık** yapraklı üzümle kara üzümün çubuklarını ayırt edebiliyorum...”

- Şema:lıñ kesip ba:rya:n **yiti** sovuqlığı, **gara** gıştı ya:diña salya:rdı. (172)

“Rüzgârın esip duran **keskin** soğukluğu **kara** kışın habercisiydi.”

- Yetip bilmeceklerine gözlerini yetirenlerinden soñ ha:n nökerleri, **sı:rık boylı uzı:n ni:lli** şemha:llarını yere düşürüp, onuñ ayaklarını yere dikip tovhulladıp, bir nã:çe sapar atdılar. (212)

“Yetişemeyeceklerini anlayan han askerleri **sırık gibi uzun namlulu** tüfeklerini yere dikerek sağlamlaştırıp birkaç kez ateş ettiler.”

- ...çay atıp, taya:rla:p goyan **güllü** çä:yneklerini demledi. (299)

“...çayı atıp hazırladığı **güllü** çaydanlıklarda çay demledi.”

- **Sovuk** şema:l hem kövsarlap urya:rdı. (489)

“**Soğuk** rüzgâr da esiyordu.”

- Gündoğardan kesip barya:n **sovucak** şema:l ösyä:rdı. (1380)

“Doğudan sert, **soğuk** rüzgâr esiyordu.”

- Hoşta:p ya:z hovasınıñ **mıla:yım** şema:lçığı hem övüsyä:rdı. (4099)

“Güzel bahar havasının mülayim rüzgârı da esiyordu.”

- ...hova: örä:n mıla:yım hem **salkınlık** bilen yağış yuvaşca çisñeyä:rdı. (6020)

“...hava, gayet mülayimdi ve **ılıkça** yağmur çiseliyordu.”

2.1.2.1.1.4. Kişinin karakterini, dış görünüş özelliğini, hayvanların farklılıklarını anlatan sıfatlar.

- *Ol uzı:n boylı hem yoğun süñkbaşı ıriden gödensiz, satanları uzı:n a:damdı.* (26)
“O **uzun boylu, iri, kemikleri biçimsiz, bacakları uzun** bir adamdı.”
- *Ol çaklañra:k yabılara atlananda, ayakları yere değyä:rdi.* (27)
“**Küçük** atlara bindiğinde ayakları yere değdi.”
- *Bu at tohum atdı, Emma: velin tanımal-a:t gazanan at dā:ldi.* (110)
“Bu at **iyi cins** bir attı. Ama **ün kazanan** atlardan değildi.”
- *...onuñ biri ö:zümiñ tüylek inirimdi. Beylekisi hem goñşı:mızıñ arvanasıdı.* (124)
“...onlardan biri kendimin tüylü **iner** devesiydi. Diğeri de komşumuzun **arvana** devesiydi.”
- *Çöle düşende eşek ya:lı gorkak hayva:n bolmaz...(115)*
“Çöle çıktığında eşek gibi **korkak** hayvan olmaz...”
- *...amin edip, uzı:n sakgalını sı:palaya:rdi.* (154)
“...âmin diyerek **uzun** sakalını sıvazlardı.”
- *...biziñ a:k sakgalımız her haysımızıñ yüzümize gamlı gözüni gezdirdi-de:* (190)
“...bizim ak sakallımız hepimizin yüzüne **üzüntülü** gözlerini gezdirdi ve.”
- *Alı beğ uzı:n boylı, ağaç etli, ullaka:n burunlu, pişge murt adamdı.* (225)
“Ali Bey **uzun boylu, iri kemikli, büyük burunlu, gür bıyıklı** adamdı.”
- *Onuñ ga:nı gaçık, reñki öçük yüzi tiryekden habarlıdığını ta:kıklaya:rdi.* (226)
“Onun **kanı kaçık, rengi uçuk** yüzü afyon kullanmakta olduğunu belli ediyordu.”
- *Ol şol görnüş sıpatı bilen rehi:msiz cella:da meñzeyä:rdi.* (227)
“O, bu görünüşüyle **merhametsiz** bir cellâda benziyordu.”
- *Uzı:n goñur sakgallı bir a:dam geldi...* (347)

“*Uzun kahverengi* sakallı bir adam geldi...”

- Ol *orta* boylı, *tergtara* sakgalının u:cı çırpılan a:damdı. (371)
O *orta* boylı, *ucu kesik kara* sakallı bir adamdı.
- İne şol *za:lım* Hasana:lı beğ aylanıp, yesi:rleri s:nla:p yöryä:r. (379)
“İşte bu *zalim* Hasan Ali Bey esirlere bakarak geziyordu.”
- Emma: veli:n ol *dımma* a:dam ä:vmä:n-alñasama:n perva:ysızlık bilen, goltugından bir dövum gata:n çörek çıkarıp, gemirmä:ge başladı. (458)
“Ama o *sessiz* adam hiç aldırmadan, koltuğunun altından bir parça katılaştan çörek çıkarıp rahatça kemirmeye başladı.”
- ...men gürrüñden gürrüñ çıkarıp barya:rka:m, gürrüñ a:rasına ö:zümiñ *gotur* geçi:m hakkında ya:da goñşımıñ *gulağı connuk* eşeği hakkında:kı gürrüñi-de aydıp goyberiberyä:rin. (538)
“...ben konudan konuya atlarken, konuşma arasına *uyuz* keçimi ya da komşunun *kulağı kesik* eşeği hakkındaki mevzuları katıveriyorum.”
- Yüzi *buğday reñk*, *toğalacık* ya:ş oğlanıñ yanıp duran *tegelecik* gözleri onuñ doğumlıdığını a:ñladya:rdı. (718)
“Yüzü *buğday renkli* genç oğlanın yanıp duran *yuvarlak* gözleri, onun yürekliliğini anlatıyordu.”
- «Do:rdepel» *yiti* gözlerini garşısına dikip... (735)
“Dordepel *keskin* gözlerini karşısına dikerek...”
- «Dordepeliñ» eyesi hem Türkmenleriñ i:ñ *ökde* seyisleriniñ bi:ri hasa:planya:rdı. (762)
“Dordepel’in sahibi de Türkmenlerin *usta* seyislerinden biri olarak görülüyordu.”
- «Hä:y, biziñ serda:rımız seniñ *murtlı* kellä:ñi kesip, onu hem nayza: dürtüp, ha:nımıza baka: i:bercek.» diyip, el hareketleri bilen oña düşündiryä:rler. (875)
“ ‘Hey! Bizim komutanımız senin *bıyıklı* başını kesip onu da süngüye takıp hanınıza gönderecek’ deyip el hareketleriyle ona anlatıyorlardı.”
- ...bu *hi:leba:z* goñur sakgal a:ramıza şugullar goyberyä:r. (1145)
“...bu *hilebaz* kahverengi sakal aramıza ihbarcılar koymuştur.”

- *Ol dervezeba:n haçanda bolsa, ö:z süññüne govı gurp edip bilyä:n vagtları, ö:züniñ **dayav** eşeğine nohutlı kişmiş, ho:z, a:yna-başdarak, iññe-temen, yene şoña meñzeş harı:tları yüklä:p, gala:ba-gala: aylanıp, Türkmenleriñ a:rasında satığçılık edyä:r eken. (1161)*

“O kapıcı ne zaman olsa kendini iyi idare edebildiği zaman kendi **güçlü** eşeğine nohut, kuru üzüm, ceviz, ayna, tarak, iğne, vb. malları yükleyerek kale kale gezerek Türkmenler arasında satıcılık yapıyormuş.”

- *...ha:nıñ yüreğinde darı ya:lı müñkürlük emele gelse, **yağsı niyetli** şu dervezeba:n garı:nı şol demiñ ö:zünde da:rdan asdırcağı açık a:ydıñ za:tdı. (1173)*

“...han’ın içine azıcık şüphe gelse, **iyi niyetli** kapı muhafızını hemen astıracağı belliydi.”

- *Olarıñ bi:ri **arık köseleç** sakgallı a:damdı. (1176)*

“Onlardan biri **arık, zayıf, az** sakallıydı.”

- *İkincisi bolsa **orta** boylı, **gızıl** yüzli, **semiz** a:damdı, onuñ hına urulan **gur goñur** sakgalı ba:rdı. Gi:cesine onuñ hi:ç sesi çıkmaya:rdı. (1178)*

“İkincisi ise **orta** boylu, **kırmızı** yüzlü **şişman** bir adamdı. Onun kına yakılmış **gür ve kahverengi** sakalı vardı.”

- *Onya:nça hem başga bir yiğidin hırlısınıñ teyi **pişge** murtıñ eñse çukurına ca:yda:r gelişyä:r. (1457)*

“O zamana kadar da başka bir yiğit silahının altı ile **pos** bıyığı attan indirdi.”

- *Övezmıra:t, şu mı:hma:niñ gözleri **mekiriñ** gözi, bu a:dam pi:r hem däl, i:şa:nam däl, iñlisin barıp yatan mekir ca:nsızı. ” diydi. (2065)*

“Övezmurat Batır bu misafirin gözü **kurnazın** gözü, bu adam pir değil, tekin değil, İngilizlerin gönderdiği kurnaz casuslardan...” dedi.”

- *Men at çapıylar aylavıñ önünde durup, dumlı-du:şumda:kı güzel görnüşleri, **ru:hıbelent, şa:dıya:n** a:damları sı:nlaya:rdım. (5028)*

“Ben at koşturulan hipodromun önünde durup dört tarafındaki güzel görüntüleri, **keyifli, mutlu** insanları izliyordum.”

- *Gö:k sırkınlarıñ a:rasındaki ü:yşmeleñ a:damlarıñ a:rasında kimdir-de bir **yoğı:n gövrelı** a:dam: «Haydaveri!» diyip, boğazına sığdığından gı:gırya:rdı hem*

*başında:kı telpeğini çıkarıp, yetişip bilişinden bulaylaya:rdı, ol **garınlak** a:dam hasılap, ılğaya:nını hem gı:gırya:nını-da ö:zi du:ymaya:n ya:lıdı. (6039)*

“Yeşil sırkınların arasında toplanan insanların biri, **kalın gövdeli** adam, “acele et” diyerek boğazı sıkışmış gibi bağıyor ve şapkasını yetişebildiği yere kadar uzatıp sallıyordu. O **göbekli** adam bağarmaktan kendisinin koşmakta olduğunu ve bağıyor olduğunu da fark etmiyordu.”

- *Bularıñ «Ülker» diyen **şöhra:tlı** atı hem şolarıñ a:rasındadı. (7003)*

“Onların “Ülker” denilen **ünlü** atı da bunların arasındaydı.”

- *Ol **gövnü açık** garrı bilen şol hoşlaşığımız hem iñ soñkı hoşlaşık bolup ga:ldı. (7065)*

“O **gönlü açık** yaşlıyla bu vedalaşmamız, onunla son görüşmemiz oldu.”

2.1.2.1.1.5. Hacim, büyüklük, ölçü anlatan sıfatlar.

- *Şol gövresine la:yık onuñ **ullaka:n** kellesi hem ba:rdı. (28)*

“Onun gövdesine de uygun **büyük** başı vardı.”

- *Biz baranımızda hovlı:nuñ içinde aylanışıp yören, ayağı zincirli hem **ağır** kündeli yesi:rlar kâ:n ekeni. (324)*

“Biz gittiğimizde avlunun içinde dolaşan ayağı zincirli ve **ağır** prangalarla bağlı esirler çoktu.”

- *...a:damınıñ bahasınıñ **ya:rım batma:n** cövene deñ bolanını hem gördüm. (331)*

“...insan fiyatının **yarım batman** mısıra denk geldiğini gördüm.”

2.1.2.1.1.6. Nesnelerin, kavramların yerini belirten; yön bildiren sıfatlar.

Metinde örneği bulunamamıştır.

2.1.2.1.1.7. Zaman kavramı bildiren sözcükleri oluşturan sıfatlar.

- *Şoña görä: hem biziñkiler yene öñki ağşamkı çapavulçılık uruşlarını gaytaladılar. (930)*

“Ona göre de bizimkiler yine **önceki** akşam gibi yağmacılık vuruşlarını tekrarladılar.”

2.1.2.1.1.8. Varlık gösteren sıfatlar.

- **Hä:sietli** tohum atlar hakkında co:şup, gızıklı gürrüñler beryä:n garrılarıñ her bir o:balarda bolış ya:lı, biziñ o:ba:mızda hem bir nä:çesi ba:rdı. (23)

“**Akıllı** atlar hakkında ilginç konuşmalar yapan yaşlılar her köyde olduğu gibi bizim köyümüzde de fazlasıyla vardı.”

- *Başından gatı köp va:ka:lari geçiren bu garrı şol va:ka:lari düyp sebä:pleri bilen gürrüñ bermä:ge **ukı:plı** gürrüñçidi. (71)*

“Başından birçok olay geçen ihtiyar, bu olayları sebepleriyle birlikte anlatma konusunda çok **yetenekli** bir konuşmacıydı.”

- *Şeyle oñaylı vagtda yındam atlı:niñ diyeni gelyä:r, olar **yabılı, gatrılı** duşma:niñ sırtından kerçä:p gidip barya:rlar. (917)*

“Böyle uygun bir zamanda hızlı atının istediği oluyordu. Onlar **atlı** ve **katırlı** düşmanın arkasından kılıçla vurarak gidiyorlardı.”

2.1.2.1.1.9. Yokluk gösteren sıfatlar.

- *Olar hem yeke-iki çıkan **yaragsız** dayha:nları, yo:lagçıları yesi:r edip getiryä:rlar. (326)*

“Onlar da önüne çıkan **silahsız** köylüleri, yolcuları esir alıp getiriyorlardı.”

- *Ağşam garañkı gatlışan ba:dına her kim **ışksız** garañkı bassırma gi:rip, ö:z yerli-yerinde gı:şardı. (487)*

“Akşam karanlığı basınca herkes **ışksız**, karanlık çardaklara girip yerlerine yattılar.”

- *Hä:zir olar eğinlerine yasıncak atınan a:ğar çä:kmenleriniñ içinde gı:nsız yalıñ gılıcı tutup, hemme ünslerini yatan yağabaka: beripdirler. (822)*

“Şimdi onlar arkalarına attıkları ince cüppelerinin içinde **kapsız** kılıcı tutarak, hepsi dikkatlerini orada yatan düşmana doğru vermişlerdi.”

2.1.2.1.1.10. Nesnelerin kendine has benzerliği ve kişinin düşünce ve fikir yönünden bağlantısını anlatan sıfatlar.

- *Olar ö:z zama:nasınıñ yaragı bilen di:şlerine çenli yaraglanıpdırlar. (181)*
“Onlar **o zamanın** silahlarıyla düşmanlarına karşı kuşanmışlardı.”
- *Atın üstünde oturan yigrimi ya:şlar töveregindä:ki yiğit kervenbaşınıñ o:badaşıdı. (193)*

“Atın üstünde oturan yirmi yaşındaki genç, kervanbaşıyla **aynı köydendi.**”

2.1.2.2. Belirtme Sıfatları

2.1.2.2.1. Sayı Sıfatları

2.1.2.2.1.1. Asıl Sayı Sıfatları

- *A:leykim!- diyip, görüşmek üçi:n maña **iki** elini uzatdı. (44)*
“Aleykümselam, diyip selamlaşmak için **iki** elini uzattı.”
- *Biziñ kervenimizde cemi o:n a:dam ba:rdı. (107)*
“Bizim kervanımızda toplam **on** kişi vardı.”
- *...kervenbaşınıñ yanında **bir** ya:ş yiğit ba:rdı, şol yiğit kervenbaşınıñ bilen bir gala:dandı. (133)*
“...kervanbaşımızın yanında genç **bir** yiğit vardı. O yiğit kervanbaşımızla aynı kaledendi.”
- *...ağır maşgalalı bir öy **bir** çuval buğday, **bir** bogdak cöven edinip bilse, beğencine telpeğini yırtı:rdı... (135)*
“...kalabalık bir ev **bir** çuval buğdayı, **bir** torba mısır doldurabilirse sevincinden şapkasını çıkarıp yırtıyordu...”

2.1.2.2.1.2. Sıra Sayı Sıfatları

- *Meniñ çak edişim ya:lı, gı:r atlı yiğit **birinci** gala yetip, gala:ñ ya:şulısına habar beripdir.* (282)

“Benim tahmin ettiğim gibi kır atlı yiğit **ilk** kaleye gidip, kalenin beyine haber vermiş.”

- *Biziñ **birinci** i:şikden gi:ren yerimizde, tağta germeviñ añırsında bir ene gılyal du:r.* (4001)

“Bizim **ilk** kapıdan içeri girdiğimiz yerde tahta bölmenin arkasında bir tane anne at duruyordu.”

2.1.2.2.1.3. Üleştirme Sayı Sıfatları

Metinde örneği bulunamamıştır.

2.1.2.2.1.4. Kesir Sayı Sıfatları

- *...olarıñ **ya:rım** tümene hem güyçleri yetcek dä:ldi, oña meniñ gözüm yetikdi.* (396)

“...onların **yarım** tümene de güçleri yetmezdi.”

2.1.2.2.1.5. Topluluk Sayı Sıfatları

Metinde örneği bulunamamıştır.

2.1.2.3. Belgisiz Sıfatlar

- *Biz **her** menzilde yük ya:zdırıp düşenimizden soñ, değışmek-gülüşmek bilen şorta sözler aydışıp, bā:lcikliğimize başlaya:rdık.* (144)

“Biz **her** menzilde yükleri indirdikten sonra birbirimize şaka yaparak, laf atarak neşelenmeye başlardık.”

- ***Pıla:n** galadan **pıla:n** a:dam arğışa gidermenmiş...* (140)

“*Falan* kaleden *filan* adam argışa gidecekmiş...”

- ...şonuñ *üçi:n* hem biz *hemi:şe her bir ä: dimde umı:tlı bolmalı-* diydi. (274)
“...onun için hepimiz *her bir* adımda umutlu olmalıyız, dedi.”
- *Ağşam garañkı gathışan ba:dına her kim ışıksız garañkı bassırma gi:rip, ö:z yerli-yerinde gı:şardı.* (487)

“Akşam karanlığı basınca *herkes* ışıksız, karanlık çardaklara girip yerlerine yattılar.”

- *Şol a:rada hi:ç bir maslahata hem garaşıp durma:n...* (1404)
“Bu arada *hiçbir* konuşmaya karışmayan...”
- *-İne, yo:l açık. Dalanıñ, aşağında bir nū:çe arrık yabı, bir nū:çe gatır, sekiz cübüt hem goş öküzi ba:r.* (1273)
“-Şimdi yol açık. Terasın aşağısında *birkaç* cılız at, *birkaç* katır, sekiz çiftte mal, öküz vardı.”

2.1.2.4 Soru sıfatları

- ...biziñ kimdigimizi, *haysı* gala:dandığımızı, aslımızıñ kimlerdendigini *bi:rin-bi:rin so:raşdırmaga başladı.* (350)
“...bizim kim olduğumuzu, *hangi* kaleden geldiğimizi, aslımızı, kimlerden olduğumuzu bir bir sormaya başladı.”

2.1.2.5. İşaret sıfatları

- *Başından gatı köp va:ka:ları geçiren bu garrı şol va:ka:ları düyp sebä:pleri bilen gürrüñ bermä:ge ukı:plı gürrüñçidi.* (70)
“Başından birçok olay geçen ihtiyar, *o* olayları sebepleriyle birlikte anlatma konusunda çok yetenekli bir konuşmacıydı.”
- ...kervanbaşı:mızıñ yanında bir ya:ş yiğit ba:rdı, *şol* yiğit kervanbaşı:mız bilen bir gala:dandı. (134)
“...kervanbaşımızın yanında genç bir yiğit vardı. *O* yiğit kervanbaşımızla aynı kaledendi.”

- **Bu** gi:ce çozan pıya:dalar Capa:rgulı ha:nıñ yatan goşunından köp a:damını gırıpdırlar. (861)

“**Bu** gece baskın yapan piyadeler Caferkulu Han’ın uyuyan ordusundan birçok adamı öldürdüler.”

2.1.3. SIFATLARLA İLGİLİ BAZI ÖZELLİKLER

2.1.3.1. Sıfatlarda Derecelendirme

1. Sıfatların kök derecesi.

- *Ha:nlariñ ol i:beryä:n garakçılar toparı bolsa, **ulı** yo:llarda kervenleri ta:laya:rdı...* (99)

“Hanların gönderdiği yağmacı atlıların hepsi yol kenarında **büyük** kervanları talan ediyordu...”

- *Ol şol barışına ba:dı bilen el urma:n, diñe **yalañaç** ayağıñ kömeği bilen hovlı:nıñ **beyik** ga:natınıñ, gap bi:linden yokarı:k geçdi.* (1249)

“O hızlı koşuşuyla birlikte iki elini de duvara vurmada, sadece **çıplak** ayaklarının yardımıyla avlunun **yüksek** duvarının tam ortasından yukarıya geçti.”

- *Emma: veli:n bular **kiçi** atlar ya:lı ya:rım aylav ya:da büti:n aylava çapmalı dä:l...* (7010)

“Ama bunlar **küçük** atlar gibi, yarım veya bütün bir koşu yapmazlardı...”

2. Sıfatların azlık derecesi.

- *Ol **çaklañra:k** yabılara atlananda, ayakları yere değyä:rdi.* (27)

“Küçük atlara bindiğinde ayakları yere değdi.”

- *Ol a:dam teğelek gara yağız yüzli, **gırımsıra:k** gara sakgallıdı.* (444)

“O adam yuvarlak kara yağız yüzü **biraz ucu kesilmiş siyah** sakallı idi.”

- «Do:rdepeliñ» eyesi **selçenrä:k** sakgalından yañı a:k görünen dayav a:damdı. (710)

Dordepel'in sahibi **seyrek** sakalında beyazları olan iri yarı bir adamdı.

- *Emma: şulariñ a:rasında bi:ri ba:r veli:n, **kiçirü:k** serkerdelerden bi:ri bolsa gerek, ol: «Şehin şa:hı ä:lemiñ leşgeri yeñilmezdir... (867)*

“Ama bunların arasında biri vardı, herhalde **küçük** komutanlardan birisi olacak, o ise: “Şah’ın şahı âlemin askeri yenilmezdir.”

- *Her bir atlı başı serdariñ, ba:tırñ ö:züniñ **kiçirü:k** kızıl keteni ba:ydağı bolardı... (947)*

“Her bir atlı başındaki komutanın kendi elinde **küçük**, kızıl, keten bayrağı olurdu...”

- *Asma:nda bö:lecik **a:k sovult** bulutlar ga:yışya:rdılar. (1381)*

“Gökyüzünde mat, **beyazımsı** bulutlar kayıyordu.”

- *Oğlum, muña salmağa **govıra:k** keçe tapmadıñız mı? (4061)*

“Oğlum buna örtmeye daha **iyice** keçe bulamadınız mı?”

3. Sıfatların fazlalık derecesi.

- *Biziñ o:ba:mızıñ **i:ñ** garrılarından bi:rine Nıya:zmıra:t diyerdiler. (25)*

“Bizim köyümüzün **en** yaşlılarından birine Nıyazmırat Ağa derlerdi.”

- *Dumlı-du:ş **gö:k-ya:şıl**, kızıl güller bilen bezelipdir. (34)*

“Her taraf **yemyeşildi** ve kırmızı çiçeklerle bezeliydi.”

- *Başından **gatu** köp va:ka:ları geçiren bu garı... (70)*

“Başından **birçok** olay geçen ihtiyar...”

- *Men şu ömrümde **örü:n** köp govi hä:siyetli atları gördüm. (82)*

“Ben ömrüm boyunca **çok** güzel atlar gördüm.”

- *Ol vagtda ahalda **köpçülik** i:l **gatu** garı:p yaşaya:rdı... (134)*

“O zaman Ahal’da **çoğu** insan yoksul yaşıyordu...”

- *Kervenbaşımızdan başgalarımız garrı дә:ldi, **iñ** yokarısınıñkı otuz bā:ş ya:şdı. (143)*

“Kervanbaşımızdan başka yaşlı yoktu. **En** büyüğü otuz beş yaşındaydı.”

- *-Yuvaş, yuvaş, gopgun turuzmañ, gi:cesine ses **örü:n** uzaga gider, bu zama:nada yolagcılık hovplı za:t... (146)*

“-Yavaş yavaş, gürültü yapmayın! Gece ses **çok** uzağa gider. Bu zamanda yolculuğun tehlikeli dönemi...”

- *Bu gün hem sonuñ ya:lı ulı yoldan sozulup, **ep-esli** yörä:p, gum depeleriniñ a:rasında, aytdıgım go:lda yük yazdırıp düşlä:pdik. (162)*

“O gün de söylediğim gibi yoldan uzaklaşarak **uzun süre** yürüyüp kum tepelerinin arkasına yük indirdik.”

- *Kerveniñ hemme a:damlarınıñ a:rasında **iñ** ya:şı kiçimiz şol yigitdi. (217)*

“Kervanın bütün insanların arasında **en** genci o yığitti.”

- *Ö:z atlarınıñ yındamlılığına inanan kovguçlarıñ **iñ** birincisi hem ha:nuñ nökerleriniñ serkerdesi Alı beğ eken.*

“Kendi atlarının hızlı koştuğuna inanan izleyenlerin **en** önde geleni, han ordusunun da komutanı olan Ali Beymiş.”

- *İkinci taraptan bolsa, ahalıñ **iñ** yındam atlarınıñ ogurlancığı-da maña a:z hovsala salmaya:rdı. (420)*

“Bir taraftan da kalenin **en** iyi atının çalınacağı düşüncesi beni rahatsız ediyordu.”

- *Ol dımıp, **gatu** çöreğini gemirip tüketti-de öñki perva:ysız arkayınlığı bile....: (462)*

“O sessiz kalıp **katu** ekmeğini kemirerek bitirdikten sonra kaygısızca...”

- *İne şu mesele **örä:n** kı:n. (483)*

Bu durumda **çok** zordu.

- *-Başımızdan **örä:n** kä:n va:ka: geçdi... (538)*

“-Başımızdan **çok** olay geçti.”

- *Gepiñ gı:sgası Mo:lla Gutı **gatu** yel yürek a:dam eken. (650)*

“Sözün kısası Molla Gutı **çok** korkak adammış.”

- *Yöne velin şunda bize **köp** gurşun hem gurak dä:ri gerek bolcak, biziñ şol yağdayımız ağır. (683)*

“Bize **çok** kurşun ve kuru barut lazım olacak. Şartlarımız ağır.”

- *Yalıñ gılıç pıya:dalar, hırlılı mergenler ö:zleriniñ **iñ** soñkı okları bilen maşgala göçünden a:ra:nı gatu üzmä:n, örä:n seresa:plık bilen yöremelidi. (696)*

“Yalın kılıçla kuşanmış yayalar, keskin nişancılar kendilerinde **en** son ok kalana kadar aileleriyle arayı açmadan ihtiyatla yürümeliydi.”

- *İndi on dö:rt ya:şlı oğlan «Do:rdepel» bilen duşma:nlarıñ ağır goşunınıñ üstünden urup geçmelidi, iñ gorkulı yeri hem şoldı. (731)*

“Şimdi on dört yaşındaki oğlan Dordepel ile düşmanların büyük ordusunun içinden geçmeliydi. **En** ürkütücü yeri de buydu.”

- *Bu gi:ce çozan pıya:dalar Capa:rgulı ha:niñ yatan goşunından köp a:damını gırıpdırlar. (861)*

“Bu gece baskın yapan piyadeler Caferkulu Han’ın uyuyan ordusundan **birçok** adamı öldürdüle.”

- *Ol vagtıñ uruşında atlar örü:n ullakan orun tutya:rdı. (904)*

“O zaman vuruşmada atlar **çok** yer tutuyordu.”

- *Men ozal hem Dä:li ba:tır hakkında ululardan köp gürrüñler eşidyä:rdim... (969)*

“Ben o zaman da Deli Batır hakkında büyüklerden **çok** söz işitmişim.”

- *Ondan bä:rde bolsa mende örü:n govı pıçak ba:r. (1186)*

“Bunlardan başka bende **çok** iyi bıçak var.”

4. Sıfatların karşılaştırma derecesi.

Türkiye Türkçesinde eşitlik derecesi yapan “gibi” edatı Türkmen Türkçesinde karşılaştırma dercesi başlığı altında verilmemiştir. Aşağıdaki örnekler Türkiye Türkçesine göre düşünüldüğünde sıfatlarda karşılaştırma olarak değerlendirilebilir.

- *Çöle düşende eşek ya:lı gorkak hayva:n bolmaz... (115)*

“Çöle çıktığında eşek gibi **korkak** hayvan olmaz...”

- *Yetip bilmeceklerine gözlerini yetirenlerinden soñ ha:n nökerleri, sı:rık boylı uzı:n ni:lli şemha:llarını yere düşürüp, onuñ ayaklarını yere dikip tovhulladıp, bir nä:çe sapar atdılar. (212)*

“Yetişemeyeceklerini anlayan han askerleri **sırık gibi uzun namlulu** tüfeklerini yere dikerek sağlamlaştırıp birkaç kez ateş ettiler.”

5. Sıfatlara öznel değer verme derecesi.

- *Hä:zir onuñ, iki sa:nı **ya:şacık** oğlu ba:r eken, yañı-yakında hem bir gı:zları bolupdır. (516)*

“Şu anda onun iki tane **gencecik** oğlu varmış. Yakın zamanlarda da bir kızları olmuş.”

- *Ayaklarımda şaňñırdan zinciriñ sesine gözümü açanımda, diñe şonda men gören gızıklı hem **sü:yci** hıya:llarımnıñ, gu:rı bir dü:yş ekenligini a:ñladım ve tuka:t boldum. (533)*

“Ayaklarımda şangırdayan zincirlerin sesine uyandım. Rüyamda gördüğüm ilginç ve **güzel** hayallerimin gerçekleşmediğini anlayınca üzüldüm.”

- *...**gı:sgacık** maslahatda mesele çözüldi... (674)*

“...**kısacık** konuşmada mesele çözüldü.”

- *Yüzi buğday reñk, **toğalacık** ya:ş oğlanıñ yanıp duran **tegelecik** gözleri onuñ doğumlıdığını a:ñladya:rdı. (718)*

“Yüzü buğday renkli **genç** oğlanın yanıp duran **yuvarlak** gözleri, onun yürekliliğini anlatıyordu.”

- *Garañkı gatlışandan soñ Capa:rgulı ha:n ya:nınıñ **a:zacık** a:damı bilen sap tapıp, yine bir uğurdan kaçıpdır. (1026)*

“Karanlık çöktükten sonra Caferkulu Han yanında kalan **azıcık** adamlarıyla hile yapıp yine bir taraftan kaçtılar.”

- *-Ma:l hovlusınıñ dervezesinden çıkıp, la:ydan di:va:rlı **pessecik** ta:mcağazlarıñ a:rası bilen beyik gala:nın, ilerki dervezesine yetmelidik. (1151)*

“Mal avlusunun kapısından çıkıp kil duvarları ile **alçak** evlerin arasından büyük kalenin ilerdeki kapısına gitmeliydik.”

- *Gala:nıñ dervezeba:nı dervezä:niñ bir tayındaki burcuñ astında **da:racık** sümelgede uzı:n gi:cesini geçiryä:n eken. (1296)*

“Kalenin kapı muhafızı kapının bir tarafındaki köşenin altında **daracık** delikte uzun gecesini geçiriyormuş.”

- *Meñli yabıdan düşdi-de ol sümelgä:niñ **kiçicik** gödensiz gapısını çalaca kakdı.* (1298)

“Benli, attan indi ve deliğin **küçücük**, biçimsiz kapısına yavaşça vurdu.”

- *Gündoğardan kesip barya:n **sovucak** şema:l ösyä:rdi.* (1380)

“Doğudan sert, **soğuk** rüzgâr esiyordu.”

- *...şol vagt ö:zleriniñ ba:r ünsüni **bir damca** suvlarını hem bi:derek gidermezlik uğruna beripdiler.* (1389)

“...o zaman dikkatlerini **bir damla** su için vermişlerdi.”

- *Onuñ ya:nında:kı **ya:şacık** tayı hem enesi bilen birlikde gözünü ayırma:n, bize sereyä:r.* (4002)

“Onun yanında **küçücük** bir tay annesiyle gözünü ayırmadan bize bakıyordu.”

- *Yetğinceklerden bi:ri ilga:p, i:şikden gi:ren vagtı, ya:şulı **bir ü:yşmecik** tezeği hasa:sınıñ u:cı bilen iteklä:p görkezdi-de:* (4034)

“Duyanlardan biri koşarak kapıdan girdiği zaman yaşlı **bir topak** tezeği bastonunun ucuyla itekleyip gösterdi ve:”

- **Yeñilcek** avtomaşı:nlar, yük maşı:nları geçmä:ğe yo:l, saklanmağa yer tapmacak bolya:rdılar... (5002)

“**Hafif** otomobiller, yük arabaları geçmek için de park etmek için de yer yol bulamıyorlardı...”

- *Ol edil **da:racık** deşikden sümyä:n ya:lı, ö:züniñ ä:pet gövresini yeñil maşı:niñ da:racık gapısından çıkardı.* (5032)

“O şimdi **daracık** delikten çıkıyor gibi kendisinin çok büyük gövdesini arabanın daracık kapısından çıkarıyordu.”

- *Yerlä:p uçup barya:n **bir topbacık** sar ya:lı bolup, atlar ayıltımı gi:ñ aylavıñ ileri burcuna yakınlaya:rdı.* (6067)

“Yere yakın uçarak giden **bir top** sığırcık kuşu gibi, atlar grup halinde geniş hipodromun ileriki köşesine yakınlaşıyordu.”

2.1.3.2. Sıfatlarda Adlaşma

Giriş kısmında da değindiğimiz gibi sıfatlar, niteledikleri isimle kullanılmadıklarında ya da isim çekim eki aldıklarında isim görevi kazanırlar.

- *Men **garrılardan** atlar hakkında gatı köp heka:yalar...(17)*
“Ben **yaşlılardan** atlar hakkında çok fazla hikâye...”
- *...**guduzlarñ** bi:riniñ öleni bir peyda... (1120)*
“...**kuduzlardan** biri dahi ölse fayda...”
- ***Di:rileriñ** mazarçılığı bolan bu yu:rtdan biz tizrä:k kaçalı...(1135)*
“**Dirilerin** mezarlığı olan bu yurttan hemen kaçalım”
- *...**gidenleriñ** boş gaydıp geleni yo:kdı. (854)*
“...**gidenlerden** boş gidip geleni yoktu”

2.1.3.3. Sıfat-Fiiller

1.1.3.3.1. Geçmiş Zaman Sıfat Fiili:

1.1.3.3.1.1 -an, -en:

- *...ö:z vagtında ol **aydılan** heka:yaları diñe bir gızıklı ertekiler hökmünde diñlä:pdim. (19)*
“...benim zamanımda **anlatılan** hikâyeleri, yalnız ilginç masal hükmünde dinlerdim.”
- *Doğrusını aydanda, şu günki ya:lı atlara hırı:da:r göz bilen sı:nımıñ **düşen** yeri hem yo:kdı. (20)*
“Doğrusunu söylemek gerekirse bugünkü gibi atlara alıcı gözle **bakacak** yer de yoktu.”
- *...ya:ş vagtında başından **geçiren** va:ka:ları...(74)*
“...gençliğinde başından **geçen** olayları...”

- *Köplenç vagt düyeler ö:z öñüne **dökülen** otuna başga ma:lları eltmeyä:rlar...(120)*

“Çoğu zaman develer önlerine **dökülen** otları diğer hayvanlara dokundurmazlardı...”

- *Suv **alunya:n** belli a:tlı guyular tanımal yerler bolanı üçi:n biz olarıñ başında yük yazdırmaya:rdık... (156)*

“Su **alınan** kuyular herkesin bildiği yerde olduğu için onların başında yük indirmezdik...”

- *Çünkü olar **öldüren** Türkmenleriniñ kellesini kesip alıp, hanlarına sovgat ä:kidyä:rdiler. (186)*

“Çünkü onlar **öldürülen** Türkmenlerin başını kesip hanlarına hediye ediyorlardı.”

- *...ol yerlä:p uçup **ba:rya:n** la:çın guşı gözüñ öñüne getiryä:rdi. (205)*

“...oradan uçup **giden** bir laçın kuşunu gözünün önüne getiriyordu.”

- *Kervenbaşı:niñ aytmagına görä: ol yiğit ya:ş başdan dul ga:lıp **oturan** garrı a:yalıñ yekece oğlu ekeni. (219)*

“Kervanbaşımızın anlattığına göre o genç yaşta dul kalıp **oturan** yaşlı bir kadının tek oğluymuş.”

- *Gı:r atlı yigidiñ kovğucısı **bolan** garakçı ha:n nökerleri ...(223)*

“Kır atlı yiğidin arkasından **giden** yağmacı han askerleri...”

- *...gı:r atı **ta:rı:plan** nökerleriniñ başına gamçı bilen sayğılama:ga başladı. (235)*

“...kır atı **öven** askerlerin başına kamçı vurmaya başladı.”

- *-Şu kaçıp **gutulan** at kimin bir at edinmesem, ölemde gözümi açıp giderin-diyp ant içdi. (239)*

“- Şu kaçıp **giden** at gibi at edinmezsem gözlerim açık gider, diyerek ant içti.”

- *...biziñ **ta:lanan** beyikliğimizden ı:zımızı ı:zarla:p başla:pdırlar. (284)*

“...bizim **yakalandığımız** yerden izlerimizi takip etmeye başlamışlar.”

- *Yesi:r **düşen** Türkmenler şol hovluda saklanya:n ekeni. (322)*

“Esir **düşen** Türkmenler bu avluda saklanıyormuş.”

- ...gündi:z çörek bişirilip **gızan** tamdırlarıñ tövereğine üyşyä:rlər, ö:z a:ralarında derdinişyä:rlər...(338)
 “...gündüz ekmek pişirilerek **kızmış** tandırların etrafına toplanıyorlardı, kendi aralarında dertleşiyorlardı...”
- Her gün ağşama:ralar suva **gayna:n** nohut...(365)
 “Her gün akşamüstü suda **kaynayan** nohut...”
- ...goltugından bir dövm **gata:n** çörek çıkarıp, gemirmä:ge başladı. (459)
 “...koltuğunun altından bir parça **katılaşan** çörek çıkarıp rahatça kemirmeye başladı.”
- Soñ, ol «Do:rdepeliñ» ta:rı:hında bolup **geçen** va:ka:ları aytmaq isledi. (536)
 “Sonra Dordepel’in zamanında olup **geçen** olayları anlatmak istedi.”
- ...eğnindä:ki düye yününden **dokalan** çoğda çä:kmeniniñ iki sı:nını çalıp, biline sara:n a:k bi:z guşağına gısdırışdırdı. (720)
 “...sırtındaki deve yününden **dokunan** sıcak cepkeninin iki tarafını bağlayıp beline sarılı beyaz bez kuşağına kıstırdı.”
- Depä:niñ düybüne **ü:yşen** ya:şulılar go:ranma uruşını nä:hi:li alıp barmak hakkında gürrüñ edişmä:ge başladılar. (771)
 “Tepenin dibine **toplanan** yaşlılar korunma savaşının nasıl yapılacağı hakkında konuşmaya başladılar.”
- Bu gi:ce çozan pıya:dalar Capa:rgulı ha:nıñ **yatan** goşunından köp a:damını gırıpdırlar. (861)
 “Bu gece baskın yapan piyadeler Caferkulu Han’ın **uyuyan** ordusundan birçok adamı öldürdüler.”
- **Tutan** yesi:rleriñ ayaklarına atlarıñ ayaklarına salıya:n zincirleri saldılar. (862)
 “**Yakalanan** esirlerin ayaklarını atların ayaklarına bağlanan zincirlerle bağladılar.”
- Şol gi:ce daña golay sa:y atlılar hem **yatan** goşuniñ üstüne çozup, çapavulla:p gaytdılar. (863)

“O gece sehere yakın aşağı yukarı bütün atlılar **uyuyan** ordunun üstüne baskın yapıp, yağmalayıp döndüler.”

- *Şol barışlarına hem olar ozalkı pasırdap **oturan** ba:ydağıñ ileri ya:nında at başını çekdiler ve düşüp, baydaklarını dikdiler. (964)*

“Bu gidişlerinde de onlar dalgalanıp **duran** bayrağın yanına gidip at başını çekdiler ve inip bayraklarını diktiler.”

- *Aslında gala:da ha:nıñ sarayında **boyla:n** gürrüñleri Meñliniñ gulağına yetiryä:n hem şol garrı dervezeba:n eken. (1157)*

“Aslında kalede Han’ın sarayında **olan** konuşmaları Benli’nin kulağına getiren de bu yaşlı kapıcıymış.”

1.1.3.3.1.2. -dık, -dik:

- *Gatı daşda **bolmadık** mektebiñ, beyik ca:yınıñ öñünde, ça:ğalarıñ aydım sesleri yanlanya:rdı. (3024)*

“Çok uzakta **olmayan** mektebin büyük binasının önünde çocukların türkü sesleri yankılanıyordu.”

1.1.3.3.1.3. -mış, -miş:

Metinde örneği bulunamamıştır.

1.1.3.3.2. Şimdiki Zaman Sıfat Fiili:

1.1.3.3.2.1. -yan, -yän:

- *Trotuardan **barya:n** köpçilik-yo:lağçılar yörü:te durup, atları sı:nlaya:rdılar. (9)*

“Yaya kaldırımından **giden** kalabalık yolcular, özellikle durup atları gözden geçiriyorlardı.”

- *Şunuñ bilen birlikde hem atlar hakkında coşup gürrüñ **beryä:n** garrıları ya:dıma saldı. (23)*

“Bununla birlikte de atlar hakkında coşkulu konuşmalar **yapan** yaşlıları düşündüm.”

- *...da:ğdan **çıkya:n** çeşmeleriñ suvuna ekilyä:n buğday bolsa, ahallılarıñ yıl boyı iyecek a:zığına yetişmeyä:r. (88)*

“... Dağdan **inen** çeşmelerin suyuna ekilen buğday ise yıl boyunca insanların yemesine yetmiyordu.”

- *Bu günler sovap **barya:n** gü:yz gunleridi...(96)*

“Bu günler havanın soğumaya **başladığı** sonbahar günleriydi...”

- *Garağumuñ cümmüşinde goyun **bakya:n** çopanlar-da yarağlı hem dört-bä:ş süri:ni bi:ri-bi:rine yakınra:kda bakıp, güyç bi:rikdirip gezyä:rdiler. (105)*

“Karakum ıssızlığında koyun **bakan** çobanlar da silahlanarak dört beş sürüyü birbirine yakın olan yerlerde güderek, güç birleştirip geziyorlardı.”

- *Eğer-de yesi:riñ ı:zı-atası ya:da dogan-garındaşından bir ba:y a:dam, ya:da bir a:dı **çıkya:n** serda:r...(314)*

“Eğer esirin atası ya da akrabası zengin ya da **tanınmış** bir komutan...”

- *Onuñ kellesi dört-bä:ş a:dam üçi:n palav **bişirilyä:n** gara ga:zana meñzeyä:rdi. (443)*

“Onun kellesi dört beş kişiye pilav **pişirilen** kara kazana benziyordu.”

- *...ma:lını **bakya:n** ba:ylar onu yesi:rliden çıkarmak hakkında çiğit ya:lı hem alada etmä:ndirler. (511)*

“Mallarına **baktığı** zenginler onu esirlikten kurtarmak için çiğit kadar zahmet etmemişler.”

- *...atıñ başından **geçyü:n** gızıklı ha:dısalar dü:yşüme gi:rip, uzı:n gi:cä:mi geçirdim. (527)*

“...atın başından **geçen** ilginç olayları rüyamda görüp uzun gecemi geçirdim.”

- *Ol meyda:n hem dı:za **çıkya:n** gö:k ya:şıl ot bilen bezenipdi. (575)*

“Bu meydan da dize **çıkan** mavi, yeşil otlarla bezeliydi.”

- *Tutan yesi:rleriniñ ayaklarına atlarıñ ayaklarına **salınyā:n** zincirleri saldılar.* (862)

“Yakalanan esirlerin ayaklarını atların ayaklarına **bağlanan** zincirlerle bağladılar.”

- *Şol zama:nda biziñ **göteryā:n** baydağımız gızıldı.* (946)

“O dönemde bizim **götürdüğümüz** bayrak kırmızıydı.”

- *Para:hat oturan vagtıñ üstüñe ağır leşgeri bilen **çozyā:n** duşma:nlara garşı söveşde atlarıñ **bitiryā:n** i:şleri örā:n ullakandı.* (1036)

“Rahat otururken üstüne askerler ani baskın **yaptığında** düşmanlara karşı savaşta atların **yerine getirdikleri** görevler çok büyüktü.”

- *Her nā:me bolsa-da hırlıları çalasınlık bilen **dolduryā:n** mergenler...*(1046)

“Ne olursa olsun silahları çabuklukla **dolduran** keskin nişancılar...”

- *Onuñ gürrüñiniñ kâ:bir yerlerini ha:s anıklamak üçi:n, meniñ **beriyā:n** so:raglarıma bolsa...* (1067)

“Onun anlattığı bazı yerleri anlamak için benim **sorduğum** sorulara ise...”

- *Meñliniñ gulağına **yetiryā:n** hem şol garrı dervezeba:n eken.* (1157)

“Benli’nin kulağına **getiren** de bu yaşlı kapıcıymış.”

- *Hovlı:nıñ añrı düybünde ma:l **dañılyā:n** dalan ba:rdı.* (1253)

“Avlunun diğer tarafında hayvan **bağlanan** teras vardı.”

- *Meñli ö:zi bilen ya:naşık yatıp-**turyā:n** bir ya:şulı:nı turuzdı-da:* (1285)

“Benli kendine yakın yatıp **kalkan** bir yaşlıyı uyandırdı ve.”

- *Biz ilerden **gelyā:n** suvuñ boyında:kı değirmeniñ bosagasına yetip durduk.* (1315)

“Biz ilerden **gelen** suyun başındaki değirmenin önüne gelip durduk.”

- *...çorbasını **sovadyā:n** seyisler a:z dā:l.* (4076)

“...çorbasını **soğutan** seyisler az değil.”

1.1.3.3.3. Gelecek Zaman Sıfat Fiili:

1.1.3.3.3.1-cak, -cek.

- *Ö:z hakımda oylanya:rın, ondan soñ kellesi **alıncak** a:dam hakkında, ondan soñ **ogurlancak** at hakkında... (490)*
 “Kendi hakkımda düşünüyorum, ondan sonra başı **kesilecek** adam hakkında, ondan sonra **çalınacak** at hakkında...”
- *Men onuñ şol kellesi **alıncak** a:damdığını sesinden tanadım-da: (496)*
 “Ben onun, şu başı **kesilecek** adam olduğunu sesinden anladım ve.”
- *Emma: veli:n **ogurlancak** yındam at hakkında:kı pikiri men hiç kellä:mden çıkarıp bilmedim. (525)*
 “Ancak **kaçırılacak** hızlı at hakkındaki fikirleri ben hiç aklımdan çıkaramıyordum.”
- *Beyik hovlı:nuñ üstünde atlayın oturıp, **düşcek** yerlerini sı:nladı. (1252)*
 “Büyük avlunun üstünden atlayıp oturarak **gideceği** yeri gözden geçirdi.”
- *...ol yerde diñe **çapılacak** atlar, şolarıñ, seyisleri hem olarıñ çadırları dikilğidi. (5048)*
 “orada yine **yarışacak** atlara da onların seyislerine de çadırları dikildi.”

1.1.3.3.3.2. -malı, -meli

- *Emma: ol yerde, barıp gazığında çözüp alıp **gaydıbermeli** at yo:k. (465)*
 “Ama oraya gidip kazığından çözüp **getirecek** at yok.”
- *Biz gerek yerinde hayısı-da bolsa bir kömege **yaramalı** a:damlardık. (845)*
 “Biz ne olursa olsun gerektiğinde yardım **edecek** insanlardık.”
- *Biziñ **gaçmalı** ağşamımız hökma:n erte ağşam bolmalı. (1181)*
 “Bizim **kaçacağımız** akşam büyük ihtimal yarın akşam olacak.”
- *Bu atlar, aşağında tezeği **yatmalı** atlarmıdır? (4034)*
 “Bu atlar altındaki tezeklere **yatacak** atlar mı?”

1.1.3.3.4. Geniş Zaman Sıfat Fiili:

1.1.3.3.4.1. -ar, -er

- *Emma: velin at bilen yigit indi olariñ okuniñ hem **yeter** yerinde dä:ldi. (213)*
 “Ama atlı yiğit şimdi onların okunun da **ulaşacağı** yerde değildi.”

3. SONUÇ

Sıfatlar, isimleri türlü yönlerden niteleyen sözcüklerdir. Bunlar tek başlarına değil, niteledikleri ismin önünde ve isimle birlikte kullanılırlar.

Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesi, Türk dilinin iki lehçesini oluşturmaktadır. Bu lehçelerin sıfatları üzerine yapmış olduğumuz çalışma, birbirinden coğrafi olarak uzak düşmüş iki kardeş boyun, dilleri arasında kimi nüanslar olmakla birlikte, özde Türk dili mantığını ve işleyişini koruduğunu göstermektedir.

İki lehçenin, sıfatlarından kimileri, birbiri ile tamamıyla aynı olmakla birlikte, farklı dillerden giren sıfatlarda tercih farklılığı olduğu dikkati çekmektedir. Türkmen Türkçesi'nde Rus diline ait sözcükler yoğunluk oluştururken, Türkiye Türkçesi'nde muhtelif Batı dillerine ait sözcüklerin yoğunluk arz ettiklerini görmekteyiz.

Yapılan tasniflerdeki farklılık, sıfatların özüne ait olmayıp, konuya farklı bakış açıları getiren iki lehçenin dilbilimcilerinin ulaştığı bir sonuçtur. Bunun yanında kimi nüanslar da bulunmaktadır. Meselâ, Türkmen Türkçesi'nde ödünç sıfatlar, alındıkları dilin kuralları ile düşünülmüşlerdir. *-dâr*, *-hor*, *-keş* sözcüklerinin eklenmesi ile oluşturulan birleşik sözcüklerden hareketle, bu ibareler için ayrı başlıklar açılmıştır. Söz konusu ibareler, sıfat türeten ek olarak gösterilmiştir. Hâlbuki bu ibareler, ek olmayıp, tek başına anlamı olan sözcüklerdir. Sonuçta Fars diline ait olan ve yeni sözcükler yapmak için kullanılan ibareler, Türkmen dilinde de kendisine yer bulmuştur. Aynı husus, Rus dilinden giren eklerde de görülmektedir. Türkiye Türkçesi'nde ise yabancı kökenli ekler, kökü 20. yüzyılın başlarına uzanan şuurlu dilcilik hareketleri bağlamında farklı bir bakış ile değerlendirilmektedir. Yabancı dilden alınma sözcükler, alındıkları dilin kuralları önemsenmeksizin dile dâhil edilmektedir. Bunlar için ayrı başlık açılmayıp bu sözcükler basit sözcük muamelesi görmektedir.

Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesi sıfatlarının sözcük kadrosu bakımından birbirine oldukça yakın olduğu görülmektedir. Kimi zaman ufak telaffuz değişiklikleri dışında Türkmen Türkçesi'nde sıfatları Türkiye Türkçesi'nde karşılayabildiğimizi de, sıfatların içinde geçmiş olduğu cümleleri Türkiye Türkçesi'ne aktarırken gördük. Konunun ele alınışında farklı usuller ve bakış açıları etkili olsa da, Türkmen Türkçesi'nde bulunan sıfatla ilgili herhangi bir bahis, aynıyla Türkiye Türkçesi'nde de bulunmaktadır. Sözelimi, sıfatların her zaman isimle kullanılması, tek başına kullanıldığında adlaşması, aynı yapıdaki sözcüklerden oluşması, ikilemeler, derecelendirme, pekiştirme bahisleri, kimileri farklı başlıklar altında yer alsalar da, her iki lehçede de bulunmaktadır.

Sayılar, Türkmen Türkçesi'nde müstakil bir sözcük türü olarak değerlendirilmiştir. Türkiye Türkçesi'nde ise sayılara bakış açısı, onların aslen sıfat oldukları mantığına dayalı olarak şekillenmiştir. Bu nedenle, belirtme sıfatları başlığı altında sayılara yer verilmiştir. Tasnifte görülen farklılıklardan biri de Türkmen Türkçesi'nde, Türkiye Türkçesi'nde bulunan *belirtme sıfatlarına* yer verilmemiş olmasıdır. Türkmen Türkçesi'nde belirtme sıfatlarına denk gelen sıfat örnekleri, farklı sözcük türleri altına dağıtılmış durumdadır. Tasnifin tutarlılığı ve alt başlıklarının kurallılığı açısından, Türkiye Türkçesi'ndeki belirtme sıfatları bahsinin, gerek pedagojik gerekse metodoloji açısından faydalı olduğu kanaatine ulaştık.

Türkmen Türkçesi'nde derecelendirme ve pekiştirme bahisleri ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Sözelimi Türkiye Türkçesi'nde *daha* sözcüğü ile kurulan ve isimlerdeki niteliğin azlığını bildirdiği halde üstünlük derecesi olarak isimlendirilen sıfat derecesi, Türkmen Türkçesi'nde azlık derecesi olarak incelenmiştir. Türkiye Türkçesi'ndeki tasnife göre *Ali Ahmet'ten daha kötü bir öğrencidir* cümlesi üstünlük bildirmektedir. Ancak *üstünlük* sözcüğü ile *daha başarısız* olma durumu arasında bir tezat vardır. Türkmen Türkçesi'nde bu durum, *azlık derecesi* başlığı açılarak telafi edilmiştir.

Türkmen Türkçesi'nde birleşik sıfatlar, Türkiye Türkçesi'ndekinden farklı bir biçimde değerlendirilmiştir. Türkiye Türkçesi'nde tüm sözcük türleri yapısal olarak

incelenirken *basit*, *türemiş* ve *birleşik* başlıkları açılır. Ancak Türkmen Türkçesi'nde sıfatlar konusunda *basit* sıfatlar, *türemiş* sıfatlar ve sözdizimsel biçimde yapılan sıfatlar ile iktifa edilmiştir. Birleşik sıfatlar ile ise, bitişik yazılan ve belli kurallar ile yan yana getirilmiş sıfatlar kastedilmiştir. Türkiye Türkçesi'nde sözcük gruplarının birleşik sıfat oluşturabilmesi için bitişik yazılmaları gerekmez.

Bunlar, sıfatların özü ile ilgili değil, tasnife ve bakış açısına bağlı olarak farklılık gösteren nüanslardan ibarettirler. Çalışmamızda olduğu gibi ortak bir tasnife tâbi tutulduklarında, Türkmen Türkçesi'nin ve Türkiye Türkçesi'nin coğrafi mesafeye ve aradan geçen zamana rağmen birbirinden uzaklaşmadığı daha iyi görülebilir.

4. KAYNAKÇA

AMİD, Hasan, **Ferheng-i Farsî-i Amîd**, Müessese-i İnşârât-ı Emîr-i Kebîr, Tahran, 1380.

AŞİROV, H., **Türkmen Sovyet Edebiyatının Tarihi Boyunca Oçerk**, Türkmenistan CCP İlimlar Akademiyası, Aşgabat, 1962.

ATABAY, Neşe vd., **Sözcük Türleri**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1983.

BANGUOĞLU, Tahsin, **Türkçenin Grameri**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.

BURAN, Ahmet; ALKAYA Ercan, **Çağdaş Türk Lehçeleri**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004.

EKER, Süer, **Çağdaş Türk Dili**, Grafiker Yayınları, Ankara, 2003.

ERGİN, Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Basım Yayın Tanıtım, İstanbul, 1995.

GOVŞUDOV, Ata, **Povestler ve Hekayalar**, Avtorlar Kollektivi, Magarîf, 1990.

GOVŞUDOV, Ata, **Povestler ve Hekayalar**, Türkmenistan Dövlät Neşiriyatı, Aşgabat, 1953.

KARA, Mehmet, *Türkmen Türkçesi*, **Türk Lehçeleri Grameri**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007.

KARA, Mehmet, **Türkmençe (Giriş-Gramer-Metinler-Sözlük)**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2001.

KORKMAZ, Zeynep, *Sıfatların İsim Tamlamaları İle Kullanılışı Üzerine*, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar**, Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 629-631, Ankara, 2005.

KORKMAZ, Zeynep, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2003.

TEKİN, Talat vd., **Türkmençe-Türkçe Sözlük**, Simurg Yayıncılık, Ankara, 1995.

Türkmenistan Dil ve Edebiyat Enstitüsü, **Türkmen Diliniň Grammatikası**, (red.: Dövrän Agalı), Türk Dil Kurumu Yayınları, Aşgabat, 1999.

YENER, Mustafa Levent, *Türkçe’de Ad-Niteleyici Sözcüklerin Sınıflandırılması Sorunu*, **Turkish Studies Türkoloji Araştırmaları**, 2/3, Yaz 2007, s. 606-623.

EKLER

1. ATA GOVŞUDOV’UN HAYATI, ESERLERİ DORDEPEL ADLI ESERİ

1.1. Hayatı

Ata Govşudov 1903 yılında Türkmenistan’ın başkenti Aşgabat’ın yakınındaki Büzmeyin şehrinde doğmuştur. Çiftçilikle uğraşan bir ailenin oğludur. Gençliğini kendi köyünde geçirmiştir. İlköğrenimini ilk açılan Sovyet okulunda bitirmiştir. 1920 yılında Aşgabat’a öğretmen okuluna giderek 1922 yılında öğrenimini tamamlamıştır. Bu okulda bulunduğu dönemde ilk şiirlerini yazmıştır. Okulunu bitiren Ata Govşudov, Moskova’daki (KUTB) Doğu Zehmetkeşlerin Koministlik Üniversitesi’ne gitmiştir. Burada okurken Rus Edebiyatını tanımıştır. Üniversiteyi bitirmeden, 1924 yılının ekim ayında Türkmenistan’a Konsamolda çalışmak üzere geri çağırılmıştır. Konsamolda birçok görev almıştır. Türkmenistan Konsamolunun merkezi komitesinde uzman olarak çalışmıştır.

1925 yılının Mart ayında çıkmaya başlayan Yaş Kominist Gazetesi’nin redaktörlüğünü yapmıştır. 1928 yılından itibaren maarif işlerine devam etmiştir. 1929 yılında Türkmen Devlet Akademiki Drama (Piyes) Tiyatrosu’nda direktörlük yapmıştır.

1930-1938 yılları arasında Sovyet Türkmenistan gazetesinde çalışmıştır. 1938 yılında da Türkmen Dili ve Edebiyatı Enstitüsü’nde çalışmaya başlamıştır. 15 Kasım 1953 yılında ağır hastalık nedeniyle ölmüştür (Aşirov, 1962: 159-213).

1.2. Eserleri

Başlıca eserleri şunlardır:

Hikayeleri: Azaşan İzini Taptı (1936)
Yolımı Düzettim

Gandım Avçının Maşgalası (1942)
 Güni Goltıkta Gizlep Bolmaz
 Garrının Rovayatları (1945)
 Elli Ödenin Öylenişi (1945)
 Köne Mektepte (1946)
 Garrinin Sözi (1947)
 Narlının Keçcallığı (1948)
 Patışa Sudyalarının Hilegerlikleri (1949)

Tiyatro Eserleri: Zakaspi Frantı (1934)
 Ganlı Cennel (1934)
 Dan Saz Berende (1936)
 Üç den-düş (1996)
 Vepalı (1942)
 Frantçı Türkmen Gızı (1945)
 Tarihin Şayatları (1946)
 Garip Maşgalanın Nesilleri (1946)

Uzun Şiir: Halkımın Bağlı Yiğitlerine (1935)

Uzun Hikâye: Vatan Oğlu (1939)

Romanları: Mehri-Vepa (1949)
 Köpetdagın Eteginde (1952)
 Perman (1996)

Diğer Eserleri: Povestler ve Hekayalar (1953)
 Eserlerinin Üç Tomluğu (1956-57) (Aşirov, 1962:159-213)

1.3. Dordepel İsimli Eseri

İncelememize konu olan “Dordepel” isimli uzun hikâye, Ata Govşudov’un 1953 yılında yayımlanmış olan “Povestler ve Hekayalar” isimli kitabında yer almaktadır.

Hikâyede anlatıcı konumunda yazarın kendisinin bulunduğu görülmektedir. Bir mülakat biçiminde oluşturulmuş hikâyenin olay örgüsü, ihtiyar bir Türkmen Türkünün anılarına dayanmaktadır. Şehirde atları gören ve onlar hakkında söylenenlerden etkilenen anlatıcı, ihtiyarların at hakkında söyledikleri rivayetleri düşünür ve kendi köyünde bulunan ihtiyarlardan, bu türden rivayetler dinlemek üzere köyüne gitmeye karar verir. Köyünde Nıyazmırat isimli bir ihtiyara konuk olur. İhtiyar, anlatıcıya “Dordepel” isimli bir atın hikayesini anlatır. Bu hikâyede Türkmen Türklerinin, sürekli savaş içinde bulundukları İranlılar ile aralarındaki münasebetler dile getirilmektedir. İranlılar her fırsatta Türk topraklarına saldırmakta ve yaptıkları vurgunların yanı sıra esir aldıkları insanları da uzun yıllar serbest bırakmamaktadırlar. Nıyazmırat da bir dönem İranlıların eline esir düşer. Oradaki soydaşlarından biri ile kaçış plânları yapar. Sonunda kurtulur ve memleketine döner.

Oldukça güzel ve seri bir at olan Dordepel, İranlılar ile girişilen mücadelelerde haber götürme işine yarar. İranlıları bile kendine hayran bırakır.

Hikâyenin sonunda, İranlıların sonu gelmez hücumlarına ve yağmalarına karşı neler yapılması gerektiği, hikâyedeki kahramanlar arasında tartışılır. Nıyazmırat, Rusları en güçlü destekçileri olarak görür. Sonunda Türkmen Türkleri, Rusya’ya sırtlarını dayarlar ve İran tehlikesinden bu şekilde kurtulurlar.

Nıyazmırat, hikâyenin bitiminde anlatıcı ile bir at yarışını izlemeye gider. Orada kolhoz çiftliklerinde yetiştirilen atları görür ve onları beğenir. At yarışlarının yapıldığı hipodrom ve çevresinin eski hâli ile yeni hâli arasında kıyaslamalar yapar. Anlatıcı ile Nıyazmırat yarışların sonunda vedalaşırlar (Aşırov, 1962: 159-213).

2. METİN

2.1. TRANSKRİPSİYONLU METİN: ATA GOVŞUDOV'UN DORDEPEL ADLI ESERİ

5 Ya:z a:ylarının hoş hovalı günlerinin bi:ridi. Nă:me-de bolsa, ya:dımda dă:l, bir i:ş bilen öyden çıkıp, Aşgabadıñ mā:helleli köçeleriniñ bi:ri bilen barya:rka:m, at toynağınıñ sesleri meni çuññur pikirden oyatdı. Kolhozçı ya:ş yiğitleriñ bir nă:çesi atlarını övüsdürüp, gi:ñ köçä:niñ ortası bilen süryä:rdiler. Ovadan tohum atlar boyunlarını talavladışıp, kellelerini dik tutuşıp, oynaklaşıp barya:rdılar. Trotuardan barya:n köpçilik-yo:lağçılar yöri:te durup, atları sı:nlaya:rdılar. Men hem sı:nladım.

10 Yolağçılardan kimdir bi:ri sı:nlap duran yerinde:

Gör, nă:hi:li govı atlar?- diyip, ö:z başına gürlä:p, yüreğindäki şa:tlığını yüzüne çıkardı.

Başga bi:ri bolsa:

[M 4] -Ovadan atlar eken- diydi.

15 Ya:z mövsümünde bolcak yarışlara taya:rlanıp yören kolhozçılar atlarını oynadıp, geçip gitdiler.

Men garrılardan atlar hakkında gatı köp heka:yalar, rova:yatlar, hatda hakı:kı bolup geçen va:ka:lar hakkında hem köp gürrüñler eşidipdim. Emma: velin men, ö:z vagtında ol aydılan heka:yaları diñe bir gızıklı ertekiler hökmünde diñlä:pdim.

20 Doğrusını aydanda, şu günki ya:lı atlara hırı:da:r göz bilen sı:nımıñ düşen yeri hem yo:kdi. «Atlar hakkında bir za:t yazmak gerek» diyen pikir kellä:me geldi. Şunuñ bilen birlikde hem atlar hakkında coşup gürrüñ beryä:n garrıları ya:dıma saldım. Hă:sietli tohum atlar hakkında co:şup, gızıklı gürrüñler beryä:n garrılarıñ her bir o:balarda bolışı ya:lı, biziñ o:ba:mızda hem bir nă:çesi ba:rdı.

25 [A 133] Biziñ o:ba:mızıñ i:ñ garrılarından bi:rine Nıya:zmıra:t diyerdiler. İ:l içinde onuñ a:dını hormat bilen Nıyazmırat ağa diyip tutya:rdılar. Ol uzı:n boylı hem yoğın süñkbaşı iriden gödensiz, satanları uzı:n a:damdı. Ol çaklañra:k yabılara atlananda, ayakları yere değyä:rdi. Şol gövresine la:yık onuñ ullaka:n kellesi hem ba:rdı. İne

atları süycileriñ bi:ri şoldı. Ol toğsan yedi ya:şındadı. Men şol garı:nıñ ya:nına
30 gitmegi yüregime düvdüm ve şol günñ ertesi o:tlı bilen o:ba:mıza, şonuñ ya:nına
gitdim. Dopba-doğrı hormatlı garı:nıñ ya:nına uğradım ve onı sala:mat gördüm.

Ço:glıca ya:z günleri açık tā:miz hova:da ta:mıñ bir tarapında, kölegede
yazılan a:k keçä:niñ üstünde ol garrı yassıga tirseğini berip, gışarıp yatıp, dumlı-
du:şunı sı:nlaya:rdı. Dumlı-du:ş gö:k-ya:şıl, kızıl güller bilen bezelipdir, şeyle vagt
35 töveregi sı:nladığıñça hövesiñ göterilyä:r, gövnüñ açıyla:r. Belki, ya:şulı hem hä:zir
tövereginiñ gözel görnüşiñi sı:nla:p, özüniñ yiğitlik dövrüni ya:da salya:ndır, belki
ol bu gözel görnüş bilen hoşlaşyā:ndır. Nā:me-de bolsa, hä:zir ol daş-töveregini
hırı:da:r göz bilen sı:nla:p, dımıp yatı:rdı. Çünki ya:z paslında adamlarıñ hemmesi
kolhoziñ ekin medya:nında iş üstünde, ça:ğalar bolsa mektepde okuvda bolya:rdılar.
40 Öyde ya:şulı:nıñ yeke ö:züdi. Men ö:z ya:nımdan: «Ya:şulı indi gatı gara:ndır, ol
indi meni tanamasa gerek.» diyip o:ylandım. Emma: ol beyle bolmadı. Men ta:mıñ
bir gapdalından dolanıp:

-Salavma:leykim!- diyip, seslenen ba:dıma ya:şulı dik oturdı-da:

[M 5] -A:leykim!- diyip, görüşmek üçi:n maña iki elini uzatdı. Garrılarıñ dā:bi
45 boyunca iki elimiz bilen gadırlı görüşdik. Ya:şulı bilen ozallar du:şuşamda, ol meniñ
i:l a:rasında tutulya:n a:dımı tutma:n, maña a:dı dakılan garrı ata:mıñ a:dını
tutuya:rdı, meni özüniñ içgi:n tanaya:n garrısıniñ dereğine gelen a:dam hökmünde
hormatlaya:rdı. Bu sapar hem ol sala:mlaşanda, meniñ şol a:dımı tutdı. Men şonda
tanamaz diyip, eden pikirimiñ yalñışdığını du:ydum. Ha:l-ahva:l so:raşan vagtımız
50 meniñ:

-Garrıcılık bilen nā:dyä:ñ, Nıya:zmıra:t a:ğa?- diyip, beren soragıma ol:

[A 134] -Hä:li-hä: yagşı, yoğın iññä sapagı kömekçisiz sapıp bilyä:n, hon ya:lı
yerden bolsa yırtık yaprak üzüm bilen gara üzümüñ çıbıklarını ayıl-sayıl edip
bilyä:n- diyip, dört-bä:ş ä:dimlikde gö:k pürdek bolup oturan üzüm ağaçlarını
55 görkezdi. Aslında ya:şulı:nıñ ulaka:n gözleriniñ yanıp duran yiti şöhlesi ya:ş yigit
vagtı uzak a:ra daşlıkdan görünen gara:nı saygarıpdır, onuñ durmuşında yiti göreci

oña ö:rä:n köp kömek edip, onı köp hovplardan hem sıpdırıpdır. Hä:zir onuñ gözlerinde yigitlik ça:ğının yitiliği galmadı bolsa hem şöhesi öçgün dā:ldi. Ol:

60 -Oğlum, her nā:me-de bolsa gadımkılarıñ: «ölmese-ñem gara:rsıñ» diyenleri dogrı eken, ağır yükleri ineriñ gapdalına yalnız ö:züm çatardım, indi ol güyç-kuvva:tdan hi:ç za:t ga:lmandır, dı:zımda ısgın ga:lmandır, bu indi gövremi zordan gā:teryä:r- diydi.

-Niya:zmıra:t a:ğa, yeke ö:züñ yatı:r mıñ?- diydım. Onda ol:

65 -Ö:züñe belli, bu günler ya:z günleri, hemmeler meydanda, çağalar bolsa mekdepde. Menem yö:ne oturamo:k, başardığımça kömek beryä:rın- diyip coğa:p berdi.

70 İkimiziñ sorag-coga:p gürrüñimizin a:rasında ya:şulı ö:züniñ hä:zirki i:dedilişinde kiçi oğlundan hem onuñ a:yalından köp hoş:aldığını aytdı. Soñ bolsa ol geçen zama:nlarda ö:z başından geçenlerden hem görüp-eşiden va:ka:larından gürrüñ bermä:ge başladı. Başından gati köp va:ka:ları geçiren bu garrı şol va:ka:ları düyp sebä:pleri bilen gürrüñ bermä:ge ukı:plı gürrüñçidi. Emma: velin diñe yıl hasa:bını: «Gacarlardan sarı top alınandan bā:ş yıl öñ... on yıl soñ» ya:da «Nā:z çapılardan pıla:nça yıl öñ ya:da soñ. » diyip, bolup geçen belli bir ta:rı:hı va:ka:lar bilen yıl hasa: [M 6] bını kesğitleyär:di. Emma: ya:şulı ö:rä:n ya:tkeşdi: onuñ ya:ş
75 vagtında başından geçiren va:ka:ları hem onuñ gövnüne göyä: dü:yn ya:da öñki gün bolup geçen ha:dısalar ya:lı duyuyıla:n bolma:ga çemelidi. Men söz a:rasında yeri gelende gürrüñi atlara baka: övürdim. Şonda garrı meniñ yüzüme çıñerildi-de:

-Senem atları söyyä:rmin, oğlum?- diydi ve maña gürlemä:ge salım bermä:n, yene ö:z-ö:züne coga:p berdi:

80 -Hava-da, atları sen söymeseñ bolmaz a:hırın, asıl atları söymelidir. Ö:ñki zama:nda köp yerlerde bizi [A135] ölümden gutaran atlar boldı... Men şu ömrümde ö:rä:n köp govı hä:siyetli atları gördüm. Bir vagt bir va:ka boldı, ine, gulakas- diyip, gürrüñe başladı...

II

85

Bu va:ka men yigrimi iki ya:şımdaka:m bolup geçdi. Ö:züñe mä:lim, hemişe arkaçda dä:ne yetmezçiligi bolup durya:rdı. Biziñ yerimiz köp, Emma: bol suvumuz yo:k, da:ğdan çıkya:n çeşmeleriñ suvuna ekilyä:n buğday bolsa, ahallılarıñ yıl boyı iyecek a:zığna yetişmeyä:r. Şonuñ üçi:n hem ahallılar her yıl Mara ya-da Hıva argışa gatnamalı bolya:rdılar.

90

95

100

105

Bir sapar biz on adam bolup, Mara: baka: argışa uğradık. Hatarlı çölleri kesip geçdik. Sağ-ama:n Mara: yetip, ö:z alıp giden harıdımızı buğdaya çalışdık. Yiğrimi yedi düyä:niñ buğday yükünü tutup, ı:zımıza övrüldük. Yo:luñ ya:rımından köprä:ğini sag:-sala:mat geçdik. Menzilme-menzil düşlä:p, yük ya:zdırya:rıs, düyelerimizi goyberip, naharlaya:rıs, tapdığımızdan ö:zümüz hem naharlanya:rıs. Bu günler sovap barya:n gü:yz gunleridi, Emma: biz gi:ce ulı o:t yakma:n, gündi:z ulı tüsse çıkarma:n, mıda:r edyä:rdik. Sebä:bi ol vagt hovplı-gorkulı zama:nadı. Eyra:n ha:nları Türkmenleriñ üstüne baka: çapavullamak üçi:n topar-topar atlı, yarağlı çapavul i:beryä:rdiler. Ha:nlarıñ ol i:beryä:n garakçılar toparı bolsa, ulı yo:llarda kervenleri ta:laya:rdı, gala:dan yaragsız çıkan yeke-iki dayha:nı tutup, elini arkasında dañıp, yesi:r edip, alıp gidyä:rdi. Bu düzgün Eyra:n ha:nlarıñıñ ata-ba:badan bäre:ri yöredip gelyä:n düzgünidi. Şol zama:na bolsa Türkmenler «yagıçılık dövri» diyip aydya:rdılar. Dayha:nlar ekin i:şleri üçi:n galadan çıkanlarında yarağlanıp, bā:ş-o:n a:dam bolup çıkya:rdılar. Garağumuñ cümmüşinde goyun bakya:n çopanlar-da yarağ [M 7] lı hem dört-bā:ş süri:ni bi:ri-bi:rine yakınra:kda bakıp, güyç bi:rikdirip gezyä:rdiler.

110

Biziñ kervenimizde cemi o:n a:dam ba:rdı. Yarağımız iki sa:nı hırlı, bir-de ağzından doldurıly:a:n sapança bilen bā:ş sa:nı hem gılıçdı. Ulağlarımız yiğrimi yedi düye, gezegine ayak galdırmak üçi:n ulanıly:a:n üç sanı eşekden ıba:ratdı. A:ramızda reñki gı:r bir at ba:rdı. Bu at tohum atdı, Emma: velin tanımal-a:t gazanan at dā:ldi. [A136] Biz inrik garan vagtı bir go:lda yük yazdırdık. Düyeleri töverekdä:ki gum depeleriniñ yüzüne goyberdik. Acıgan hayvanlar selin, sinren, ga:barcık, çereten diyen ya:lı çem gelen gum çöplerini sümüryä:rdiler. Eşekler bolsa goşdan a:ra:nı

- 115 açıp bilmä:n, töverekde aylanışıp, ağızlarına yakımlı çöp ağırtıya:rdılar. Garañkı
goyuluşan ba:dına hem olar goşa yığnandılar. Çöle düşende eşek ya:lı gorkak
hayva:n bolmaz, ol birdenkä: bir gapdaldan mö:cek peyda bolar öydüp, öler ya:lı
gorkya:r. İne hä:zir olar bizden bir dövüm gatı tötek ya:da bir gısım arpa hantama
ya:lı biziñ töveregimizde yüzümize seredişip durıya:rlar. Biz içmegimize dolanıp,
gışaran ba:dımıza bolsa, olar düyeleriñ öñine taşlanan gısım-pence haşal bedä:ni
120 oğurlaya:rlar. Köplenç vagt düyeler ö:z öñüne dökülen otuna başga ma:lları
eltmeyä:rlar, eşegi bolsa gerşinden tutup, honda taşla:p goyberyä:rlar. Emma: velin
düyeleriñ arasında hem ağzı govşak yuvaşları a:z дә:l, eşekler bolsa dessine şeyle
düyä:niñ otunı ta:layarlar. İne şu kerven-de maña değışli iki sa:nı düye bar, onuñ biri
125 ö:zümiñ tüylek inerimdi. Beylekisi hem goñşı:mızıñ arvanasıdı. Goñşımız:
«Nıya:zmıra:t, argışa gidyä:n bolsañ, biz hem elimizdä:ki ba:r harı:dımız bilen
düyä:mizi i:bereli, elbetde, bizden hem gaydar.» diyip, düyesini harı:dı bilen
i:beripdi. Eşekler şu düyä:niñ agzınıñ govşakdığını a:ñlap, bir gi:ce onuñ öñüne
döken haşal bedä:mi alaman edipdirler. Eşekler a:matlı pursat tapsalar, goşda:ki
çörekleri hem ta:laya:rlar.
- 130 Biziñ kervenbaşımız dayav bir garrı a:damdı, onuñ sakgalı gündi:z ya:lı
a:kdı. Bu kerveniñ a:damlarınıñ hemmesi bir o:ba:nıñ ya:da, zama:nasında aydılışı
ya:lı, bir gala:nıñ a:damsı дә:ldi. Bu a:damlarıñ her haysı ahalıñ bir gala:sındandı.
Diñe kervenbaşımız yanında bir ya:ş yiğit ba:rdı, şol yiğit kervanbaşımız bilen
bir gala:dandı. Ol vagtda ahalda köpçülik i:l [M 8] gatı garı:p yaşaya:rdı, ağır
135 maşgalalı bir öy bir çuval buğday, bir bogdak cöven edinip bilse, beğencine
telpeğini yırtıya:rdı, «teğelek yıl i:ycek gala:m ba:r» diyip övnüp bilyä:rdi. Onsoñ şu
dä:nesiniñ gapdalına et hem selme, narpız, ısmanak diyen ya:lı meydan otlarını
goşup, mıda:r edyä:rdi. Elbetde, ba:y hem gurgun ya:saya:nlar-da yo:k дә:ldi. İkinci
tarapdan bolsa, ol zama:nda [A 137] argışa gitmek, yo:lağcı bolmak örä:n hovpludı.
140 Şonuñ üçi:n argışa gidermenler tutuşlayın bir gala:dan toplanıp bilmeyä:rdi. «Pıla:n
galadan pıla:n a:dam arğışa gidermenmiş... » diyip, habar eşidilyä:r, onsoñ so:raşık-
i:deşik üsti bilen tapışılıya:r. Biziñ şu kervenimiz hem şeylelik bilen toplanıpdi.
Biziñ kervenbaşımızdan başgalarımız garrı дә:ldi, iñ yokarısınıñkı otuz bā:ş ya:şdı.

145 Biz her menzilde yük ya:zdırıp düşenimizden soñ, değışmek-gölüşmek bilen şorta sözler aydışıp, bā:lcikligimize başlaya:rdık. Kervenbaşı:mız bolsa:

-Yuvaş, yuvaş, gopgun turuzmañ, gi:cesine ses örā:n uzaga gider, bu zama:nada yolagcılık hovplı za:t... Sağ-ama:n gala: yetmeğimizi dileg ediñ- diyip, bize kā:yinyā:rdı, hem:

150 -Gala:da ça:gacıklar siziñ geleriñize göz dikip otı:rlar, olara çörek yetiştirmeli a:hırın- diyip zeyrenyā:rdı. Onsoñ biz sesimizi peseldip, yuvaşcadan gürleşmä:ğe başlaya:rdık. Kervenbaşı:mız bā:ş vagt nama:zını ırma:n okaya:rdı, nama:zınıñ ı:zından dogā: sa:naya:rdı, a:hırı hem: «Za:lımıñ zulmundan, duşma:nıñ tı:ğından ö:züñ sakla, huda:yım!.. » diyip, tövür galdırıp, amin edip, uzı:n sakgalını sı:palaya:rdı. Yönekey oturan vagtı hem onuñ dodakları gımıldap durya:rdı, elbetde, ol dı:nma:n doğa sa:naya:rdı. Kervenbaşı:mız hatarlı yo:lı sağ-ama:n geçmek üçi:n 155 ä:tiya:cı elden bermā:n, seresaplılık bilen yo:l yöreyā:rdı. Suv alınyā:n belli a:tlı guyular tanımal yerler bolanı üçi:n biz olarıñ başında yük yazdırmaya:rdık, hatda ol yerde uzak ä:gi:nip hem durmaya:rdık, çaltlık bilen alcak suvımızı alıp, çeleklerimizi doldurya:rıs-da ma:llarımızı suva yakıp, gıssaglı uğraya:rdık. Suva 160 mā:tā:çliğimiz yo:k bolan vagtı bolsa, guyudan sova geçyā:rdık. Düşlä:nimizde hem yo:ldan sovolup, gum depelerini penalap, yük yazdırya:rdık.

Bu gün hem şoniñ ya:lı ulı yoldan sovolup, ep-esli yörā:p, gum depeleriniñ a:rasında, aytdığım go:lda yük yazdırıp düşlä:pdik.

Kervenbaşı:mız yassı nama:zını oka:p boldı-da:

165 [M 9] -Oğlanlar, düyeleri yığna:ñ, olar indi gereğini edinendirler- diydi.

Düyeleri yığnaşdırıp, çuvallarıñ köşelerini ilteşdirdik. Yo:lagcılık a:datı boyunca içmeklerimize [A138] çolanıp gı:şarışdık. Gi:ce ya:rımdan a:ğandan soñ, günbatar tarapdan şema:l ösmā:ge başladı. Gum depeleriniñ üstünde göğeren gandımlar, ya:ş sa:zaklar şovlaşıp seslenyā:rdiler. Ya:şma:ga yakınlaşan a:y hem öñüni ümür tutan ya:lı cañcarıp görünyā:rdı. Şema:l biziñ üstümize baka gum sovurya:rdı. Düyeler 170 ı:gına bakıp çökdüler-de burunlarını açışma:ga başladılar. Şema:lın kesip ba:rya:n yiti sovuqlığı, gara gışı ya:dıña salya:rdı.

Daň sa:z beren ba:dına garrı kervanbaş:ımız bizi örüzip, ayak üstüne galdırdı. Biz yük urmak i:şine başladık. Kervanbaş:ımız bolsa:

- 175 -Hay, oğlanlar, gayra:t ediň, indi yo:lumuz a:z ga:ldı, yo:lda yene bir sapar yük ya:zdırsak, soňkı barcak yerimiz ö:z gala:larımızdır- diyip, gövünlik berici sözi bilen bize goltgı beryä:rdi. Yükleri urup, kerven yene ulı yo:la düşdi. Gün dogup, guşluk galdı. Şema:l dı:nma:n gum peşeyä:rdi, tozan-çaň asma:na geterilyä:rdi. Kerven bir beyik gum depesine dırmaşıp çıkdı. Edil şol yerde hem biziň alkımımızıň
- 180 aşagından altmış-yetmiş atlı «pä:h» diyen ya:lı pete-pet çıkdı. Olarň Eyra:n ha:nınıň nökerleridigi şol demde bize mäl:im boldı. Olar ö:z zama:nasınıň yarağı bilen di:şlerine çenli yaraglanıpdırlar. Bu beyik gumuň üstünde bize bukulmak ya:da pena:lanmak üçi:n hi:ç bir a:matlı yer yo:kdı. Eđer biz garşılık görkezsek, biziň hemmä:miziň takdırımız ölüm bilen gutarcakdı. Sebä:bi, olar dessine iki topara
- 185 bülünip, biziň daşımıza aylanma:ga başlapdılar. İndi diňe şu beyiğiň üstünde kellesiz gövre bolup galmaga tövekgellik etmek ga:ldı. Çünki olar öldüren Türkmenleriniň kellesini kesip alıp, hanlarına sovgat ä:kidyä:rdiler. Biz ö:z toprağımızıň üstünde kellesiz meyit bolup galmağa-da ra:zı bolupdık. Çünki yağa düşmek, yesir bolmak ölümden beter bolup, biziň namı:sımıza degyä:r-di. Emma:
- 190 biziň a:k sakgalımız her haysımızıň yüzümize gamlı gözünü gezdirdi-de:

-Yarağa yapışmaň, bu yeri a:matlı dä:l, pursat goldan gitdi, bizi pelek tutdı-diydi.

- Atın üstünde oturan yigrimi ya:şlar töveregindä:ki yiğit kervenbaş:ınıň o:badaşıdı. Şol vagt ol alcıra:p, ö:züni yitiripmi ya:da ya:şulı:nınıň buyruğına ga [M
- 195 10] raşya:rmı ya: hem bolsa yoldaşlarını yağa taşlap, gaçma:ga namı:s edyä:rmi, nä:me hem bolsa, atınıň başını çekişine aňk [A 139] bolup otı:rdı. At bolsa gulaklarını keyrdip, garşısına seredyä:rdi, ayakları bilen yer peşeyä:rdi. Kervenbaş:ı oňa baka övrüldi-de:

- Zañnar, Durdı, nä:me doňan ya:lı bolup otı:rsıň, ayagıň aşagındakı atı ö:z eliň bilen düşmana bermek isleyä:rmiň, bas ata gamçını, ol seniňem başıñı gutarar, öz başınam gutarar- diyip gaharlandı.
- 200

Ya:şulı sözünü ayakla:p-ayaklama:nka, şarpıldap yeke sapar gamçı sesi çıkdı, at edil gıssanıp uçan guş ya:lı, ö:züni bir zıñdı. Yiğit uyanı deñlä:p yapırdı, indi ol gamçı çalmaya:rdı. Emma: atıñ toynakları yere değmeyä:n ya:lıdı, ol yerlä:p uçup
 205 ba:rya:n la:çın guşı gözüñ öñüne getiryä:rdi. Ha:n nökerleri atıñ öñünü gıyıp almak üçi:n iki tarapdan sozan guyrık bolup at goydular. Olar iki-üç yüz ä:dim biziñ öñümüzdediler, atıñ öñünü aña:tlık bilen kesip bilcekdiler. Emma: velin göz yumup-açası salımıñ içinde ol yigit sapandan atılan daş ya:lı bolup, Eyra:n yabılarınıñ arasından çıkıp gitdi. Olar yabılarını elesledip, bir salım kovdular, Emma: yigit
 210 barha: a:ra:nı açya:rdı. Yetip bilmeceklerine gözlerini yetirenlerinden soñ ha:n nökerleri, sı:rık boylı uzı:n ni:lli şemha:llarını yere düşürüp, onuñ ayaklarını yere dikip tovhulladıp, bir nä:çe sapar atdılar. Emma: velin at bilen yigit indi olarıñ okunuñ hem yeter yerinde dä:ldi, a:raları örä:n daşdı. Ol yigit ö:züniñ gı:r atı bilen çalaca görünyä:n çi:ş gara bolup, ondan soñ hem nokat ya:lı bolup, gözden yitip
 215 gitdi. Kervenbaşı:mız uludan demini aldı-da:

-Gı:r at Durdını alıp çıkdı- diydi.

-Kerveniñ hemme a:damlarınıñ a:rasında iñ ya:şı kiçimiz şol yigitdi. Şonuñ üçi:n hem biz ol yigidiñ sag-ama:n gutulanına hetden a:şa beğenyä:rdik. Kervenbaşı:nıñ aytmagına görä: ol yiğit ya:ş başdan dul ga:lıp oturan garrı a:yalıñ
 220 yekece oğlu ekeni. Bu bolsa biziñ öñki beğencimiziñ üssesine kuvvat goşdı. Biz ö:z yazğdımız hakkında indi o:ylanmagımızı hem hä:zirlikçe tüketdik, «soñı nä:me bolsa şol bolsın, başa gelenini göreris» diyip goydık.

Gı:r atlı yigidiñ kovğucısı bolan garakçı ha:n nökerleri atlarını elesledişip, övrulip geldiler. Ö:z atlarınıñ yındamlılığına inanan kovguçı [M 11] larıñ iñ birincisi
 225 hem ha:nıñ nökerleriniñ serkerdesi Alı beğ [A140] eken. Alı beğ uzı:n boylı, ağaç etli, ullaka:n burunlı, pişge murt adamdı. Onuñ ga:nı gaçık, reñki öçük yüzi tiryekden habarlıdığını ta:kıklaya:rdı. Ol şol görnüş sıpatı bilen rehi:msiz cella:da meñzeyä:rdi. Hä:zir bolsa gü:ycüniñ ba:rısıca yabısını gamçılup kovup, gı:r atıñ ı:zından yetip bilmä:nine onuñ içi yanıpdir, onuñ keşbi bolşundan hem beter
 230 üytgä:pdır. Nökerlerden bi:ri:

-Pah, pah, gör nice at imiş, el bermedi, sıfdı gitdi- diydi.

-Başğa biri:

-Ol at dā:l, guşdı, guş- diydi.

-Alı beğ bolsa:

235 -Poh atañızıñ gö:rüne, goyuñ hara:mza:dalar- diyip, yındam gı:r atı ta:rı:plan
nökerleriniñ başına gamçı bilen sayğılama:ga başladı. Ondan soñ bolsa, ol ö:z atını
gamçısı bilen sa:yğılamaga başladı. Tasma gamça: çıdap bilmä:n, at canaver
asma:na bökyä:rdi. Emma: şol demiñ ö:zünde yene Alı beğñ ö:zi:

240 -Şu gaçıp gutulan at kimin bir at edinmesem, ölemde gözümü açıp giderin-
diyip ant içdi. Biziñ kervenbaş:ımız bolsa:

-Hava, «berseler iyersiñ ya:ğlı çöregi», onuñ ya:lı atıñ üzeññisine seniñ
ayağıñ değmese gerek- diyip hümürdedi.

245 Bu galtaman ha:n lüçcekleri serkerdeleriniñ buyruğı boyunca biziñ ellerimizi
arkamızda dañdılar. Ö:zümüzü ve hemme ma:l-emplä:gimizi olcalap alıp, ö:z
yu:rtlarına baka sürüp ugradılar. Biziñ garrı kervenbaş:ımız kâ:te gunbatara, kâ:te-de
gündogara göz aylaya:rdı, hem hırçını di:şleyä:rdi. Men ö:z ya:nımdan: «Gutulıp
giden gı:r atlı yigit birinci gala: yetip, habar berer, şol demde hem yüz sa:nı say atlı
yiğit atlanır, ha:n nökerleri çä:ğe yetmä:nkä:, yüzlerini yere basarlar diyip,
kervenbaş:ı o:ylanya:n bolsa gerek... » diyip pikir etdim. Meniñ eden çenim dogrı
250 eken. Doğrudan-da kervenbaş:ımız şol umıt bilen o:ylanya:n eken.

Emma: velin ol hi:ç bolup bilcek za:t dā:ldi, sebä:bi diyseñ: Marı arkada,
örä:n uzakda ga:ldı, gı:r atlı yiğidi giden uğrundakı birinci gala: yetmek üçi:n iki
menzil ya:da iki yatak yo:l ga:lıpdır. Gı:r atlı yiğidiñ, eğer, atı çi:şmese, ö:zi ya:da:p
kese yıkılmasa, diñe şonda ol şu gün yarım gi:ce birinci gala: yetip, habar berip
255 bil[A 141]cekdi. Habar berilen müddetinden say atlı:nıñ yo:la çıkcağı şübhesizdi.
Emma: atlanan say atlı nā:me [M 12] etmeli bolar? Bā:rden çapar baran yigit
atlılarıñ öñüne düşüp gaytma:ga yaramaz, onı basırıp, derledip, u:kladıp, ta:bına
getirmek gerek bolar. Onuñ çapıp baran atını hem seyisler şeyle ta:bına getirmeli
bolarlar. Ondan soñ salğı bilen say atlınıñ serdarı ilki biziñ üstümize çozulan
260 belentligi tapar, şondan soñ hem biziñ alıp gidilen ugrumızı ı:za:rlap kovar, ol hem

gi:ç bolar. Bu vagtñ içinde Eyra:nlı galtamanlar nă:çe haya:l yöreseler hem araçă:kden geçip, barcak yerlerine bararlar ve birinci ha:nıñ ya:nında, ikinci hem a:yallarınıñ ya:nında: «Pah, pah, eyle da:va düşdi, at to:zundan gün gapıldı. Men eyle gılıç urdım, çoh-çoh baş kesdim» diyip, öz:zleriniñ hemi:şeki övünceñlik
 265 hă:siyetleri bilen övünerler. Ha:nıñ ya:ğlı naharından ya:ğcaran murtlarını tovlaşdırarlar. Doğrudan hem olar hă:zir öz:zleriniñ Türk şı:veleri bilen öz:a:ralarında övünip gürleşyă:rdiler.

Biz golumız arkamızda dañılgı dokuz a:dam bolup, öz:ümiziñ yüklü düyelerimiziñ ı:zı bilen barya:rdık. Şol vagt men öz:yüreğimde cemlenen
 270 pikirlerimi, bolup bilcek za:tıdan umı:t edip, tövereğine göz dikip gelyă:n kervenbaşı:mıza assalık bilen gürrüñ berdim. Şonda a:k sakgal:

-Oğlum, bu aydya:nlarıñ doğru, bu bolup bilcek iş hem dă:l, yöne «nă:umı:t şeyta:ndan» diyipdirler, dünyă:de umı:tsiz geçmeli diñe şeyta:ndır, men bolsam uruş-çığırış işlemă:n yören a:dam a:hırın, şonuñ üçi:n hem biz hemi:şe her bir â:
 275 dimde umı:tlı bolmalı- diydi.

«Seniñ yo:l boyı okan nama:zlarıñ, doga:larıñ hem kömegi yetmedi.» diyip, men ya:şula aytmagı yüreğime düvdüm. Emma: yene birden ol pikirimden döndüm. Şol vagt yaşulı:

-Bolcak iş boldı, indi mañlayımızda nă:me bolsa, mertlik bilen şonu
 280 görübereli:ñ- diydi.

Ha:nıñ nökerleri bizi şol sürüp gidişlerine uzı:n gi:ce yatma:n, daña golay çă:kden geçdiler. Meniñ çak edişim ya:lı, gı:r atlı yiğit birinci gala yetip, gala:ñ ya:şulısına habar beripdir, ol habar beren ba:dına hem yüz tövereği say atlı yo:la düşüpdür. Olar gelip, biziñ ta:lanan beyikliğimizden ı:zımızı ı:zarla:p başla:pdırlar.

[A 142] Onsoñ olar bizi alınıp ba:rılan gala:ñ tövereginde peyda: bolya:rlar. Emma: olar gala:nıñ tövereginde [M 13] nă:me iş etseler edipdirler, yö:ne gala: gi:rmeç sınanışgını etmä:n, yene ı:zlarına serpigipdirler. Üstünden iki gün geçenden soñ, bu va:ka: meniñ gulagıma yetdi.

Emma: velin men: «İ:ru:-gi:ç ha:nıñ nökerleriniñ serkerdesi Alı begiñ başına
290 bir oyun saların» diyip, ö:z ya:nımdan yüreğime düvdüm.

Garrı heka:yasını bir dı:nga: eltip, a:zacık sa:ğınan vagtı men:

-Yeri onsoñ, Alı beğ bilen soñ nä:dişdiñiz?- diydim.

Meniñ: «Hi:ç a:zara ga:lmak gerek dä:l» diyip, aydan sözüme hem garama:n,
ya:şulı garşıdaki o:cakda kitir oturdıpdı. Men hem ı:ncalıp oturıp bilmä:n, gara:
295 kömekçi bolupdım. İkimiziñ a:ramızda:kı gızıklı gürrüñ şu hısırdı i:şiñ a:rasında-da
dova:m edyär:di. Hä:zir şol kitir gaynadı, ikimiziñ hısırdı:mız-i:şimiz indi gutardı.
Şol mütdetde ya:şulı meniñ so:ragıma coga:p bermeli boldı, ol:

-Dur entek, dur entek- diyip, gö:yä: men gidip barya:n ya:lı gaytaladı. Ondan
soñ ullakan elleri bilen kitiriñ gulpından tutdı-da, çay atıp, taya:rla:p goyan gülli
300 çä:yneklerini demledi. Demli çä:ynekleri öñimize alıp oturanımızdan soñ hem ol:

-Oğlum, entek alñasama, Alı beğ-de yeteris, başgasına-da- diyip, ozalkı
beren coğa:bınıñ üstünü yetirdi. Çä:yneklerimizi a:gdarıp, demini beryä:n vagtımız,
ol çay hakkında gürrüñi orta sokdı. «Biziñ ya:ş vagtlarımızda hem gö:k çay ba:rdı
velin, munı garamayak a:damlar içip bilmeyä:rdiler, munı diñe ha:nlar, ba:y-dövletli
305 a:damlar, onsoñ serda:rlar içerdiler.» Bir sapar Övezmıra:t ba:tır bilen yo:lagçı
bolanımızda, ol maña bir kã:se çay berdi, şonda men otuz ya:şımdadım, hasa:p et,
ol altmış yedi yıl mundan ozal bolya:r, şonda men çayıñ tagamını birinci gezek
da:tdım. İndi inha: bizem çayho:r bolupdırıs, onda-da ya:nınıñ noğul-na:badı bilen
içyä:ris. Siz. bolsañız doğa-bitdi çay bilen boldunuz- diydi. A:zacık dımandan soñ ol
310 yene gürrüñini öñki uğruna baka: doladı-da:

-Hava, şeyle boldı... Men ozal hem yu:rdımıza çozya:n Eyra:nlı ha:nlarıñ
garakçılar toparını yaman yiğren[A 143] yä:rdim. Yagınıñ eline düşenimizden soñ
bolsa meniñ yüreğimdä:ki yangınlı yiğrenç ha:s hem güyçlendi, ö:z atlarımıza bolan
söygi:m bolsa ha:s hem artdı. Şol günden başla:p, bir at bilen gılıç edinmeği
315 yüreğime düvdüm- diydi.

III

[M 14] -Hava, onsoň bizi Eyra:nıñ etek gala:larından bi:rine eltdiler. Gi:ñ gala:nıñ
 320 bir çetinde ha:nıñ hovluları yerleşyā:n eken, şoña alıp bardılar. Bizi ha:nıñ ma:l
 hovlusını üsti bilen geçirip eltip, bir hovla: saldılar. Ol hovlınıñ içinde ha:nıñ
 atha:nasına meñzeş, la:ydan salınan bassırmalar ba:rdı. Yesi:r düşen Türkmenler şol
 hovluda saklanya:n ekeni. Biz baranımızda hovlı:nıñ içinde aylanışıp yören, ayağı
 zıncırlı hem ağır kündeli yesi:rlar kâ:n ekeni.

325 Eyra:n ha:nları ö:zleriniñ garakçılar toparını yaraglandırıp, biziñ yu:rdımıza
 günde-güna:şa iberyā:rdi. Olar hem yeke-iki çıkan yaragsız dayha:nları, yo:lagçıları
 yesi:r edip getiryā:rlar. Onsoň ha:n ol yesir düşen a:damınıñ añırsını, onuñ
 kimlendendigini ı:zarlaya:r. Eğer-de yesi:riñ ı:zı-atası ya:da dogan-garındaşından bir
 ba:y a:dam, ya:da bir a:dı çıkyā:n serda:r, ya:da şoña meñzeş gırlı döwleti bolsa,
 315 onda yesi:riñ bahası gımmat bolya:r. Şol vagt yesiriñ yokarı-baş bahası Eyra:n
 tümeninden iki yüz, yüz elli tümen hasa:planya:rdı. Yesi:riñ döwletli-ba:rlı
 a:damdıgını anıkla:p, añırsına gözüni yetirip bilse, onda ha:nıñ guşı uçya:rdı. Garı:p
 yesi:rleriñ bahası bolsa yokarı baş bahadan tä: üç tümene çenli kesgitlenyā:rdi.

Ol vagtda Eyra:n bilen a:rada belli-belli yöri:te gatnaya:n a:damlar ba:rdı,
 320 olar a:dama zıya:n bermek maksadı bilen dā:l-de, diñe dı:nçlık-para:hatçılık maksadı
 bilen gidip-gelişyā:rdiler. Ha:n şeyle a:damlarıñ üsti bilen: «Siziñ pıla:n a:damıñız
 pıla:n gala:da yesir, bahası hem şunca, gelip alıp gidip bilersiñiz. diyip habar edyā:r.
 Onsoň yesi:riñ ho:ssa:rları yöri:te gatnavlı a:damlarıñ beletçiligi bilen ha:nıñka
 gelip, ö:z yesi:rini satın alıp gidyā:rdi. Eyra:nıñ hemme ha:nlarınıñ a:datı, düzgüni
 325 şeyledi. Şu çapavulçılıkları bilen hem Eyra:n ha:nları ö:z hazı:nalarını
 do:ldurya:rdılar. İkinci tarapdan bolsa, olar ö:z gol astında bolan dayhanlardan ağır
 salgıt-hıra:ç yığna:p, onuñ hem bir böleğini [A 144] ö:z hazı:nalarına basıp,
 ga:lanını şa:hıñ hazı:nasına yo:lıya:n ekenler.

Bardı-geldi yesi:riñ ho:ssa:rı gurbı yetip, ö:z a:damsını alıp bilmese, ol yesi:r
 330 ayla:p-yılla:p. ayağı zıncırlı, ho:r-homsı, a:ç-suvsuz şol hovluda ga:lıbmeli

bolya:rdı. Men a:damınıñ bahasınıñ ya:rım batma:n [M 15] cövene deñ bolanını hem gördüm.

Geçmä:n yatan a:damları i:şletmä:ge ha:n i:ş hem tapano:k, çenden bir vagt bolaymasa, ha:nıñ emlä:ginde i:ş yok. Sebä:bi diyseñ, ha:nıñ so:raya:n gala:sında i:ş
335 tapma:n enteşip yören, gala:nıñ güneyinde topar-topar bolşup, bitini bitlenişip oturan Eyra:nlılar örä:n köpdi.

Olar her gün gala:nıñ güneyine yığnaşıyarlar, ağşamlarına bolsa, gündi:z çörek bişirilip gızan tamdırlarıñ tövereğine üyşyä:rler, ö:z a:ralarında derdinişyä:rler, bolsadı ekişyä:rler hem şol yerde bükülüşip, gi:celerini geçiryä:rler.
340 Ha:n bir dövüm çörek berse, olar ertirden tä: gün bayta:nça: öler ya:lı i:şleyä:rler. Eyra:nıñ hemme yerinde yağday şeyledi, eğer şeyle bolmadık bolsadı, onda ha:n geçmä:n yatan yesi:rleri Tehra:n diyerdi, Gazvin ya:da İsbihan diyerdi, hırıda:rlı yere satıp goybererdi. Emma: ol yerlerde hem a:damıñ gadırı-gımmatı yo:kdı.

İne şunluk bilen biz hem ha:nıñ yesi:r hovlusına düşdük. Ma:llarımız ma:l
345 hovlusına, gallalarımız bolsa ha:nıñ anbarına gi:rdi. Biziñ ayaklarımıza hem zincir saldılar. Ha:nıñ artık kündesi yo:k bolara çemeli, bize künde salınmadı. Uzi:n goñur sakgallı bir a:dam geldi, onuñ gözleri içiñden geçip ba:ryan yitidi. Men onu ha:nıñ ö:zümi:kä: diyip güma:n etdim. Emma: ol ha:nıñ yesi:rleriniñ üstünden garaya:n yöri:te a:damsı eken. Onuñ ya:nında mürzesi hem başgaları ba:rdılar. Ol biziñ
350 kimdigimizi, haysı gala:dandığımızı, aslımızıñ kimlerdendigini bi:rin-bi:rin so:raşdırmaga başladı. Ol a:dam örä:n yeserlik bilen sözlerini so:ğdurıp gürleyä:rdi. Sözlerini arassa Türkmençe aytcak bolup ca:n edyä:rdi, Emma: velin onuñ ol islegi çıkmaya:rdı. Biz bolsa, yesi:riñ iñ arza:n bahası bolcak bolup, ö:zümüziziñ, aslımızı bolşundan-da beter garı:biñ hem garı:bı görkezcek bolup ca:n edyä:rdik, ö:zümüzizi
355 bolsa samsık ya:da şullı edip görkezyä:rdik. Ha:nıñ hadımı bolsa: «Sen pıla:n gala:dan, pıla:nlardan bolsañ, olarıñ hemmesiniñ elleri hunä:rlidir, ö:zleri dövletlidir, men gatı [A 145] yağşı tanaya:n... » diyip, biziñ bilen cedel edyä:rdi. Men bolsam ö:zümiñ hemme garıplık aybımıñ üstüne: «Meniñ ö:züm asıl zır däl:lidir» diyip däl:lilik aybını hem ö:z boynıma yükledim. Men aydan vagtım
360 goñur sakgal bir ä:dim ızına çekildi-de:

-Dä:li? Pah, pah, pah- diyip, yüzime çinerildi.

Şu derñevden soñ biz bassırmalarda ozaldan yatan yesi:rleriñ a:rasına goşuldık... Zeyli bassırmalarıñ [M 16] aşagina sı:pal, selin düşelipdir, şonuñ üstünde ya:şamalı bolduk.

365 Her gün ağşama:ralar suva gayna:n nohut, darı ya:da başga şoña meñzeş za:tlardan ölmez-ö:di nahar beryä:rler. Ga:pları hem itiñ yalagı ya:lı küyze ça:nak, her ça:nagiñ başında üç-dö:rt a:dam bolup oturmalı, şu nahar bilen hem mıda:r etmelidi.

370 Ha:nıñ yesi:rha:nası iki hovlı eken. Ha:n bolsa günde-güna:şa diyen ya:lı ö:züniñ hazı:na çeşmesi bolan süri ma:lı hökmünde yesi:rha:nasına aylanya:r eken. Biziñ eltilen günümüziziñ ertesi ha:n gelip aylandı. Ol orta boylı, tergtara sakgalınıñ u:cı çırpılan a:damdı. Şol vagt onuñ kırk altı ya:şı, dört sa:nı hem aya:lı ba:r eken. Daşından görä:ymä:ge ol bir sıpa:yı a:dama menzeyä:rdi, Emma: veli:n ol ö:z hızmatkä:rlerine hapa-hapa sö:gyä:rdi, onuñ ağzı gatı hapa eken. Ha:nıñ a:dı
375 Hasana:lı begdi. Hızmatkä:rleriniñ aytmaklarına gö:rä: tükeniksiz, ulı ba:yılığınñ eyesi bolan Hasana:lı beğ şeyle bir husı:t gısganç, hatda ya:rım gıran üçi:n a:damını suva salma yençdirip, ı:zından hem at dersine gömdüryä:n eken. Aya:llarından gaharlanan vagtı bolsa, hızmatçılarında bi:riniñ üstünden düşüp, şonu yençdirip, içini sovadar eken. İne şol za:lım Hasana:lı beğ aylanıp, yesi:rleri s:nla:p yöryä:r.
380 Men birnä:çe ağşam u:kı:nı alıp bilmä:nim üçi:n geçen gice sıpa:lıñ üstünde berk u:klapdırın, hä:zir hem yañı u:kudan oyanıp, zıncırlı ayaklarımı öñe baka: uzadıp otı:rdım. Ha:nu:cı çırpılan sakgalını eliniñ a:yası bilen ovkaladı:da:

-O dä:lisi haysıdı?- diyip, ya:nındaki hadımından soradı. Goñur sakgal:

-Büdi, büdi, ha:n a:ğa- diyip, meni görkezdi.

385 Meniñ aslı ullaka:n gözlerim yañ u:kudan açılan vagtlarım bolanı üçi:n hurma:yı gızıl bolmağa çemeli.

Ha:n doğrı maña baka: dikilip seretdi-de:

[A 146] Pä:h, pä:h, doğrudan-da la:p dä:lidi... Munı ol ö:z dä:limiz bilen döydüşdirip, tomaşa eylemek lazımdı- diydi. Men bolsam öz ya:nımdan: «Pahay, bu

390 doňuz indi meni ö:z galasınıñ дә:lisi bilen hem uruşdırıp, tomaşa etcego:v.» diyip, pikir etdim. Şol günden soñ yesi:rleriñ a:rasında meniñ adımı «Dä:li» diyip tutdılar.

Şu mıda:r bilen o:n-on iki gün geçdi. Biziñ kervenbaşımızıñ ı:zındap inisi gelip, satın alıp, agasını yesirlikden çıkardı. Biziñ kervenimizde bolan yoldaşarımızñ köpüsiniñ ı:zından hossa:rları gelip, [M 17] yesi:rlikden çıkarıp, alıp gitdiler.

395 Men ve yine meniñ ya:lı ı:zından nä:umı:t bir yiğit ga:ldı. Meniñ ı:zımda ga:lan inilerim ya:şdı, onuñ üstesine hem ya:rlıklı garı:pdık, olarıñ ya:rım tümene hem güyçleri yetcek дә:ldi, oña meniñ gözüüm yetikdi. Biz ı:zımızdan nä:umı:t bolup yatı:rıs. Ha:nıñ yesi:rha:nası bolsa birden yesi:rden do:lya:r, yine birden hem govzaya:r, kä:bir vagtlar yüz, iki yüz yesi:re yetyä:r, kä:vagtlar hem üç-dö:rt a:dam
400 bolup ga:lyarıs.

Ha:nıñ sarayında bir gürrüñ bolsa, ol habar hovlı hızmatçılarınıñ üsti bilen biziñ, gulagımıza yetyä:rdi. Şol günleriñ bi:rinde şeyle bir habar gulagımıza değdi: Hasana:lı Ha:n Nasıreddin şa:nıñ ya:nına gitcekmiş, ol şonda şa:nıñ, ya:nında beyleki ha:nlardan ha:s a:braylı, ha:s edermen, ba:tır, iş bitiren a:dam bolup
405 görünmek üçi:n, bir gatrı yüki altın-kümüş, bir ullakan Türkmen kellesi hem-de Türkmen atlarınıñ iñ yındamlarından bi:rini sovgat alıp gitcekmiş. Türkmen-lerde a:t-ova:zası ä:leme yayran bir yındam at barmış. Şol atı alıp gelene bir nä:çe tılla hem köp ma:l-enga:m bermegi, şonı alıp gelep a:damınıñ ö:züni hem nökerbaşı etmegi Hasana:lı Ha:n va:da beripdir. Şol işi bitirmegi bolsa Ali beğ boyun alıpdir.
410 Ol: «Ha:n ağa, ol işi menden başğa a:dam bitirip bilmez, men ol atı dövüşip aların, hi:le bilen aların, garaz, şol atı men getirerin» diyipdir. Hä:zir şol yu:rtlara belet bir a:damını hem tapıpdırlar. Şol dönük bilen Alı beğ ertirden gayra: ga:lma:n, şol atıñ uğruna çıkcakmış. Ullakan kellä:ni bolsa olar yesi:rleriñ arasından saylacaklarmış... Gulağımıza yeten şu habar meni örä:n ıncalıksızlandırdı. Sebä:bi diyseñ, meniñ
415 süñkbaşı [A 147] i:ri ullakan gövrä:me la:yık ullakan kellä:m ba:r, ondan soñ, hem men yañı murtı taba:n ya:ş yiğit, olarıñ gözi meniñ kellä:mde bolar diyip o:ylandım. «Nasıreddin şa:ha sovgat barcak kelle meniñ kellä:m bolcagov» diyip, içimi gepletim. Emma: veli:n şol vagt yesirleriñ hemmesi-de ö:z kelleleri hakkında pikir edişen bolsalar gerek. Edil şol günler hem ha:nıñ yesi:rha:nasınıñ, yesi:rden do:lan

420 günleridi. İkinci tarapdan bolsa, ahalıñ iñ yındam atlarınıñ ogurlancagı-da maña a:z hovsala salmayar:rdı.

Gulağımıza degen habar dogrı bolup çıkdı. Şol günün ertesi gün günorta yakınlarında hemme yesi:rleri [M 18] ca:ydan daş çıkardılar.

İkinci hovludakı yesi:rleri hem getirdiler. Hemmä:miz iki yüze yakın a:dam bolduk.
 425 Gi:ñ hovlı:ñ ortarasında bizi bir sıdırgın edip hatara oturt:rdılar, ondan soñ hemmä:miziñ kellä:mizi yalañaçlatdılar. Hasana:lı Ha:nıñ ö:zi başga bir nä:çe hadımları bilen biziñ kellelerimizi sı:nla:p başladı. A:hırında olar adamlarıñ ol başında bir kellä: baka: nazarlarını dikdiler. Olar ö:z a:ralarında şol kellä:ni ma:ku:llan bolmağa çemeli, yındam at ogurlanıp getirilip, şa:hıñ ya:nına uğralcak
 430 gün hem şol kellä:ni kesip, horcuna salıp, alıp gitmeği u:naşıp, kara:rlaşıp, çıkıp gitdiler.

Şol vagtıñ ö:zünde biziñ hemmä:miz yañkı ullakan kelleli a:damıñ töveregine ü:yşdik. A:dat boyunca belli bir ulı i:şi bitiren ya:da görölmedik bir ba:tırcılık va:ka:sını döreden bir ä:riñ tövereginde şeyle şüveleñ, ü:yşmeleñ
 435 guralyar:rdı. İndi sen özüñ bir o:ylanıp gör, bu a:dam biziñ ya:lı yesi:r, şu golı bağı bi:günä: yesi:riñ kellesi hem bir bi:günä:niñ kellesi bolanı üçi:n Nasıreddin şa:nıñ ya:nında yu:rt talañçısı bolan Hasana:lı Ha:nıñ a:brayını, onuñ «ba:tırcılık» şöhra:tını yokarı götermelimiş. Elbetde, biz onuñ töveregine şa:tlıklı dabara bilen yığnanışmadık, gam bilen, gayğı bilen do:lan gövñümüzizi diñe boşadıp ga:lmak üçi:n
 440 yığnanış-dık.

Doğrudan hem sı:nçılarıñ saylı:şı ya:lı, bu a:damınıñ kellesine barabar gelecek kelle, bu yatan yesi:rleriñ a:rasında yo:kdı. Onuñ kellesi dört-bä:ş a:dam üçi:n palav bişirilyä:n gara ga:zana meñzeyä:rdı. Ol a:dam [A 148] kırk bir ya:şında eken. Onuñ kellesine görä: gövresi-de bar:rdı. Ol a:dam tegelek gara yağız yüzli, gırımsıra:k gara sakgallıdı. Onuñ murtları gırımsıdı, haybatlı dā:ldı. Onuñ düyä:niñ bağı ya:lı i:rimçik yüzüniñ sağ yañağında ullakan meñi bardı. Bularıñ hemmesiniñ yokarsında onuñ çat manlayında bolsa, gılıcını ya:da Eyra:nlı lüçcekleriñ a:y paltasınıñmı, haysı-da bolsa şolara menzeş bir yarağıñ salan kö:ne yarasınıñ ı:zı ullakan tı:ga bolup durya:rdı. Onuñ yüz keşbiniñ üstesine ol yara tı:gası-da goşulıp, bu a:damını

450 şeyle bir bethaybat, gıñır hem garadan gaytmaz, batır sıpatında görkezyä:rdi. Hasana:lı Ha:n sovgat ä:kitmek üç:i:n şeyle sıpatda:kı Türkmeniñ kellesini tapanına çenden artık beğenen bolsa gerek. Emma: velin ol a:damınıñ ullakan goyun gözlerine hem onuñ ö:züni alıp bar [M 19] ışına seredende, ol edil bir dünýä: düşünmeyä:n havya:na meñzeyä:rdi. Inha: onuñ kellesiniñ kesilmegi hakkında kara:ra
455 gelinip gidildi. Ha:nlar üç:i:n a:dam kellesini kesmek, tovugiñ boğazını kesenden arza:n hem aňsa:t a:hırın. Biziñ hemmā:miz oňa yüzlenip, yerli-yerden: «Ertiriñ ö:zünde seniñ kellä:ñi kesyä:rler, sen ö:z nıca:tıñı gara, bir yo:l tap» diyip, yüreğimizden sızdırıp gıgırışya:rıs. Emma: veli:n ol dımma a:dam ä:vmā:n-alñasama:n perwa:ysızlık bilen, goltugından bir dövmüm gata:n çörek çıkarıp,
460 gemirmä:ge başladı. Yö:ne veli:n biz yüreğimizden sızdırıp aytsak hem oňa ölümden gutulmak üç:i:n belli bir çikalga, belli bir yo:l görkezip bilmeyä:rdik. Ol dımıp, gatı çöreğini gemirip tüketdi-de öñki perwa:ysız arkayınlığı bilen:

-Gıssanıp darıkmak nä:mä: gerek, «alma:nı gö:ğe okla, yere düşyā:nçä. Ya: pelek» diyen nakıl ba:rdır, bular şu gün at ogurlığına ö:z «ba:tırlarını» i:berdiler,
465 Emma: ol yerde, barıp gazıgından çözüp alıp gaydıbermeli at yo:k, diñe biz bu yerde ayağımız zıncırlı bendiva:n otı:rıs, ol yerde müñlerçe la:çınlar haybat bilen ga:nat kakya:r, olar her yeten garga:nı ö:z tövereğine eltmezler. At gelmese, meniñ kellä:miñ hem entek yerinde ga:lcağı a:ydiñ a:hırın... Bardı-geldi erte ya: soñkı gün olar meniñ kellä:mi gerekleseler, ondan soñkı:nı-da göreris-dä: hava «çıkmadık ca:nda umı:t ba:rı»- diyip, ol a:dam bir hili yoğı:n ses bilen gürlä:p, sözünüñ a:hırına
470 hem nakıl tirkedi. Onuñ sözleri assadı, Emma: ö:z gövresine la:yık [A 149] yoğnasdı. Onuñ şu sözünden soñ biziñ hemmā:miz dımışdık. Ol yine goltuğundan bir dövmüm çörek çıkardı-da ağzına saldı, bir çeynemini yuvdandan soñ, yine ol:

-Siz maña «ölümden gutul» diyip aydyarsınız. Yö:ne «gutul» diymek ansat.
475 Emma: nä:dip gutulmalıdığımı aydıp bilyä:niñiz yo:k –diydi.

Yene hemmā:miz dımdık. Birdenkä: men:

-İndi diñe kaçmak yo:lı galdı, şondan başga uğur yo:k- diyip, ö:z yüreğine gelenini aydıp goyberdim.

-A:ramızda:kı ya:şulılarımızdan" biri hem:

480

-Hava, şondan başğa çä:re yo:k- diyip, meniñ aydanımı tassıkladı. Emma: veli:n gaçmak üçin beyik hovlulardan, ondan soñ hem beyik galadan oğrı:nlık bilen hi:ç kime duydurman a:şmalıdı. Bu i:şi ayağın ağır kündeli hem zincırlı nă:hili başarıp bolarka:? İne şu mesele örä:n kı:n. Her nă:me hem bolsa, bu hakda [M 20] ol a:dam hi:ç za:t aytmadı, ü:yşmeğimiz hem şunuñ bilen ça:şdı. Ol a:damınıñ yüzünde meñi bolanı üçi:n, yesi:rler «Meñli» diyip, onuñ a:dını tutya:rdılar. Belki, ata:enesiniñ dakan a:dı hem şol bolsa bi:çeme dă:ldir. Ağşam garañkı gathışan ba:dına her kim ışıksız garañkı bassırma gi:rip, ö:z yerli-yerinde gı:şardı. Meniñ ornım ortarakda bir sütüniñ dü:ybündedi. Gabsasız açık i:şikden do:lan a:y üstümize yalkım salya:rdı. Sovuk şema:l hem kövsarlap urya:rdı. Sovukdan hem beter bu gi:ce pikir maña u:kı bermedi. Ö:z hakında oylanya:rın, ondan soñ kellesi alıncak a:dam hakkında, ondan soñ ogurlancak at hakkında, garaz, pikir-pikiriñ ı:zından gelip, kellä:me do:lya:r-da u:kudan ökde çıkya:rdı. A:hırı men u:kla:p bilmä:n, dik oturdım. Edil şol demde bir gapdalımda zincır şağırdap, bir ağır el meniñ omzumıñ üstüne duşdı.

495

Şonuñ bilen birlikde hem ol:

-Nă:me, Dă:li, u:kı:ñ tutmaya:rmı?- diyip, çalaca hümürdedi. Men onuñ şol kellesi alıncak a:damdığını sesinden dessine tanadım-da:

-Hava, Menli a:ğa, pikir yatırano:k- diydim. Meñli hi:ç za:t sözlemä:n, meniñ gapdalımda oturdıda dımdı. Bir salım oturandan soñ, ol:

500

-Sen, «Gaçmakdan başğa yo:l yo:k.» diydinmi? Dă:li!- diydi.

[A 150] -Hava, şondan başğa yol yok, Meñli aga.

505

Meñli gaçmak ba:rasında hem şundan artık sözlemedi. Ol başğa uğurdan söz açıp, ö:z başından geçiren va:ka:larını gürrüñ bermä:ge başladı. Ol ya:ş yiğit vagtında bir a:hu:nıñ gapısında talaba:n bolupdır, şoñda zehinlilik ukı:bı bilen hat-sovat övrenipdir. Bir sapar a:hu:n haca gidende, a:hu:nıñ ya:nınıñ hızmatçısı bolup, Mekge-Medinä: hem gidip-gelipdir. Ondan soñ bolsa ol çarva ba:ylarıñ çopançılığını etmä:ge başlapdır. Ba:ylarıñ, ma:lını talañçılardan go:ra:p, şol

ma:llarıñ üstünde ol Eyra:nlı ha:nlarınıñ ta:lañçı çapavullarına, Hı:va ha:nınıñ
 510 garakçılar toparına garşı gatı köp saparlar söveşipdir. Mañlayındakı tagma hem şol
 söveşleriñ bi:rinden ga:lıpdır. Ol ozal hem bir nā:çe sapar Eyra:n ha:nlarına yesir
 düşüpdır, şonda hi:ç bir vagt onuñ ma:lını bakya:n ba:ylar onı yesi:rlıktan çıkarmak
 hakkında çiğit ya:lı hem alada etmä:ndirler. Hemi:şe ol ö:z ukı:bı bilen yesi:rlıktan
 gaçıp gutulya:n eken. Bir sapar ol Hı:va ha:nınıñ berk [M 21] zında:nından hem
 515 sıpıp gaçıpdır. Ol garı:plık derdinden tā: otuz bā:ş ya:şaya:nça: öylenip bilmā:n
 gezipdir, a:hırı ol bir garı:p çopan gızına öylenipdir.

Hā:zir onuñ, iki sa:nı ya:şacık oğlı ba:r eken, yañı-yakında hem bir gı:zları
 bolupdır. Hā:zir hem ol çopançılık edyā:n eken. Bir gün ba:y onı iki düye buğdayı
 üvetmek üçi:n arkaca i:beripdir. Garağumıñ, cümmüşinden eteğe çıkan yerlerinde
 hem Hasana:lı ha:nıñ garakçılar toparı sataşıp, onı yesi:r edip, alıp gaydıpdır. Bu
 520 sapar hem ol şeyle bolup düşüpdır. Men Meñli:niñ başından geçirenlerini gızıklı
 erteki eşidyā:n ya:lı diñledim. Ol yatmak üçi:n ö:z yerine gitmekçi bolup turdı-da:

-Dünyā:ni pikir etme, hiç zadı gayğı etme-de yat, u:kıñı al. Gaçmak hakkında
 bolsa ertir oylanışalı- diyip, zıncırını şaññırdatmacak bolup, örä:n ukı:plılık bilen
 da:racık ā:dimlä:p gitdi.

525 Emma: veli:n ogurlancak yındam at hakkında:kı pikiri men hiç kellā:mden
 çıkarıp bilmedim. Men pikiri buti:nley kellā:mden çıkarıp yatacak bolup ca:n etdim.
 Yatdım. Yö:ne veli:n tā: dañ atya:nça: şol at hem şol atıñ başından geçyā:n gızıklı
 ha:dısalar dü:yşüme gi:rip, uzı:n gi:cā:mi geçirdim. Dü:yşümde kā:te ol atıñ üstünde
 oturan ö:zimi göryā. n, ol meni yesi:rlıktan gutarya:r. Kā:te [A 151] bolsa ol at.
 530 Ga:nat ba:ğla:p uçya:r, üstünde oturan ba:tır bolsa yu:rdumıza çozup gi:ren Eyra:n
 şa:sınıñ goşunını derbi-da:ğın edyā:r. Şeyle gızıklı dü:yşler bilen men şol gi:cā:mi
 geçirdim. Ayaklarımda şaññırdan zıncırınıñ sesine gözümü açanımda, diñe şonda men
 gören gızıklı hem sü:yci hıya:llarımıñ, gu:rı bir dü:yş ekenliğini a:ñladım ve tuka:t
 boldum. Ol at gökdepelileriñ atıdı. Ol ata «Do:rdepel» diyā:rdiler, ol ulı i:le belli
 535 bolup, a:dı-ova:zası yayra:n «Do:rdepeldi»-diyip, ya:şulı sözüne bir dıngı berdi.
 Soñ, ol «Do:rdepeliñ» ta:rı:hında bolup geçen va:ka:lari aytmak isledi. Şol yerde
 ya:şulı:

-Başımızdan ö:rä:n kä:n va:ka: geçdi, men gürrüñden gürrüñ çıkarıp barya:rka:m, gürrüñ a:rasına ö:zümiñ gotur geçi:m hakkında ya:da goñşımıñ gulağı
540 connuk eşeği hakkında:kı gürrüñi-de aydıp goyberiberyä:rin. Belki men seniñ gulağıñı ka:mata getiryä:ndirin, belki, bu gürrüñler saña asla: gerek hem dä:ldir?- diyip, maña seretdi.

-Yo:k, hiç beyle dä:l, seniñ beryä:n gürrünlerin me[M 22]niñ üçi:n boydan- başa ö:rä:n gımmatlı, çünki şol dövri men görmä:ndirin hem eşitmä:ndirin. Seniñ, şu
545 gürrüñleriñ meniñ üçi:n erteki diñlä:nden hem gızıklı.

Nıya:zmıra:t a:ğa, eğer-de men şu gürrüñleri başga bir nä:tanış a:damınıñ, ağzından eşiden bolsamdım, onda men: «Beyle düzgün bolup bilcek za:t dä:l, bu bir toslama-hıya:lı rova:yatdır» diyip inanmazdım. Emma: veli:n geçmişde bolup geçen tä:sin galmalı va:ka:ları, yovuz günleri, ağır yağdayları hä:zir men ö:z söygüli
550 garrı:mız bolan seniñ ağzıñdan eşidip otı:rın, seniñ bu gürrüñleriñ yeke bir meniñ üçi:n dä:l, eysem ençeme meniñ ya:lılar üçi:n gımmatlıdır- diydim.

Şonda ya:şulı:

-Bu gürrüñlerde cigit ya:lı hem hıya:l goşandı yo:kdır, bularıñ hemmesi ö:zümiñ gözüm bilen gören hem ö:z başımdan geçiren va:ka:larımdır- diydi.
555 Şondan soñ, ol gürrüñini «Do:rdepeliñ» ta:rı:hına baka: burdı.

IV

-Bu va:ka: bolup geçende, men yiğrimi ya:şımıñ içindedim. İndi meniñ, toğsan yedi ya:şım ba:r, şu va:ka [A 152] nä:çe yıl mundan ozal bolup geçipdir, indi
560 galam ö:z eliñizde, yıl hasa:bını ö:züñiz govı taparsıñız- diydi. Ya:şulı bu sözünü, «siz ya:şlar, indi ılımlı-bilimli bolduñız, men şoña guvanya:rın. Emma: biziñ zama:nımızda hat yazıp, okamağı bilyä:n a:damını tapmak hem ö:rä:n kın muşakgatdı» diyen ma:nıda aytdı. Soñ ol ö:z hema:yun sözünü dova:m etdi:

-Biziñ Hasana:lı ha:na yesir düşenimizden iki yıl ozal ya:zımız yağınlık-
 565 ıgallık boldı, meydan sonar ot, doyumluk boldı. Hemi:şe ö:z ma:llarını eteğe
 yakınlaştırma:n, Garagumıñ cümmüşinde otarya:n çarva ba:ylar şol yıl ağız
 bi:rikdirip, eteğe yakın bir yerde ya:zlamağı ö:z a:ralarında kara:r edipdirler.
 Ya:zlağa çıkmalı yer hem Bā:herden yeñsesinde bolan bir gıyı:nıñ töveregi
 570 bellendir. Bu habar büti:n kese arkaca yayradı. «Sağımçılık eders, sü:yt-gaymak
 iyeris, bir küyze-de sa:rı ya:ğ edineris» diyen pikir bilen arkaçlılarıñ ya:rısı ya:zlağa
 çıkdı. Biziñ maşgalamız ya:zlağa çıkma:n, galada ga:ldı. Yö:ne men göçen
 goñşularımızñ göçlerini eltişmek i:şi bilep ya:zlağa çıkılan yere ba:rdım.

[M 23] Ya:zlağa baran i:la:tıñ öylüleri öylerini, çatmalısı çatmasını sıdırgın hatar-
 hatar edip dikipdirler, ağır küren o:ba bolupdırlar. Ağır küren o:ba:nıñ guralan yeri
 575 hem eylesine-beylesine ses yetmecek çä:ğelteñ, gi:ñ, seleñ meyda:ndı. Ol meyda:n
 hem dı:za çıkya:n gö:k ya:şıl ot bilen bezenipdi. Bizde şeyle boldumlı ya:zlar yılda
 ya: yıl a:şa bolup durmaya:r, nega:da bir yıl bolya:r, şonuñ ya:lı bu yıl hem boldumlı
 ya:zlarıñ bi:ri boldı. Gi:ñ meyda:nıñ ortarasında hem bir nä:çe gıyular bardı. Bu
 gıyılar acı suvlı gum gıyıları ya:lı yiğrimi-otuz gulaç çuñlukda dā:ldı, bu gıyılarıñ
 580 yeri Garagumıñ eteği sepgitde bolanı üçi:n, bularıñ iñ çuñı gulaç ya:rım, bir gulaçdı.
 Suvı hem suycüdi. Küren o:ba hem şu gıyularıñ tövereğinde sırgın-sırgın bolup
 otı:rdı.

Gi:ñ meyda:nıñ dört tövereğini bolsa beyik gum depeleri ga:ba:p durya:rdı.
 Bilip bolmaz, duşma:nlar çoza:ysa hem yüzüniñ ugruna gi:ribermesin diyip,
 585 depeleriñ üstüne gandum, çerkez, sa:zak ya:lı çöpler dikip, onuñ öñünden hem garım
 gazıp, seññer gura:pdırlar. Şol seññerden günorta tarapı gum eteğidi, demirgazığı
 bolsa Garagumdı.

[A 153] Arkaçlı Türkmenleriñ ya:zlağa çıkan habarı, Nasıreddin şanıñ gulağına
 yetipdir. Şa:nıñ ca:nsızları: «Ahallı Türkmenleriñ köpüsi bir yere ü:yşdi, ö:zleri hem
 590 yarağsız, şu hä:zir vagtı, eğer şolarıñ daşını ga:ba:p, da:dı hi:ç yere yetirilmä:n yo:k
 edilse, şondan soñ kese arkacı eyelediğimiz bolya:r» diyip habar beryä:rler.
 Nasıreddin şa: hem kırk muñ atlı:nı cemlä:p, oña ö:züniñ baş serkerdelerinden
 Ca:pa:rgulı ha:nı başlık edip belleyä:r ve «Eğer sen, Türkmenleriñ şol yıgnanan

595 yerine ga:n çayka:p, yo:k edip, kese arkacı eyeleseñ, seni kese arkaca ha:n edip, şol
 yu:rdıñ ıǵtıya:rını hem ö:z eliñe bereyin diyip ya:da beryä:r. Şunuñ bilen birlikde:
 «Ö:züñiziñ hemme nöker atlılarıñız bilen Ca:pa:rgulı ha:na goşulıp, Türkmenleriñ
 üstüne ba:ka atlanmalı» diyip, ö:z gol astındaki hemme Horasa:n ha:nlarına perma:n
 yazya:r. Ca:pa:rgulı ha:n kese arkaca gan çaykap, külli Türkmeniñ, üstünde ha:n
 bolup, yu:rt so:ramak arzuvinı edip, deb-debe dabara bilen, topı-topha:nası, ok-
 600 yarag go:rha:nasını süyrä:p, goşun çekip uğraya:r. Ovnuk gala:larıñ ha:nları-da ö:z
 nökerleri bilen muña goşulıp, bile gaydya:rlar.

Bir gün dañ yagtılan vagtları dünyä:den habarsız [M 24] oturan o:ba:nıñ
 dö:rt töveregini ağır goşun guşa:p aldı.

605 Bu goşun hemi:şeki tanış duşma:n Nasıreddin şa:nıñ yığınıdı. Ol görünen
 ba:dına hemmeler dessine tanadılar. Emma: veli ağır küren o:ba gabagda ga:ldı.
 Arkaç gala:larına habar yetirmä:ge hem yo:l ga:lmadı. Şol mütdetiñ ö:zünde o:ba
 ayak üstüne galdı. İndi go:ranmalıdı. Bu mesele oğlandan-ula hemmä:mize
 düşnüklidi. Şol demde iki yüz tövereği hırlılı mergen dumlı-du:şa ılgaşlaşıp
 seññerleriñ, öñünde orun tutdular. Say atlı, yabzal atlı, yoz atlı-hemme ceglendi.
 610 Olarıñ hemmesi üç yüz tövereği boldular. Ondan ga:lanı pıya:dadı. Pıçakdan
 başla:p, ba:r bolan hemme yarağ ele alındı. Aya:llar bolsa goyun gırkılya:n
 gırkılıkları sı:rıgıñ u:cuna sara:p, nayza edipdiler. Guralan seññeri öñküsinden hem
 berkleşdirmeğiñ uğruna çıkdılar. Bu işde oğlandan-ula, aya:l-erkek hemmeler
 gatnaşya:rdılar. İndi go:ranmalı, tä: yağırınışlıgıñ da:gaya:nça:, tä: iñ soñkı demiñe
 615 çenli şu seññerleriñ öñünde bolmalı, duşma:nlara yesi:r bolmalı dä:l. Ulı:nıñ-kiçi:niñ
 ba:r düşüncesi, maksadı şoldı...

[A 154] Ya:zlağa göçüp gelenleriñ a:rasında hemi:şe goşuna yo:lbaşçılık edip yören
 belli serda:rlardan, tanı:mal ba:tırlardan hi:ç bi:ri yo:kdı. Diñe ö:z ya:nından ö:züne
 gövni yetip, «İndi goşuna serda:rçılık etmegi hem başara:ysam gerek.» diyip pikir
 620 edip yörep a:damlar ba:rdılar.

Şunuñ ya:lı ağır küren o:ba:nıñ ya:da bir gala:nıñ üstüne yağı dökülip, ağır
 hovp a:banan vagtı hovsala düşyä:n iki-yeke yel yürekler hem tapılya:r. Köplenç
 vagt şeyle a:damlar sır saklap, ö:z gorkaklıgını i:le duyduрмаcak bolup ca:n

edyä:rler. Emma: veli:n olarıñ kă:biri ö:züniñ govşaklığı ya:da sır saklamağa
 625 ö:züniñ ukı:psızlığı sebä:pli yüreğindä:ki hovsalanı daşına çıkaraya:r. Şonuñ ya:lı şu
 ağır küren o:ba:nıñ içinde hem Mo:lla Gutı diyen elli ya:şlarında bolan bir a:dam
 ba:rdı. Haçanda bolsa bir vagt ol a:dam Buharada oka:p gelipdir, şonuñ üçi:n hem
 oña Mo:lla Gutı diyyä:rdiler. Çarva ba:ylarından bi:ri: «Mo:lla Gutı, şu yıl kese
 arkaca maslahat bilen ya:zlağa çıkya:r, sen hem maşğala:ñ bilen ya:zlağa çık, sen
 630 özüñ biziñ öli:mize-di:ri:mize yara:rsıñ. Maşğalalarıñ bolsa sağımçılık eder süyt-
 gaymakdan horram bolarlar. Bularıñ üstesine-de meşik-meşik ya:ğ edinip
 gaydarsıñız, saña mundan govı nă:me düşevünt gerek» diyip, Mo:lla Guta: maslahat
 be[M 25]ripdir.

Mo:lla Gutı hem aya:lı, oğlı, gelni, gı:zı bilen göçüp, ya:zlağa çıkıpdir. İne
 635 Mo:lla Gutı indi ulı hovsala düşüpdir, ol ayağı bişen ya:lı, bir yerde-durup bilmä:n
 zovzuldaya:rdı, ol şol bolup yörü:şine hem seslenip hüñürdeyä:rdi: «Ay Mo:lla Gutı,
 başına turşı çıkan Mo:lla Gutı, hey seniñ atañ-babañda ba:ylarıñ sağımçısı bolup, bir
 cızzık ya:ğ di:şine değıreni ba:rmı, sen bu yere nă: gö:riñe gelyä:rsıñ, tapanca:ñı
 iyip, hemi:şeki:ñ ya:lı gala:nıñ dervezesinden boynuñı uzatma:n otursañ
 640 bolmaya:rmı?» diyip, ö:z-ö:züne kă:yinyä:rdi. Ondan soñ bolsa, ol ya:zlağa
 çıkma:ğa ö:züne maslahat beren ba:yıñ yeñsesinden oña hem «köpük-gaymağıñ-da
 gu:ra, goynuñda, üstine öli:ñ-di:ri:ñ hem talapıñ hem gu:rsın» diyip sögyä:rdi. Kă:te
 bolsa ol maşğalalarına baka: yüzlenip: “Bular hem meniñ başıma köpük-gaymak
 iyecek a:dammış, ya:zlağa çıkalıñ-da çıkalı:ñ bolşup gulağımı ka:mata getirdiler, ine
 645 size köpük-gaymak» diyip hüñürdeyä:rdi. Onuñ gövnüñe Eyra:nlılar Mo:lla Gutı:nıñ
 diñe bir ö:zi üçi:n çozup gelen ya:lıdı.

Onuñ yiğrimi [A 155] bā:ş ya:şlı oğlı: «Ka:ka, bu yerde ağır küren o:ba otı:r,
 biziñ ca:nımız hem a:la-bö:le i:liñkiden süyci dā:l a:hırın, yu:rdı gora:p saklarıs»
 diyip, onuñ hovsalasını köşeşdircek boyla:r. Ol bolsa: «Eceñ, gırkılığı bilen
 650 saklacakmı?» diyip gıgırya:rdı. Gepiñ gı:sgası Mo:lla Gutı gatı yel yürek a:dam
 eken.

Mä:reke o:ba:ñ orta:rasına yığnandı-da maslahata başladı. Açık hova:da gö:k
 otuñ üstünde a:y berip teğelenen mä:rekä:niñ kimisi şahlı hırlısını somaldıp,

655 çommalıp otı:r, kimsi gö:k otuñ üstünde a:yboğdaşını gura:p, eğri gılcını öñüne
kese basıp otı:r. Kimseleri bolsa ö:r ayak üstünde du:rlar. Maslahatıñ çözmeli
meselesi hemme kişä: mä:limdi. Biziñ ya:lı yetgincekler hem ça:ğalar bolsa,
mä:rekä:niñ daşında seslerini çıkarma:n, diñ salşıp otı:rlar. İne ya:şulılardan bi:ri
oturan yerinde söze başladı:

660 -A:damlar, duşman özüniñ umğur kâ:n goşunu bilen gapıllıkda biziñ daşımızı
guşa:p aldı, biz bu ta:yda:kı güycümüz bilen ağır goşunu gaytarmağın hötdesinden
gelip bilcek dâ:l, hayal etmä:n, gala:lara baka: biziñ çapar göndermeğimiz zeru:r-
diydi.

Kimdir-de bir yiğit murtını sı:paladı-da:

665 -Biz-şu yerdä:ki güycümüz bilen hem yaylamızı go:ra:p sakla:p bileris, biz
öz güycümüze dayanmasak, çapardan bize peyda: bolmaz- diyip, örä:n buysançlı
gür[M 26]ledi.

Onuñ ulı gürrüñine ya:şulılarnıñ bi:riniñ gaharı ha:s gatı gelen bolma:ğa
çemeli, ol yerinden galdı-da:

670 -Ya:şulular maslahat edip duran vagtı seniñ ya:lı yiğitleriñ gulak asıp
oturmağı gerek... Biz çapar göndermä:n, asma:na gara:p oturıp, ağır maşgalanı
gırğına berip, gala: ga:n çaykatmak islä:mizo:k, biz parahat oturan i:limiziñ üstine
çozup gelen Eyra:n şa:sınıñ goşunını derbi-da:ğın etmek isleyä:ris, ha:n oğul- diydi.
Ol ya:şulı şeyle gaharlı gürlledi velin, hatda onuñ elinde tutup duran şahalı hırlısı
hem sandıra:p gitdi. Geçirilen gı:sgacık maslahatda mesele çözüldi, hökma:n çapar
675 i:bermekçi bolup sı:nanışmak meselesi çözüldi. Çapar i:bermeli boldı. Oña birinci
uğradılan at duşmanlarıñ halkasını bövsüp geçip bilmese, ikincini i:bermeli, eğer ol
hem başa barmasa, üçünci:ni i:bermeli. Eğer ol hem başa barmasa, «üçden soñ
gü:ç» diyenleri [A 156] ya:lı, çapar i:bermeklik pu:ca çıkdı hasa:p edilmelidi.
Şondan soñkı görmeli çä:re hakkında hem şol yeriñ ö:zinde maslahat edildi. Eyra:n
680 şa:hınıñ leşgeriniñ yakın yerinde guyı yo:k, olar gatırlara yüklä:p getiren suvları
bilen mıda:r etmeli, onıñ bilen hem köp bolsa üç-dört gün mıda:r ederler. Şoña görä:
hem olar bizi ti:zrä:k almakçı bolup. yığı-yığıdan çozarlar. Olarıñ şu çozuşları hem

685 ö:zleri üç:i:n gırgın bolar. Yöne velin şunda bize köp gurşun hem gurak dā:ri gerek
bolcak, biziñ şol yağdayımız ağır. Bardı-geldi şol tarapdan biziñ yağdayımız hovp
astına düşse, onda biz Keymir-körün edişi ya:lı, suvdan bir garış yokardan ağaç
germeşdirip, selin-siñren düşä:p, guyuları gömeris, tapmaz ya:lı eders, duşmanlar
nā:beletdir, bu yeriniñ suvuniñ yakındığını hem bilmezler. Ondan soñ bir gice «urdu
690 çıkdı.» uruşa başlap, say atlını, yabzal atlını, yoz atlını tapğır-tapğır goyberip,
yeñsede yatan duşman halkasını bövseris. Gılıç bilen goranıp, aya:l, oğlan-uşak
maşgalanı yararlı goş hem a:zık bilen birlikde Garagumıñ cümmüşine baka:
a:şırarıs. Şunda bolsa biziñ ulı umı:tlı dayancımız atlılar bolmalıdı, Emma:
pıya:dalar hem yalıñ gılıç bilen atlarıñ ı:zında bolar. Maşgalalar bilen goşlar hem
a:zık-suvluklar duşmanıñ halkasından geçirilen ba:dına atlılar ı:zına övrülmeli-de
695 yene duşmanıñ üstüne çozmalıdı, şeyle çozuşlık bir nā:çe sapar gaytalanmalıdı.
Yalıñ gılıç pıya:dalar, hırlılı mergenler ö:zleriniñ iñ soñkı okları bilen maşgala gö[M
27]çünden a:ra:nı gatı üzmä:n, örä:n seresa:plık bilen yöremelidi.

-Gabav halkasından çıkan gi:cä:miz dañ atyança: sağ-ama:n yöresək,
«Gımılda:n gır a:şar.» diyen ya:lı, duşma:n bilen a:ra uzaklaşar. Dañ atandan soñ
700 bolsa atlılarımız hem göçüñ ı:zından yeter. Şa: nökerleri Garagumuñ cümmüşine
burunlarını uzadıp bilmezler. Elbetde, bu söveşde ölen-yitenimiz köp bolar, yöne
tutuşlayın gırılmak hem ba:la: ça:gaları yesi:r galdırmak hovpundan gutularıs...
Ya:şulılar hemme tarapını ölçä:p-çenä:p, ö:z a:ralarında gürleşdiler. A:hırı olarıñ
bi:ri:

705 -Geliñ, indi çapar göndermekde bağıtımızı sı:na:p görelı:ñ, birinci çapara
gitmek üç:i:n iñ yındam atı saylalıñ hem gılıç urmağa ökde, çalasın yiğidi i:bereliñ-
diydi. Atlar sı:nalıp-çeneldi. A:hırı hem Gökdepelileriñ [A 157] «Dordepel» diyen
atını çapar i:bermeği hemmeler makul gördüler. Şol vagt «Do:rdepel» dö:rt ya:şını
do:ldurıpdı. Ya:şulular: «At dö:rt ya:şını do:ldurandan soñ, yetmecek menzili
710 bolmaz» diyişdiler. «Do:rdepeliñ» eyesi selçenrä:k sakgalından yañı a:k görünen
dayav a:damdı. Ol atınıñ, ulı i:l üç:i:n çapara gitmegine guvanç bilen ra:zılık berdi.
Töverekde duran yiğitleriñ arasında: «Men gideyin... Men gideyin...» diyenler hem
köpeldi. Emma: atıñ eyesi:

715 -Meniñ atım çapara gitcek bolsa, şonuñ bilen meniñ körpe oğlum gitsin, atım nâ:me bolsa, goy oğlım hem şonuñ bilen bile bolsun- diydi.

Ol ö:züniñ on dö:rt ya:şlı körpe oğlunuñ boynuna ullakan gızıl ya:ğlık dañdı. Yüzi buğday reñk, toğalacık ya:ş oğlanıñ yanıp duran tegelecik gözleri onuñ doğumlıdığını a:ñladya:rdı. Ol kellesine geyen telpeğini aša:k basışdırdı, eñnindä:ki
720 düye yününden dokalan çoğda ça:kmeniniñ iki sı:nını çalıp, biline sara:n a:k bi:z guşağına gısdırışdırdı. Yagşı çuslandı-da çokaylı ayağını üzeññä: eltip, çalasınlık bilen eyeriñ üstüne atlandı, ol oğlan at minmä:ge örä:n ezber bolupdır, bir nâ:çe ululardan hem ökdelä:pdir. At eyesi «Do:rdepeli» cılavla:p, seññeriñ bir çetine eltdi. «Dordepel» kellesini dim-dik tutup, talavladıp, alma gözlerini tövereğine dikyä:rdi.
725 Ol gö:yä: şu hareketleri edip, töveregine üyşen mä:reke bilen iñ soñkı gezek hoşlaşya:n ya:lıdı. Şol vagt ol bir kişñedi veli:n, ol hem biziñ gulağımıza soñkı gamlı hoşlaşık bolup eşidildi. Ol oğlana birinci haysı gala: kimiñ yanına barmalı, nâ:me diyme[M 28]li-hemmesini aytdılar. Sözüñ a:hırında hem: «Biz üç günden artık saklanıp bilmeris.» diydiler.

730 İndi on dö:rt ya:şlı oğlan «Do:rdepel» bilen duşma:nlarıñ ağır goşunınıñ üstünden urup geçmelidi, iñ gorkulı yeri hem şoldı. Ya:zlağa çıkan ağır küren o:ba:nıñ oğlandan-ula: yazgıdını çözcük hem şu oğlan bilen atdı. Atıñ eyesi «Dordepeliñ» cılavını gönükdirdi-de:

-Bar, oğlum, alla: ya:rıñ- diydi.

735 «Do:rdepel» yiti gözlerini garşısına dikip, ö:züni bir okladı-da, la:çın guşuñ uçuşu ya:lı, okdurılıp gitdi. Biziñ hemmä:miz ılgaşıp, bir gapdalımızda:kı beyik gum depesiniñ üstüne üyşdük. Şa:hıñ goşunınıñ [A 158] baş serkerdesi, Capargulı Ha:n hem ö:z tövereginde bolan ha:nlar bilen bir beygin üstünde ça:dır-çemenini dikip oturan eken, olar hem şol yerden tomaşa edyä:rdiler.

740 «Dordepeliñ» çıkarılan uğrı etekdi, ol uğurda beyik gum depesi yo:kdı, kiçicik tümmeçikli düzlükdi. «Dordepel» seññerden çıkıp, atılan ok ya:lı bolup uğran ba:dına dö:rt töverekden Eyran şasınıñ leşgerleri onuñ üstüne baka: at goydular. «Do:rdepel» hem düşgür-a:ñlı ya:lı, hä:zir ol ö:züniñ nâ:me yumuş bilen

ba:rya:nına düşünyä:n ya:lı, ı:zlı-ı:zına topar-topar bolup, garşısından hem
 745 gapdalından çıkya:n Eyra:n yabılarından sap atıp, oları topar-topar edip ı:zda
 galdırıp geçyä:rdi. At eyesi garrı telpegi elinde, bir oturıp bir turya:rdı. Şol ok ya:lı
 bolup barışına «Do:rdepel» şa: goşunlarının iň aňırkı toparınıň hem a:rasından
 bövsüp, geçip gitdi. Şondan hem aňırda, yönekey gözüň çala yetip duran yerinde bir
 beyiklik alaň ba:rdı. «Do:rdepel» şa: athılarından a:ranı örä:n uzak açıp, ba:t bilen
 750 barışına dazıla:p, şol beyik alaňa çıkdı, şonda atıň elğinine üstünde oturan oğlanıň
 boynuna daňılan gızıl ya:ğlık galgadı. Ondan soň at aşak i:nip, gözden yitip gitdi.

«Do:rdepeliň» eyesi uludan demini aldı-da:

-At duşma:nlardan gutuldu, indi duşma:nlarıň okı «Do:rdepeliň» ı:zından
 yetip bilmez, ol şu gidişini yitirmä:n hem barcak yerine yeter- diydi.

755 Ol garrı atınıň çi:şip, ö:z ta:bını yitirmä:n, duşma:ndan sağ-ama:n sıyp, şol
 beyiklige yetenini kesgitlemek üçi:n oğlunuň boynuna şol gızıl ya:ğlığı dadıpdı. Şa:
 leşgerleri nä:umı:t bolup, yabıalarını elesledip, hellevleşip, ı:zlarına dolandılar. Çapar
 iň hatarlı geçitden sağ:-sala:mat geçip gitdi: «İndi sä:vlik [M 29] bilen yolugan bir
 bela uraymasa, at şu gidişini kemeltmä:n, barcak yerine yeter, men onu şol ta:ba
 760 hem salıpdım» diyip, «Do:rdepeliň» eyesi arkayınlanıp, berk inanç bilen aytdı.

Ol zamanda a:damlarda atlara inanç hem bi:l ba:ğlamak örä:n gü:yçlüdi.
 «Dordepeliň» eyesi hem Türkmenleriň i:ň ökde seyisleriniň bi:ri hasa:planya:rdı.
 Ya:zlağa çıkan ya:yla:nıň oğlandan-ula hemmesiniň yüreğinde giden çapara ulı
 umı:t döredi, hatda indi olar ozal cella:dıň hancarınıň astında duran kelleleri ölüm
 765 hovpundan [A 159] gutuldu diyip hasa:pladılar. Hemmeleriň yüreği suvlandı,
 gü:yçlerine gü:yç goşuldu, ba:tırçılıkları öňküden hem artdı. «Hey bu ağır goşunuň
 içinden hem çapar geçip gidermi?» diyip, ö:z başına hünürdä:p oturan Mo:lla
 Gutı:nıň hem yüreğindä:ki hovsalası yatışdı. Şol vagt ya:şulılardan bi:ri:

-Zambirek atdılar, üyşüp durman... pese düşüň!- diyip gı:ğırdı. Biz ılgaşıp,
 770 beyikden pese i:ndik. İň daşa atyan Eyra:n yarağının, okı hem bir nä:çe yüz ä:dim
 bize yetmä:n, bir depä:niň üstüne düşüp, tozan turuzdı. Depä:niň düybüne ü:yşen

ya:şulılar go:ranma uruşını nâ:hi:li alıp barmak hakkında gürrüñ edişmä:ge başladılar.
Kimdir bi:ri:

775 -Gadı:mkılarıñ aydışı ya:lı, «Uruşñ geñeşi bolmaz», yurduña çozup gi:ren
duşma:nı eline i:len tapan-tupan yaragıñ bilen urubermeli bolar. Biz şa:nıñ
goşunınıñ çozup gelşini diñe şu gün görmeli dâ:l, onu ozaldañ hem göre-göre
gelyä:ris, şa:lariñ, ha:nlarıñ goşunlarınıñ gılık-hä:siyetleri-de, uruşları-da bize
mä:lim, olar ö:zleriniñ ca:nlarını örä:n sü:yci göryä:rler, biz bolsak ö:z yu:rdumızıñ
780 uruşımız ya:lı şa:hıñ goşunını urarıs, olarıñ gi:celigi bolmaz, garañkı gatlışandan
beylä:k, tä: dañ a:ğarya:nça dumlı-du:şdan üstlerine çozarıs, ganı:mları parahat
yatma:ğa goymarıs- diydi.

Başğa bi:ri bolsa:

785 -Şa:nıñ inamda:r goşun serkerdeleri, hemi:şeki edişleri ya:lı, toplarını,
zambireklerini, hemme tüpeñlerini bize baka: gura:p, yene gümmürdi-zenzele
turuzarlar. Emma: veli:n ö:z doğan yu:rdumızı taşla:p, ürküp gaçar ya:lı, biz tovşan
yürek dâ:l a:hırın... Bular ö:z ayağı bilen ö:zi gelen olcadır, ata-ba:balarmızıñ [M
30] «kovdı-gaçdı» uruşını edip, biz buları pıtıradarıs- diydi.

790 Şu maslahatda atlılara, mergenlere, pıya:dalara, yo:lbaşçılık etmek üçi:n
ayratın a:damlar bellendi. İñ garrılardan bi:risi hem gol göterip:

-Gılıcıñız kesgir bolsın, ö:z yu:rdunıñ üstünde ga:n döken yiğidiñ hi:ç bir
arma:nı yo:kdır, üstüñize çozup gelen düşma:nları gırıñ, siziñ cigit ya:lı hem
günä:niz yo:kdur- diyip, pa:ta berdi.

795 [A 160] Ozal aydılışı ya:lı, gün öyleden a:ğandan soñ, Capa:rgulı ha:n hemme
yarağı bilen para:hat oturan o:ba:nı oka tutma:ğa başladı. Emma: veli:n doğrudan
hem boş gümmürdi bolup çıkdı. Toplarınıñ okı sapandan atılyan daşça hem yo:kdı.
Olar vazılaşıp, uzak daşlıkdan görnüşiñ gelyä:rdiler, onuñ önüñden arkayınlık bilen
sovulmak hem bolcakdı.

800 Olarıñ okları o:ba:nıñ cümmüşine yetmeyä:rdi, zo:rdan seññerimiziñ bir
çetine gelip yetyä:rdi. Olar a:ra kesip, bir nâ:çe sapar gaytala:p atdılar. Şol a:rada

biziñ merğenlerimizden bir toparı gum depelerine bukulişıp barıp, olarıñ atıcılarını oka tutdılar. Capa:rgulı ha:nıñ gümmürdisi hem şonuñ bilen kesildi. Men diñe şonda topuñ sesini birinci gezek eşidipdim.

805 Garankı gatlışdı, şonuñ, bilen birlikde hem dumlı-du:şumızda ot ışıqları yalpıldaşma:ğa başladı, hatda o:duñ tövereğinde aylanışıp yören a:damları hem görmek bolya:rdı. Kā:bir vagtlarda bir öye ü:yşen ça:ğalar ö:z a:ralarında gatrı:k şovhun-galmağal edā:yseler, garrılar: «Bolşuñız nā:hi:li, şa: goşunı düşen ya:lı.» diyerdiler. Şonuñ hem hakı:kat ekenliğini men, diñe şu yerde birinci gezek gördüm. Dumlı-du:şumızdan şovhun, gı:kılık sesler eşidilip durdı. Şa: goşunları ö:z
810 a:ralarında parsılaşıp, gatı ses bilen gürleşyā:rdiler. Biziñ ağır küren o:ba:mızıñ hi:ç bir yerinde uçguncık hem görünmeyā:rdı, a:dam sesi hem çıkmaya:rdı Hatda atlar hem kişñemeyā:r, itler hem ü:ymeyā:rdi. Şu hä:zir ulı o:ba:nıñ bir çetinde durup sı:nlasañ, gövñüñe o:ba eyyā:m göçüp giden ya:lı ya:da o:ba:da ca:n biten ca:ndar ga:lma:n, gırılan ya:lı duyulya:rdı. Emma: veli:n o:ba di:ridi. Ulı o:ba:nıñ. eli tayak
815 tutanı ayak üstündedi. Hä:zir diñe ya:şacık çağacıklar ukla:pdılar, şolardan başga hemmeler söveşe tayya:rdılar.

Seññeriñ bir çetinde iki yüze yakın a:dam depā:niñ öñünde yığnanışıp otı:rdılar. Olar ağzınıñ gi:nliğı [M 31] bir arçın bolan gö:k ma:vut balaklarınıñ goncunı çizga:p, dı:zlarına yetiripdirler, gi:ñ hem uzı:n ak köynekeriniñ yeñini
820 çermā:p, tirsekden geçiripdirler.

Bi:llerine bolsa uzı:n a:k guşaklarını çekip sara:pdılar. Ullakan pıçağı hem guşaklarına gısdırıpdılar. Hä:zir olar eğınlerine yasıncak atınan a:ğar çā:kmenleriniñ içinde gı:nsız yalıñ gılıcı tutup, hemme ünslerini yatan yağa [A 161] baka: beripdirler.

825 Hä:zirlikce gulak bilen göz i:şleyā:rdi. A:zacıkdan soñ bolsa ayak bilen el i:şlemeli bolara çemeli. Şa:hıñ leşgeri, hemi:şe haybat üçi:n edyā:n bolara çemeli, bu gezek hem şonuñ ya:lı top, tüpeñlerini gümmürdedip, iki sapar atdılar, yarağlarınıñ o:dı garañkılığı yağtıldıp gitdi. Emma: oklarınıñ ni:rā: düşenini hi:ç kim hem bilmā:n ga:ldı. Capa:rgulı ha:nıñ goşunınıñ gopgunı peselip başladı. A:hırında hi:ç
830 bir yerden ses çıkma:n, dım-dırslık bolup ga:ldı. O:tlarınıñ ışıqları hem öçüp gitdi.

Şa:mlan a:y doğup, tegelenip yokarı galıp başladı. Bu taya:rlanıp duranlarıñ arasında yigrimi bā:ş ya:şdan tā: kırk bā:ş ya:şa çenli a:dam ba:rdı. Kimdir-de bi:ri:

-Serda:r a:ğa, vagt geldi öydyä:rin- diyip, yuvaşca hümürdedi.

Pıya:danıñ serda:rı, ayağı gi:ñ bi:z balaklı bir a:k sakgal a:damdı, ol:

835 -Meyda:nıñ gu:rtları hem hemi:şe şunuñ ya:lı a:y doğup yokarı galıp başlanda goyun sürüsine da:raya:rlar, barıñ, siz hem duşmana aç gurt ya:lı da:rañ, duşma:nıñ bi:rini kemeltmek bir peyda: barıñ, bi:ri-bi:riñizi Golda:ñ- diydi ve a:k sakgalını sı:paladı. Bu yönekey söz, berk buyrukdı.

İki yüze yakın taya:r bolup duran pıya:da eğinlerindä:ki yaşğıncak
840 çä:kmenlerini hem başlarındakı çi:ş telpeklerini taşla:p, öñe baka: eñildiler. Olar ö:zlerine pā:sgel bermesin üçi:n, gılıcıñ gı:nını hem dakınma:ndılar. Olar yalıñ ayakları bilen pişik basışını edip, şeyle bir ä:dimleyä: rler veli:n, hatda tā: barıp gılıç salyançalar hem duşma:n olarıñ baranını du:yma:n galcakdı. Taşlanan geyimleriñ ya:nında meniñ ya:lı ya:ş yiğitlerden o:n-yiğrimisi hem bā:ş-altı sa:nı ya:şulı ba:rdı.
845 Biz gerek yerinde haysı-da bolsa bir kömege yaramalı a:damlardık. Biziñ hemmä:miziñ ba:r pikirimiz hem gözümüz, gulagımız giden pıya:dalarıñ ızındadı. Bir meyda:n garaşıp oturanımızdan soñ, yatan ağır goşunıñ tüpünüñ dikilen yerinde gı:kılık gopdı.

[M 32] Onuñ ı:zı bilen öñki gı:kılık çıkan yerinden beylerä:kde bir yerden zenzele
850 turdı. Onuñ ı:zı bilen üçünci yerden govur turdı. Soña baka: ulı govga bolup, gı:kılık asma:na göterildi, iki-yeke tüpeñ sesleri hem çıkdı. Ya:şulılar bir oturıp, bir turya:rdılar. İla:yta-da serda:rılık edyä:n ya:şulı gatı [A 162] gopgunlıdı, ol bir yerde durup bilmeyä:rdi. Ep-esli salımdan soñ gidenler gelmä:ğe başladılar. Bularıñ kimsi yabı, kimsi gatır, kimsi yesi:r, kimsi şemha:l alıp geldiler, gidenleriñ boş gaydıp
855 geleni yo:kdı.

-Hemmä:ñiziñ sa:nıñız tükelmi?- diyip, ya:şulı so:radı. Bular bā:ş topardı, her toparınıñ başlığı ö:z a:damsınıñ yerbe-yerdigini aytdı. Emma: a:ralarında yeñil-yelpa:y yaralı bolanlar ba:rdı veli:n, beyle yaralar yara hasap hem edilmedi. Şa:

leşgerleri yatan yerde gopgun turuşı ya:lı, yene kem-kemden zenzele yatışıp, ol yeri
860 dım-dırsılığa övrüldi.

Bu gi:ce çozan pıya:dalar Capa:rgulı ha:nıñ yatan goşunından köp a:damını
gırıpdırlar. Tutan yesi:rleriniñ ayaklarına atlarıñ ayaklarına salınyā:n zıncırları
saldılar. Şol gi:ce daña golay sa:y atlılar hem yatan goşunıñ üstüne çozup,
çapavulla:p gaytdılar. Olar hem köp olcalar hem yesi:rler alıp geldiler. Şol yesirleriñ
865 hemmesi diyen ya:lı: «Ağa, biziñki biçā:re a:dam, ha:n buyrar, etmese, da:ra çeker.»
diyip, özlerini zo:r ayakdan gelep a:dam edip gerkezyā:rdiler. Emma: şularıñ
a:rasında bi:ri ba:r veli:n, kiçirā:k serkerdelerden bi:ri bolsa gerek, ol: «Şehin şa:hı
ā:lemiñ leşgeri yeñilmezdir... Capa:rgulı ha:n altmış müñ leşger bilen geldi, sizin
ba:rıñızıñ atañızı yandırar, öyleriñiz o:tla:r, toplarınıñ hamısı ataş açsa, yerler
870 lerza:na gelir, gövrelı arvatlarıñız uşak taşla:r» diyip azm urya:rdı. Onuñ urya:n
la:pına hi:ç kim üns hem bermeyā:rdi veli:n, kimdir bi:ri hırlıñ teyi bilen yeñsesine
gelşirdi-de: «Nā:me yañraya:rsıñ, la:l bol, la:p urma... Seniñ şehin şa:hıñ goşunınıñ
güycüni ozal biz telim sapar sı:nap gördük.» diydi.

Şol günüñ ertesi o:ba:nıñ o:n-on iki ya:şlı oğlanları şol övünceñ yesi:riñ
875 tövereğine ü:yşüp: «Hā:y, biziñ serda:rımız seniñ murtlı kellā:ñi kesip, onu hem
nayza: dürtüp, ha:nımıza baka: i:bercek.» diyip, el hareketleri bilen oña
düşündiryā:rler. Ol bolsa ö:z ya:nından ça:ğalar ululardan eşidendir öydüp: «Meniñ
kellā:mi alacaklarmı?» diyip a:ğlaya:rdı.

[M 33] Capa:rgulı ha:n ağır küren o:ba:nı çaltlık bilen külpeeku:n etmeği yüreğine
880 düven bolma:ğa çemeli, gün günorta: yakınlan vagtları ol goşunını iki topara bölüp,
seññerimiziñ iki tarapından hücum etmā:ge başladı. Emma: veli:n, seña:re gi:rmek
üçin oñaylı tarapı diyip, [A 163] olarıñ sayla:p alan uğurları, tersine, olar üçi:n
ölüm, gırgın bolup bilcekdi. Sebā:bi diyseñ, ol uğurda pıya:da mergenlerimize
pena:lanma:ğa yer kā:ndi. Atlılarımız hem oslanmadık yerden çozup, «değdi-gaçdı»
885 söveş edip bilcektiler. Şeyle hem boldı. Biziñ ya:şulılarımız ba:r gü:ycümüzü ikā:
bö:lüp, hücum edip gelyā:n duşma:nıñ garşısında goydılar. Atlılar gum depeleriniñ
a:rasında bukuda garaşya:rdılar. Her merğeniñ yanında iki hırlı boşan hırlını
do:ldurmak üçi:n hem kömekçi goyuldı. Aya:llar bolsa çoyun gazanda gurşun

eredip, ok guyya:rdılar. Ça:ğalar ok daşaya:rlar. Mergenler sessiz-ü:ynsüz yatmak
890 bilen, hücum edip gelyä:n duşma:nı örä:n yakına goyberdiler. Olarıñ köpüsi yabılı
hem gatırlıdı, pıya:dası ı:zındadı. Olar boğazlarına sığdığından gı:kuvlaşıp
gelyä:rdiler. Birdenkä: duşma:nlarıñ edil alkımınıñ astından diyen ya:lı gümmürdi
peyda: boldı, hırlılar tüsse bilen dem alma:ğa başladılar. Mergenleriñ atan oklarınıñ
yekecesi-de bi:derek gideno:kdı. Birinci okda duşma:n leşgeriniñ öñüne düşüp
895 gelyä:n serkerdeleri yo:k edildi. Duşmanlarıñ gatırları, yabıları ürküp, arka:n
serpdiler. Mergenler bir hırlı:nı rasla:p atya:nça, kömekçisi ikinci hırlı:nı do:ldurıp
yetişdiryä:rdi. Hırlılar ı:zba-ı:z atıyla:rdı, duşma:n ı:zlı-ı:zına yabısından, gatırından
agıp yıkıly:rdı. İndi uyanını sü:yrä:p yören palanlı yabı:nıñ, gatırıñ sa:nı köpeldi.
Gı:kuvlaşıp gelyä:n duşma:nlarıñ seslerine suv goyulan ya:lı boldı. İndi olar yarağa
900 yapışmakdan bi:za:r, gayta, ürken ulaglarını oñarıp bilmä:n, çek otur-da-bek otur
bolup, gapba garişip hatarları bulam-bucur boldı. Duşmanıñ leşgeriniñ sa:pı bozuldı.
Biziñ atlılarımız üçi:n hem geregi şoldı. Olar vagtı yitirmä:n, çalasınlık bilen
duşma:nıñ, üstüne çozdular. Emma: veli:n bu hemmesi dä:ldi, bu diñe bir böleğidi.
Ol vagtıñ uruşında atlar örä:n ullakan orun tutya:rdı. Ahal atlarınıñ iñ pesi hem şa:
905 leşgerleriniñ sussunı basya:rdı. Elbetde, yarag i:şletmegi-de başarmak gerekdi,
hä:zirki çozan Türkmenleriñ atları ok ya:lı atıyla:rdı veli:n, olarıñ eğri gılıçları-da
yalpıldaşıp, dı:nma:n i:nip[M 34]-çıkyar Her i:nip çıkanda hem bir kelle
toğalanya:rdı. Duşma:n leşgeriniñ hemmesinin ba:r ünsi bir uçlarından gıran salıp
gelyä:n topar atla baka: övrüldi.

910 Şol vagt arka tarapdan ikinci to[A 164]par çozup, gıran salıp başladı. Ondan
soñ üçüncü topar çozdı. Mergenler bolsa çemini aña:p, dı:nma:n atya:rdılar.
Duşma:n leşgeriniñ ikinci tarapından çozan uğrunda hem edil şunuñ ya:lı söveş
alınıp barıly:rdı. Bu bolsa ya:şulılarıñ tabşırıgıdı. Serda:rlık edyä:n garrılar beyik
gum depeleriniñ üstünde bir yerde durup bilmä:n, iki-baka: ılğaşya:rdılar.

915 Duşma:n leşgeri arkancakla:p barmaşa, birden yeñsä:ni berip, «Sen gitdiñ-de
men ga:ldım.» bolşup, gaçma:ğa başladılar. Şeyle oñaylı vagtda yındam atlı:nıñ
diyeni gelyä:r, olar yabılı, gatırlı duşma:nıñ sırtından kerçä:p gidip barya:rlar.
Duşma:nıñ, bir toparınıñ basğı bolanını görüp, ikinci toparı hem yensä:ni berip

gaçdı. Athılarımız señnerimizden a:ranı uzak açma:n, ı:zına övrüldiler. Capa:rgulı
 920 ha:nıñ leşgeri köp maslıklarını hem yabı, gatır ve başga za:tlarını biziñ señnerimiziñ,
 öñünde ga:ldırıp, öñki yatan yerlerine çekildiler. Ga:n döküşikli gazaplı söveşi, men
 şu yerde birinci gezek gördüm. Capa:rgulı ha:n leşgeriniñ öñüni-soñunu yığna:p,
 öyleden soñ, yene hücum etmä:ğe başladı. Ö:zünden nä:çe köp a:dam gırılса hem,
 onuñ garnı-bövri a:ğırıp, yüreği gıyılıp durmaya:n bolara çemeli, onuñ maksadı diñe
 925 biziñ ya:yılamızı derbi-da:ğın etmek bolara çemeli. Emma: veli:n bu saparkı
 hücumlerinde olar öñkülerinden hem beter vecera: bolup, ı:za çekilmeli boldular. Bu
 günki günümüzizi şunluk bilen geçirip, ağşama yetdik.

Şah goşunlarınıñ gi:celiği yok, olar gi:cä:niñ a:damsı dä:l. Bize bolsa gi:ce
 bilen gündi:ziñ ikisi hem deñ, gayta, bize gi:ce uruşı oñaylıdı. Şoña görä: hem
 930 biziñkiler yene öñki ağşamkı çapavulçılık uruşlarını gaytaladılar. Emma: bu gi:ce,
 öñki ağşamkı çozulan yerden dä:l-de, başga oslanmacak tarapdan duşma:nlar
 çapavullandı...

Çarva ba:ylarıñ goyun sürüleri entek yeñsede-Garagumuñ cümmüşinedi,
 olar şu gün-erte ya:zlağa çıkılan gıyularınıñ tövereğine gelip çıkmalıdı. Emma: «geçä:
 935 ca:n gaygı, gassa:ba ya:ğ» diyen ya:lı, «çopanlar entek sürüleri bā:ri
 yakınlaştırmassınlar, yeñsä: sürsünler» diyip, giden habarçıdan sargıt i:beripdiler.

[M 35] Her nä:me hem bolsa biziñkileriñ seresa:plılığы goldan bermä:n, ikinci gi:ce
 geçiren çapavulçılık darış[A 165]ları-da şovlı geçdi. Ölen-yiten yene bolmadı, diñe
 yeñil-yelpa:y yara bilen sıpıldı. Şol gi:cä:niñ ertesi dañ yağtılan ba:dına töverekde
 940 ü:ytgeşiklik göründi, biziñ señnerimiziñ demirgazık-gündoğar tarafında, duşma:nıñ,
 yatan leşgerinden hem añırda:kı beygiñ üstünde bir baydacık galga:p otı:rdı. Dikilgi
 baydağıñ ya:nında birdir, ikidir a:dam hem görünyä:rdi. İki a:ranıñ uzak bolmagına
 görä: baydağıñ reñki saygartmaya:rdı. Ol goşantsız sap gara reñkde ya:lı
 görünyä:rdi. Emma: veli:n onıñ, duşma:n leşgeriniñ baydağı dä:ldigi, reñkiniñ hem
 945 gara bolma:n, tutuşlayın gırmızıdığı açık mä:limdi. İki a:radakı meyda:n uzak
 bolandan soñ, gırmızı reñk gara ya:lı görünyä:rdi. Şol zama:nda biziñ göteryä:n
 baydağıımız gızıldı. Her bir atlı başı serdariñ, ba:tırıñ ö:züniñ kiçirä:k gızıl keteni
 ba:ydağı bolardı, ya:şulularınıñ ö:z a:ralarında saylav bilen tutya:n ha:nlarınıñ baydağı

bolsa, olarıñ hemmesiniñkiden uludı. Baydaklarıñ depesi galayıdan yasalap bā:ş
950 barmak pence nişanlıdı. Şu görünyä:n hem şol ba:ydaklardan bi:ridi. A:damlar ö:z
a:ralarında:

-Bu baydak, Gara ba:tırñkıdır-diyişdiler. Her kim hem bolsa, ol dañ
atmazından öñ gelip, ö:z atlıları bilen şol yerde düşen bolma:ğa çemelidi. Bu bolsa
duşma:n leşgeriniñ arasını bövsüp geçen çaparıñ sag-ama:n barıp, galalara habar
955 yetirenini a:ñladya:rdı. Gün doğup ba:ryarka yene bir baydak pasırda:p göründi,
onuñ ı:zındakı atlı iki müñe yakın ba:rdı. Olar añırdan atlarını yuvaşca sürüp, doğrı
duşma:n leşgerine baka: yüzlendiler, tüpeñ atım meyda:na yetdiler-de, birdeñkâ:
gılıçlarını yalpıdadıp, duşma:nıñ üstüne baka: eñdiler. Şa: leşgerleri şemha:llarınıñ
ayaklarını yere dikip nazar alya:nçalar, eyyä:m gılıç gelip olarıñ depesinden i:nipdi.
960 Olar şeyle yındamlık bilen hem çalasın hareket edip, bir salım dabra:p yatan leşgeri
gırdılar. Ondan soñ yene göz i:lmez yındamlıkda atlarını çapıp, duşma:nıñ üstüne
çozuşları ya:lı söveşden çıkdılar-da atlarını yüzi:n salıp gitdiler. Şol barışlarına hem
olar ozalkı pasırdap oturan ba:ydağın ileri ya:nında at başını çekdiler ve düşüp,
baydaklarını dikdiler. Ö:züni yitirip, başlı-barat bolan duşma:nlarıñ atan okları-da
965 olara kâ:r edip bilmedi.

[A 166] [M 36] Sı:n edip duran ya:şulular:

-Bu Dä:li ba:tırdır-diyişdiler. Gele-gelmä:ge at goyup, duşma:nlara bir
da:ra:p çıkmak, Dä:li ba:tırñ hä:siyetidi. Men ozal hem Dä:li ba:tır hakkında
ululardan köp gürrüñler eşidyä:rdim, bu sapar bolsa, ınha: birinci gözük gezim bilen
970 gördüm. Gün doğup, yokarı galıberende, yene bir serda:rıñ baydağı göründi. Onuñ
ı:zı bilen yene iki baydak gelip, beygiñ üstüne dikildi.

Hemmesinden soñ saylanan ha:nıñ otağalı ullakan baydağı tegelenip
göründi. Ol baydak hem bir beygiñ üstünde dikildi. Bu baydak bilen Övezmıra:t
ba:tır hem Çopan batır ikisi dö:rt müñ atla: baş bolup gelipdirler. Gelip düşen biziñ
975 yığınımız indi duşma:n leşgeriniñ bir tarapını tutup durya:rdı. Emma: veli:n yığın
ı:zlı-ı:zına gelip başlanını görenden soñ, Capa:rgulı ha:n recä:ñ gen дә:ldiğini bildi,
ol hem kernay-surnayını çalıp, ö:züniñ yayrañ yatan leşgerini yığna:p, ti:cenmä:ğe
başladı. Biziñ seññerimiziñ daşı indi ga:bavdan boşa:pdı. Şol vagt biziñ

ya:şulularımızdan iki sa:nısı atlanıp, gelen yığına baka: gitdi. Olar uruşı nā:hi:li alıp
980 barmak hakkında edilen maslahatı eşidip gaytmakçıldılar. Ondan soñ biziñkiler hem
şol maslahat boyunca söveş etmelidiler.

Maslahat. uzağa çekip durma:ndır. Gün heni:z günorta: yakı:nlaşma:nka,
hereket başlandı. Otagalı ulı ba:ydak duşma:nlarıñ yakı:nında bolan bir belent
depä:niñ üstünde dikildi. Dä:li ba:tırñ atlısı ö:z baydağı bilen biziñ seññerimiziñ
985 yeñsesinden aylanıp, günbatar tarapa geçdi. Garaba:tırñ atlıları bolsa edil seññeriñ
öñüne geldiler. Biziñkiler hem Gara ba:tırñ atlısına goşuldılar. Bu ikisi sağ ganatı
tutdular. Çep ga:natda bolsa üç serda:rñ atlısı ba:rdı. Olar ya:y ya:lı bolup,
duşmanlarıñ arka taraprağını hem gıydılar. Övezmirat batır bilen Çopan batır bolsa
yazdı mañlaydan uralıdı. Capa:rgulı ha:n gıssandı öydyä:n, ol topunı,
990 zambireklerini dı:nma:n atma:ğa başladı. Şol vagt Dä:li ba:tırñ atlıları gö:yä: gum
depelerini ya:rıp çıkan ya:lı boldı-da duşma:nıñ oslamadık tarapından üstüne
döküldi. Şol demiñ ö:zünde hem Capa:rgulı ha:nıñ yaraglarınıñ sesi sem boldı. A:z
salımdan soñ çep ga:natdakı serda:rlardan bi:ri ö:z atlıları bilen çozdı.

[A 167] Demgir duran tä:ze gü:yç ı:zba:ı:z çozya:rdı, edil dünyä:ni tutup yatan
1000 çekirtgä:niñ [M 37] üstüne topbak-topbak bolup çozya:n sar ya:lı gırıp
gırçaşdırya:rdılar.

Şol barmaşa duşma:nlarıñ mañlayında duran dört müñ atlı bilen Övezmirat
ba:tır, Çopan ba:tır birden at goydular.

Gılıçlı söveş şeyle bir gızışdı veli:n, çaknaşyan gılıçlardan o:t çıkıp,
1005 şaññırdısı gö:ge göterilyä:rdi. Gatırlar ürküp bükürdini urya:rdılar, ayılğanç
gı:gırışya:rdılar. Atlarıñ toynakları yere değmeyä:n ya:lı, dumlı-du:şına çarh urup
da:raya:rdılar. Goyı tozan tüveley ya:lı bolup asma:na galya:rdı. İndi söveş
Capa:rgulı ha:nıñ ça:dırını diken depesiniñ tövereginde ba:rya:rdı. Kā: ya:rım, her
vagt örä:n seyrek tüpeñ sesi hem çıkya:rdı.

İki-üç sağada çeken gazap söveşden soñ Capa:rgulı ha:n ça:dırını taşla:p
1010 gaçdı. Onuñ ağır leşgeri hem «Gaçan gutular, duran tutular.» diyen ya:lı, sozan
guyruk bolup gaçma:ğa başladı, şehin şa:hıñ şı:ri-hürşi:t nışa:nlı a:la-beder baydağı

- hem gılıç bilen çapılıp, atlarıñ ayağıñıñ astında galdı. Emma: veli:n yabı bilen gatr yındam ahal atlarıñıñ öñünden gaçıp, gutulıp bilmeyä:rlər. Biziñkiler başlı-barat
- 1015 basğı bolup gaçıp barya:n leşgeriñ ı:zından yetip, gırma:ğa başladılar. Capa:rgulı ha:nıñ ö:zi hem uzak gaçıp, gidip bilmedi. Onuñ gaçıp barya:n uğrunda serda:rlarıñ bi:ri atlısı bilen bukuda goyulan eken. Capa:rgulı ha:n ö:züniñ ölümünden sıpıp gaçanına beğenip barya:rka: birdenkä:, onuñ çat mañlayından atlı çozupdır.
- 1025 Capa:rgulı ha:n ı:zına dolanıp, basğı tapan goşunına barmalı hem ala:çsız söveşmeli bolupdır. Garañkı gatlışandan soñ Capa:rgulı ha:n ya:nınıñ a:zacık a:damı bilen sap tapıp, yine bir uğurdan gaçıpdır. Emma: onuñ ağır leşgeri duruşına povut boldı, gırılanı gırıldı, gırılmadığı hem yesi:r düşdi. Soñ eşidişimize görä:, Capa:rgulı ha:n hi:ç bir i:ş bitirmä:n, hemme leşgerini gutarandan şa:hıñ gazabından gorkusına
- 1030 Nasireddin şa:nıñ ya:nına barıp bilmä:n, tä: ölyä:nçä: gizlenip gezipdir.

«Uruş ga:nsız-hu:nsuz bolmaz.» diyen ya:lı, bizden hem okdan ölenler, yaralananlar köp boldı. Yö:ne veli:n biziñ her ölümiziñ dereğine duşma:ndan onlarcası öldürildi. Eğer olardan yesi:r galanlarını hasa:p etseñ, onda ha:s hem köp bolcaktı.

- 1035 [A 168] İne, ol zama:nıñ uruşı şeyledi. Para:hat oturan vagtıñ üstüñe ağır leşgeri bilen çozya:n duşma:nlara garşı söveşde atlarıñ bitiryä:n i:şleri örä:n ullakandı.

[M 38] Biziñkilerden ölen a:damlarıñ a:z bolmağına-da birinciden, atlarıñ dayav hem yındamlığı sebä:p bolan bolsa, ikinciden hem, biziñkileriñ at sürmekde ökde ezberliği ve gılıç urmakda çalasınlığı, başarcañlığı sebä:p boldı.

- 1040 Eğer sen atıñı oñarma:n alcırasañ, ö:züñi yitirip çalasınlık bilen sap atıp gılıç i:şletmeği başarmasañ, duşma:n çemini tapıp, seniñ kellä:ñi alyar. Biziñkileriñ oğlandan-ula oynağı gılıç bolardı, atlarıñ a:rasında ha:s belli-belli yındamlarınıñ bolşı ya:lı, a:damlarıñ a:rasında-da belli-belli gılıç uruşına ökde a:damlar bolardı. Sebä:bi ol zama:nıñ tüpeñini do:ldurmak üçi:n köp vagt gerek bolya:rdı. Sen
- 1045 tüpeñiñi bir boşadıp, tä:zeden doldurya:nça:ñ, çalasın a:damınıñ golundakı gılıç, pesinden yüz sapar i:nip-çıkıp bilcekdi. Her nä:me bolsa-da hırlıları çalasınlık bilen doldurya:n mergenler hem soñkırak vagtlarda köpelipdi. Bir tarapdan, Eyra:n şa:sınıñ leşgeriniñ günde-güna:şa yu:rdu:ma çozup durması, beyleki tarapdan bolsa

Hı:va ha:nınıñ, Buhara emi:riniñ ta:lañçı goşunlarınıñ üstümize dökülip durması
 1050 yarağa ökdelemeği, iner ya:lı çıdamlı bolmağı, gu:rt ya:lı çalasın bolmağı, keyik
 ya:lı duyгур hem u:kı:ña sak bolmağı, at saklamağı a:dat edinmeği bizi mecbu:r
 edipdi. İne biziñ para:hat ila:tımızñ üstüne ağır leşgeri bilen çozan Capa:rgulı
 ha:nıñ basgısı şeyle gutardı. Eğer-de «Dordepel» çapar gidip, gala:lara habar yetirip
 bilmedik bolsadı, onda biziñ ya:ylamızda ya:şaya:nlarıñ yazgıdınıñ nā:me bilen
 1055 gutarçağı a:ydıñ görnüp durya:r. Köpi:miziñ gırılcağımız mā:lim za:t ahırın...
 Şundan soñ «Dordepeliñ» dabarası da:ğ a:şıp, бүti:n Eyra:nı tutdı. Şehin-şa:hıñ
 topları yeri lerza:na getirip bilmedi, gayta: «Dordepel» lerza:na getirdi.

Meniñ Hasana:lı ha:nıñ goluna yesi:r bolup düşenim şu va:ka:dan iki yıl soñ
 boldı. "Hasana:lı ha:nıñ Nasıreddin şa:ha sovgat i:bermekçi bolup, Alı begi oğurlığa
 1060 i:bereni hem Gö:kdepelileriñ şol «Dordepel» atıdı. İndi soñı nā:me bolya:rka, ha:nı
 göreli bakalı- diyip, ya:şulı gürrüñine dı:ngı berdi ve ikinci çä:yneğiniñ iñ soñunu
 kâ:sesine sarkırdı. Ol heka:yasını gürrüñ beryä:n [A 169] vagtı, şol va:ka: edil
 hä:ziriñ ö:zünde gözünüñ öñünde bolup duran ya:lı edip, gürrüñine el hareketlerini
 hem baş hareketlerini goşup sözleyä:rdi. Kâ: vagtlar bolsa bir za:dı el hareketi bilen
 1065 görkezmekçi bol[M 39]up, elindä:ki içip oturan kâ:sesini yerde yörü:te goyya:n
 mahalları-da bolya:rdı.

Onuñ gürrüñiniñ kâ:bir yerlerini ha:s anıklamak üçi:n, meniñ beryä:n
 so:raglarıma bolsa, ol gürrüñiniñ uğrundan daşa çıkma:n, uğurdaş düşündiriş edip
 gidyä:rdi.

1070 -Hava, ol vagt şeyle zama:na boldı- diyip, gürrüñçi garrı sözünü dovam etdi.

V

-Biz Hasana:lı ha:nıñ yesi:rha:na hovlusında otı:rıs. Alı beğ bolsa dabarası
 külli Eyra:na yayran «Do:rdepeli» ogurlamağa gitdi. Sebä:bi ağramına tılla: çekip
 1075 berseler hem Türkmenler diñe ol at dā:l, hatda henı:z şöhra:t gazanmadık atlarını
 hem satmacakları açık a:ydıñdı. Meniñ ga:zan kelle Meñli bilen oturişan gi:cä:miñ

ertesi uzi:n gün ol meniñ ya:nıma gelmedi, daşda-içde görende hem ol maña habar
 gatmadı. Meniñ bolsa yene Meñli bilen duşuşasım gelyä:rdi, onuñ başından geçiren
 gızıklı va:ka:larını eşidesim gelyä:rdi. Onuñ ya:nında iñ bolmanda gulağa yakımlı
 1080 söz hökmünde kaçmak hakkında gürrüñ gozğa:sım gelyä:rdi. Emma: veli:n ol günüñ
 ertesi-de, soñkusı günü-de ga:zan kelle bilen gürrüñdeş bolmak maña miyesser
 bolmadı. Dördünci gün öyleden soñ men hovlı:nıñ güneyinde güneşlä:p otı:rdım.
 Meñli ulı bassırma:nıñ gündoğarkı ağzından çıkdı hem zıncırlı ayağını şakırdadı,
 hayal-hayal ä:dimlä:p, maña baka: uğradı. Onuñ yüzi bir hi:li yığırıya:n ya:lıdı.
 1085 Emma: onuñ yüzi garayağız hem hı:rsız bolandan soñ, onuñ yüzündä:ki şa:tlığıñ
 belgisimi ya:da gaygı-gamıñ belgisimi, onı ayıl-sayıl etmek kı:ndı. Ol gelip meniñ
 gapdalımda zıncırlı ayaklarını öñüne baka: uzadıp oturdı-da:

-Dä:li, otı:rmiñ?- diydi.

-Hava, oturmasam dağı nä:deyin, başga edip bilcek ala:cım yo:k- diydim.

1090 -Alaç tapıldı, Dä:li- diyip, ol şondan başga üstüne söz goşma:n, ayağındaki
 zıncırlara seredip [A 170] dımdı. Men bolsam tapan ala:cınıñ nä:mediğini ti:zrä:k
 bilmek islä:p alñasaya:rdım. Bir salım dımandan soñ, ol tagaşıksız bir hi:li yığırdı-
 da:

[M 40]-Dä:li, bilyä:rmiñ. nä:me ba:r?- diydi.

1095 -Yo:k, hi:ç za:t bilemo:k.

Onda ol:

-Bilmeseñ, şol gün men «Alma:nı yoka:rık okla, yere düşyä:nçä: ya pelek.»
 diyipdim, şol iki a:rada hem bir dem alma:ğa pursat ba:r diyipdim, ya:dıña
 düşyä:rmi?- diydi.

1100 -Hava, ol aydanıñ ya:dımda...

-Dä:li, ya:dıñda bolsa, şol meniñ aydanım boldı, at oğurlığına giden Alı beg
 ga:lıpdır- diydi.

-Bä: gızık za:t, ol ni:redede ga:lıpdır?

-Pah, muña seret, ol ni:rede ga:lar öydyä:rsiñ, oğrılarıñ galcak yeri ö:züñe belli, oğrılar a:hırı bir gün oğurlıklarının üstünde tutulıp ga:lmalı a:hırın- diyip güldi. Soñ ol Alı beğ bilen bolan i:şi gürrün bermä:ge başladı:

-Haysı-da bolsa biziñ gala:larımızniñ bi:rinde onuñ hem ayağına ikimiziñ ayağımızdaki ya:lı zincır salıp goyupdırlar, Alı beğ murtını pişge ya:lı edip, ayağı zincırlı otı:rmiş. Yö:ne veli:n onuñ ya:nına göteren atlılarınıñ bi:ri hem onuñ bilen ga:lman, hemmesi övrölüp gelipdir, diñe Alı beğın, yeke ö:zi ele düşüp ga:lıpdır, men şu boluşa gatı geñ galya:rın, onuñ yeke ele düşmesiniñ, sebä:bini heni:z açık bilyä:n yo:k bolara çemeli, ol meniñ gulağıma heni:z yeteno:k... Hasana:lı ha:n bolsa iki a:dama müñkürmiş, onuñ müñkür boyla:nlarınıñ bi:ri Alı beğniñ öñüne düşüp, yurda belet bolup giden dönükmiş. Beylekisi hem ha:nıñ ö:z nöker başlarından bi:rmiş, ol nöker başılığın üstünde Alı beğ bilen hemi:şe basdaşlık edyä:r eken. Ol Alı beğ bilen da:va:gä:r bolup, köp saparlar ha:nıñ ya:nına hem barıpdır. Şoña görä:-de Hasana:lı ha:n şu gün gi:çden soñ şol ikisini da:ra çekcekmiş. Goy çeksin. Ö:z yu:rdını satan dönük öldi, goyun iyyä:n guduz mö:cek öldi, ol ikisiniñ tapavudı yok, ar-namısını satan şeyle dönükleriñ muñusinden ö:zümiñ vepa:lı goyunçı köpeğimiñ, birini govı göryä:rin. Ol gomparıp yören nöker başı hem goy ölsin, guduzlarñ bi:riniñ öleni bir peyda... Göryä:n veli:n, [A 171] entek meniñ kellä:m ö:z egnimiñ üstünde durcak öydyä:n- diyip güldi.

-Ol ikisiniñ da:ra çekileni cä:henneme-le. Yö:ne at nä:tdikä: «Do:rdepel» şuların eline düşmedik bolsa yağşı?- diyip, men hovlukmaçlık bilen so:radım. Onda ol başını galdırdı-da:

[M 41] -Pä:hey munuñ aydyanına seret-le, “durna gökde, duzak yerde” Ol yerde hey buların eline at berip goybererlermi? Seniñ ta:rı:playan «Do:rdepeliñ» hä:zir ö:z gaziğında aylanıp durya:r, şoña görä: meniñ kellä:m hem ö:z yerinde du:r a:hırın-diydi.

Soñ ol asırsı:nlık bilen tövereğini garancakladı, ondan soñ ol örä:n assalık bilen sözlemä:ge başladı.

-Men kaçmağın yo:lunı tapdım, iki:miz hökma:n kaçmalı, iki:miziñ ı:zımızdan gelip alcak gılıçlı-gayra:tlı ho:ssa:rımız ya:da pulda:r ba:y ho:ssa:rımız yo:k, onsoñ biz tä: bir batman cövene deñ boyla:nça:k bu ta:yda a:ç-suvsuz yatmalı bolarıs. A:çlıktan surnugıp, gurbumuz kaçıp yıkılma:nka:k, ayak üstünde durma:ğa, 1135 yöremä:ğe kuvva:tımız ba:rka: kaçalı... Özüñ görüp du:rsuñ, Eyra:nda ö:züni Hasana:lıça göryä:n yüzlerçe-münlerçe a:damlar bir gara şaya geçmä:n, bir dövüm cöven çöreğine za:r bolup, köçelerde enteşip yöryä:rler. Di:rileriñ mazarçılığı bolan bu yu:rttan biz tizrä:k kaçalı, düşdünmi- diydi.

«Kaçmak üçin aña:t yo:l tapıdırov, bu» diyip, men çenden a:şa beğendim 1140 ve ö:z ya:nımdan: «kaçmaklık, hi:ç bir gan çıkarma:n, ölümsüz-yitimsiz başardaycak ya:lı» diyip o:yladım. Emma: ol beyle dä:l eken. Meñli yene asırsı:nlık bilen tövereğine yaltakladı-da:

-İkimiziñ kaçmak hakkında etcek gürrüñlerimizi hi:ç kim eşitmeli dä:l, seniñ do:stum diyip hasa:playan a:damıñ hem diñe dervezeden çıkacak bolanımda bilip 1145 ga:lmalı... Sebä:bi diyseñ, bir a:damını «yesi:r» edip getiren bolup, bu hi:leba:z goñur sakgal a:ramıza şugullar goyberyä:r. Şu vagt yesi:rler köpelipdir, şugulu selcermek hem örä:n kı:n- diyip, ol kaçmağın uğrunı, şol uğurda etmeli i:şleri aydışdırdı. Yesi:rlikden kaçmak üçin biz bir a:damını öldürmeli, iki a:damını hem dañmalıldık. Yesi:rlikde oturan hovlınıñ dervezesinden ha:nıñ ma:l hovlusına 1150 baka: çıkmalıdık...

-Ma:l hovlusınıñ dervezesinden çıkıp, la:ydan di:va:rlı pesse[A 172]cik ta:mcağazlarıñ a:rası bilen beyik gala:nın, ilerki dervezesine yetmelidik. Onsoñ 1155 gala:nın, dervezeba:nını turuzıp, onı yalandan ho:rla:n bolmalıdık. Bu i:şleriñ hemmesini ga:zan kelle Meñlä: övreden hem şol garrı dervezeba:n eken. Aslında gala:da ha:nıñ sarayında boyla:n gürrüñleri Meñliniñ gulağına yetiryä:n hem şol garrı dervezeba:n eken. Ol nä:hi:lidir bir [M 42] yo:l bilen gatnaşık saklaya:n eken.

-Munı maña Meñli aytmadı, yö:ne ö:züm güma:n etdim... 1160 Ol dervezeba:n haçanda bolsa, ö:z süññüne govı gurp edip bilyä:n vagtları, ö:züniñ dayav eşeğine nohutlı kişmiş, ho:z, a:yna-başdarak, iñne-temen, yene şoña meñzeş

- harı:tları yüklä:p, gala:ba-gala: aylanıp, Türkmenleriň a:rasında satıgçılık edyär eken. Ol ö:z harı:dını ha:ma, derä:, yüne, yene şoňa menzeş za:tlara çalışıp gezep eken. Ol yerden yıgna:nca harı:tlarını-da Eyra:na getirip satıp, şunluk bilen ö:z
- 1165 gününi dolandırya:n eken. Şol zama:nada uruşparaz bolman, diňe özüniň, satıgçılığı bilen aylanıp gezyä:n pukara Eyra:nlılara hi:ç za:t deǵmeyä:rdiler, ol haysı gala: barsa-da onı mı:hma:nlaya:rdılar. Şol dervezebe:n hem şonuň ya:lı satıgçılardan bi:ri bolupdır. Meňli bu dervezebe:n satıgçılık edip gezyä:n vagtı onuň bilen tanış bolan eken. Ol a:dam ahırı garrap, uzak yollara yöremekden galıpdır, satıgçılık kesbini
- 1170 hem ol şonıň bilen birlikde taşla:pdır. Onsoň ol Hasana:lı ha:na sala:ma gatnama:ğa başlaya:r, her baranda sovgat-sala: halat-serpa:ylar eltyä:r. Şeyle yo:l bilen ol dervezebe:nlik emeliniň eyesi bolupdır. Ol hä:zir, ha:nıň ya:nında inam gazanıpdır. Emma: veli:n ha:nıň yüreğinde darı ya:lı müňkürlük emele gelse, yağsı niyetli şu dervezebe:n garı:nı şol demiň ö:zünde da:rdan asdırcağı açık a:ydiň za:tdı.
- 1175 Biziň yatan hovlı:mızıň dervezesiniň öňünde her aǵşam bir nöker garavul bolya:rdı. Şu i:şde hemi:şe iki sa:nı nöker nobatlı i:şleyä:rdi. Olarıň bi:ri arrık köseleç sakgalı a:damdı. Ol ilki aǵşamdan aydıma hiňlenip başlaya:r-da, uzı:n gi:cesini yatma:n, hiňlenip geçiriyä:rdi. İkcisi bolsa orta boylı, gızıl yüzli, semiz a:damdı, onuň hına urulan gur goňur sakgalı ba:rdı. Gi:cesine onuň hi:ç sesi çıkmaya:rdı. Meňli sözünüň
- 1180 a:hırında:
- [A 173] Biziň gaçmalı aǵşamımız hökma:n erte aǵşam bolmalı. Erte aǵşam dervezä:niň öňünde durmak nobatı kösä:niňki dä:l, garavulçılık nobatı goňur sakgalıñkı. Goňur sakgal iki yerde biziň derdimize yaracak; birinciden, ol uzı:n gi:ce yatya:r, gulaǵınıň du:şında şa:hıñ topunı atsañ hem du:ycak dä:l. İkciden bolsa, ol
- 1185 hemi:şe garavulçılıkda bolanda hırlılı hem gılıç guşanya:r, ondan biziň elimize iki yarağ düşcek. Ondan bärde bolsa mende örä:n govı pıçak ba:r. Gala:nını dervezebe:ndan taparıs, ha:nıň ma:l hovlusın[M 43]dan hem baǵtımıza çıkanını göreris- diydi.

- Meňliniň bu gürrüñleri meniň gulaǵıma bir hoş hıya:l ya:lı bolup eşidildi.
- 1190 Biziň ayaǵımız zincirli. Meňliniň ayaǵındaki zinciriniň ullaka:n kündesi-de ba:r. Yörä:n vagtında ullaka:n tokga demir aslışıp, onı düz yerde yöremä:ge-de

goybermecek bolya:rdı. Gepiñ gerdişi gelende şunu hem aytmak gerek: biziñ hemmā:miziñ ayağımıza salmağa ha:nıñ kündesi yetlişmeyä:rdi. Hatda yesi:rler köpelen vagtı bolsa, a:dam ayağına salınyā:n yönekey zıncırlar hem yetiştä:n, 1195 atlarıñ ya:da gatırlarıñ ayağına salmak üçi:n yasalan zıncırları salya:rdılar. Meñli:niñ ga:zan ya:lı kellesi gati gerekli hasaplanandan soñ, «gaçmasın» diyip, onuñ ayağına künde salıpdılar. Şeyle yağdayda oturan vagtımızda beyik hovlı ga:natlarından a:şıp bolcağına meniñ yüreğim inanmadı. Her nā:me hem bolsa men:

-Bu yükümüz bilen şunca beyik hovludan nā:hi:li edip a:şarka:k, Meñli a:ğa?- 1200 diyip, sıpayçılık bilen so:radım.

-Ol güldi-de:

-Onı erte ağşam görersiñ... yöne ağzıña berk bol. Erte ağşam hol burçada garaş- diyip, yerinden turdı-da ayağıniñ zıncırını şağırdadı, ağır kündesini süyrä:p, yuvaşca ä:dimlä:p, bassırma: baka: gitdi. Men hem ga:zan kellä:niñ aydan 1205 gürrüñlerinden indi bir nemecik umı:dıgā:r bolup, ö:z yatak yerime baka: gittim. Ol gi:cā:mi sü:yçi hıya:l, umı:t, arzuvar bilen geçirdim.

Hasana:lı ha:n yındam atı ele salıp bilmā:nliğine içiniñ yanğına Alı beğ bilen gidenleriñ a:rasından münkür bolan iki a:damsını da:ra çekdiripdir. Ondan soñ hem ol: “Alı beğ hem goy öli:nçā: yesi:rlikde ga:lsın, ol eğer bir söy bilen gā:yse, 1210 onı hem da:ra çekerin” [A 174]diyipdir. Bu habar ga:zan kelle bilen gürrüñ eden günümüzniñ ertesi biziñ gulağıımıza yetdi.

Men ağşamıñ düşerine alñasaya:rdım. İne ol hem gelip yetdi. Garañkı goyalışıp, yassı boldı. Yesi:rleriñ hemmesi yerli-yerine geçip gı:şarışdılar. Men ga:zan kelle Meñli bilen belleşen burçuma ba:rdım. Şol yerde ep-esli garaşıp 1215 oturdım. Şa:mlan a:y indi ya:rı gi:ceden hem soñ, doğmalıdı. Garañkılığın içinde birdenkā: bir gara üstüme a:bandı, şol demde men onuñ ga:zan kellediğini tanadım. Emma: onuñ ayağında indi zıncır-da şağırdamaya:rdı, ağır künde-de süyrenip aslışmaya:rdı. Ol:

-Ayağıñı bā:ri uzat- diydi.

1220 [M 44] Men zincirleri şağırdatma:n, ayağımı uzatdım. Onuñ elinde açar ba:r eken, ol şıkırdadıp, açcak bolup urundı, Emma: zincir hi:ç açılmaya:rdı. Birden ol eğilip seretdi-de:

-Pä:hey, bu içigar asıl yabıñmı, gatırıñmı zinciri bolsa nä:tcek, meniñ, elimdä:ki bolsa a:dam zinciriniñ açaradı... İñ govısı bu zinciriñ ortasını iki da:şını
1225 a:rasında goyup ovradañ, ayaklarıñda galan halka böleklerinem şağırdamaz ya:lı guşaklarımız bilen saraşdırıp, inciğiñe dañarıs- diyip, bir hi:li yaycandı-da:

-Onda-da düñküldisi bolcak, bu yeri çola yer dä:l- diyip, azacık sa:ğındı. Birdenkä: ol goltuğından ullakan pıçak çıkardı, tıgını gınından soğurdı-da, pıçağıñ bi:z ya:lı u:cı bilen açmağa sı:nanışdı. Men bolsa indi zincirim açılmasa-da, kaçmağı
1230 yüreğime düvdüm. «Gala:dan a:ranı bir neme açanımızdan son zinciri ovradarıs.» diyip pikir etdim. Emma: inha: pıçağıñ u:cı kömek etdi, zincir birden şıkırdap açılardı. Şondan soñ Meñli dervezä: barıp, gapının añrı yüzünde oturan garavula diñ salıp gaytdı. Ol bu iki a:rada bir nä:çe sapar gatnadı. Gatnav a:rasında hem ol:

-Bu goñur sakgal eşek a:ç gatr ya:lı, bu gi:ce nä:me yatmaya:rka:?-diyyä:rdı.
1235 Men hem Meñliçe hovlugya:rdım, gövñümize bolmasamı, gi:ce geçip ba:rya:n ya:lı, bir gapdaldan dañ a:ğarıp gelyä:n ya:lıdı. Emma: veli:n ol beyle dä:ldi, heni:z i:rdi. Goñur sakgalıñ yatya:n vagtı heni:z bolma:ndı. Bu gıssanmaklığıñ hemmesi biziñ hovluk[A 175]mağımızdan peyda: bolya:rdı.

Meñli a:hırı bir sapar gidip gelende:

1240 Eşek, a:hırı yatdı, goñur sakgal doñuz ya:lı horulda:p hor çekyä:r... Emma: goy kellesi yassıgına berk yapışsın, yene a:zacık sabır etmeğimiz gerek- diydi.

Edil şol vagt yatan yesi:rlerden bi:riniñ zincirli ayağıñıñ sesi eşidildi. Biz hovlı:ñ ga:natına gısılışıp busuldık. Ol ayak yo:luna çıkan eken, i:şikden uzak gitmä:n oturdı, yene ti:z turup, ı:zına övrüldi. Meñli a:ğar çä:kmenin daşından
1245 guşanan a:k guşağıñı dartışdırdı, iki sı:nını guşağına gıssırdı. Pıçağıñı hem guşağına gıssırdı-da yeñlerini çermä:p, tirseğinden geçirdi; ayağındaki kö:ne çokayını hem çıkardı. Şu taya:rlıkdan soñ ol arka:ncakla:p, may alıp, ba:r gü:yci bilen hovlı:nıñ

di:va:rına baka: ılğa:p gitdi. Ol şol barışına ba:dı bilen el urma:n, diñe yala[M 45]ñaç ayağıñ kömeği bilen hovlı:nıñ beyik ga:natınıñ, gap bi:linden yokarı:k geçdi.

1250 Ondan soñ iki el hem kömeğe yetişip, edil çalasın pişik ya:lı, la:ydan salnan hayatıñ, yüzinden dırmaşıp, yokarı:k çıkdı.

Beyik hovlı:nıñ üstünde atlayın oturıp, düşcek yerlerini sı:nladı. Hovlı:nıñ añrı düybünde ma:l dañıly:a:n dalan ba:rdı. Ol dalan hovlı:ñ di:va:rından pesdedi. Meñli ilki dalanıñ üstüne sı:rılıp düşdi, ondan soñ hem dalanıñ ağaç sütunleriniñ 1255 bi:rinden sı:rılıp, aşak düşdi. İne şonda dalanıñ astında dañılğı ma:llar, ıla:yta-da gatırlar ürküşip, ulı güpürdi turuzdılar. Meñli ha:nıñ goş öküzleriniñ a:rasında gizlenipdir. Emma: goñur sakgal şol güpürdä: hem oyanmadı. Biziñ galalarımızda yigrimi bā:ş ya:şı do:ldurıp, yūñi yeten goç yiğitler, her gün gi:ç a:ra gala:ñ bir gapdalına yığnanışardılar. Onsoñ beyik gala:ñ üstünde telpek goyya:rdılar hem may 1260 alıp ılga:p, el değırmä:n gala:ñ başına yetip, telpeği hem ayak bilen pızıp gaytmalı edişerdiler ve gezekme-gezek ılgap çıkıp, telpek pızışardılar. Men ozallar şol i:şe diñe yiğitleriñ ö:za:ra gü:yç sı:nanışık ya:rışı hem gızıklı tomaşa hökmünde garaya:rdım. Haçan Meñliniñ bā:ş-o:n arçın beyiklikde bolan di:va:rdan a:şanını görenimden soñ bolsa, ol i:şiñ ni:redede gerek ekenliğine akılımı yetirdim. Meñli eli 1265 yalañaç pıçaklı goñur sakgalıñ baş ucunda barıp durupdır. Goñur [A 176] sakgal diñe yeke sapar hıkılapdır, şondan başga ondan bir ses hem çıkmandır.

Meñli indi ga:lan i:şleri çaltlaştırmak bilen boldı, ol dessine goñur sakgalıñ enda:mını sermelä:p, iki dervezä:niñ hem açarını tapdı. Ondan soñ onuñ bi:lindä:ki 1270 gılıcı çözüp, ö:z bi:line guşandı, şemha:lını hem alıp, ö:z omzundan asdı. Şu i:şleri bitirdi-de dervezä:niñ gulpunı açdı. Dervezä:niñ taslanmadık gödensiz ağaçdan yasalan, büdür-südür bolup duran kö:ne mähnet ağır ga:bsalarını açanda, cı:ğıldap ayılgañç yiti sesini çıkartmacak bolup, ca:n etdi:

-İne, yo:l açık. Dalanıñ, aşağında bir nā:çe arrık yabı, bir nā:çe gatır, sekiz cübüt hem goş öküzi ba:r. Ha:nıñ semiz gilyalları özge hovlusında bolara çemeli. 1275 Aybı yo:k, şol yabılardan govıra:ğını saylaya:rıs. Onsoñ indi sen ol ö:z arğışçı do:stuñı turuz, onı hem bile alıp gideli, Emma: gopgun turuzmañ- diydi.

Men oña çokayları bilen dolağını berdim-de, ıl[M 46]ga:p bassırma: baka: gitdim.

- Yesi:r düşen dokuz sa:nı argışçıdan galan men ve meniñ ya:lı bir ya:ş yiğitdi.
- 1280 Men barıp, onı u:kudan turuzdım, ol meniñ «Yo:l açıldı.» diyenime inanma:n, ańka-tańka bolup oturya:rdı. Hova:-da sovuk veli:n, u:kudañ oyanan a:dam ha:s hem üşek bolya:r, meniñ do:stum gagşaya:rdı. Yene men yuvaşlık bilen oña hä:zirki pursat ciğit ya:lı hem haya:l gımıldamağıñ vagtı dä:ldiğini aytdım. Biz ba:ranımızda, Meñli yañı çokayını geyip bolan eken. Ol ö:züniñ tapındı açarı bilen do:stumıñ hem
- 1285 ayağıniñ zıncırını açıp ayırdı. Meñli ö:zi bilen ya:naşık yatıp-turya:n bir ya:şulı:nı turuzdı-da:

- A:ğam, hoş, sağ boluñ, biz gidyä:ris, siziñ üçi:n hem gitseñiz yo:l açık, Emma: sessiz-selemsiz iş ediñ. Daşarda:kı hovluda-da ulag ba:r diyip, hemme etmeli işleri, ilerki dervezä: ni:reden nä:hi:li ba:rmalıdığına çenli aytdı. A:hırında
- 1290 ol:

-Zıncırlarınızı açmak üçi:n hem ine açar, a:damları bir ya:n ucundan turuz hem zıncırlarını açın-da, yo:la salıberiñ, dervezeleriñ ikisi hem açık- diyip, çıkıp gitdi. Biz barıp dañılgı palanlı yabılarıñ uç sa:nısını sayladık ve ma:l hovlı:nıñ dervezesini çalaca açıp, çıkıp gitdik.

- 1295 -Elbetde, Meñ[A 177]li bu açarı hem, garrı dervezba:nıñ kömegi bilen tapıpdır. Gala:nıñ dervezeba:nı dervezä:niñ bir tayındakı burcuñ astında da:racık sümelgede uzı:n gi:cesini geçiryä:n eken. Meñli yabıdan düşdi-de ol sümelgä:niñ kiçicik gödensiz gapısını çalaca kakdı. Şonuñ bilen birlikde hem ol:

- Gula:ma:lı a:ğa!- diyip, yuvaşca seslendi.
- 1300 -Hä:, Meñli- diyip, içerden coğa:p berildi ve işik açıldı.
- Hä:, Medli, geldin?
- Geldim.
- İş bitdi?
- Bitdi, Gula:ma:lı a:ğa.

1305 Gula:ma:lı uzı:n boyılı, deşli hem a:k sakgal a:dam eken. Ol bu hütdügiñ kiçicik i:şiğinden hem deşikden sümyä:n ya:lı bolup, iki bükülip çıkdı. Bu ikisi assalık bilen so:rag-coğa:p alışanlarından soñ, Gula:ma:lı:

-Ol goñur sakgal, bu gala:da pi:siñ-de pi:sidir, şugul hara:mza:dadır, la:p mugtho:r şuguldır, ol çoh a:damlarıñ atasını yandırıp, da:ra çekdirdi, Meñli, sen köp yağşı i:ş bitirdiñ- diyip, içeri:k girip, iki gözi [M 47] hem çörekden ve başğa iymek-içmekden do:ldurılan Eyra:n horcunını çıkardı ve:

-Bu za:tlar size yo:lda iymek üç:n a:zık bolar- diydi.

Ondan soñ önden edilen dil düvüşikleri boyunca i:şe başladılar. Gula:ma:lı a:ğa gala:nıñ dervezesiniñ iki gapısını hem gi:ñden açıp goydı ve biziñ öñümize düşüp, ilerliğine baka: uğradı, ol örä:n gatı yöreyä:rdi. Biz ilerden gelyä:n suvuñ boyında:kı değırmeniñ bosagasına yetip durduk. Şol yerde Gula:ma:lı a:ğa bilen ilki hoşlaşdık, bize yesi:rlikden gutulmağa kömek edeni üç:n, oña köp sağ bol aytdık, «Bir gün biz hem seniñ şu eden yağşılığın astından çıkarıs.» diydik. Ondan soñ hem Meñli ikimiz yabıdan düşüp, onuñ ellerini arkasında dañdık.

1320 Gula:ma:lı a:ğanıñ öz ya:ğlıgını ö:z ağzına govşağrak dıkdık ve yeñsesinden çalarak iteklä:p, değırmen ta:mına saldı. Kilva:n ta:mıñ bir burçunda yatan eken. Meñli onı ayağı bilen debsiledi-de:

[A 178] -Hä:y, tur ayak üstüne!- diyip gı:gırdı. Kilva:n yerinden lañña galdı. Öler ya:lı gorkan kilva:n titreyä:rdi. Meñli:

1325 -Ellerini arkasına dañ!- diyip, maña buyruk berdi. Munı hem dañdık. Yörä:p gidip bilmez ya:lı, kilva:nıñ ayaklarını hem birikdirip, seyiklenen ya:lı edip saradık. Ondan soñ, Meñli pıçağını çıkarıp, gözlerini alardı:

-Men bu ha:nıñ gapıcı köpeği bolan dervezeba:nıñ başını kesip alıp gitcek. Ayır ol köpeğin ağzından ya:ğlıgı, indi goy nä:çe gı:gırsa gı:gırsın- diyip, şeyle bir gazap bilen dızaya:r. Men bolsam onıñ goluna yapışıp:

-Goysana, kelle kesmek külli günä:- diyip, onı tutya:rın.

Gula:ma:lı a:ğa-da ya:ğlık ayrılıp, ağzı boşan a:dam bolup, çına berimsiz edip, dı:z çöküp yalbarya:rdı.

Meñli:

1335 -Ha:n meniñ atamıñ kellesini aldı, şonuñ dereğine menem şunuñ kellesini alcak, garınlarında-da değirmen da:şını goyup gitcek- diyip, köp dıza:p gı:gırdı. Men hem oña tövella: edyä:rin. A:hırı ol:

1340 -Yağşı, senin üçi:n men bu dervezeba:nıñ, ga:nını geçyä:rin... Yöne bularıñ ikisi hem şu yerden butnamaz ya:lı etmeli- diydi ve ol Gula:ma:lı a:ğa bilen kil[M 48]vanı çatıp dañdı. Ondan soñ çıkıp, palanlı yabılarımıza atlanıp, demirğazığa baka: yüzümüzü övürdik.

1345 Şu değirmen iki doğanıñ şä:rikli değirmeni eken. Kilva:nın ağası Hasana:lı ha:nıñ iñ yakın hem örä:n abraylı a:damsı eken. Yesi:rleriñ kaçmağı barasında ha:nıñ gövnüne çiğit ya:lı müññürlik gitse, şol sa:gadıñ ö:zünde ha:n ol a:damını dara çekdircekti. Ha:nıñ yüreğinde ö:züne müñkürlik döretmezlik üçi:n hem Gula:ma:lı a:ğanın ö:zi şeyle etmeği övüt beripdir. Sebä:bi, Gula:ma:lı a:ğanıñ dañılıp getirilenini hem onıñ kellesiniñ alıncak bolunanlığını kilva:n gözi bilen gördi. Onsoñ tä: dañ atyança hem ikisi bile dañılgı yatansoñ, elbetde, indi kilva:n Gula:ma:lı a:ğanı a:klamalı bolar. Gula:ma:lınıñ umı:dı hem şeyleti.

1350 Biz sağ:-ama:n gala:larımıza yetişdik. Şondan bir nä:çe gün geçenden soñ, biziñ bilen yatan yesi:rleriñ hemmesiniñ kaçıp çıkanını, olarıñ, köpüsiniñ gutulanlı[A 179]gınıñ habarını eşitdim.

Gula:ma:lı a:ğanıñ hem öñki dervezeba:nlık emelinde sag-sala:mat ga:lanlığını eşitdim.

1355 Emma: veli:n at oğurlığına gelen Alı beğın ele düşüşini eşidenimde bolsa, «Do:rdepel» atıñ bitiren i:şine geñ ga:lıp, ağzım açılıp ga:ldı- diyip, ya:şulı gürrüñini «Do:rdepeliñ» başından geçiren sonkı va:ka:sına baka: burup goyberdi.

-Hava, «Do:rdepel» şeyle bir hä:sietli atdı- diyip, Nıya:zmıra:t a:ğa gürrüñi dova:m etdi.

1360

VI

-Oğlım, «Do:rdepel» başından gızıklı va:ka:lar geçirdi...

1365

Gadı:m vagtlarda eke:ra:nçılık bilen ö:zbaşdak i:ş salışyan a:dam a:zdı. Suvun gıtlığı ö:ziñe mä:lim. Suv payını almağa bolsa, diñe innikası bolanlar haklıdı. Ö:züne yetyâ:n suv pa:yını ekmek hem köp a:dama başartmaya:rdı. Ö:zbaşdak eke:ra:nçılık i:şini alıp barma:ğa köp a:damlarda ulag, gural, serişte tapılmaya:rdı. İ:la:t gatı garı:p ya:şaya:rdı. Yene bir tarapdan bolsa, ol dövürde hemi:şe köpçülik bolup gezmelidi. Şonuñ ya:lı hem «Do:rdepel» atıñ eyesi şol yıl o:n-on iki a:dam bilen birleşip, o:ba:nın gü:yzlük a:k ekinini-arpa-buğdayını ekipdirler. Ekilen buğdaya birinci no:bat suv bermek i:şi başla:pdır. «Do:rdepeliñ» eyesi buğdaya suv tutmak [M 49] i:şi bilen her gün meyda:na çıkanda, «Do:rdepeli» hem ö:zi bilen bile alıp çıkya:n eken.

1370

Yurda belet bir dö:nük bu yağdayı Hasana:lı ha:na habar beryä:r. Alı beğ Hasana:lı ha:nın sı:lağını almağı, i:şi bitirmeği boyun alıp gaydya:r.

1375

Köpetda:ğıñ öñünde giñ giden eke:ra:nçılık meyda:nı yatı:r. «Do:rdepeliñ» eyesi gün yokarı galıp başlandan son ö:z yoldaşları bilen meyda:na çıkya:r hem ö:z i:şine başlaya:r. Olar minip baran ulağlarını örkleşdirip, eke:ra:nçılık meyda:nına yayra:p, ö:zleriniñ, suv tutmak i:şlerine başlaya:rlar. «Do:rdepeliñ» eyesiniñ, körpe oğlu, «Do:rdepel» bilen Eyra:n leşgeriniñ içinden urup geçen ya:ş oğlan hem şol yerdedi. Emma: veli:n hä:zir ol on dö:rt ya:şında dä:l-de, on altı ya:şındadı.

1380

[A 180] Gündoğardan kesip barya:n sovucak şema:l ösyä:rdi. Asma:nda bö:lecik a:k sovult bulutlar ga:yışya:rdılar. Birdenkä: edil yerden çıkan ya:lı, elli-altmış atlı peyda: boyla:r. Şol meyda:nda da:ğdan i:nen sı:lıñ gazan çuñ carları kã:ndi. Ol atlılar şol caylarıñ bi:rinde bukup otırıpdırlar hem edil «Do:rdepeliñ» örklenen yeriniñ gapdalından ö:rüp çıkıpdırlar. Hä:siyetli canaver uzı:n tanapınıñ yetdik boyuna horgurıp aylanmağa başlaya:r. Bu atlılarıñ ha:nıñ nökerleridikleri şol demiñ ö:zünde mä:lim bolya:r. Olar örklenen ulağlarıñ, başga hi:ç bi:rine hem

1385

yakınlaşma:ndırlar, dopba-doğrı ba:rıp, «Do:rdepeliñ» tanapından yapışıpdırlar. Eylesine-beylesine ses yetmez gi:ñ ekerançılık meyda:nında her haysı bir gapıda aylanıp yörep dayha:nlar şol vagt ö:zleriniñ ba:r ünsüni bir damca suvlarını hem
 1390 bi:derek gidermezlik uğruna beripdiler. Bular birdenkä: yerden çıkan ya:lı bolup çıkan Eyra:nlı ha:nlarıñ garakçı toparını görüp üşerişyä:rlar. Emma: veli:n garaşılmağık yerden garakçılar toparınıñ çıkmagı, olar üçi:n geñ-taň bir za:t hem dā:ldi, bu her günde-güna:şa bolup duran ha:disadı. Yö:ne veli:n hä:zir «Do:rdepel» elden gidip barya:r, ine şu i:ş öra:n ağır düşcek; eğer at Eyra:nlı garakçılarıñ eline
 1395 düşüp gidä:yse, oğlandan-ula: kese arkaç arma:n çekip, hırçını di:şlecekdi. Ekerançılık medya:nında suv tutup, aylanıp yören dayha:nlar pi:llerini eginlerine atıp, at eyesi ya:şulı:nıñ, ya:nına baka: ılğaşıpdırlar. A:damlar «Do:rdepeliñ» eyesiniñ tövereğine cemlenipdirler. Onyança bolsa Eyra:nlı garakçılarıñ bi:ri «Do:rdepeliñ» üzeññisine basya:r-da atlanya:r ve elli-altmış atlı «Do:rdepe[M
 1400 50]liñ» çar tövereğini galayla:rlar-da, garşı-da a:banıp duran da:ğa baka: uğraya:rlar.

Dayha:nlar: «Göz-görtele atı giderdik.» diyip, gıssanya:rlar ve ya:şula: baka: yüzlenip:

-İndi nā:me i:ş etmeli, durmaklık vagtı dā:l a:hırın- diyip, yerli-yerden gıssanmaç gürleyä:rlar. Şol a:rada hi:ç bir maslahata hem garaşıp durma:n, suv
 1405 tutya:nlardan bir yiğit örkli duran i:ş yabılarından bi:rini minip, gala: baka: yüzi:n salıp gidyä:r. Elbetde, ol gala: barıp yağdayı habar bermek üçi:n çapıp gidipdi. Emma: onuñ hi:ç kim bilen maslahatlaşma:n gidişi ya:lı, bu duranlarıñ hi:ç bi:ri hem oña hiç za:t diymä:ndi.

[A 181] Dayha:nlar gıssanya:rdılar. Emma: bularıñ arasında i:ñ gıssanyan at
 1410 eyesiniñ on altı ya:şlı körpe oğlı Mıra:tdı. Mıra:t eneden bolup, on ya:şına gi:rip başlandan beylä:k «Do:rdepel» bilen hövür bolup uğra:pdı. İki yıl şundan öñ, Mıra:t «Do:rdepel» bilen birlikde Nasireddin Şa:nıñ ağır leşgeriniñ içinden bövsüp, geçip gidipdi a:hırın. Inha indi Mıra:t ö:züniñ söyğülü yoldaşından göz-görtele ayrılıp barya:rdı. Onuñ şol vagtkı boluşını söz bilen aydıp görkezmek hem aña:ñ dā:l, yöne
 1415 onuñ reñki öçüp, yüzi a:k ta:m bolupdır, bir yerde durup bilmä:n zovzullaya:rdı, telpegini hem bir çıkarıp, bir geyyä:rdi. «Do:rdepeliñ» eyesi-ya:şulı ö:züni para:hat

sakla:p, yoldaşlarınıñ gıssanıp aydan sözlerini diñleyen ya:lıdı, Emma: veli:n ol hem para:hat dā:ldi. Nā:hili çä:re tapmalı, nā:me etmeli? İne şunu tapman oylanya:rdı. Birden pikirinden açılan ya:lı bolyar-da ol:

- 1420 -Yiğitler, gala: bilen biziñ a:ramız daş, ol yere habar yetenden soñ, kömeğe yetişilyä:nçe, bu galtamanlar da:ğa urup gitcekler, biziñ ya:nımızda-da dört sa:nı hırlı bilen o:n sa:nı gılıç ba:r. Biz bu yarağlarımız bilen hem a:vunu gola salıp gidip barya:n elli-altmış atla: kār edip bilmeris. Yö:ne diñe bir yo:l ga:ldı, indi atıñ ö:züne bi:l ba:ğlamalı bolduk... Siziñ hemmā:ñiz şol de-peciğın, üstüne ü:yşüp, bir yere
- 1425 cemlenişip duruñ, bağıtımızı bir sı:na:p görelı- diyip, bir gapdalda:kı kiçicik depeciği görkezyä:r. Ya:şulı:nın nā:hili bağıt sı:nacak boylā:nlığına yoldaşları dessine düşünyä:rlar ve ö:zlerine görkezilen depeciğın, üstüne ü:yşüp, ayak üstünde çuğruğşıp durya:rlar.

- 1430 Türkmenlerde bir yerde toy bolsa, «Do:rdepel» ya:rışda çapılyä:r, oña toylarda çapmak indi ha:lı:s ennık bolupdır. Türkmen toylarında atlar çapılarda göz yetim ya-da göz yetimden hem daş bir yeri gaydış pelle bellenyä:r. Atlarıñ gaytmalı yerinde bir a:dam gapdalda gözegçi bolup: [M 51] «Pellā:ñize bardıñız, gaydı:n!» diyip gı:ğırıyā:r ve telpeğini bulaya:r. Şol demde atlar hem gaydış pelleden ı:za dolanıp, ok ya:lı atılıp, öñe baka: mıçya:rlar ve toyha:na yeri bolan toyçı
- 1435 mā:rekesine bi:ri-bi:rinden öñ yetcek boluşıp, ba:r gü:yçleri bilen çapya:rlar. «Do:rdepel» hem şeyle çapuv bilen ya:ş başından beynisi berkişen atlardan bi:ridi.

- [A 182] Hā:zir “Ö:z alcak a:vlarına gola salan ha:n lüçcekleri ö:rā:n arkayındılar, olar yabılarını yöredip diyen ya:lı yuvaş sürüp barya:rdılar. «Do:rdepeliñ» eyesi telpeğini eline alıp, toplanıp gidip barya:n atlılarıñ ı:zından ılgadı. Ha:n nökerleri:
- 1440 «At eyesi hem ö:z atı bilen bile biziñ elimize düşmegi yüreğine düvdi.» diyip çalka:p şa:tlanışya:rlar. Şol vagt ba:r gü:yci bilen ılga:p ba:rya:n ya:şulı bir gapdalra:ga sovulyä:r ve bir tümmeçiğın üstüne çıkya:r-da:

- Hay pelleñize bardıñız, gaydıñ hav!- diyip, boğazına sığdığından ı:zlı-ı:zına gı:ğırıyā:r hem eliniñ yetişi bilişinden telpeğini bulamağa başlaya:r. «Gaydıñ hap!»
- 1445 sesi gulağına yeten ba:dına «Do:rdepel» cılavı bir silkeyä:r-de, arkanlığına baka:

özünü oklaya:r, ol şol gaydışına edil atılan ok ya:lı bolup gelyä:r. Ha:n nökerleri elevreşip, nä:teeklerini bilmä:n, duran yerlerinde anka-tańka bolup galya:rlar.

«Do:rdepelin» üstünde oturan galtaman bolsa, at ba:t bilen arka:n zıñan vagtı alcırap, ö:züni yitiripdir. Ondan soñ hem ö:zini rasla:p bilmä:n, eyeriñ
 1450 gaşından berk yapışıp, ö:züni zo:rdan sakla:pdir. «Do:rdepel» şol yıldırım çaltlığı bilen gelişine, hemişe:ki a:dat edinişi ya:lı, ö:züni toyha:na yetdi hasa:pla:p, ü:yşüp duran dayha:nlarıñ öñüni kesip geçyä:r-de arka tarapdan aylanıp, olarıñ öñlerinde keserip ayak çekyä:r. «Do:rdepelin» üstünde oturan murtları bir pence-pişge murt lüçceğiñ yüzünde ga:n-hu:ndan nışa:n ga:lma:ndır, onuñ reñki üç yuvulan a:k esgä:
 1455 dö:nüpdır, gorkudan yaña dili hem basılıpdir. «Do:rdepel» ayak çeken ba:dına, yiğitleriñ bi:ri onı dessine sakaklaya:r. Onya:nça hem başga bir yiğidin hırlısınıñ teyi pişge murtıñ eñse çukurına ca:yda:r gelişyä:r. Dessine ol pişge murtı atdan a:ğdarıp, elini arkasına dañya:rlar. Şu pişge murt Hasana:lı ha:nıñ nöker başısı Alı beğdi. Alı beğ atı yenillik bilen ele salanına çenden artık beğenip, onuñ üstüne hem
 1460 keyp edip minipdi. Ol şu dabarası bilen barıp ha:nıñ ya:nında hem övüncekti. Emma: onuñ niyeti [M 52] başa barmadı.

Alı beğiñ atlıları bolsa şol duran yerlerinde bir salım sağınya:rlar, olar ö:za:ra maslahat edişenlerinden soñ, ı:za dolanmakdan gorkup, yabılarını yüzleriniñ uğruna baka: sürüp, Alı beği yesir taşla:p gidyä:rlar. At eyesi «Do:rdepelin» boynundan
 1465 gucak[A 183]lap: «Ö:z hä:siyetliliğiñ bilen büti:n ili ölümünden gutardıñ, bu gün bolsa ö:z başıñı bela:dan sıpdırdıñ.» diyyä:r ve beğencinden gözünden ya:ş dökyä:r.

Garrı gürrüñçi sözünüñ, ı:zını devam edip:

-Men Hasana:lı ha:nıñ, yesi:rliginden gaçıp, o:ba: gelenimden soñ. şu habarı eşidip, Alı beğiñ oğurlıkda tutulan gala:sına baka: gitdim. Gökdepä: ba:rdım,
 1470 «Do:rdepelin. » eyesi garrı seyisiñ öyüne bardım. Sağlık-ama:nlık so:raşanımızdan soñ, garrı seyis meniñ ni:reden, haysı gala:dandığımı ve a:dat boyunça meniñ kimlerdendiğimi so:radı. Men hem a:dat boyunca: «Pıla:n gala:dan, pıla:n o:badan, pılan tireden. Ö:züm hem Nıya:zmıra:t Hudayberdi oğlu.» diyip, boluşımı gürrüñ berdim.

1475 Baran ba:dıma meniñ öñümde çörek bilen a:ğaran goydular, onuñ gapdalında
hem bir ça:nak ça:l goydular. Şu hezzet-hormat ö:z zama:nasında Türkmenleriñ
mı:hma:na edyā:n i:ñ yağşı hezzetlerinden bi:ridi. Bu zama:nada bolsa ilki gö:k
ça:y, onsoñ, gaynatma ya:da palav goyya:rlar. Siz bolsañız, indi çakır, arağını hem
onuñ bir gapdalından ayrañızo:k. Gadı:m zama:nda bu za:tlar tapdırmaya:rdı, olar
1480 diñe ha:n beğlerde boyla:rdı.

Hava, garrı seyis nahar başında meniñ habarımı aldı. Onuñ öyüniñ, daş
i:şiğinde bir kümesi ba:rdı, ol ö:züniñ at-esba:bını, yene soña menzeş anrı-bä:risini
şol kümede goyya:n eken. İne hä:zir bolsa ol kümede Hasana:lı ha:nıñ nöker başısı
Alı beğ ayağı zincirli murtını pişge ya:lı edip oturan eken. Men başımdan geçen
1485 va:ka:nı garrı seyise gürrüñ berip, Alı beğiñ edyā:n i:şlerini hem aydışdırdım. Garrı
seyis geñ ga:ldı hem:

-Bu a:dam, «men bir biçā:re nökerdim, ha:n meni zor bilen iberdi.» diyip
aydya:rlar, bu nä:hili keza:plık?- diydi.

Men onuñ tü:ys barıp yatan keza:pdığı, ö:züniñ hem ha:nıñ nökerbaşısıdığını
1490 hem yo:l uryan garakçıldığını aytdım. Men buları Alı beğiñ hut ö:z yüzüne aytdım.
Onuñ ö:züne hem: «Hä:y, yo:l urya:n garakçı, Alı beğ, indi ö:züñ gapana düşen
ya:ban pişik ya:lı bolup [M 53] otı:rmiñ?» diydim. Alı beğ sesini çıkarma:n otı:rdı.
Şol sapar yesi:r düşüp, ho:rluk çekenimden soñ, men hem at-yarağ edinmeği
yüreğime düvdüm.

1495 Govı atlardan [A 184] sayla:p alma:ğa gü:ycüm yetmedi. Ondan soñ yeti:m
ga:lanca bir tayı satın alıp idetmä:ğe başladım. Bu tay ahal atlarınıñ tohumındandı,
Emma: ya:ş vagtında eneden ga:lıp, göydük bolupdı. Men yiğrimi bā:ş, yiğrimi altı
ya:şlarımdan söveşlere gatnaşıp başladım. Eyra:nıñ şa:sı ö:züniñ ağır goşunına ulı
serkerdesini başlık edip Türkmenlerin üstüne çozdurdı. Garrıgala:dan çapar gelip,
2000 habar beren ba:dına, biz atlandık, iki günde Garrıgala: barıp yetişdik. Bu uruşda
külli Türkmen yığnandı, ulı söveş boldı. Şa:hıñ ağır goşunu derbi-dağın edildi. Soñ
şa:hıñ goşunu Yañgala: çozanda-da, Mara: çozup baranda-da, Ä:nev tarapından

Aşgabadıñ yokarsından i:nende-de bolan söweşlerde men boldum, olardan hem başga köp söweşlerde gatnaşdım.

2005 Parahat otı:rka:ñ, birden bir tarapdan çapar gelyä:r: «Biziñ galamızıñ üstüne Eyra:n şa:sınıñ pıla:nça müñ atlısı çozdı, kömeğe yetişñ.» diyip ya:da «Hıva: ha:nınıñ atlısı dökuldi, kömeğe yetişñ» diyip, habar beryä:r. Onsoñ biz hem duran-duran yerden atlanmalı boyla:rıs.

2010 Bir sapar, haysıdır, şonuñ ya:lı bir söweşden gaydıp gelişimize Övezmıra:t ba:tır: «Hä:zir gün hem gi:cikdi, bu ağşam bizde bola:y, ö:z galañıza ertir ötä:yt.» diydi. Şol ağşam men Övezmıra:t ba:tırın öyünde ga:ldım. Demini alan ca:ylı mi:s tüñcä:ni Övezmıra:dıñ öñünde goydular. Ol bir kä:se çayı maña hem uzatdı-da:

-Niya:zmıra:t yağdayımız örä:n ağır, çıda:r ya:lı dä:l- diyip, söze başladı:

2015 -Biz ayağımızı uzı:n salıp, öyümüzde arkayın yatıp bilmezo:k, tañrıñ günü nä:çe bolsa, her gün atlanha:-atlan, bir tarapımızdan Eyra:n şa:sınıñ goşunu çozup durya:r, ikinci tarapdan hı:va ha:nı ö:z garakçılar toparını biziñ üstümize küşgürüp durya:r, üçünci tarapdan buhara emi:ri nökerlerini çozdurıp durya:r. Bu hara:mza:dalar bilen yakalaşa-yakalaşa ha:lı:s culdan çıkdık, etimizden ötüp, süññümüze yetdi, biziñ atımıza, itimize, ö:zümize-de hi:ç bir ra:hat yo:k. Hey şu yağdaydan bir dı:nmak bolmazmıka?- diydi.

2020 Men ö:z ya:nımdan: «Övezmıra:t ba:tırın nä:me pikiri [M 54] ba:rka:, Eyra:n şa:sına ya:da Hı:va Ha:nına ra:yat bolaymak çımıka?» diyip o:ylandım-da:

[A 185] -Ba:tır a:ğa, yağdayımızñ ağırlığına söz yo:k, gatı ağır, akılda:r ya:şulılarımız bu yağdaydan gutulmağın yo:lını o:ylaşıp tapsalar, örä:n yağşı bolardı. Yö:ne veli:n Türkmenler zulümkeş Eyra:n şa:sınıñ golastı bolandan ölenini govı göryä:rler. Zulmın-sütemiñ öycüği bolan hıva ha:nı bilen hem ata-ba:badan bä:ri oñuşma:n gelyä:ris- diydim.

Övezmıra:t ça:yını ovurtladı-da:

2030 -Niya:zmıra:t, bu aydyanlarıñ doğrı, Türkmenler şa:ha, ha:na boyun eğmezler. Yöne şulara yapca bolma:n, uruşsız-cencelsiz para:hatçılıkda ra:hat

yaşamak üç:n bir gü:yçlä: arkamızı di:remeğimiz hökma:n gerek, şol bolmasa bolmacak- diydi.

2035 -Şeyle gü:yçli:ni tapmak üç:n pikir övüryä:n akılda:rlarımız ba:r bolsa, şeyle gü:yç hem tapılsa, ol gatı govı za:t veli:n, yö:ne beyle bir bağıtı ni:reden tapcak?- diydim.

Övezmıra:t ba:tır sa:ğınma:n:

-Nıya:zmıra:t, şeyle gü:yç ba:r, şol uğurda o:ylanya:n akılda:rlarımız hem ba:r. Biz ruslara arka:mızı di:remeli- diydi.

Bu söz meniň gulağıma gatı geň ya:lı eşidildi-de:

2040 -Orslara?- diyip, onıñ sözini gaytaladım, Emma: Övezmıra:t ba:tır:

-Hava, ruslara arka:mızı di:remeli, olar gü:yçli hem insa:plı, çörekli halk. Eğer biz olara arka:mızı di:resek, diñe şonda para:hatlıkda arkayın, ra:hat ya:şa:p bileris. Bu hakda köp vagtdan bä:ri o:ylanıp yören a:damların bi:ri Ha:nmä:mmet atalık, yene biri Orazmä:mmet ha:ndır. Men hem şolarıñ pikirine şä:rik boldum.

2045 Marı ya:şulılarınıñ hem hemmesi şu pikiri ma:ku:l göryä:rler. Onı maña Orazmä:mmet ha:n aytdı. Yö:ne veli:n bizin ha:n a:ğamız bu pikirler bilen ra:zı bolcak a:dam dä:l, Eyra:n şa:sınıñ hüçüm eden goşunlarını üç-dö:rt sapar yendi veli:n, indi ol «Dünyä:ge alacak gala:m bolmazov.» diyip o:ylaya:r, onuñ kellesine turşı çıkıpdır, külli Türkmene ha:n bolmak isleyä:r. İndi onıñ, gözleri ayağınyñ

2050 burnunu dä:l, hatda garşısında yazılıp yatan yeri hem göreno:k. Onuñ bu boluşı ömründe yolbarsıñ sesini eşitmedik goyunçı köpeğe meñzeyä:r. Her haysı bir kelle bolup, baş-başdaklıkda ya:şaya:n Türkmenleriñ başını nä:hi[A 186]li edip birikdircek?

2055 Bar[M 55]dı-geldi ol külli Türkmenleriñ başını birikdirä:yende hem, atıñ depeli ya:lı a:zacık i:la:tı bilen, bä:ş sa:nı hırlı-togalak demri bilen kime garşı durup biler? Eyra:n şa:sına, ovga:n ha:nına, hı:va ha:nına belki biz garşı durup bileris. Emma: veli:n olarıñ arkasında bir mä:hnet zäherli ajdarha: yatı:r, ol ajdarha: бүti:n Hindista:nı guşa:p gısıpdır. İndi bolsa ol ajdarha: bä:ri-bize baka:boynunu uzadıp zäherli dilini yalmandırya:r. Ol ajdarha: iñlislerdir. İnlisleriñ misgi:nsokar pikirleri

- 2060 köp vagtdan bā:ri maña mā:limdir. Yañı-yakın günlerde Keri:mberdi i:şa:nlarıñka: bir mı:hma:n geldi. Şol mı:hma:n ö:züni “Mekke-Medineden gelen, dünyä:niñ dö:rt küncüne gözi yetyä:n kera:matlı pi:r.” diyip a:tlandırdı. Ha:n a:ğamız başlıklayın hemme ya:şulılarımız “kera:matlı pi:re” zıyarat etmä:ğe sala:ma bardılar. Ha:nmä:mmet atalık gatı akıllı a:dam biz şol yerden çıkıp yo:la düşen ba:dımıza ol:
- 2065 “Övezmıra:t, şu mı:hma:nıñ gözleri mekiriñ gözi, bu a:dam pi:r hem dā:l, i:şa:nam dā:l, iñlisin barıp yatan mekir ca:nsız.” diydi. Hakıkattan hem şol doğru eken. Bir nä:çe gün bolandan soñ ol “pi:r” Marı tarapına baka: gitmekçi boldı. Ha:n a:ğamız hem i:şa:nlar bilen halat-serpa:yını yetirip, onı yo:la saldılar- diydi.

Men şol yerde batırıñ sözünü bö:ldüm-de:

- 2070 -Onsoñ ol mekir iñlis sıpıp gidiberdimi?- diydim.

Övezmıra:t bolsa:

-Arkayın bol, sıpıp gitmez – diyip, sözünü dova:m etdi:

- Biziñ ha:n a:ğamız i:şik bilen tö:rüñ arasına gözünü yetirip bileno:k, ol kepderi bilen gırgı:nı ayıl-sayıp edip bileno:k. Bir gapdalında şeyle gorkulı duşma:n yatan vagtı seniñ hem bir gü:yçli i:le arka di:remeğiñ gerek, ol hem rus halkıdır.
- 2075 Ha:nmä:mmet atalık bilen Ora:zmä:mmet ha:n gatı doğru aydya:rlar –diydi.

Ol a:zacık pikirlenenden soñ:

-Çopan ba:tır, Gara ba:tır, Dā:li ba:tır ya:lı a:damlar bu i:şe nä:hi:li serederlerkä:?- diyip so:radım.

- 2080 Övezmıra:t ba:tır bolsa:

-Çopan ba:tıra çalarak yañzıttım veli:n, ol diñe gözünü a:lardıp, yüzüme seretdi, şondan başga hi:ç za:t [A 187] aytmadı.

- Dā:li ba:tıra çalarak duydurdım, ol: “Ay, Övezmıra:t, ö:z uğruna geziber, bu i:ş ikimize eygertcek i:ş dā:ldır, bu Türkmenleriñ her haysı bir kelledir. Munuñ haysı bi:rine gep düşündirip çıkcaq?” [M 56] diydi.
- 2085

Gara ba:tıra du:ydurıp hem bolcak dā:l, ol iñdarma a:dam, o:ylanma:n, gılıcını gerşiñden salıp goybercek- diydi.

Ol ağşam bu hakda köp gürrüñler etdik. Ertesi men atlanıp yo:la düşmekçi bolya:n vagtım, Övezmıra:t ba:tır:

- 2090 -Nıya:zmıra:t, ağşamkı aydan pikirim seniñ ö:z yüreğiñe nã:hi:li, sen ra:zılaşya:rımıñ?- diyip so:radı. Men ö:zümiñ ra:zılığımı aytdım: “Ba:tır a:ğa, dı:nçlık-para:hatçılık düzgüni gura:p, arkayın ya:şamak ugrunda:kı yo:luñızda ayağımıñ yetip bilcek yerine çenli yörã:rin. Şol uğurda elimden gelip, bitirip bilcek işlerimi hem ayamarın “diydım. Meniñ üzeññã: bascak bolup duran vagtım aydan
- 2095 bu sözlerim şol zama:nıñ söveşceñ yiğitleriniñ kasamı ya:lıdı. Emma: veli:n her gün: “Hay yagı ha:v! Atlan ha:v! Hay pılan gala: şa:hıñ leşgerleri çozupdır-la ha:v! Hay pılan yere hı:va ha:nınıñ atlıları dökülüpdır-le ha:v! “ diyen ses bizde geñ-tañ bir za:t bolma:n, gö:yã: yılıñ dö:rt paslınıñ aylanıp ö:z vagtı-sağadında gelip duruşu ya:lı hemi:şeki a:dat bolup ga:lıpdı. Şonuñ üçi:n hem her kimiñ daş i:şiğinde
- 3000 hemi:şe atı tayya:r öyüniñ çep du:lunda-da yaragı taya:r durya:rdı. Gi:cã:niñ haysı sağadı bolsa bolsun: “Hã:y, yagı ha:v!” diyip, carçı:nıñ sesi çıkdığı bes, hemme ayak üstüne galıp atlanya:rdı. Yaragını guşanıp, atlanmak bilen belli bir hökümda:r tarapından yöredilyã:n mecbu:ri düzgün dã:ldı, bu diñe ata-ba:badan a:dat bolup ga:lan a:r-namı:sıñ çıkaran düzgünidi. Haysı-da bolsa gala:lardan bi:riniñ üstüne
- 3005 duşma:n çozsa şol vagt beyleki gala:larda bir yiğidiñ atı gazıgında dañılgı ga:laysa, onda ol yiğidi ölendir ya:da ölüm pellesinde yatan keseldir diyip hasa:playa:rdılar. Yov günü atıñ gazıkda dañılgı ga:lmagını örã:n erbetliğiñ nışa:nası hökmünde görüyã:rdiler. Yu:rđıña duşma:nlar çozandan soñ, sen onuñ garşısına çıkıp, tã: soñkı demiñe çenli söveşmeli, elbette, söveş hem ga:nsız gutarmaya:r. Bir gapdalıñda
- 3010 mö:ceğiñ ordası uvlaşıp duran mahalı goyun sürüsini para:hat otarıp bolmı:şı ya:lı yu:rtbasar Eyra:n şa:sı bilen a:çgöz hı:va ha:nı bir gapdalımızda du:rka:, biz hem [A 188] şeyle ağır yağdayda ya:şadık. Şu düzgünden ımıklı dı:nmak ba:rasında pikir edip, orta: çıkya:n ya:şulılarımız hem tapıldı.

- Şol günden bir nã:çe vagt geçenden soñ men Övezmıra:t ba:tırıñ hem
- 3015 başğalarınıñ ruslar bilen a:ragatna[M 57]şıklarınıñ ba:rdığını, hatda Ha:nmã:mmet atalığın bir-iki sapar Orenburga ba:rıp gaydanını hem bildim.

İne bu gatnaşığın soñunuñ nã:me bolanı indi ö:züne hem mã:lim a:hırın...

Garrı:nıñ sözüniñ a:rasında mektep ça:ğalarınıñ aydım sesi eşidildi. Ya:şulı yılğırdı-da:

3020 -Eşidyä:rmiñ, eşidyä:rmiñ, bular sizin ça:ğalarıñızıñ sesi... Geçen dövrümüzde ça:ğalar hi:ç beyle şa:tlıklı aydımı bilmeyä:rdiler, aydıp hem bilmeyä:rdiler... Bize şu bagtı beren beyik Lenine ve Staline yüz müñlerce şöhra:t bolsun- diyip, garrı mıla:yım güldi.

3025 Gatı daşda bolmadık mektebiñ, beyik ca:yınıñ öñünde, ça:ğalarıñ aydım sesleri yanlanya:rdı. Ça:ğalarıñ a:rakesme vagtında:kı ü:yşüp aydışya:n aydımları, bu garı:nıñ gulağına yetyä:n eken ve bu garrı hem şöña örä:n şa:tlıyan eken. Garrı ulı guvancı bilen dımdı... Emma: veli:n meniñ so:ramakçı sovallarım kändi, so:ramak üçin hem yerlikli vagt gözlemeli boldum. Uzağa çekmä:n onı hem tapdım...

3030 Bir nä:çe minut geçenden soñ, men bir gepiñ gerdişi gelen yerinde:

-Nıya:zmıra:t a:ğa, soñ ol Meñli bilen saña görüşmek miyesser boldumı, ondan soñ du:şuşmadıñızımı?- diyip, yüreğimde cemlä:n so:rağlarımın bi:rini daşıma çıkardım.

Garrı güldi-de:

3035 -Örä:n govı ya:dıma saldıñ... A:k yürekli yoldaşıñı ya:tdan çıkarmazlık gerek, bu hä:siyet sende-de ba:r bolara çemeli, şeyle hem bolmalı a:hırın... - diyip, garrı sözüne başladı. Ol bir ulı söveşin öñ ya:nında ga:zan kelle Meñli bilen du:şanını ve ondan soñ, hemi:şe onuñ bilen a:rağatnaşıkda boluşını gızıklı gürrüñ berdi. A:hırı hem ol: «Ga:zan kelle Meñli:niñ edil ö:zi [A 189] ya:lı sağtlı oğulları
3040 ba:r, olar hä:zir a:braylı a:damlar, ulı yerlerde i:şleyä:rler. Onuñ ılımlı a:braylı ağıtları hem ba:r... » diyip, olarıñ adreslerine çenli gürrüñ berdi. Meniñ, başga-da beren köp so:raglarım boyunca gızıklı gürrünler berenden soñ, ya:şulı bir a:z dımıp

oturdu-da:-Oğlum, indi ikimiz kolhozımızıñ, atlarını sı:nlama:ğa çıkalı- diydi. Men hem ra:zılık bildirdim.

3045

VII

[M 58] Ya:z a:yınıñ ço:glı günü gi:ç öyle yerine yetipdi. Asma:nda bö:lecik gara bulutlar gezmeleşyã:rdi Garrı maña gürrüñ berip du:rka:, do:nını geyip, uzı:n a:k guşağın bi:line saradı, kellesine gadı:mi Türkmen telpeğini geydi, ulakla:n ayağına hem galoşı sokdı-da:

3050

-Ha:nı yörbaka:lı, oğlum, indi kolhozımızıñ atlarını sı:nlalı, men günde, gün a:şa diyen ya:lı atları sı:nlayan- diydi.

3055

Onuñ eline hasa: alanını hem birinci gezek gördüm. Emma: ol ö:züniñ dayav gövresiniñ, ağramınıñ ucı:psız bölecini hem hasa:nın üstüne atmaya:rdı. Biz yo:lumızı gısgaltmak üç:i:n üzüm bağlarınıñ a:rasında:kı yo:dacık bilen gitmeli bolduk, şeyle yo:dacık bilen gidende bolsa iki a:damınıñ ya:naşık yörmegine üzüm ağaçları yo:l bermeyã:rdi. Şona görã: hem hã:zir men ya:şulı:nıñ ı:zına tirkeşip barya:rın. Aslında hem garrı Türkmenleriñ a:datı boyunça ol şeyle bolmalıdı, yörelip barya:n vagtı garrıların öñüne geçiberen ya:da garrılar bilen eğin deñlä:p, bir hatarda gidiberen ya:ş-yu:ş yiğitleri na:da:n ya:da tekepber diyip hasa:playa:rlar. Garrı yo:l

3060

boyı barşına gürrüñ beryã:rdi, hasa:lı golunu hereketlendirip gürrüñine goşya:rdı. Gürrüniniñ kã:bir yerinde bolsa, yöri:te durup, ı:zına övrülyã:r ve dopba-doğrı meniñ yüzüme dikilyã:r-de:-Hava, ol hut şeyle bolup geçdi- diyip, hasa:sını yere dürtüp goyberyã:r. Soñ ol yene yo:l yöremeğini dova:m edip, para:hatlık bilen:

3065

-Meselem, ol şeyle bir at boldı velin, ol bütün ıklıma ö:züni tanatdı, ol ata «Gı:rguş» diyyã:rdiler, onuñ yındamlığına at ta:y gelmeyã:rdi: bir toyda şol [A 190] atı a:ç garçgay-elguşı bilen hem ya:rışdırdılar...

Hava, ol at guşdan hem ozdı, onı ö:z gözüm bilen gördüm- diyip, hasa:sını hereketlendirip goyberyã:rdi. Guş bilen atı nã:hili yarışdırıp bolarka? Şu yeri maña düşnüksiz boldı. Emma: men heni:z so:rag bermã:nkã:m, gürrüñ arasında garı:nıñ

3070 ö:zi düşündiriş edip gitdi: «Garçgay-elguşı bir gün a:ç sakladılar. Atıñ çapıp gaytcak pellesine elguşı hem göterip eltdiler. Guşuñ eyesi bolsa toyhanada durup, albay bulap, öz guşını nahara ça:ğırma:ğa başladı. Çapıksuvar atıñ başını övrup goyberen mütetinde guş hem a:lba:ya baka: goyberildi. At ilki ba:da ö:züniñ kim bilen ya:rışya:nlıg[M 59]ını bilmä:n, tövereğine yaltakla:p, ańka-tańka bolan bolsa-da toy

3075 märekesine yakınlaşanda ağır mä:rekä:niñ gı:kılığı gö:ge göterilen vagtı, atıñ gözi depesinde ga:nat kakıp ba:rya:n elguşa düşüpdür. Şondan soñ at gulaklarını gırıp, ba:r gü:yci bilen öñe baka: atıldı ve guşı tayak basdırım ı:zda goyup, toyhana:nıñ du:şundan geçdi».

Biz gızıklı gürrüñlere kellä:mizi gızdırıp, kolhoziñ ba:ğçılığınıñ eteğine

3080 çikanımız du:yma:n ga:ldık. Ba:ğçılıktan çıkan yerimizde hem kolhoziñ tohum gıya:lları üçi:n hatara salınan atha:nasınıñ beyik hem ovadan görnüşli ca:yları göründi. Ol ca:ylar indi bizden uzakda dā:ldi. Şol yerde ya:şulı:

-Bä:, meniñ atlarıñ ya:nına sonkı ba:rıp gaydalı:m bā:ri ep-esli gün bolayıpdırov- diydi.

3085 Ozal ya:şulı her vagt barıp, atları sı:nlayan eken, ulı atlar, ya:ş gunanlar hem ene gıya:llar hakkında at idedicilere ö:züniñ bildik maslahatlarını berip gaydya:n eken. Şol yerde ya:şulı hasa:sına söylenip durdı-da, atha:nalara baka: nazarını dikdi hem:

-İne, kolhozımızıñ atha:nası, şeyle govı ca:ylar gadı:m zama:nda ha:n-beğlerde-de yo:kdı, doğrusını aytsañ, olarıñ ö:z ya:şaya:n ca:yları hem şunca yo:kdı. Ca:y hem ca:y veli:n, tohum gıya:llara eyelik göz bilen seredip, i:detmek hem gerek- diydi.

3090

Biz baran vagtımız atha:na:nıñ öñünde üç-dört sa:nı yetgincek ya:ş yiğit aylanışıp yö:rdüler. Olar bizi garşı alıp, sala:m berdiler. Sala:malarına coğa:p berilenden soñ, olar yene ö:z işleri bilen meşgu:l boldular Ya:şulı bilen ikimiz atha:na:nın, gi:ñ hem açık duran [A 191] i:şiklerinden girip, bir ya:n u:cundan atları hem tohum gıya:lları sı:nlamağa başladık.

3095

Gi:ñ atha:na:nıñ içinde tağta germevler bilen her atıñ ö:züne ayратın ca:y edilipdir. Her haysınıñ öñüne edilen tağta germeviñ garşısına baranımızda, olar bize
4000 baka: övrülyä:r ve biziñ yüzümize çıñerilip, gözlerini ayırmañ, seredip durya:rlar.

Biziñ birinci i:şikden gi:ren yerimizde, tağta germeviñ añırsında bir ene gılya:l du:r. Onuñ ya:nında:kı ya:şacık tayı hem enesi bilen birlikde gözünü ayırma:n, bize seredyä:r. Şol vagt ene gılya:llar sä:hra: meyda:nda bakılya:n eken, atha:nada diñe gunan hem ulı atlar ba:r eken. Bu gılya:lı hem yañırak gulunlanı
4005 üçi:n getiren ekenler. Biziñ yüzümize seredip duran ovadan [M 60] do:rca taydı, onuñ iki öñ ayacıklarınıñ toynağından yokarsında bir tutam yeri akdı. Yaşulı elindä:ki hasa:sını uzatdı-da:

-Sı:n et... Göryä:rmiñ, bu tayıñ hem bilekleri a:k... Biziñ kolhozımız şu tayıñ ulı doğanını taylıkdan ulaldıp, marşal Voroşilova sı:lag i:beripdi... Sebä:bi onuñ
4010 ozalkı minyä:n atınıñ hem bilekleri a:kdı, men onı su:ratında gördüm. İne, bu tay hem edil ulı doğanı ya:lı a:k bilek bolup doğulıdır- diydi.

Ya:şulı:nıñ sözünüñ şu yerinde men:

-Meniñ eşidişime görä:, yoldaş Voroşiloviñ münen atınıñ bilekleri a:k mata bilen saralğı eken. Şonuñ üçi:n hem suratda a:k bilek bolup düşüpdür diyyä:rlar-le?-
4015 diydim.

-Yo:k ol hiç beyle bolup bilmez, ol at hem biziñ i:beren atımız ya:lı aslı eneden doğma a:k bilekdir- diyip, ya:şulı ö:züniñ berk ıncı bilen aytdı. Ondan soñ men hem oña garşılık görkezip durmadım. Soñ ya:şulı:

-Men oğlancık vagtım «A:kbilek» a:dında bir atıñ dabarası ıklıma yayra:pdı, şu tay hem şonuñ neslinden bolsa gerek, eğer arkaba-arka ata-enelerini ı:zarlaberseñ, şularıñ hem añırsı şol «A:kbileğe» barıp di:rä:yse gerek- diydi.
4020

Biz aylanıp, bi:rin-bi:rin sı:nlaya:rıs, ya:şulı bolsa hasa:sını uzadıp:

-Bu «Gı:rğuşıñ» neslidir, bu «Do:rdepeliñ» neslidir, bu pıla:nıñ neslidir- diyip, atlarıñ her haysı barasında gürrün beryä:r. Şol vagt ol :

4025 [A 192] -İne, şunu göryä:rmiň?- diyip, bir guna:nı görkezdi ve onuň adını yadına salcak bolup, a:zacık oylandı-da:

-İndi oğlanlar, atlara bir hi:li a:t dakya:rlar veli:n, ol a:dı aytma:ğa meniň dilim hem övrülmecek bolya:r... Şol Aşgabat-Moskova at çapışıgına giden atların a:rasında şunuň, iň, ulı doğanı hem ba:rdı... Çenim çen bolsa, şu hem örä:n govı
4030 atlardan biri bolup çıkar- diydi.

İň soňkı gapı:nıň öňüne baran vagtımız, yaşulı gapıdan boynunı uzatdı-da:

-Ay oğlum, munda gel, munda!- diyip, daşarda:kılardan bi:rine gı:gırdı. Yetginceklerden bi:ri ılga:p, i:şikden gi:ren vagtı, ya:şulı bir ü:yşmecik tezeği hasa:sınıň u:cı bilen iteklä:p görkezdi-de:

4035 [M 61]-Bu nä:me, bu? Hey şeyderlermi, bu atlar, aşağında tezeği yatmalı atlarmıdır?- diyip kä:yindi.

Yetgincek mü:ynli ya:lı bolup, ılga:p tezek ayırya:n çaluvını hem sübsesini alıp, i:şe gi:rişdi-de:-Nıya:zmıra:t a:ğa, edil şu vagtın ö:zünde tezeklä:ndir, men yañıca aylanıp gidipdim, şonda yo:kdı- diydi.

4040 Ya:şulı bolsa indi yumşaklık bilen:

-Oğlum, hä:li-şindi aylanıp durmak gerek... Inha:, kem za:dıñız yo:k... Biz bolsak atlarımızıñ tezeğini sı:nımıza guyup hem atardık- diydi.

Soň ol:

-Men heni:zem bolsa atları maña tabşır, atlarıñ ta:bını men govı taparın, ya:ş-yuşlar hem övrenler diyip, hol bayak kolhoz başlıgımıza aytdım. Başlık bolsa, meniň çınım bilen aydan gürrüñime güldi-de: «Hov, Nıya:zmıra:t a:ğa, sen indi öyde salkın sa:yada dı:nç yatmağı oñarsañ hem biz at bakıp berençe görcek» diydi. Ol indi men ha:lı:s gara:p, eñkim gidendir öydüp pikir edyä:r, heni:z hem men şu ya:ş-yuşlarıñ halı:pası bolup bilcek a:hırın- diydi.

4050 Nıya:zmıra:t a:ğa bilen tirkeşip, atha:nadan daş çıkdık ve bir gapdalda duran yaşıklarıñ üstünde oturdık. Daşarda atha:nanıñ öňündä:ki meyda:nça:nıñ ortarasında dañılgı at gazıgınıñ tövereğinde aylanıp, başını atıp durya:r. İndi ya:şulı ikimiziñ,

nazarımızda:kı şol atdı. Ol ata a:k keçeden basırgı keçe salıpdırlar [A 193] veli:n, keçesi kö:nedi.

4055 Bir salım pikirlenip oturandan soñ ya:şulı:

-Muña seret, bu atıñ eşiğine seret! O:bamızda bi:ri garı:p ya:şa:n bolsa, men hem şonuñ bi:ridim. Garı:plığımyñ derdinden ey göryä:n atıma i:le meñzeş bir a:ba:t eşik hem salıp bilmä:n geçipdim. Bu ata salınan eşik hem şol bir vagtkı meniñ atıma salya:n eşiğıme meñzeyä:r... Yeri, siz bir tapar-tapmazmı? Bu at ulı i:liñ atı, 4060 kolhoziñ atı a:hırın... Eşiğı ho:r bolsa, at bilen yiğidiñ hem görki kem bolya:r, at bilen yiğit eğin-eşik bilen görküne gelyä:r a:hırın. Oğlum, muña salmağa govıra:k keçe tapmadıñızmy?- diyip, bir gapdalımızda yığırıp duran yetğincege yüzlendi.

Ol yetğincek bolsa:

-Nıya:zmıra:t a:ğa, tä:ze keçesi hem başga esba:pları ba:r veli:n, oları o 4065 ya:na, bu yana çıkanda salya:rıs, yatakda duranda kö:ne keçesini salayya:rıs- diydi.

[M 62] Yaşulı başını atdı-da:

-Önde bir ba:yıñ oğlunıñ «toy çarığım öyümüzdedir, onuñ heniz tüyi hem gırılan дә:ldir» diyşi ya:lı boldov bu... Ay boyla:r-da, başga çalşırgıcı ba:r hem bolsa yağşı- diydi.

4070 Ondan soñ yaşulı gazıkda duran atıñ ta:rı:hından gürrüñ etdi. Bu atıñ adı «Ülker» eken, ö:zi hem şu kolhozda doğup kema:la gelipdir. Ya:şulı sözüne dova:m edip:

-Biziñ kolhozımızıñ ınancı şu atdadır, şu güne çenli «Ülker» Türkmenista:nda birinciliği goldan bermä:n gelyä:r. Moskvada bir ulı at çapışığı 4075 boldı. Şonda-da «Ülker» birinciliği aldı. Yö:ne veli:n yındam atlar yetiştirmek uğrunda başga-da çorbasını sovadya:n seyisler a:z дә:l. İndi olar yeke Ahal, Marı, Da:şhovuzda дә:l, Gazagıstanda-da kә:n. Meniñ gövnüme bolmasamı, yañı-yakın vagtda ya:lı, gazaklar, bizden Ahal-teke tohumını alıp gidipdiler, eyyä:m olar yındam atlar yetiştiripdirler, indi biziñ bilen çapışya:rlar. Bu geñ-tañ bir za:t дә:l, ol 4080 at söyücileriñ ussatlığını görkezyä:r. İne, hä:zir Gökdepede «Sayavan» diyen bir at tä:zeden peyda: bolupdır. Men «Sa:yava:n» diyen atı göremo:k, yöne gören oğlanlar

tarıp edyâ:rlər... Yakın vagtda Aşgabatda bolcak at çapışığında hem «Ülker»
«Sa:yava:n» bilen çapışcaktır, göreris-dâ: kim ozar, kim ga:lar- diydi.

[A 194] Biz atha:nadan yene ı:zımıza baka: uğradık. Ba:ğçılığın eteğine yeten
4085 yerimizde men Nıya:zmıra:t a:ğa bilen hoşlaşdım. Ol ba:ğçılığın pessecik ha:yatınıñ
üstüne çıkıp, çommalıp oturdı-da:

-Oğlum, gaytsaň hoş vagtın, yene görüşyâ:nçä:k sağ-sala:mat bol- diydi.

Men ba:ğçılığın eteğini sı:rip, garşımızda:kı demir yo:l duralgasına baka:
uğradım. Yaşma:ğa yakınlaşya:n gün ebşitden göterilyä:n gara bulut bällekleriniñ
4090 a:rasından ısgalañlaya:rdı.

Nıya:zmıra:t a:ğa:nıñ aydışı ya:lı, Aşgaba:dıñ at çapıyla:n aylavında «Ülker»
bilen «Sa:yava:nıñ» çapışık ya:rışı boldı. Şol saparkı aylavda bolan çapışıkda
Nıya:zmıra:t a:ğa:nıñ ö:zi hem sı:nçı boldı.

VIII

4095 Ma:y bayramınıñ dabaralı günleridi. Bu gün bayram lıba:sı bilen beslenen
Aşgaba:t a:damları oğlandan-ula: hemmesi ayak üstünde köçedediler, seyil-[M
63]tomaşa bilen şa:dıya:n gezyä:rdiler. Asma:nı ga:pla:p duran ya:z buludı kâ:bir
vagt sepeleyä:rdi ve yeriñ gert-guba:rını yo:k edyä:rdi. Hošta:p ya:z hovasınıñ
mıla:yım şema:lcıgı hem övüsyä:rdi. Dumlı-du:şda gırmızı baydacıklar
5000 ga:lğaşya:rlar, Aşgaba:dıñ demirgazık-günbatar çetindä:ki at çapıyla:n aylavıñ
tövereği ca:nlı hereket bilen gımırsıdı, a:dam derya:sı tolkun atıp, co:ş urya:rdı.
Yeñilcek avtomaşı:nlar, yük maşı:nları geçmä:ge yo:l, saklanmağa yer tapmacak
bolya:rdılar, olar üznüksiz sığna:l bermek bilen, zo:rdan yo:lcağaz tapya:rlar ve
di:va:rıñ dü:ybüne dıkılıp saklanya:rlar.

5005 Şu hem meniñ ya:dımda: revolyutsiya:dan ozal on üç-on dö:rt ya:şımda
vagtım men birinci mertebe aylavda at çapışığını sı:nlamağa gelipdim. Şol hem
hoşboy ı:slı sireniñ yañı güllä:n vagtı-bahar günleridi. Doğrudan-da şol günler hem

5010 bahar günleridi, şu gün hem bahar günleri. Emma: veli:n bu iki baharın tapa:vudu
gati ulı, edil yer bilen gö:k ya:lıdı. Men birinci göremde, şu at çapılya:n aylav
Aşgaba:t şä:heriniñ daşında bir boş yatan yannaklı, sırkınlı çöl-beyeve:ndadı. Onuñ
tövereği şağallarıñ hem başga meydä:n mö:cekleriniñ mesğenidi.

5015 Onuñ teğelek di:va:rları bolsa, gö:yä: çöl [A 195] beyeva:nda yalnız oturan
ä:pet ulı gala: ya:lı örä:n uzakdan magallakla:p görünyä:rdi. Şu di:varı:ñ tövereğinde
ga:ymalaşyan mä:reke bilen birlikde düye, eşek, yabı ya:lı ulag üçi:n ulanılya:n
havya:nlar do:lı bolardı. Tozanlı köçeler bilen iki at tirkelen canlı paytu:nda gelyä:n
gırmızı do:nlı, a:k telpekli a:damlar gözlerini asma:na dikip, şol mä:helä:niñ hem
havya:nlarıñ a:rasında köçe yasa:p, tozan turuzıp geçip giderdiler.

5020 İndi bu baharda na:hili? İne, heniz hem oturan şol aylav. Emma: veli:n indi
munıñ daş-tövereği boş yatan çöl-beyeve:n dä:l, indi munuñ bir gapdalını fabri:k-
zavodlarıñ üç gat, dö:rt gat ca:yları tutup, goyrı tüssesini asma:na buruğsadişip
oturya:rlar. Yene bir gapdalını bolsa, okuv ca:ylarınıñ beyik ıma:ratları tutup
durya:r. Başga taraplarını bolsa ya:şayış üçi:n salınan iki gat ca:ylar tutupdır.
Aylavıñ haybatlı beyik gala: menzeyä:n di:va:rı indi beyik ıma:ratlarıñ ortasında
ga:lıpdır-da, yere siñip peselen bir bolğusız heşemciğe dönüpdür. İndi onuñ
5025 öñündä:ki asfaltlanan köçedä:kiler bolsa düye, eşek ya:da iki at tirkelen canlı
paytu:n bolma:n, avtomaşı:nlar erişde-arğaç gatnaya:rdılar.

5030 [M 64] Men at çapılya:n aylavıñ öñünde durup, dumlı-du:şumda:kı gözel görnüşleri,
ru:hıbelent, şa:diya:n a:damları sı:nlaya:rdım. Kolhozçılar ö:z kolhozlarınıñ yük
maşı:nlarına minişip, dumlı-du:şdan onlarca kilometrikden tomaşa: gelyä:rdiler. Şol
vagt biziñ kolhozımızıñ hem iki sa:nı yeñil maşı:nı, üç sa:nı hem yük maşı:nı
tirkeşip, yetip geldi. Yeñil maşı:nlarıñ bi:rinde Nıya:zmıra:t a:ğanıñ yüzi göründi. Ol
edil da:racık deşikden sümyä:n ya:lı, ö:züniñ ä:pet gövresini yeñil maşı:nıñ da:racık
gapısından çıkardı. Ol maşı:ndan düşen yerinde hasa:sına söyendi-de, dumlı-du:şunu
sı:nlama:ğa durdı. Şol yerde hem men ba:rıp, sala:m berdim. Ol sala:mıma coğa:p
5035 berdi-de:

-Senem ba:r ekeniñ?- diydi.

-Hava, menem ba:rdırın-diyenimden soñ, yene ol a:z salım tövereğini sı:nlap durdı-da:

5040 -Aşgaba:t indi hakı:kat Aşgaba:t bolupdır- diydi ve sözüne bir dı:ngı berenden soñ:

-Meniñ Aşgaba:da soñkı gelip-gidelim bā:ri hem köp yıl geçen ya:lı bolup görünyā:r- diydi. Bu söz, a:z vagtıñ içinde ulı üytgeşik diyildiğidi.

[A 196] Biz at çapışığını sı:nlamak üç:i:n aylava gi:rip, tomaşaçılarıñ oturan bassırmasıñ aşığına bardık, bassırma:nıñ aşığı hırı:n-dıkı:n do:ludı. Oturmak üç:i:n
5045 gara: hormatlı orunlarda yer görkezdiler. Garrı hasa:sına söylenip duran yerinde:

-Yo:k-la, biziñ üç:i:n bu yeri dā:l, biziñ üç:i:n hol seleñ gi:ñ meyda:n yağşı-diyip, elindā:ki hasa:sını, toyha:na minberiniñ garşısındaki gi:ñ meyda:nı görkezdi. Doğrudan hem ol yer bir seleñ gi:ñşlik medya:ndı, ol yerde diñe çapılacak atlar, şolarıñ, seyisleri hem olarıñ çadırları dikilğidi. Biz hem ruğsat alıp, garrı bilen şol
5050 yere geçdik. Bu yerde başga hem ya:şulılar ba:rdı veli:n, olar garı:nıñ oğlunıñ deñ-du:şlarıdılar. Şona görā: hem Nıya:zmıra:t a:ğa olarıñ ya:nında hem ö:züniñ iñ ulı ya:şulıdığını unutmadı ve olarıñ sakgalınıñ köpüsi a:ğaran bolsa-da, olarıñ a:dını «oğlanlar» diyip tutya:rdı. Altmış-yetmiş ya:şa:n a:damlara «oğlanlar» diymek, geñ-taıñ ya:lı bolup eşidilyā:rdı. Emma: veli:n ol söz toğsan yedi ya:şa:n Nıya:zmıra:t
5055 a:ğa üç:i:n ozallar-dan ennik bolan yerlikli hem ca:yılı aydılyā:n sözdi.

At çapıyla:n aylavıñ ortasında:kı gi:ñ meydanda her kolhoziñ atçına:s-seyisi ö:zleri üç:i:n ça:dır gura:p, goş tutupdı. Biz Nıya:zmıra:t a:ğa bilen Stalin a:dında:kı
[M 65] kolhoziñ ça:dırınıñ gapdalına bardık. Bu ça:dırın tövereğindā:ki ü:yşmeleğiniñ oğlandan-ula: hemmesi Nıya:zmıra:t a:ğa:nıñ ö:z o:basınıñ a:damlarıdı. Ça:dırın daş
5060 yüzünde atlara i:ymlık üç:i:n getirilen bir boğdak arpa du:rdı. Ça:dırdan iki-üç ā:dimlikde göm-gö:k övsüp, guşaklığa çıkıp duran sırkınlarıñ öñünde iki sa:nı aksakgal otı:rdı. Olarıñ biri sünk başı i:ri dayav, yetmiş ya:şına yakınla:n a:damdı. İkinci bolsa, ağaç etli argas hem uzı:n sakgallıdı, onuñ ya:şı takmı:n altmış bā:ş çemeleridi. Ça:dırın gündoğar tarapında bolsa, çapuva gitcek «Ülker» gazıkda

5065 dañılgı durdı. Nıya:zmıra:t a:ğa atı sı:nladı hem onuñ hä:zirki bezemel eşiklenişinden gövni hoş boldı-da:

-Atları şeyle hem bezemel eşiklemeli a:hırın, bir yırtık culuñ içinde onuñ eşekçe-de görki bolmaz, ınha: indi bir neme yağşı- diydi. Soñ ol sırkınıñ öñünde oturan a:ksakgallara baka: yüzlendi-de:

5070 -Ayt, oğlanlar, ol at haysıdır, ol at?- diyip, hasa:sını bir tarapa baka: uzatdı.

-Onuñ, hasa:sı beyle [A 197] tarapdakı ça:dırıñ öñünde gazıgınıñ daşına aylanıp duran atı görkezyä:rdi. A:ksakgallardan bi:ri ö:r ayak üstüne galdı-da:

5075 -Nıya:zmıra:t a:ğa, ol at Gökdepä:niñ «Aza:t Türkmenista:n» kolhozınıñ «Sa:yava:n» diyen atıdır, şu gün biziñ bilen ulı yarışa gitcek atların bi:ri hem şol atdır- diydi.

İkinci a:ksakgal bolsa:

-Hava, Nıya:zmıra:t a:ğa, şu gün biziñ bilen yarışcak şol «Sa:yava:ndır», sen onı yağşı sı:nlä- diyip, birinciniñ aydanlarınıñ üstüne goşdı. Nıya:zmıra:t a:ğa bolsa ol atı sı:nlamak ba:rada pikir hem etmeyä:n ya:lı boldı-da:

5080 -Ol at nä:me, ol at?- diyip, hasa:sını başga bir tarapa uzatdı. A:ksakgallardan bi:ri:

-Ol at Aşgaba:dıñ Voroşilov a:dında:kı kolhozınıñ atıdır- diydi.

-Ol at nä:me?

-Kakanıñ «Kommunizm» kolhozınıñ atı.

5085 -Ol at nä:me?

-Ol at Gazagıstandan biziñ bilen ya:rışma:ğa getirilen atların bi:ridir.

«Ol at nireden, bu at ni:reden?» diyip, garrı bir meyda:n so:raşdırdı. A:ksakgallardan bi:ri hem: «Ol at Ma:rınıñ pıla:n kolhozından... Ol at Da:şhovuzıñ pıla:n [M 66] kolhozından...

5090 Ol at «at zavodından» diyip, yaltanman, bi:rin-bi:rin coğa:p berdi. Haçan «at zavodı» diyilen söz gulağına değen vagtı, garrı başını atdı-da:

-Hä:, at zavodından diysene?- diydi.

5095 Şu yerde men ö:z ya:nımdan: «Nıya:zmıra:t a:ğa Türkmenista:nda i:ň birinci atçılık zavodını guran a:damını ya:dına salandır» diyip pikir etdim. Doğrudan hem şeyledir, çünki ozal, hem Nıya:zmıra:t a:ğa şol hakda köp gürrüňler beryä:rdi.

Şu so:rağ-coğa:pdan soň garrı ö:zleriniň atı bilen ulı çapışa gitcek «Sa:yava:nı» sı:nlamak üçi:n onuň yakın ya:nına bardı ve sesini-ü:ynüni çıkarma:n, bir salım sı:nlandan soň, yene öňki yerine övrülip geldi. A:ksakgallardan bi:ri:

-Nıya:zmıra:t a:ğa, atı neneň gördüň?- diydi.

6000 Nıya:zmıra:t a:ğa i:ymlı halta:nıň üstünde oturdı-da:

[A 198] -Atı hi:ç neneň görmedim, atı çapuva kemsiz tayya:rlapdırlar, ol at siziň «Ülkeriňiz» bilen çapışıp bilcek at, bā:sdeşiňiz hem pes dā:l, indi siz hem görersiňizdä:- diyip coğa:p berdi.

6005 Sırkınlariň a:rasında:kı a:damlarıň ü:yşmeleňi durdığıça köpelyä:rdi. Tomaşaçılar üçi:n yöri:te ca:y bolan bassırma:nıň aş:ğı hem indi a:damdan hırındıkın do:ldı. İndi ol yerde oturma:ğa orun gamla:n, a:damlar ayak üstünde durya:rdılar. Muzıka:nıň sesi yaňlanıp başladı. Muzıka:nıň sesi bilen birlikde gazıkda daňılgı duran atlar gulaklarını keyerdişip, gopgunlı herekete geldiler. Hol yerde bir at ağızdırığını çeynä:p, çarpaya galya:r, beylede bir at ayak aldığına
6010 gaziğının daşına aylanmağa başladı. Ol duran at bolsa muzıkanıň sesine ayağını goşup, dı:nma:n hereket edyä:rdi.

Oğlandan-ula: a:damlarıň hem yüreğinde gopgunlı hereket oyanıp, enda:mlarında galpıldı peyda: bolup başladı. Oturan aksakgallardan bi:ri:

6015 -Ayt, diyyä:n-ä: hova sovucakmı ya:da meniň gövnümemikä:? Üşecek bolya:n-la, çıplağra:k hem çıkayıpdırıs öydyä:n- diyip, egnindä:ki yalaňgat yu:ka do:nunıň yakalarını çekişdirip gabşırdı. İkincisi bolsa:

-Hemi:şeler ma:y bayramı günlerinde beyle salkınlık bolmaya:rdı veli:n, şu sapar sovucak, bolmasa orak düşmeli vagtı bolupdır, bu salkınlık nä:mä:ň

hasa:bıka:?- diyip, yoldaşınıñ sözünü tassı:kladı. Emma: veli:n hova: sovu:k dā:ldı,
6020 hova: ö:rā:n mıla:yım hem sal[M 67]kınılık bilen yağış yuvaşca çisñeyā:rdı.

-Bu iki a:ksakgal ö:z yüreklerinde peyda: bolup başla:n galpıldı:nı hova:nıñ başına atdılar. At çapışık ya:rışınıñ komissiyası yıǵnanışıp, toyha:na minberine çıkdılar. Şundan soñ a:damlarıñ gopgunlı hareketleri ha:s hem gü:yçlendi.

A:ksakgallardan bi:ri oturıp-turmasını, zovzuldamasını güreltdi. Beylekisi
6025 bolsa turman, oturan yerinde çöp bilen yer dırmaya:rdı. Her kim bir hareketdedi, Emma: şol vagt edyā:n hareketlerini a:damlarıñ ö:zleri-de du:ymaya:rdı. Nıya:zmıra:t a:ğa bolsa ö:rā:n para:hat görnüşde sesini çıkarma:n otı:rdı. Her nā:me hem bolsa birinci ve ikinci tapgır çanışıkda sı:r saklandı.

İne, atlar üçünci tapgır çapışığa baka: uğradılar. Ha:nha, atlar bökcekleşip, gaydış
6030 pellesine baka: yetip barya:rlar.

Atlar gaydış pellesinde çugrugışdı[A 199]lar, birdenkā: gızıl baydacık ga:lgap gitdi. Yedi sa:nı at birden öñe baka: atıldı. Gö:k sırkınlarıñ a:rasında:kı ü:yşmeleñ gura:p duran a:damlar hem atlarıñ gelyā:n uğruna baka: topbağı bilen öñe sü:yşmä:ğe başladı. Şol vagt olarıñ a:rasında dürli hareketler edyā:n a:damlar ba:rdı:
6035 ine, haysıdır bi:ri telpeğini bir çıkarıp, bir geyyā:rdı. Atlarıñ çapışığına kelleleri gızıp, edyā:n hareketlerini ö:zleri-de du:ymaya:rdılar. Gi:ñ hem uzı:n giden bassırma:nıñ a:şagında hırı:n-dıkı:n do:lup oturan tomaşaçılar hem hereketsiz para:hat oturmaya:rdı, olar ö:r ayak üstüne galışıp tolkunışya:rdılar. Gö:k sırkınlarıñ a:rasındakı ü:yşmeleñ a:damlarıñ a:rasında kimdir-de bir yoğı:n gövrelı a:dam:
6040 «Haydaveri!» diyip, boğazına sığdıǵından gı:gırıya:rdı hem başında:kı telpeğini çıkarıp, yetişip bilişinden bulaylaya:rdı, ol garınlak a:dam hasılap, ılğaya:nını hem gı:gırıya:nını-da ö:zi du:ymaya:n ya:lıdı. Emma: veli:n onuñ sesi bir ya:rım kilometrlikden çapıp gelyā:n atıñ hem, atıñ üstünde oturan çapıksuvarıñ hem gulağına i:lcek güma:nı yo:kdı.

6045 Nıya:zmıra:t a:ğa hā:zirlikçe öñki oturan yerinde ö:züni para:hat görnüşde sakla:p otı:rdı. Emma: ol iki a:ksakgalıñ yürek urǵusı ha:s gü:yçlenen bolma:ğa çemeli, olarıñ bi:ri çapıp gelyā:n atlara seredip hem bilmā:n, ösgün sırkınlara gabat bolup, ikinci tarapa garap otı:rdı, yö:ne elindā:ki çöp bilen dı:nma:n yer

6050 dırmalaya:rdı. İkinci a:ksakgal bolsa çapıp gaydan atlardan gözüni ayırma:n bir oturıp, bir turya:r hem iki ä:dim [M 68] öñe, iki ä:dim ı:za gezmeleyä:rdi.

Sırkınıñ öñünde oturan a:ksakgal:

-Atlar gaytdımı?- diydi.

-Gaytdı- diyip, ikincisi coğa:p berdi.

-Biziñki nä:dyä:r?

6055 -Biziñkiden öñde iki at ba:r...

-Be, iki at ba:r diysene?- diyip, ol a:ksakgal hem ayak üstüne galdı ve çapıp gelyä:n atlara garama:n, eylä:k-beylä:k bir-iki ä:dim ä:dimlä:p, yene öñki ornunda oturdı. Soñ ol:

-Nä:tdi, demirgazık burçdan övrüldilermi?- diydi.

6060 -Dolandılar.

-Biziñki nä:dyä:r?

-Entek üytgä:n za:t yo:k...

-Be, üytgä:n za:t yo:k diysene?

[A 200] İki sekun hem geçip-geçmä:nkä: yene ol sakgalını sıpaladı-da:

6065 -İlerki burca yakınladırlarmı?- diydi ve govsunıp, çommalıp oturdı. Bir sekunt geçmä:nkä: yene ol oturışını ornaşdırdı.

Yerlä:p uçup barya:n bir topbacık sar ya:lı bolup, atlar ayıltımı gi:ñ aylavıñ ileri burcuna yakınlaya:rdı. Olarıñ kä:birleri bolsa atını gamçılaya:rdı.

-İlerki burca yakınlaya:rlar- diyip, ikinci a:ksakgal coğa:p berdi.

6070 -Biziñki nä:dyä:r?

-Hava, biziñki ö:z-ä: haydaya:rov...

-Biziñki gamçı çalya:rmı?

6075 -Yo:k, heni:z-ä: gamçı çalano:k- diyip, ikinci a:ksakgal beren coğa:bınıñ ı:zı süre: -Anha:, biziñki bi:riniñ ı:zından yetip geçdi... Anha: öñde barya:n bilen hem doğa:ba:ğını deñledi- diydi.

Şol vagt sırkınlarıñ, öñünde busulıp oturan a:ksakgal hem dim-dik bolup yerinden galdı-da, yoldaşı bilen egnini deñledi ve ol ok ya:lı bolup, öñe düşüp gelyä:n ö:z atlarına seretdi-de:

6080 -Alar, do:rca:m alar! Alar-la- diyip, soğdurıp aytdı ve güldi. Toyha:na minberiniñ du:şundan birinci geçip, soñ hem birinci bayrak alan at tomaşaçılarıñ öñünden yöredilip geçirildi. Haçan ol at gazığa ba:ğlanan vagtı a:damlar ol atıñ tövereğine ü:yşdiler. Bu ü:yşmelen Stalin a:dında:kı kolhoziñ a:damlarıdı. Şu saparkı toyda bularıñ yedi sa:nı atı çapılyar:dı. Atlarıñ her tapgır çapuvında hem a:dam[M 69]larda yañkı ya:lı hereketler gaytalanyar:dı.

6085 Kolhoziñ başlığı bolsa toyha:na minberinde sı:nçılarıñ a:rasında durmalıdı velin, ol bir yerde durup bilmä:n, bir görseñ tomaşaçılarıñ a:rasında du:r, ine, bir görseñ hem selme-sırkınlarıñ a:rasında:kı ü:yşmeleñiñ içinde aylanıp yöryä:rdi, garaz, ol bir yerde kara:r berip oturıp bilmeyä:rdi. Atlar tapgır-tapgır yar:ışa goyberilyä:rler, a:damlarıñ hereketleri hem durdığıça co:ş alyar:dı. Sa:ğat-sa:ğadıñ 6090 ı:zından geçip gidip barya:rdı, Emma: çapışığa kellesi gızan a:damlar vagtıñ geçyä:nini hem du:ymayar:dılar. Ya:z buludınıñ añırsında gizlenen günüñ gi:ciğyä:nliğini hova:nıñ görnüşinden hem a:ñlamak bolyar:dı. Stalin a:dında:kı kolhoziñ altı sa:nı atı eyyä:m çapuv gezeğini geçirdi, [A 201] olarıñ bā:şisi birincilik ornı aldı, diñe bi:ri ikinci bayrak aldı. Seyisiñ aytmağına görä:, soñkı iki 6095 günde ol atıñ gezime, şövre çıkarılışınıñ uğrı bolma:ndır, ol atıñ ikinci orunda galışını hem şondan gördüler. Nıya:zmıra:t a:ğa şu vagma çenli sesini çıkarma:n, ö:züni para:hat görnüşde saklap otı:rdı, diñe şonda ol:

7000 -Asıl siziñ at i:dedişñiz ca:na batano:k, şonuñ bir çetinde ö:züm bolmasam bolcak dā:l- diyip, çını bilen yürekden sızdırıp aytdı. Emma: töverekde duranlar dillenip hi:ç za:t diymä:n, diñe bi:ri-bi:rleriniñ yüzlerine seredip yıldırdılar.

Emma: iñ gızgalañlı ya:rış hä:zir başlancak, bu bolsa şu günki toyuñ i:ñ soñkı tapğır çapışığıdı. Şu tapğırda iñ ulı atlar gatnaşya:rlar, iñ, ulı bayrak hem şulara bellenipdi. Bularıñ «Ülker» diyen şöhra:tlı atı hem şolarıñ a:rasındadı. 7005 Daşkentde bolup geçen çapışıklarda «Ülker» birinci bayrağı bir nä:çe sapar aldı ve Orta A:ziya boyunca birinci orun aldı. Ondan soñ Moskvada bolan çapışıkda birinci bayrağı alıp, yındamlıkda бүti:n Soyuzımız boyunca birinci orun aldı. İne, şol «Ülker» hä:zir şu ta:yda hem çapuva baka: uğradı. Ulı atlar bir topbak bolup gaydış pellesine ü:yşdiler. Yene hemi:şeki a:dat boyunca gızıl baydacık ga:lgadı, atlar ok 7010 ya:lı bolup öñe atıldılar, kellesi kiçicik papaklı çapıksuvarlar bolsa yapırılışdılar. Emma: veli:n bular kiçi atlar ya:lı ya:rım aylav ya:da бүti:n aylava çapmalı dä:l, bular ayıltımı gi:ñ bolan ulı aylavı iki sapar aylanıp çıkmalıdı, bulara gaçma:ğa, kovma:ğa may ba:rdı. Atlar edil toyha:na:nıñ alkımından tomaşaçılarıñ öñünden çapışıp uğradılar. A:zacık vagt geçenden soñ atlar bir aylav edip, [M 70] yene 7015 tomaşaçılara yakınlaşdılar.

Tomaşaçılarıñ gıku:v, şovhun sesi gö:şe göterildi. Bu gı:kılığa atlarıñ hem kellesi göçen bolma:ğa çemeli, olar uğranda:kı toplumını pozma:n, öñküden hem beter çapıp, ok ya:lı bolup, tomaşaçılarıñ öñünden geçip gitdiler. İndi olar bi:ri-bi:rinden öñe geçcek bolup haydaya:rdılar. Aylav ya:rımdan. geçdiler, «Ülker» 7020 hemmesinden öñde dabıraya:rdı. Şol vagt birdenkä: ayağı çukura giden ya:lı boldı-da «Ülkeriñ» öñ ayaklarıñ bi:ri –büdrä:p eñildi ve ağsa:p galdı. Şol [A 202] minudiñ ö:zünde edil atıñ entemeği bilen birlikde diyen ya:lı Nıya:zmıra:t a:ğa:

-Vah, arma:n- diyip, yerinden galıp, dim-dik boldı ve hırçını di:şledi, ol garrı şondan başğa hi:ç za:t diymedi.

Şeylelik bilen bu saparkı çapışda Gökdepelileriñ «Sa:yava:n» a:dında:kı atı birinci bayrağı aldı. Şol güne çenli birinciliği eldep bermä:n gelyä:n «Ülker» bolsa öñ ayağıñ bi:rini göterip, ağsap geldi. Büzmeyinliler ça:dırlarıñ garşısında dañılan «Ülkerin» tövereğine aylanıp, halka gurap oturdılar. Oğlandan-ula: olarıñ hi:ç bi:rinden ses çıkmaya:rdı, kimsi yer dırmaya:rdı, kimisi bolsa elindä:ki çöpi 7030 oynaya:rdı, kimsi bolsa gamlı gözlerini «Ülkerden» ayırma:n otı:rdı. Nıya:zmıra:t

a:ğa bir tarapdan hasa:sına söyənip, ö:r ayak üstünde du:rdı. Ol bu tukat dımışmaklığa çıdamadı-da:

7035 -Edil atañız yañıca ölen ya:lı, nā:me beyle yüzüñizi aša:k salışıp otı:rsıñız? Atdır-da, çapışarsıñ, ya: ozarsıñ, ya:da ga:larsıñ... Yındam at yetiştircek bolup sizce ço:rbasını sovudya:n yiğitler indi a:z dā:l a:hırın... Şu toyda altı atıñız çıkdı, her saparında hem şa:tlanışıp, telpekleriñizi gö:ğe zıñdıñız, İndi bolsa dımışıp otı:rsıñız, bu nā:mā: gerek, bu nā:mā: gerek?- diydi ve soñkı cümlesini ha:s ba:tlı aytdı.

Oturanlardan bi:ri:

7040 -Nıya:zmıra:t a:ğa, ol çıkanlar kiçi atlarımız, bu bolsa hemi:şe birinciliği alıp gelyä:n a:tlı at ahırın diydi.

-Boldı boldı-da yındam a:tlı at, indi nā:me şondan başga yındam at döremeli dā:lmışınmi? Ol dörä:r...

Garı:nıñ şu sözlerinden soñ gürrüñ açılıp başlandı. Kimdir bi:ri:

7045 -Ahav, a:damlar, biz yınnamlıkda indi biziñ öñümize geçen at bolar öytmedik, biziñ gözümüz yer gör[M 71]medi, pä:limiz ulı boldı, bizi şol ulı pä:limiz-nietimiz tutdı- diydi.

Hol bir çetde oturan a:ksakgal bolsa:

-Bu sapar biziñ atımıza göz değdi, yoğsa hey düz yerde-de at büdrä:p ağsa:rmı?- diydi.

7050 Nıya:zmıra:t a:ğa yene söze goşuldı-da:

-Bu ata göz hem degeno:k, dil hem, şeyle za:dıñ ö:zi sä:vlikde bolayğıçdır.

-Her nā:me hem bolsa soñkı tap[A 203]ğırda ga:ldıñız, onı ä:r ya:lı boyun almagıñız gerek, «Oyunçı utulanını bilse yağşı.» diyilendir- diydi.

7055 Başga bi:ri bolsa atlarıñ seyisine i:ğendi, şu saparkı sä:vlikde bolan va:ka:nı hem seyisiñ başarnıksızlığıñdan görcek boldı. Ay garaz oturanlarıñ her haysı ö:z yüreğindä:kini orta: atıp gürlledi Toyçular, tomaşaçılar bir eyyä:m darga:p gidipdir,

aylavıñ içinde atlarınıñ tövereğinde aylanışıp oturanlar diñe büzmeyinlilerdi. İñ a:hırına çenli dımıp oturan kolhoz başlığı söze goşuldı-da:

7060 -İndi yañka-yañka edişip oturmağımızıñ peyda:sı yo:k, bolcak i:ş bolup geçdi, bu sapar ga:ldık, indi yörüñ gaydalı:ñ- diydi.

7065 Şundan soñ hemmesi örüp ayak üstüne galdılar. Kolhozcılar ö:zleriniñ yük maşı:nlarına do:ldular ve atları hem atçıları ça:dırda ga:ldırıp, o:ba: baka: yo:la düşdüler. Şol vagt yañı iñrik garalıp başla:n vagtıdı, men hem Nıya:zmıra:t a:ğa:nı kolhozıñ yeñil maşı:nına salıp, onuñ bilen at çapıya:n aylavıñ öñünde hoşlaşdım. Ol gövni açık garrı bilen şol hoşlaşğımız hem iñ soñkı hoşlaşık bolup ga:ldı.

2.2. METNİN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARIMI: ATA GOVŞUDOV’UN DORDEPEL ADLI ESERİ

İlkbahar aylarının hoş havalı günlerinden biriydi. Ne olduğu ise hatırımda değil. Bir iş için evden çıkıp Aşkabat’ın kalabalık sokaklarının birinde giderken at toynağının sesi beni derin düşüncelerimden ayırdı. Kolhozcu² genç yiğitlerin birkaçı atlarının ön ayaklarını attırarak, atlarını oynatarak geniş sokağın ortasında ilerliyorlardı. Güzel cins atlar boyunlarını uzatarak başlarını dik tutup oynayarak gidiyorlardı. Yaya kaldırımından giden kalabalık yolcular, özellikle durup atları gözden geçiriyorlardı. Ben de seyrettim. Kalabalığın içinden biri gözetleyip durduğu yerden:

-Bak ne güzel atlar! diyerek kendi kendine mırıldanıp içindeki memnuniyeti dışarı vuruyordu.

Başka biri ise:

[M 4] -Güzel atlarmış, dedi.

İlkbahar mevsiminde olacak yarışlara hazırlanan kolhozcular atlarını oynatarak geçip gittiler.

Ben yaşlılardan atlar hakkında çok fazla hikâye, rivayet ve gerçekleşmiş olaylar duyardım. Benim zamanımda anlatılan hikâyeleri, yalnız ilginç masal hükmünde dinlerdim. Doğrusunu söylemek gerekirse bugünkü gibi atlara alıcı gözle bakacak yer de yoktu. Atlar hakkında bir şeyler yazmak gerek, diye bir fikir aklıma geldi. Bununla birlikte de atlar hakkında coşkulu konuşmalar yapan yaşlıları düşündüm.

Meşhur atlar hakkında ilginç konuşmalar yapan yaşlılar her köyde olduğu gibi bizim köyümüzde de fazlasıyla vardı.

² Kolhozcu: Sovyetler Birliği içindeki ülkelerde kurulan kolektif çiftlik sisteminin üyesi olan kişilere verilen ad, çiftçi.

[A 133] Bizim köyümüzün en yaşlılarından birine Nıyazmırat Ağa derlerdi. Halk arasında onun adını saygı, hürmet göstererek Nıyazmırat Ağa diye anarlardı. O uzun boylu, iri, kemikleri biçimsiz, bacakları uzun bir adamdı. Küçük atlara bindiğinde ayakları yere değdi. Onun gövdesine de uygun büyük başı vardı. İşte atları sevenlerden biri o idi. Doksan yedi yaşındaydı. Onunla görüşmeye karar verdim ve ertesi gün trenle köyümüze, onun yanına gittim. Dosdoğru hürmetli yaşlının yanına uğradım. Onu sağ salım gördüm.

Sıcak ilkbahar günleri açık ve temiz havada, evin bir tarafından gölgeye serilen ak keçenin üstünde yastığa dirseğini koyup uzanmış etrafı seyrediyordu. Her taraf yemyeşildi ve kırmızı çiçeklerle bezeliydi. Böyle zamanlarda etrafı seyrettikçe keyfin yerine geliyor, için açılıyordu. Belki yaşlı da etrafının güzelliğini seyredip kendi gençliğini hayal ediyordu. Belki o, bu güzel görüntü ile vedalaşıyordu. Ne de olsa dışarıyı seyrederken sessizce yatıyordu. Çünkü ilkbahar mevsiminde insanların çoğu çiftliğin ekin meydanında işte, çocuklar ise okulda olurlar. İhtiyar, evde tek başınaydı. Ben içimden “Çok yaşlanmıştır, şimdi beni herhalde tanıyamaz” diye düşündüm. Ama böyle olmadı. Ben evin bir tarafından dolanıp:

-Selamünaleyküm diye seslenince yaşlı doğruldu, ve:

-Aleykümselam, diyip selamlaşmak için iki elini uzattı. Yaşlıların edebine göre iki elimizle saygıyla selamlaştık. İhtiyar ile o zaman karşılaştığımda benim halk arasında söylenen adımı değil de bana verilen yaşlı babamın adını andı. Beni samimiyetle tanıdığı ve değer verdiği bir kimsenin hürmetiyle karşıladı. Bu sefer de selamlaşmadan sonra benim adımı andı. Ben o an “Beni tanımaz” diye düşünmemin yanlışlığını anladım. Hal hatır sorduktan sonra ben:

-Yaşlılıkla aran nasıl Nıyazmırat Ağa? dedim. Sorduğum soruya cevap olarak:

-Hallice iyi, kalın iğneye yardımsız ip geçirebiliyorum. Bunun gibi yerden ise yırtık yapraklı üzümle kara üzümün çubuklarını ayırt edebiliyorum, diye dört beş adım uzaklıktaki filizlenen üzüm ağaçlarını gösterdi. Aslında yaşlının büyük gözlerinde yanan ışıltı, gençliğindeki gibi uzağı seçmesini sağlıyordu. Onun gözünün

keskinliği hayatında kolaylık sağladığı gibi çoğu tehlikelerden de onu kurtarmıştır. Şimdi onun gözleri gençliğindeki kadar keskin olmamakla birlikte ışıltısı da zayıflamıştı. O:

-Oğlum, eskilerin “Ölmesen de yaşlanırsın” dedikleri doğruymuş. Ağır yükleri devenin üstüne yalnız yüklerdim. Şimdi o güç kuvvetten eser kalmadı. Dizimde derman kalmadı, şimdi gövdeyi zor taşıyor, dedi. “Nıyazmırat Ağa yalnız mı oturuyorsun?” dedim. O da:

-Bilirsin bu günler ilkbahar herkes meydana iş başında ve çocuklar da okulda... Ben de oturmuyorum, gücüm yettiğince yardım ediyorum, diye cevap verdi.

İkimizin soru cevap şeklinde konuşmamızın arasında ihtiyar, kendi geçimini gözetken küçük oğlundan ve onun karısından memnuniyetini de anlattı. Sonra da geçmişte kendi başından geçenleri ve bilinen olayları anlatmaya başladı. Başından birçok olay geçen ihtiyar, bu olayları sebepleriyle birlikte anlatma konusunda çok yetenekli bir konuşmacıydı. Çünkü yıl hesabını “Gacarlar³dan Sarı Top’un alındığı tarihten beş yıl önce, on yıl sonra ya da Nez’e baskın yapıldığından falanca yıl önce veya sonra” diyerek olan biten tarihî olaylar ile yılını belirliyordu. Ama yaşlının hafızası çok iyiydi. Gençliğinde başından geçen olayları da dün ya da bugün olmuş gibi anlatıyordu. Ben de söz arasında yeri geldiğinde konuşmanın konusunu atlara doğru yönlendiriyordum. O zaman ihtiyar, yüzüme bakarak:

-Sen de atları sever misin oğlum? dedi ve benim konuşmamı beklemeden kendi cevap verdi:

-Elbette atları sevmezsen olmaz, atları sevmen gerekir. Önceden çoğu yerde bizi ölümden kurtaran atlar oldu. Ben ömrüm boyunca çok güzel ve akıllı atlar gördüm. Zamanın birinde bir olay oldu. İşte, şimdi iyi dinle diyerek konuşmaya başladı.

³ Gacarlar: İranlı orduya veya onun askerlerine verilen ad.

II

Bu olay ben yirmi iki yaşındayken oldu. Biliyorsun her zaman Arkaç'ta buğday kıtlığı olurdu. Bizim yerimiz çoktu; ama suyumuz yoktu. Dağdan inen çeşmelerin suyuna ekilen buğday ise yıl boyunca insanların yemesine yetmiyordu. Bunun için de insanlar her yıl Marı ya da Hive'ye argış⁴a gitmeleri gerekiyordu.

Bir defasında on kişi Marı'ya doğru argışa, yola çıktık. Tehlikeli çölleri geçtik. Sağ salim Marı'ya ulaştık. Yanımıza aldığımız eşyaları buğdayla değiştirdik. Yirmi yedi deveye buğday yükleyip geriye döndük. Yolun yarısından çoğunu sağ salim geçtik. Yolumuza yol katıp, yükleri indiriyor, develerimizi bırakıp yemliyor, kendi bulundurduklarımızı da yiyorduk. Bu günler havanın soğumaya başladığı sonbahar günleriydi. Ama bu gece büyük ateş yakmadan, gündüz çok duman çıkarmadan yaşamaya çalışıyorduk. Sebebi o dönemin korkulu ve tehlikeli bir zaman olmasıydı. İran Hanları Türkmenlerin üzerine yağma için grup grup silahlı süvari veya çapulcu gönderiyordu. Hanların gönderdiği yağmacı atlıların hepsi yol kenarında büyük kervanları talan ediyordu. Kaleden silahsız çıkan bir iki köylüyü yakalayıp ellerini arkasından bağlıyor ve esir ediyorlardı. Bu durum İran Hanlarının atalarının döneminden bu yana devam ediyorlardı. Türkmenler bu döneme “yağmacılık dönemi” derlerdi. Köylüler ekin işleri için kaleden ayrıldıklarında, silahlanarak beş on kişi çıkıyorlardı. Karakum ıssızlığında koyun bakan çobanlar da silahlanarak dört beş sürüyü birbirine yakın olan yerlerde güderek, güç birleştirip geziyorlardı.

Bizim kervanımızda toplam on kişi vardı. Silahımız iki tane ağzından doldurulan tüfekte bir tabanca ve beş tane kılıçtı. Ulaşım için yirmi yedi deve ve ayaklarımızı dinlendirmek için sırayla bindiğimiz üç tane eşek kullanıyorduk. Yanımızda rengi boz bir at vardı. Bu at iyi cins bir attı. Ama ün kazanan atlardan değildi.

⁴ Argış: Ticaret yoluyla bir yerden buğday, tane, tahıl getirme işi.

Hava karamaya başladığında bir kum vadisinde yükleri indirdik. Develeri de etraftaki kum tepelerine doğru bıraktık. Acıkan hayvanlar selin, sinren, gabarcık, çereten⁵ gibi rast gelen kum çöplerini sömürüyorlardı. Eşekler ise kervandan uzaklaşmadan etrafta dönüp ağızlarına gelen yumuşak çalılar yiyorlardı. Karanlık çökmeye başlayınca kervanın yanına sığındılar. Çöle çıktığında eşek gibi korkak hayvan olmaz. Bir yerden kurt gelecekmiş gibi ölecek kadar korkarlar. Bizden bir dilim ekmek ya da biraz buğday ister gibi yüzümüze bakıyorlardı. Kürkümüze sarılıp uyuyacağımız zaman ise develerin önüne bırakılan az miktardaki kurutulmuş yabani otları gizlice alıyorlardı. Çoğu zaman develer önlerine dökülen otları diğer hayvanlara dokundurmazlardı. Eşekler ise uzak durup çalım yaparak gizlice sokuluyorlardı. Develerin yavaş yemesinden faydalanan eşekler otu yağmalıyordu. Kervanda bana ait iki deve vardı. Onlardan biri kendimin tüylü iner⁶ devesiydi. Diğer de komşumuzun arvana⁷ devesiydi. Komşumuz:

-Nıyazmırat, argışa gidersen bizim de elimizde olan eşyalarımızla, devemizi götür. Elbette, vakti gelince de bize geri getir, diyerek devesini ve eşyalarını gönderdi. Eşekler bu devenin ağzının yavaşlığını anlayıp önüne dökülen otları almadan durmuyorlardı. Onlar fırsatını bulsalar kervandaki çörekleri de yerler.

Bizim kervanbaşımız iri yarı, yaşlı bir adamdı. Onun sakalı kar gibi aktı. Kervanda bulunanlar aynı köyün ve kalenin insanları değildi. Bu insanların her biri Ahal'in bir kalesindendi... Yine kervanbaşımızın yanında genç bir yiğit vardı. O yiğit kervanbaşımızla aynı kaledendi.

O zaman Ahal'da çoğu insan yoksul yaşıyordu. Kalabalık bir ev bir çuval buğdayı, bir torba mısır doldurabilirse sevincinden şapkasını çıkarıp yırtıyordu. "Bütün yıl yiyecek tahılım var" diye sevinebiliyordu. Sonra bu tahılın yanına et, selme, nane ve semle⁸ gibi meydan otlarını, sebzelerini ekleyip geçiniyorlardı. Elbette zenginler de yok değildi. Diğer taraftan da o dönemde argışa gitmek ve yolcu olmak

⁵ Selin, sinren, gabarcık, çereten: Karakum'da yetişen bitki adları.

⁶ İner: Erkek deveye verilen ad.

⁷ Arvana: Dişi deveye verilen ad.

⁸ Semle: Ispanak gibi pişirilerek yenilen bir bitki adı.

çok tehlikeliydi. Bunun için argışa gidenler aynı yerden değillerdi. Falan kaleden filan adam argışa gidecekmiş, diye haber duyunca arayıp sorarak dışarıda buluşurlardı. Bizim kervan da böyle toplanmıştı. Kervanbaşımızdan başka yaşlı yoktu. En büyüğü otuz beş yaşındaydı. Biz her menzilde yükleri indirdikten sonra birbirimize şaka yaparak, laf atarak neşelenmeye başladık. Kervanbaşımız ise:

-Yavaş yavaş, gürültü yapmayın! Gece ses çok uzağa gider. Bu zamanda yolculuğun tehlikeli dönemi... Sağ salim kaleye dönmemizi dileyin, diyerek bizi uyarırdı. Kaledeki çocuklar sizin dönmenizi dört gözle bekliyor. Bir an önce onlara çörek yetiştirmeli, diyerek şikayetleniyordu. Ondan sonra biz de sesimizi alçaltıp yavaşça konuşmaya başlıyorduk. Kervanbaşımız beş vakit namazını kılıp arkasından da dua ederdi. Namazında elini açıp:

-Düşmanın zulmünden koru Yarabbi! diyerek duasını tamamlayıp, âmin diyerek uzun sakalını sıvazlardı. Oturduğu yerde de dudakları kımıldardı. O durmadan dua ederdi. Kervanbaşımız tehlikeli yolu sağ salim geçmek için elinden geleni yapıyor, dikkatlice yol alıyordu. Su alınan kuyular herkesin bildiği yerde olduğu için onların başında yük indirmezdik. Hatta oradan uzak durup fazla kalmazdık. Hemen alacağımız suyu alıp, mataralarımızı doldurup, hayvanları sulayıp aceleyle uzaklaşırdık. Suya ihtiyacımız olmadığı zaman ise kuyulara uğramazdık. Durduğumuzda da yoldan uzağa, kum tepelerinin arkasına mallarımızı indirirdik. O gün de söylediğim gibi yoldan uzaklaşarak uzun süre yürüyüp kum tepelerinin arkasına yük indirdik. Kervanbaşımız yatsı namazını kıldı ve:

-Çocuklar develeri toplayın, onlar şimdi yeterince ot yemişlerdir, dedi.

Develeri toplayıp, çuvalların ağzını bağladık. Yolculuk boyunca kürklerimize sarınıp uyuyorduk. Gece yarısından sonra batı tarafından rüzgâr esmeye başladı. Kum tepelerinin üstünde yetişen gandumlar⁹, genç sazıklar¹⁰ uğuldaşıp ses çıkartıyorlardı. Batmaya yaklaşan ay, önünü sis бүrүdүğүnden tozlanmış gibi görünüyordu. Rüzgâr

⁹ Gandum: Karakum'da biten bir ağaç adı.

¹⁰ Sazık: Karakum'da biten, genellikle odun olarak kullanılan ağaç adı.

bizim üstümüze doğru kum savuruyordu. Develer rüzgâra ters dönerek çöktüler ve burunlarını sesli sesli açmaya başladılar. Rüzgârın esip duran keskin soğukluğu kara kışı akla getiriyordu. Şafak söktüğünde yaşlı kervanbaşımız bizi uyandırıp ayağa kaldırdı. Biz yük yüklemeye başladık. Kervanbaşımız ise:

-Haydi gençler gayret edin yolumuz az kaldı. Yolda bir kez daha yük indirsek, sonra gideceğimiz yer kalemiz dedi. Güven veren sözleriyle bizi rahatlatıyordu. Yükleri topladıktan sonra yine yola düştük. Gün doğdu, kuşluk vaktiydi. Rüzgâr durmadan kum kaldırıyor ve toz gökyüzüne yükseliyordu. Kervan, büyük bir kum tepesine tırmanmaya başladı. Tam o sırada aşağıdan altmış yetmiş atlı “peh” diyerek karşımıza çıktı. Onların İran Hanı’nın askerleri olduğunu hemen anladık. Onlar o zamanın silahlarıyla düşmanlarına karşı kuşanmışlardı. Büyük kum tepesinin üstünde gizlenmek veya savunmak için yer de yoktu. Eğer karşılık verecek olursak hepimizin sonu ölümdü. Çünkü onlar ikiye ayrılıp etrafımızda dönmeye başladılar. Artık bu yükseklikte başının kurtulması için tevekkül etmekten başka çare yoktu. Çünkü onlar öldürdükleri Türkmenlerin kellesini kesip hanlarına hediye ediyorlardı. Hepimiz başsız, toprağımızda kalmaya da razıydık. Çünkü esir düşmek ölümden beterdi. Bizim namusumuza, yiğitliğimize dokunuyordu. Ama bizim ak sakallımız hepimizin yüzüne üzüntülü gözlerini gezdirdi ve:

-Silah kullanmak için uygun yer değil, fırsat elden gitti. Feleğe kötü yakalandık, dedi. Atın üstünde oturan yirmi yaş civarındaki genç, kervanbaşıyla aynı köydendi. O anda genç, “Ortadan kaybolmalı mı? Yaşlının emrini mi beklemeli? Ya da arkadaşlarını esirliğe bırakıp kaçmak namusumuza sığar mı?” diye şaşırarak atının dizginlerini tutuyordu.

At ise kulaklarını sallayarak karşısına bakıyordu. Ayaklarıyla yeri eşeliyordu. Kervanbaşı ona bakarak:

-Durdu, ne donmuş gibi oturuyorsun? Ayağının altındaki atı kendi elinle düşmana mı vermek istiyorsun. Ata kamçını vur, ilkönce başını kurtar. At sadece senin başını değil, kendi başını da kurtarır! diye öfkeleni.

Yaşlı, sözünü bitirir bitirmez bir kamçının şaklama sesi çıktı. At aceleyle fırlayıp kuş gibi oldu. Yiğit dizginlere yapıştı, kamçı da vurmuyordu. Atın nalları yere de değmiyor gibiydi. Oradan uçup giden bir laçın kuşunu andırıyordu. Han askerleri atın önünü kesip almak için iki taraftan silahlı atlı gönderdiler. İki yüz üç yüz adım önümüzdeydiler. Atın önünü rahatlıkla kesebilirlerdi. Ama o göz açıp yumuncaya kadar, bir çırpıda, sapandan atılan taş gibi İran kısraklarının arasından çıkıp gitti. Onlar atlılarını arkasından gönderdilerse de yiğit arayı açmıştı. Yetişemeyeceklerini anlayan han askerleri sırik gibi uzun namlulu tüfeklerini yere dikerek sağlamlaştırıp birkaç kez ateş ettiler. Ama atlı yiğit onların ateşinin ulaşacağı yerde değildi, araları oldukça uzaktı. O yiğit kır atıyla önce çizgi gibi göründü, daha sonra da nokta olup gözden kayboldu. Kervanbaşımız derin nefes aldı ve:

Kır at, Durdu'yu alıp gitti, dedi. Kervanın bütün insanların arasında en genci ve küçüğü o yiğitti. Onun için de o yiğidin sağ salim kurtulduğuna çok sevindik. Kervanbaşımızın anlattığına göre genç yaşta dul kalan yaşlı bir kadının tek oğluymuş. Bu da bizim sevincimizin katlanmasına neden oldu. Kendi geleceğimizin nasıl olacağı hakkında da şöyle düşünüyorduk: “Sonu ne olursa olsun başa gelen çekilir.” Kır atlı yiğidin arkasından giden yağmacı han askerleri geri döndüler. Kendi atlarının hızlı koştuğuna inanan izleyenlerin en önde geleni, han ordusunun da komutanı olan Ali Beymiş.

Ali Bey uzun boylu, iri kemikli, büyük burunlu, gür bıyıklı adamdı. Onun kanı kaçık, rengi uçuk yüzü afyon kullanmakta olduğunu belli ediyordu. O, bu görünüşüyle merhametsiz bir cellâda benziyordu. Şimdi gücünün yettiği kadar atını kamçılmasına rağmen kır atın arkasından yetişemediği için, içi yanıp suratı değişmişti. Askerlerden biri:

-Vay be! Ne atmış, ele geçmedi; uçtu gitti, dedi. Diğeri de:

-O at değildi. Kuştı, kuş... Ali Bey ise:

-Lanet sizin babanızın mezarına yeter artık alçaklar, diyerek kır atı öven askerlerin başına kamçı vurmaya başladı. Sonra da kendi atını kamçılamaaya başladı. Kamçıya dayanamayan zavallı at semaya zıplıyordu. Ama kendi de:

-Kaçıp giden at gibi at edinmezsem gözlerim açık gider, diyerek ant içti. Bizim kervanbaşımız ise:

-Evet, yağlı çöreği verseler yersin, onun gibi atın üstüne senin ayağın değemez, diyerek homurdandı.

Yağmacı hanın askerleri komutanın emriyle ellerimizi arkadan bağladı. Bizi ve mallarımızı alıp yurtlarına doğru yola çıktılar. Bizim yaşlı kervanbaşımız kâh doğuya, kâh batıya doğru göz gezdiriyordu. Kurtulan kır at ilk kaleye varıp haber verir. Yüz atlı yiğit gelir ve bizi kurtarır, diye düşündüğünü içimden geçirdim. Benim düşüncem doğruymuş. Gerçekten de kervanbaşımız böyle umut ediyormuş.

Ama bu hiç olabilecek bir şey değildi. Gerçek sebebini sorarsan Marı arkada çok uzakta kaldı. Kır atlı yiğidin gittiği doğrultudaki ilk kale iki günlük yoldu. Boz atlı yiğidin atı şişmezse ve kendi uyuyup kalmazsa bugün gece yarısı ilk kaleye varıp haber verebilecekti. Haber verildiği müddetçe iyi seçilmiş atlıların yola çıkacağı şüphesizdi. Atlanan iyi seçilmiş süvariler ne yapabilir ki?

Haber götüren yiğit atlıların önüne düşüp gelemmez. Onun dinlenip uyuyarak kendine gelmesi gerekir. Atını seyislerin iyileştirmesi gerekir. Ondan sonra bilgilendirilen atlılar bizim yakalandığımız yeri bulur, izimizi sürer o da geç olur. Bu zaman zarfında İranlı yağmacılar ne kadar yavaş yürüseler de sınırdan geçerek arayı açarlar. Gidecekleri yere varırlar. İlk olarak hanlarının yanında, ikinci olarak da kadınlarının yanında “Öyle savaş oldu ki atların tozundan etraf görünmedi. Ben böyle kılıç salladım. Şöyle baş kestim” diye kendilerine has böbürlenme ile övüneceklerdi. Hanın yağlı yemeklerini yiyip yağlanan bıyıklarını buracaklardı. Gerçekten de onlar şimdi kendi şiveleriyle konuşup öğünüyorlardı. Biz de dokuz kişi ellerimiz arkadan bağlı develerimizin arkasından gidiyorduk. Biz, ellerimiz arkamızdan bağlı dokuz kişi olup kendi yüklü develerimizin arkasından yürüyorduk. O an içimden geçenleri,

olabilecek her şeyi, ümitlerimi etrafıma göz gezdirdikten sonra kervanbaşımıza fıslıdadım. O zaman Ak Sakal da:

-Oğlum, söylediklerin doğru bu olacak iş değil; ama umutsuz, şeytandır, derler. Dünyayı umutsuz geçiren sadece şeytandır. Ben de savaş istemiyorum. Onun için hepimiz her bir adımda umutlu olmalıyız, dedi.

“Senin yol boyunca kıldığın namazların ettiğin duaların yardım etmedi” diye yaşlıya söylemeyi içimden geçirdim. Ama sonra bu fikrimden vazgeçtim. O an yaşlı:

-Olacak şey oldu, kaderimizde ne varsa mertlikle bunu kabullenmeli, dedi.

Hanın askerleri bizi sürüp götürürken uzun gece yatmadılar ve gün ağarmaya yakın sınırdan geçtiler. Benim tahmin ettiğim gibi kır atlı yiğit ilk kaleye gidip, kalenin beyine haber vermiş. O haberdan sonra seçilmiş yüz atlı yola çıkmış. Bizim yakalandığımız yerden izlerimizi takip etmeye başlamışlar. Sonra bizim tutsak edildiğimiz kalenin yakınlarında toplanmışlar.

Kalenin etrafında ne yaptılarsa yapmışlar yine de kaleye girme denemeleri yapmadan geriye dönmüşler. Üstünden iki gün geçtikten sonra bu olay kulağıma geldi.

Ama ben er geç hanın askerlerinin komutanı Ali Bey’in başına bir oyun getiririm, diyerek kendi kendime söz verdim. İhtiyar, hikâyesine biraz ara verip duraklayınca ben:

-Ondan sonra Ali Bey’e ne yaptınız? dedim. Bana:

-Hiç huzursuz olmaya gerek yok, diye söylediğim sözle de ilgilenmeden karşıdaki ocağa demlik koydu. Ben de rahat oturamadım. Yaşlıya yardım ettim. Aramızdaki ilginç konuşma uğraştığı işin arasında da devam ediyordu. O an ısıtıcı kaynadı. İkimizin de uğraştığı iş bitti. O an yaşlı benim sorduğum soruya cevap verecek oldu. O:

-Dur Şimdi, dedi. Ben gidecekmiŐim gibi tekrarladı. Büyük elleriyle ısıtıcının kulpundan tuttu ve  ayı atıp hazırladığı güllü çaydanlıklarda çay demledi. Demli  ayı önümüze alıp oturduktan sonra da o:

-OĞlum Şimdilik acele etme, Ali Bey'e de yeteriz, baŐkasına da dedi.  nceki verdiği cevabına ekledi.  ayı çaydanlığa aktarıp demini verince, çay hakkında konuşmaya başladı: Bizim gençliğimizde yeşil çay vardı. Ama bunu yoksul insanlar içemiyordu. Sadece hanlar, zengin adamlar ondan sonra da komutanlar içerdi. Bir defasında  vezmırat Batır'la yolculuk yaptığımızda bir k se çay verdi. O zaman otuz yaŐındaydım. Hesap et altmış yedi yıl önceydi. İlk kez  ayı tatmıŐtım. Şimdi ise  aykolik oldum. Yanında Őekerle i erdik. Siz ise çay ile doğdunuz, dedi. Azıcık sustuktan sonra yine önceki konuşmasına döndü ve:

-Evet, böyle oldu... Ben o zaman da yurdumuza saldıran İran Hanının yağmacılarından nefret ediyordum. Düşmanın eline düştükten sonra benim kalbimdeki bu ateşli nefretim daha da güçlendi. Atlarımıza olan sevgim ise arttı. O günden itibaren bir at ve kılıç edinmeyi iyice karalaŐtırdım, dedi.

III

Evet, sonra bizi İran'ın kenar kalelerinden birine götürdüler. Geniş kalenin bir tarafında hanın avluları varmış. Oraya götürdüler. Bizi hanın mal avlusundan geçirerek diğer avluya götürdüler. O avlunun içinde hanın at ahırına benzeyen kilden çardaklar vardı. Esir düşen Türkmenler bu avluda saklanıyormuş. Biz gittiğimizde avlunun içinde dolaşan ayağı zincirli ve ağır prangalarla bağlı esirler çoktu.

İran hanları kendi yağmacılarının hepsini silahlandırıp hemen hemen her gün yurdumuza gönderiyordu. Onlar da önüne çıkan bir iki silahsız köylüyü, yolcuyu esir alıp getiriyorlardı. Han, esir düşen insanların kimlerden olduğunu takip ediyordu. EĞer

esirin atası ya da akrabası zengin, tanınmış bir komutan ise veya buna benzer mal mülk sahibi ise esire yüksek fiyat biçiyordu. O zaman esirin başının fiyatı İran tümeninden iki yüz, yüz elli tümen olarak hesaplanıyordu. Esirlerden zengin olanlarını belirleyip gözüne kestirdikten sonra hanın kuşu uçuyordu. Yoksul esirlerin fiyatı ise aşağı yukarı üç tümene kadar belirleniyordu.

O zaman İran ile bizim ülkemiz arasında özel olarak gidip gelen belli tanınmış insanlar da vardı. Onlar insanlara zarar vermek maksadıyla değil de dinlenmek ve rahatlamak amacıyla gidip geliyorlardı. Han böyle insanların vasıtasıyla “Sizin falanca adamınız filan kalede esir, fiyatı bu, getirip alabilirsiniz.” diyerek haber verirdi. Ondan sonra esirlerin akrabaları o özel olarak gelip giden birileriyle gelip esirlerini satın alıp gidiyordu. İran Hanlarının âdeti böyleymiş. Bu yağmalamaları ile de İran Hanları kendi hazinelerini dolduruyorlarmış. Bir taraftan da kendi emirleri altındaki köylerden ağır haraç alıp onun da bir bölümünü hazinelerine koyup kalanını da şahın hazinesine yolluyorlarmış.

Eğer esirin akrabaları fakirse ve gelmezse o esir, aylarca yıllarca ayağı zincirli, aç, susuz bu avluda kalıyordu. İnsan fiyatının yarım batman¹¹ mısıra denk geldiğini gördüm.

Para alınamayan insanları çalıştırmak için iş de bulunamıyor. Ara sıra bulunsa da hanın mülkünde iş yok. Bunun sebebi ise hanın emrindeki kalede iş bulamayıp dolaşıp duran, kalenin güneyine grup grup gelerek bitini ayıklayıp oturan İranlıların da çok olmasıydı. Onlar her gün kalenin güneyinde bir araya geliyorlardı, akşamları ise gündüz ekmek pişirilerek kızmış tandırların etrafına toplanıyorlardı, kendi aralarında dertleşiyorlardı. Buralarda gizlenip gecelerini geçiriyorlardı. Han bir parça çörek verse yeterli görüp gün batana kadar çalışıyorlardı. İran’ın her yerinde durum böyleydi. Eğer böyle olmasaydı, han günlerce yatan esirleri Tahran’a, Gazvin ya da İsfahan’a satardı. Ama oralarda da insanın değeri yoktu.

¹¹ Batman: 16 kilografa denk gelen ağırlık, ölçü birimi.

İşte bunun gibi bir hanın esir avlusuna düştük. Mallarımız mal avlusuna, tahıllarımız ise hanın ambarına girdi. Bizim ayaklarımıza da zincir taktılar. Hanın artık prangaları kalmamış olacaktı ki bize pranga takmadılar. Uzun kahverengi sakallı bir adam geldi. Onun gözlerinden şiddet okunuyordu. Onu hanın kendisi zannettim. O, hanın esirleriyle ilgilenen kişiymiş. Yanında tahsildarı ve birkaç kişi daha vardı. Bizim kim olduğumuzu, hangi kaleden geldiğimizi, aslımızı, kimlerden olduğumuzu bir bir sormaya başladı. O, kurnazlıkla sorularını sormaya başladı. Sözlerinin arasına Türkmençe de katsa istediği olmuyordu. Biz de fiyatımızı ucuzlatmak için kendimizi olduğumuzdan fakir, budala ve hastalıklı gösteriyorduk.

Hanın görevlisi ise:

-Sen falanca kaleden isen onların elleri hünerlidir, zengindir ben iyi bilirim, diye tartışıyordu. Ben de fakirliğimin yanında deliyim, diyerek delilik ayıbını boynuma yükledim. Böyle söyleyince kahverengi sakal bir adım geri çekildi ve:

-Bak bak, deli öyle mi? diyerek yüzüme dikkatlice baktı.

Yapılan bu denetlemeden sonra önceden yakalanan esirlerin arsına katıldık.

Nemli çardakların altına döşenen samanların üstünde yaşamaya başladık. Her gün akşamüstü suda kaynayan nohut, darı ya da buna benzer yemekleri veriyorlardı. Kaplar da köpeklerin yemek yediği çanaklara benziyordu. Her çanağın başında üç dört adam oturuyordu. Bu yemek yaşamak için yeterli değildi, ama yetinmek zorundaydık.

Hanın esirhanesi iki avluymuş. Han hemen hemen her gün kendi hazinesine çeşme gibi akan mal ve sürüyü kabul ederek esirhaneyi geziyordu. Bizim gittiğimiz günün ertesi günü han gelip dolaştı. O orta boylu, ucu kesik kara sakallı bir adamdı. O zaman kırk altı yaşındaydı ve dört tane karısı vardı. Dışardan ağırbaşlı görünüyordu. Ama hizmetkârlarına kaba kaba küfür ediyordu. Onun ağzı çok bozuktu. Hanın adı Hasan Ali Beydi. Hizmetkârlarının söylediğine göre bitmek tükenmek bilmeyen

zenginliğe sahip olan Hasan Ali Bey, cimriliği ve kıskançlığından yarım gran¹² için adamlarını ölecek kadar dövdürüyor ve arkasından da at gübresine gömdürüyormuş. Karılarından birine öfkelenildiği zaman ise, hizmetkârlarından birini dövdürerek içini rahatlatıyormuş. İşte bu zalim Hasan Ali Bey esirlere bakarak geziyordu. Ben birkaç akşamdır uyuyamadığım için samanların üstünde uyukluyordum. Uykudan uyanıp zincirli ayaklarımı öne doğru uzatıp oturdum. Han kesik sakalını avuçlarıyla ovalıyordu ve:

-O deli hangisiydi? diyerek yanındaki takipçisine sordu. Kahverengi sakal:

-Budur Han ağa, diyerek beni gösterdi.

Benim gözlerim yeni uykudan uyandığım için hurma gibi kızarmıştı. Han dikildiği yerden beni seyretti ve:

-Bak bak, gerçekten de deli... Bunu kendi delimizle dövüştürerek izlemek lazım, dedi. Beni kendi delisiyle dövüştürüp seyredecek diye düşündüm. O günden sonra esirlerin arasında benim adım deli oldu.

Bu zorlukla on, on iki gün geçtikten sonra kervanbaşımızın arkasından küçük kardeşi gelip satın aldı. Abisini esirlikten kurtardı. Kervanımızda bulunanların çoğunun arkasından akrabaları gelip onları esirlikten kurtarıp gittiler.

Ben ve benim gibi umutsuz bir yiğit kaldı. Benim arkamda kalan küçük kardeşlerim gençti, ayrıca çok fakirdik. Onların yarım tümene de güçleri yetmezdi. Ben durumun farkındaydım, biz de umutsuz yatıyorduk. Hanın esirhanesi esirlerle dolup boşalıyordu. Çoğu zaman yüz, iki yüz esir oluyor çoğu zamanda üç dört kişi kalıyorduk.

Hanın sarayında bir konuşma olsa avlu hizmetkârlarının sayesinde kulağımıza geliyordu. Günlerden bir gün şöyle bir haber duyduk Hasan Ali Han, Nasreddin Şah'ın yanına gidecekmiş. O şahın yanında itibar görmek için iş bitiren adam

¹² Gıran: Türkmen yüzde birine denk olan para birimi, kuruş.

olduğunu göstermek için bir katır yükü altın, gümüş, bir büyük Türkmen kellesi ve Türkmen atlarının en iyisini hediye olarak götürecekti. Türkmenlerde herkesin önüne geçen bir at varmış. O atı alıp gelene birçok altın ve mal vereceğini, ayrıca askerlere onları komutan yapacağını söylemiş. Bunu Ali Bey üstlenmiş. O:

-Han Ağa bu işi benden başka hiç kimse yapamaz. Ben o atı ya vuruşarak ya da hile ile alırım, bırak bu atı ben getireyim demiş. Sonra Türkmen yurtlarından casus bulmuşlar. O dönkle ertesı güne kalmadan atın olduğı yere doğru yola çıkacakmış. Büyük kelleyi ise esirlerin arasından seçeceklermiş. Kulağıımıza gelen bu haber beni rahatsız etti. Rahatsız olmanın sebebi ise vücuduma göre başımın büyük olmasıydı. Bıyıkları yeni çıkan genç benim; onların gözü benim kellemdede olur, diye düşündüm. Nasreddin Şah'a hediye gidecek kelle benim kellemdede olacak, diye içimden geçirdim. Bu sırada bütün esirler de kendileri hakkında böyle düşünüyor olmalıydı. O günlerde esirhanenin esirlerle dolu olduğı zamanlardı. Bir taraftan da kalenin en iyi atının çalınacağı düşüncesi beni rahatsız ediyordu.

Kulağıımıza gelen haber doğrudu. O günün ertesı günü öğleye doğru esirleri avludan dışarı çıkardılar.

İkinci avludaki esirleri de getirdiler. Hepimiz iki yüze yakın kişiydik. Geniş avlu ortasında düzgün bir sıraya dizdiler. Sonra hepimizin kellesini soydular. Hasan Ali Han'ın kendisi ve birkaç yardımcısı bizim kellemdede bakmaya başladı. Sonunda onlar insanların arasından birinin kellesine gözlerini dikti. Onlar kendi aralarında o kellenin uygun olduğına karar verdiler. Hızlı atı çalıp getirdiklerinde, şahın yanına gidecekleri zaman bu kelleyi kesip heybeye koyarak götürmeye karar vererek çıkıp gittiler.

O an hepimiz büyük kelleli adamın etrafında toplandık. Adet gereğince büyük bir iş bitirmiş ya da görülmedik bir yiğitlik yapmış bir erin etrafında bu şekilde toplanılırdı. Bir düşünün bu adam bizim gibi esir, kolları bağı, günahsızın kellesi büyük olduğı için Nasreddin Şah'ın yanında yağmacı Hasan Ali Hanın itibarını ve yiğitliğini artırmak için kesilecekti. Elbette biz onun etrafına mutluluktan veya tören için toplanmadık. Üzüntüyle, endişeyle dolan yüreğimizi boşatmak için toplanmıştık.

Gerçekten de gözlemcilerin dediği gibi bu adamın kellesine denk başka bir kelle bu esirlerin içinde yoktu. Onun kellesi dört beş kişiye pilav pişirilen kara kazana benziyordu. O adam kırk bir yaşındaydı. Onun başına göre gövdesi de vardı. O adam yuvarlak kara yağız yüzlü biraz ucu kesilmiş siyah sakallı idi. Bıyıkları gürdü, heybetli değildi. Devenin karaciğeri gibi iri yüzünün sağ yanağında büyükçe beni vardı. Bunların hepsinin yukarısında, alnında kılıcın ya da İran askerlerinin baltalarının mı hangisi ise, bunlara benzer bir silahın açtığı büyük yara izi vardı. Onun yüzündeki çizgilerin üstüne bu yara da eklenince bu adam çirkin, suratsız, korkunç, hiçbir şeyden korkmayan yiğit sıfatında görünüyordu. Hasan Ali Han itibar görmek için bu sıfattaki Türkmen'in başını hediye olarak bulduğuna sevinmesinin sebebi belki de buydu. Ama onun koyun gözlerine ve davranışlarına bakıldığında aynen dünyayı anlamayan hayvana benziyordu.

Şimdi onun kellesinin kesilmesine karar verilmişti. Hanlar için insan başını kesmek tavuk boğazı kesmekten ucuz ve kolaydı. Hepimiz ona bakarak, ertesi gün senin başını keserler, sen kendi çarene bak, bir yol bul, diyerek yüksek sesle bağırıyoruz. Ama o sessiz adam hiç aldırmadan, koltuğunun altından bir parça katılaştıran çörek çıkarıp rahatça kemirmeye başladı. Biz yüreğimizden söylesek de ona ölümden kurtulmak için belli bir çıkış, belli bir yol gösteremiyorduk. O sessiz kalıp katı ekmeğini kemirerek bitirdikten sonra kaygısızca:

-Acele ederek huzursuz olmaya ne gerek var. “Elmayı göğe at, yere düşene kadar ya felek “diye atasözü vardır. Bu gün at hırsızlığına yiğitlerini gönderdiler; ama oradan kazığından çözüp getirecek at yok. Burada ayağımız zincirli oturuyoruz. Orda binlerce laçın heybetle kanat çırpıyor. Onlar çevrelerine gelen kargaları sokmazlar. At gelmezse benim başımın da yerinde kalacağını bilin artık. Eğer sonra benim başımı isterlerse olacakları sonra görürüz, hem çıkmadık candan umut kesilmez, dedi. Gür sesiyle konuştuğundan sonra bir de sözlerine bir atasözü ekledi. Onun sözleri yavaştı; ama kendi vücuduna layık bir sestti. Onun bu sözlerinden sonra sustuk. O yine koltuğundan bir parça ekmek çıkardı ve ağzına aldı. Bir lokmasını yuttuktan sonra:

-Bana, “Ölümden kurtul” diyorsunuz. “Kurtul” demek kolay. Nasıl kurtulacağımı söyleyeniniz yok, dedi. Yine hepimiz sustuk. Birden bire ben:

-Kaçmaktan başka yol yok, diye içimden geçeni söyledim. İçimizden en yaşlı olanı da:

-Evet, bundan başka çare yok, diyerek benim söylediğimi tasdik etti. Kurtulmak için büyük avlulardan sonra da kaleden gizlice kimseye görünmeden kaçmak gerekiyordu. Bu işi ağır güllerle ve ayaklarımız zincirli nasıl başaracaktık? Bu durumda çok zordu. Nedense o, bu durum hakkında hiçbir şey söylemedi. Herkes bundan sonra dağıldı.

O kişinin yüzünde ben olduğu için bütün esirler onu Benli diye çağırıyordu. Belki atasının taktığı ad da böyle ise yanlış olmayacaktı.

Akşam karanlığı basınca herkes ışıksız, karanlık çardaklara girip yerlerine yattılar. Benim yerim ortadaki bir sütunun dibiydi. Kapısız, açık eşikten doğan ay üstümüze vuruyordu. Soğuk rüzgâr da esiyordu. Soğuktan ve düşünmekten o gece gözlerime uyku girmedi. Kendi hakkımda düşünüyorum, başı kesilecek adam hakkında, çalınacak at hakkında... Kısacası bütün düşünceler bir bir aklımdan geçiyor ve uykumu dağıtıyordu. Uyuyamayınca dik oturdum. Tam bu sırada arkamdan zincir sesi geldi. Ağır bir el omzuma dokundu. Bununla birlikte o:

-Ne oldu Deli, uyku mu tutmadı? diyerek yavaşça fısıldadı. Onun, başı kesilecek adam olduğunu sesinden anladım ve:

-Evet, Benli Ağa düşünceler uyutmuyor dedim. Benli hiçbir şey söylemeden yanıma sessizce oturdu. Bir süre oturduktan sonra:

-Sen kaçmaktan başka yol yok mu demiştin Deli? dedi.

-Evet, bundan başka yol yok, Benli Ağa.

Benli kaçma konusunda başka bir şey söylemedi. O başka konulardan söz edip, kendi başından geçen olayları konuşmaya başladı. Gençliğinde bir ahunun kapısında ücretli işçi olmuş. Yetenekliliği ile sahibinden okumayı yazmayı öğrenmiş. Bir defasında ahu hacca giderken onun yanında hizmetli olarak Mekke ve Medine'ye gitmiş. Ondan sonra ise göçebe zenginlerin çobanlığını yapmaya başlamış. Zenginlerin mallarını yağmacılardan koruyup o malların üstünde İran Hanı'nın yağmacılarına ve Hive Hanlarının soyguncu gruplarına karşı savaşmış. Alnındaki iz de bu savaşlardan birinde kalmış. Birkaç kez İran Hanlarına esir düşmüş. Mallarına baktığı zenginler hiçbir zaman onu esirlikten kurtarmak için çığır kadar zahmet etmemişler. Kendi çabasıyla esirlikten kurtulmuş. Bir seferde Hive Hanı'nın sağlam zindanlarından da yolunu bulup kaçmış.

Fakirlik yüzünden otuz beş yaşına kadar evlenmeden gezmış. Sonunda fakir çoban kızıyla evlenmiş. Şu anda onun iki tane gencecik oğlu varmış. Yakın zamanlarda da bir kızları olmuş. Şimdi de çobanlık yapıyormuş. Bir gün zengin, onu iki deve yükü buğdayı öğütmesi için Arkac¹³a göndermiş. Karakum'un ıssız kuytusundaki dağ eteklerinde Hasan Ali Han'ın yağmacıları onu esir edip getirmişler.

Bu sefer de bu yüzden esir düşmüş.

Ben Benli'nin başından geçenleri ilginç masal işitiyormuşum gibi dinliyordum. O yatmak için yerine giderken durdu ve:

-Dünyayı düşünme, hiçbir şey kaygı etmeden yat. Uykunu al. Kaçma konusunu da yarın düşünelim, diyerek zincirlerini şangırdatmadan kısa adımlarla yerine gitti.

Ancak kaçırılacak olan atı aklımdan çıkaramıyordum. Ben bu düşüncelerin hepsini bırakıp yatacağım yere gidip yattım. Tan yeri ağarınca kadar at ve atın başından geçen olayları rüyamda görerek uzun geceyi geçirdim. Rüyamda bazen o atın üstünde oturan kendim oluyordum. At beni esirlikten kurtarıyordu. Bazen at kanatlanıp uçuyor üstünde oturan yiğit ise yurdumuza saldıran İran Şahı'nın ordusunu

¹³ Arkac: Köpetdağı eteğinde verimli topraklarda oturan yerleşim yerlerine verilen genel ad.

darmadağın ediyordu. Öyle ilginç olaylarla dolu rüyalarla o geceyi geçirdim. Ayaklarımda şangırdayan zincirlerin sesine uyandım. Yine de rüyamda gördüğüm ilginç ve güzel hayallerimin kuru bir düş olduğunu anlayınca üzüldüm. O at Göktepelilerin atıydı. O ata Dordepel diyorlardı. O büyük ilde bilinen nam salan Dordepel'di, dedi. Yaşlı, sözüne biraz ara verdi. Sonra Dordepel'in zamanında olan olayları anlatmak istedi. O anda yaşlı:

-Başımızdan çok olay geçti. Ben konudan konuya atlarken, konuşma arasına uyuz keçimi ya da komşunun kulağı kesik eşeği hakkındaki mevzuları katıveriyorum. Belki ben senin kulaklarını ağrıtıyorumdur. Anlattıklarım sana basit gelebilir, diyerek bana baktı.

-Yok hiç de değil. Senin bu anlattıkların benim için çok kıymetli; çünkü o devri ben görmedim ve duymadım.

Senin bu anlattıkların benim için önce dinlediğim masallardan da ilginç. Nıyazmurat Ağa, ben bu konuşmaları tanınmayan birinin ağzından dinleseymdim, ona:

-“Bu gerçekleşecek bir şey değil, bunlar uydurma rivayettir” diyerek inanmazdım. Ama geçmişte olan şaşırtıcı olayları, kötü günleri, ağır koşulları şimdi ben sevdiğimiz yaşlı olan senin ağzından duyuyorum. Senin bu konuşmaların sadece benim için değil bütün benim gibiler için kıymetlidir, dedim. O anda yaşlı:

-Bu anlattıklarım hayal ürünü değil, bunların hepsi kendi gözümle gördüğüm ve yaşadığım olaylardır, dedi. Sonra da Dordepel'in hikâyesini anlatmaya başladı.

IV

Bu olay olduğunda ben yirmili yaşların içindeydim. Şimdi doksan yedi yaşındayım. Bu olay üzerinden kaç yıl geçti. Kaleminiz elinizde, yıl hesabını daha iyi

yaparsınız, dedi. Yaşlı bu sözünü: “Siz gençler ilimli oldunuz ben ona güveniyorum. Bizim zamanımızda yazı yazmayı ve okumayı bilen adamları bulmak çok meşakkatliydi.” diyerek devam etti: Hasan Ali Han’a esir düşmeden iki yıl önce ilkbaharımız yağışlıydı, meydan otlarla dolup taşmıştı. Karakum’un sessizliğinde oturan göçebe zenginler o yıl ağız birliğiyle dağ eteğine yakın bir yere yerleşmeyi kararlaştırmışlardı. Yaylaya çıkmak için de Beherden’in arkasında olan bir kuyunun etrafı seçilmişti. Bu haber her Arkaca dağıldı. “Sağımıcılık yaparız, süt ve kaymak yeriz, bir güğüm de yağ ediniz.” diye düşünen Arkacalıların yarısı yaylaya çıktı. Bizim ailemiz yaylaya çıkmadan kalede kaldı. Ben göçen komşularımızın göçlerini götürmek için yaylaya çıkılan yere gittim.

Yaylaya giden halkın evlerini, çadırlarını dizi dizi kurarak bir köy oluşturdular. Birçok sıra olarak yerleşmiş evlerden oluşan köyün kurulduğu yer de sessiz, kumluk, geniş bir meydandı. Bu meydanda dize çıkan mavi, yeşil otlarla bezeliydi. Bizde böyle bir ürün veren ilkbaharlar her yıl olmuyor ya da yıllar içinde bir kez oluyordu. O ilkbahar da bolluk içinde olan bir yıld. Geniş meydanın ortasında da birkaç kuyu vardı. Bu kuyular acı sulu kum kuyuları gibi yirmi otuz kulaç derinlikte değildi. Bu kuyuların yeri Karakum’un eteklerinde olduğu için, bunların en derininin uzunluğu yarım veya bir kulaçtı. Suyu da tatlıydı. Bütün köy bu kuyuların etrafına yerleşti.

Geniş meydanın dört tarafı ise büyük kum tepeleriyle çevriliydi. Ne olur olmaz düşman saldırırsa da kolay giremesin diye, kum tepelerin üstüne gandım, çerkez, sazak gibi çalılar dikip onun önüne de hendekler kazarak setler kurmuşlardı. Bu setlerin güney tarafı kum etekleri, kuzeyi ise Karakum’dı.

Arkaçlı Türkmenlerin yaylaya çıktığı haberi Nasreddin Şah’ın kulağına gitmiş. Şah’ın casusları:

“Ahallı Türkmenlerin çoğu bir yere toplandı, silahsızlar da... Tam zamanı, eğer onları dışardan sararsak, dışardan yardım isteme fırsatını da yok ederek onları ele geçirebiliriz. Bu bütün Arkacı ele geçirdiğimize denk gelir.” diyerek haber verdiler.

Nasreddin Şah da kırk bin atlıyı toplayıp, önemli komutanlarından Caferkulu Hanı komutan seçerek:

“Eğer sen Türkmenlerin bu toplandığı yeri kanla yıkayıp yok ederek ele geçirirsen seni Kese Arkaca han yapıp bu yurdun yönetimini de eline veririm” diyerek emretti. Bununla birlikte “Bütün askerler atlarıyla Caferkulu Han’a katılıp Türkmenlerin üstüne yürüelim” diyerek haber vermişlerdi.

Caferkulu Han Kese Arkaca’yı kanla çalkalayıp bütün Türkmenlerin üstüne Han olup yurda hükümdar olmayı arzu edip davul vurarak toplarını, ok ve silah cephanesini sürükleyip ordu çekip gitmiş. Küçük kalelerin hanları da kendi askerleri ile onlara katılmak için geliyorlardı.

Bir gün tan ağarırken hiçbir şeyden habersiz oturan köyün dört tarafı ağır kuşatma altında kaldı.

Bu ordu ezeli ve tanıdık düşman Nasreddin Şah’ın ordusuydu. Onları görünce herkes hemen tanırdı. Ama bütün köy kuşatma altında kaldı. Arkaç kalelerine haber vermeye yol kalmamıştı. O müddet içinde köy ayaküstünde kaldı. Şimdi korunma zamanıydı. Bu mesele büyükten küçüğe hepimiz için anlaşılan şeydi. O an etrafı iki yüz keskin nişancı koşup setlerin önünde yer aldılar. Hızlı koşan atlı, orta koşan atlı, yavaş koşan atlı hepsi toplandı. Onların hepsi üç yüz kişiydi. Ondan sonrası piyadeydi. Bıçaktan başlayarak var olan bütün silahlar ele alındı. Kadınlar ise koyun kırptıkları aletleri sırkaların ucuna takıp süngü yaptılar. Kurulan setleri daha da sağlamlaştırmaya başladılar. Bu işte büyükten küçüğe, kadınlardan erkeklere herkes bir araya gelmişti. Şimdi korunmak gerekiyordu. Ta giysinin astarı yırtılincaya kadar bu setlerin önünde olmalı ve düşmanlara esir düşmemeliydi. Büyüklerin de küçüklerin de düşüncesi buydu.

Yaylaya gelenlerin arasında orduya liderlik edecek önderlerden ve tanınmış yiğitlerden hiçbiri yoktu.

Sadece kendi kendine: “Şimdi orduya komutanlık etmeyi başarabilir miyim?” diye düşünen insanlar vardı.

Bunun gibi bütün köyün ya da bir kalenin üzerine düşman gelince korku ve endişeye kapılan yürekler bulunuyordu. Çoğu zaman böyle adamları sır saklayarak kendi korkaklıklarını halka duyurmamaya çaba gösteriyorlardı. Ama onların korkaklığı ya da sır saklama kabiliyetsizliği sebebiyle yüreklerindeki endişe dışarı çıkıyordu. Bunun gibi bütün köyün içinde Molla Gutı diye elli yaşlarında bir adam vardı. Ne zamansa bir zaman sonra o adam Buhara’da okuyup gelmiş. Onun için de ona Molla Gutı diyorlardı. Göçebe zenginlerden biri:

“Molla Gutı bu yıl alınan kararla yaylaya çıkılıyor, sen de ailenle yaylaya çık. Bizim ölümüze dirimize yararsın. Ailen ise sağımcılık yapar, süt ve kaymaktan mest olurlar. Bunların üstüne kap kap yağ edinin gelirsiniz. Sana bundan iyi kazanç mı olur?” diyerek Molla Gutı’ya akıl verdi.

Molla Gutı da karısı, oğlu, gelini, kızı ile yaylaya çıkmıştı. İşte bu Molla Gutı aniden korkuya kapılmıştı. O ayağı pişmiş gibi yerinde durmadan dönüyor ve onlara söyleniyordu. “Ey Molla Gutı, akılsız Molla Gutı senin annen baban da zenginlerin sağımcısı olup, bir sürümlük yağ edinen var mı? Sen buraya ne diye geliyorsun. Bulduğunu yiyip diğerleri gibi kalenin kapısından boynunu uzatmadan otursan olmaz mı?” diyerek kendi kendine ediniyordu. Yaylaya çıkmayı akıl veren zengin arkasından da “Köpük kaymağın kurusun, koyununda, ölün dirinde kazancında kurusun” diye sövüyordu. Zaman zaman ise kendi ailesine yönelip: “Bunlar da benim başımdan köpük kaymak yiyecek adammış, yaylaya çıkalım da çıkalım, diyerek bıktırdılar. İşte size köpük, kaymak” diyip homurdandı. Onun kalbinde İranlılar sadece Molla Gutı için baskına gelmiş gibiydi. Onun yirmi beş yaşındaki oğlu: “Baba burada bütün köy oturur. Bizim canımız da öyle böyle diğerlerinkinden tatlı değil, yurdu koruyup saklarız” diyerek onun korkusunu dindirmeye çalışıyordu. O ise: “Annenin kırkma makasıyla mı koruyacağız ?” diyerek bağırıyordu. Sözün kısası Molla Gutı çok korkak adammış.

Köyün ortasında toplanan kalabalık danışmaya başladı. Açık havada yeşil otun üstünde ay şeklinde halka olan kalabalıktan bazısı silahını dik tutup çömelerek oturuyordu. Kimisi yeşil ot üzerinde eğri kılıcını arkasına alıp bağdaş kurarak oturuyordu. Kimisi de ayakta duruyordu. Meselenin çözümünü herkes biliyordu. Bizim gibi gençler ve çocuklar ise kalabalığın dışında seslerini çıkarmadan bir yere oturdular. Yaşlılardan biri oturduğu yerden konuşmaya başladı:

-Ahali! Düşman kendinin sonsuz ordusuyla gafillikle etrafımızı kuşatma altına aldı. Bizim buradaki gücümüzle orduya karşı koymanın üstesinden gelmenin imkânı yok. Hayal kurmayın. Kalelere haberci göndermemiz lâzım” dedi.

İçlerinden bir yiğit bıyıklarını sıvazladı ve:

-Biz bu gücümüzle de yaylamızı koruyabiliriz. Biz kendi gücümüze güvenmezsek haberciden bize fayda olmaz, diyerek gururla bağırdı. Onun bu konuşmasına yaşlılardan biri öfkelenerek yerinden kalktı ve:

Yaşlılar akıl danışırken senin gibi yiğitlerin kulak verip oturması lazım. Biz haberci göndermeden, yükseslere bakıp oturarak bütün aileleri ölüme göndererek kaleyi kanla çalkalamak istemiyoruz. Rahatça oturduğumuz ilimizin üstüne baskına gelen İran Şahı’nın ordusunu darmadağın etmek istiyoruz, han oğul, dedi. Yaşlı öyle öfke ile konuştu ki, hatta elinde tuttuğu vidalı silahı da titredi. Bu kısacık konuşmada mesele çözüldü. Mutlaka haberci göndermek için deneme meselesi de çözüldü. Haberci gönderilecek olundu. İlk olarak gönderilen at düşman halkasını bozup geçemezse ikinciği göndermeli, o da bozamazsa üçüncüyü göndermeli; eğer o da bozamazsa üçten sonra hiç söylememiş gibi haberci gönderme işinin gerçekleşmeyeceğini hesap etmeliydi. Bundan sonraki çareler hakkında da konuşuldu. İran Şahı’nın askerlerinin yanında kuyu yok. Onlar katırlara yükleyip getirdikleri sularla yetinmek zorunda. O su da olsa olsa üç dört gün yeter. Buna göre onlar bizi almak için sık sık basarlar. Onların bu baskınları da kendileri için kıyım olur. Bize çok kurşun ve kuru barut lazım olacak. Şartlarımız ağır. Şayet bu durumda tehlikeye düşsek de o anda biz Keymir Kör’ün yaptığı gibi suyun bir karış yukarısını ağaçla

çevirip selin, sinren¹⁴ yayarak kuyuları gömeriz. Bulunmayacak duruma getiririz. Düşmanlar buranın suya yakın olduğunu da bilemez. Ondan sonra bir gece “vur-kaç” taktiği ile savaşa başlayıp hızlı koşan atlıyı, orta koşan atlıyı, yavaş koşan atlıyı öbek öbek göndererek arkada yatan düşman halkasını bozarız. Kılıç kuşanıp kadınları, çocukları, yetecek kadar yiyecek alarak Karakum’un ıssızlığına götürürüz. Bu arada tek umudumuz ve dayanağımız atlılardı. Kılıçla kuşanmış yayalar da atlıların arkasında olacaktı. Ailelerle eşya, yiyecek ve su alarak düşman halkasından geçirildikten sonra atlılar düşmana saldıracaktı. Bu saldırılar birkaç kez tekrarlanmalıydı. Yalın kılıçla kuşanmış yayalar, keskin nişancılar kendilerinde en son ok kalana kadar aileleriyle arayı açmadan ihtiyatla yürümeliydi.

Kuşatma halkasından çıktığımız geceden tan yeri ağarınca kadar sağ salim yürürsek “Yavaş yavaş yürüsen de kırı aşarsın” demiş gibi” düşmandan uzaklaşırız. Tan ağardıktan sonra ise atlılarımız da göçün arkasından yetişir. Şah askerleri Karakum’un ıssızlığına burunlarını bile uzatamazlar. Elbette bu savaşta ölenlerimiz çok olur. Yine de tamamıyla ölmekten çoluk çocuğu esir düşürmek korkusundan kurtuluruz. Yaşlıların hepsi ölçüp biçip kendi aralarında konuştular. Onlardan biri:

-Gelin! Şimdi haberci göndermek için bahtımızı deneyelim birinci habercinin gitmesi için en hızlı atı hazırlayalım, kılıçta da usta olsun. Çağırın yiğidi gönderelim, dedi. Atlar gözetlenip denendi. Sonunda Gökdepelilerin Dordepel adlı atını göndermeyi makul gördüler. O zaman Dordepel dört yaşını doldurmuştu. Yaşlılar: “At dört yaşını doldurduktan sonra gidemeyeceği menzil olmaz” diye konuştular. Dordepel’in sahibi seyrek sakalında beyazları olan iri yarı bir adamdı. O atın büyük il için haberci olarak gitmesine gururla izin verdi. Etraftaki yiğitlerin arasında “Ben gideyim. Ben gideyim, diyen çoktu.” Ama atın sahibi:

-Benim atım haberci gidecekse onunla küçük oğlum gitsin. Atıma bir şey olacaksa oğlum da onunla olsun dedi.

¹⁴ Selin, sinren: Karakum’da yetişen bitki adları.

O on dört yaşındaki küçük oğlunun boynuna büyük kızıl eşarp bağladı. Yüzü buğday renkli genç oğlanın yanıp duran yuvarlak gözleri, onun yürekliliğini anlatıyordu. O başına taktığı kalpağını bastırdı. Sırtındaki deve yününden dokunan sıcak cepkeninin iki tarafını bağlayıp beline sarılı beyaz bez kuşağına kısırdı. İyice toparlandı ve çokaylı ayağını üzengiye atıp çeviklikle eğerin üstüne atladı. Oğlan at binmede çok becerikliydi. Birçok büyüğünden de ustaydı. At sahibi Dordepel'i dizginleyip tepelerin ardından götürdü. Dordepel başını dik tutup silkinerek elma gözleriyle etrafına bakınıyordu. O bu hareketleriyle etrafına toplanan kalabalıkla veda eder gibiydi. O an bir kişnedi, onun bu kişnemesi bizim kulağımıza hüznü veda gibi geldi. O oğlana hangi kaleye kimin yanına gideceğini ve ne diyeceğini anlattılar. Sözün sonunda da "Biz üç günden fazla dayanamayız" dedi.

Şimdi on dört yaşındaki oğlan Dordepel ile düşmanların büyük ordusunun içinden geçmeliydi. En ürkütücü yeri de buydu. Yaylaya çıkan bütün köyün büyükten küçüğe yazgısını çözecek de bu oğlan ve attı. Atın sahibi Dordepel'in dizginlerini düzeltti ve:

-Git oğlum! "Allah yardımcın olsun." dedi.

Dordepel keskin gözlerini karşısına dikerek tıpkı laçın kuşu gibi fırladı. Hepimiz koşarak etraftaki kum tepelerinin üstüne çıktık. Şah'ın ordusunun komutanı Caferkulu Han ve etrafındaki hanlarla bir tepenin üstünde çadır dikerek oturmuş, onlar da buradan seyrediyorlardı.

Dordepel'in çıkarıldığı taraf kum eteği idi. O tarafta büyük kum tepesi yoktu, küçük tümsekli düzlüktü. Dordepel setlerden çıkıp atılan ok gibi yöneldiği an İran Şahı'nın askerleri dört taraftan onun üstüne doğru at gönderdiler. Dordepel kendine verilen görevi anlamış gibi öbek öbek karşısına çıkan ve arkasından gelen İran kısıraklarına saf atıp onları grup grup arkasında bırakarak geçiyordu. At sahibi yaşlı, şapkası elinde bir oturup bir kalkıyordu. Ok gibi varışıyla Dordepel, bu ordunun en son öbeği arasından da kurtularak geçip gitti. Bundan sonra gözün güçlkle gördüğü yerde büyük bir yükseklik vardı. Dordepel şah atlılarıyla arasını açıp bir hamleyle

uçar gibi bu yüksek alana çıktı. Atın üstünde oturan oğlanın boynuna bağlanan kızıl eşarbi sallandı. Sonra da at aşağıya inerek gözden kayboldu.

Dordepel'in sahibi rahat nefes aldı ve:

-At düşmanlardan kurtuldu. Şimdi düşmanların oku Dordepel'in arkasından yetişemez. O bu gidişini yitirmeden de gideceği yere ulaşır, dedi.

O yaşlı, atının kendini esir etmeden düşmandan sağ salim kurtulduğunu belirlemek için oğlunun boynuna kızıl eşarbi bağladı. Şah askerleri ümitsiz atlarının dizginlerini çekerek arkalarına döndüler. Haberci en tehlikeli geçitten sağ salim geçip gitti. Şimdi rastlantıyla bir belaya uğramazsa bu hızını azaltmadan gideceği yere varır. Ben onu bunun için büyüttüm, diyerek Dordepel'in sahibi emin olup çok inançlı söyledi.

O dönemde insanlar da atlara güvenip bel bağlamak çok güçlüydü. Dordepel'in sahibi de Türkmenlerin usta seyislerinden biri olarak görülüyordu. Yaylaya çıkanların yüreğinde, giden haberciye güven vardı. Hatta kendilerini cellâdın hançerinin altında duran kelleleri ölüm korkusundan kurtuldu, diye hesaplıyorlardı. Hepsinin yüreği soğudu, güçlerine güç katıldı. Cesurlukları daha da arttı. "Hey! Bu ordunun içinden de haberci geçip gider mi?" diyerek kendi kendine homurdanıp oturan Molla Gutı'nın da yüreğindeki korku yatıştı. Yaşlılardan biri:

-Zemberek topları atıldılar, toplanıp durmayın aşağıya inin diyerek, bağırdı. Biz koşarak yukarıdan aşağıya indik. En uzağa atan İran silahlarının okları birkaç yüz adımda bize gelmeden tepenin üstüne düşerek toz türetiyordu. Tepenin dibine toplanan yaşlılar korunma savaşının nasıl yapılacağı hakkında konuşmaya başladılar. İçlerinden biri:

-Eskilerin söylediği gibi "Savaşın danışması olmaz." Yurduna saldıran düşmanı elinle bulup silahınla vurman gerekliydi. Biz Şah'ın ordusunun baskına gelişini yalnız bugün görmedik, bunları önceden de yaşadık. Şahların, hanların ordularının görünüşleri ve savaşmaları da bize malum, onlar kendi canlarını çok seviyorlar. Biz

ise kendi yurdumuzun ve ailelerimizin uğruna kellemizi ortaya koyuyoruz. Bu gün de önceki savaşlar gibi Şah'ın ordusunu vururuz, onların gecesi olmaz karanlığın çökmesinden tan ağarıncaya kadar her taraftan baskın yaparız. Düşmanları rahat yatırmayız, dedi. Diğer ise:

-Şah'ın güvendiği ordu komutanları her zaman yaptıkları gibi toplarını, zemberek toplarını, bütün silahlarını bize doğrultup gümbürtü ve zelzele başlattılar. Kendi yurdumuzu bırakıp ürküp kaçacak kadar tavşan yürekli değiliz. Bunlar kendi ayaklarıyla gelen ganimettir. Onları atalarımızın “vur-kaç” taktiğiyle dağıtırız, dedi.

Bu toplantıda atlılara, nişancılara, piyadelere komutanlık yapmak için özel kişiler atandı. En yaşlılarından biri de ellerini havaya kaldırarak:

-Kılıcınız keskin olsun, kendi yurdunun üstünde kan döken yiğidin hiçbir pişmanlığı yoktur. Üstümüze baskına gelen düşmanları kırın, yiğitler sizin çekirdek kadar günahsız yoktur, diyerek dua etti.

Daha önce söylenildiği gibi öğleden sonra Caferkulu Han bütün silahlarıyla rahat oturan köyü oka tutmaya başladı. Ama onların okları boş gürültüden başka bir şey değildi. Topların oku sapandan atılan taş kadar da yoktu. Onlar vızıldayarak uzaklıktan görünerek geliyordu. Onun önünden rahatlıkla çekilmek mümkündü. Onların okları köyün ıssızlığına yetişmiyordu. Zorla setlerin bir kenarına kadar yetiyordu. Onlar mesafeyi azaltıp birkaç defa tekrarlayarak attılar. Bu arada bizim nişancılarımızdan bir grup kum tepelerine gizlenip onların atıcılarını oka tuttular. Caferkulu Han'ın gümbürtüsü de bununla kesildi. Ben yine bu topun sesini ilk kez o anda işitmiş oldum.

Karanlık bastığında bununla birlikte her tarafta ateş ışıkları parlamaya başladı. Hatta ateşin etrafında dönerek yürüyen insanları da görmek mümkündü. Diğer zamanlarda bir eve toplanan çocuklar kendi aralarında çok fazla gürültü patırtı ettiklerinde, yaşlılar: “Davranışınız nasıl! Şah ordusu inmiş gibi” diydüler. Bu da hakikatmiş, ben bunu burada ilk kez gördüm. Her taraftan gürültü ve patırtı sesleri işitiliyordu. Şah orduları kendi aralarında yüksek sesle konuşuyorlardı. Bizim bütün

köyümüzün hiçbir yerinde kıvılcım da görünmüyordu. İnsan sesi de çıkmıyordu. Hatta atlar kişnemiyor, itler de ürümüyordu. Şimdi büyük köyün bir tarafında durup gözden geçersen, köye çoktan beri terkedilmiş gibi ya da köyde bir tek canlı kalmamış, kırılmış gibi duruyordu. Ama köy canlıydı. Büyük köyün eli silah tutanı ayaktaydı. Şimdi gencecik çocuklar uyuyacaklardı, onlardan başka herkes savaşa hazırды.

Setin bir tarafında iki yüze yakın insan tepenin önünde toplanıp oturuyorlardı.

Onlar ağzının genişliği bir arşın olan yeşil çuha pantolonların paçalarını dizlerine kadar sıvamışlardı; geniş ve uzun ak gömleklerinin kollarını sıvayarak dirseklerinden geçirmişlerdi. Bellerine ise uzun ak kuşakları çekip saldıılar. Büyük bıçağı da kuşaklarına kısıtırmışlardı. Şimdi onlar arkalarına attıkları ince cüppelerinin içinde kapsız kılıcı tutarak, hepsi dikkatlerini orada yatan düşmana doğru vermişlerdi. Şu anda kulakla göz çalışıyordu. Daha sonra ise ayakla el çalışmaya uygun olmalıydı. Şah'ın askerleri daima gözdağı vermek için yapıyormuş galiba. Bu kez de aynı onun gibi top ve tüfekler gümbürdedi. İki sefer ateş açtılar, silahlarının açtığı ateş karanlığı aydınlatarak gidiyordu. Ama oklarının nereye düştüğünü hiç kimse de bilmiyordu. Caferkulu Han'ın ordusunun gürültüsü dinmeye başladı. Sonunda hiçbir yerden ses çıkmıyordu, mutlak sessizlik oldu. Ateşlerin ışıkları da söndü. Gece ay doğup halka oluşturarak yükselmeye başladı. Bu hazırlanıp duranların arasında yirmi beş yaşından kırk beş yaşına kadar insan vardı. İçlerinden biri:

-Serdar Ağa, zaman geldi galiba diyerek yavaşça fısıldadı. Yayaların serdarı ayağı geniş bez pantolonlu, ak sakallı adamdı. O:

-Meydanın kurtları da bunun gibi ay doğup yükselmeye başladığında koyun sürüsüne saldırıyordu. Siz de düşmana aç kurt gibi saldırın. Düşmanın birini azaltmak bir fayda... Birbirinizi kollayın, dedi ve ak sakalını sıvazladı. Bu basit söz sıkı emirdi.

Hazır olarak bekleyen iki yüze yakın piyade sırtlarına attığı cüppelerini de başlarındaki sivri şapkalarını da fırlatıp öne doğru gittiler. Onlar kendilerine engel olmaması için kılıcının kınını da takınmıyordu. Onlar yalın ayaklarıyla kedi yürümesi gibi yürüyecekler, hatta kılıç çekene kadar düşman duymayacaktı. Bırakılan

giyimlerin yanında benim gibi on, yirmi tane genç yiğit ve beş altı tane yaşlı vardı. Biz ne olursa olsun gerektiğinde yardım edecek insanlardık. Hepimizin akli, gözü ve kulağı giden piyadelerdeydi. Bir müddet oturarak bekledikten sonra yatan bütün ordunun sancağının dikildiği yerde bir gürültü koptu.

Arkasından gürültü olan yerden biraz öbür tarafta tekrar gürültü koptu. Onun arkasından üçüncü kez gürültü oldu. Sonra büyük gürültü oldu. Gürültü gökyüzüne yükseldi, bir iki kez tüfek sesleri de çıktı. Yaşlılar bir oturup bir kalkıyordu. Özellikle de komutanlık eden yaşlı çok hareketliydi. O bir yerde duramıyordu. Epey zaman sonra gidenler gelmeye başladı. Bunlardan kimisi at, kimisi katır, kimisi esir, kimisi de eski bir tüfek alıp geldiler. Gidenlerden boş gidip geleni yoktu. Yaşlı:

-Hepinizin sayısı tamam mı? diye sordu. Bunlar beş gruptu ve her grubun başı kendi adamlarının yerli yerinde olduğunu söyledi. Ama aralarında hafif yaralı olanlar vardı, böyle yaralar da yara olarak hesap edilmiyordu. Şah askerlerinin yattığı yerde gürültü başladığı gibi yine yavaş yavaş gürültü durunca orası sessizliğe büründü.

Bu gece baskın yapan piyadeler Caferkulu Han'ın uyuyan ordusundan birçok adamı öldürdüler. Yakalanan esirlerin ayaklarını atların ayaklarına bağlanan zincirlerle bağladılar. O gece sehere yakın aşağı yukarı bütün atlılar uyuyan ordunun üstüne baskın yapıp, yağmalayıp döndüler. Onlar da çok ganimet ve esir alıp geldiler. Bu esirlerin hemen hemen çoğunluğu: "Ağa biz çaresiz insanız, Han'ın buyruğunu yerine getirmesek bizi asar." diyerek kendilerini zorlanan adam gibi gösteriyorlardı. Ama bunların arasında biri vardı, herhalde küçük komutanlardan birisi olacak, o ise: "Şah'ın şahı âlemin askeri yenilmezdir. Caferkulu Han altmış bin askerle geldi. Sizin hepinizin atasını yakar, evlerinizi ateşler; toplarının hepsini ateşlese yerler sarsılır. Hamile kadınlarınız çocuk düşürür" diyerek tehdit savuruyordu. Onun söylediklerine hiç kimse dikkat de etmiyordu. İçlerinden biri silahın altıyla ensesine vurarak: "Ne boş konuşuyorsun, sessiz ol abartma! Senin Şah'ının ordusunun gücünü birçok kere kendimiz deneyerek gördük." dedi.

Ertesi gün köyün on, on iki yaşlarındaki çocukları bu övünen esirin etrafına toplanarak: “Hey! Bizim komutanımız senin bıyıklı başını kesip onu da süngüye takıp hanınıza gönderecek” deyip el hareketleriyle ona anlatıyorlardı. O ise, “Çocuklar büyüklerden duymuşlardır. Benim başımı alacaklar mı?” diye ağlıyordu. Caferkulu Han bütün köyü hemen bozguna uğratmayı kararlaştırmış olsa gerek, öğleye doğru ordusunu iki gruba bölüp setlerimizin iki tarafından hücum etmeye başladı. Ama onların setlere girmek için uygun diye seçtikleri yer, tersine, onlar için toplu ölüm olabilirdi. Çünkü o doğrultuda nişancı piyadelerin sığınacağı uygun yer yoktu. Atlılarımız beklenmedik yerden saldırarak “vur-kaç” savaş taktiğini kullanacaklardı. Böyle de oldu. Bizim yaşlılarımız olanca gücümüzü ikiye bölüp hücum eden düşmanların karşısına geçti. Atlılar kum tepelerinin arkasında gizlenerek bekliyordu. Her nişancının yanına iki silah ve boşalan silahları doldurmak için de yardımcı koydular. Kadınlar ise demir kazanda kurşun eritip, ok söküyorlardı. Çocuklar ok taşıyorlardı. Keskin nişancılar sessizce yatarak hücumla geçen düşmanları yakınlarına gelene kadar bıraktılar. Onların çoğu kısıraklı ve katırlıydı. Piyadelerin arkasındaydılar. Onlar boğazları sıkılmış gibi bağırarak geliyorlardı. Birden bire düşmanların önünde gürültü koptu. Silahlar dumanı havayı kaplıyordu. Keskin nişancıların attığı okların biri boşa gitmiyordu. Birinci okla düşman ordusunun önünden gelen komutanı yok ettiler. Düşmanların katırları ürküp geriye döndüler. Keskin nişancılar silahını boşaltınca yardımcısı ikinci silahını doldurup yetiştiriyordu. Silahlılar arka arkaya atılıyordu. Düşman peşi peşine kısıraklarından katırlarından arka arkaya akarak yıkılıyordu. Şimdi esbabını sürüyerek yürüyen semerli at ve katırların sayısı çoğaldı. Bağırarak gelen düşmanların seslerine su katılmış gibi oldu. Şimdi onlar silaha sarılmaktan aciz, ürkmüş bineklerini onarmayıp, “Sağlam tut sağlam otur.” derken karma karışık olup sıraları bozuldu. Düşman askerlerinin safı bozuldu. Bizim atlılarımız için de gereği buydu. Onlar vakit kaybetmeden çeviklikle düşmanın üstüne saldırdı. Ama hepsi bu değildi, sadece bir bölümüydü. O zaman vuruşmada atlar çok yer tutuyordu. Ahal atlılarının en kötüsü bile şah askerlerini ürkütüyordu. Elbette silah kullanmayı da bilmek gerekiyordu. Şimdiki baskında Türkmen atları ok gibi atılıyordu. Onların eğri kılıçları da parıldayarak sürekli inip çıkıyordu.

Her inip çıktığında da bir kelle yuvarlanıyordu. Düşman askerlerinin hepsi endişeyle bir taraftan gelen bir grup atlıya baka kaldı. O anda arka taraftan ikinci grup basarak kırıp geçirmeye başladı. Ondan sonra üçüncü grup bastı. Keskin nişancılarsa fırsatını buldukça hiç ara vermeden atış yapıyorlardı. Düşman askerlerinin ikinci taraftan saldırdığı doğrultuda da aynen bunun gibi savaş yapılıyordu. Bu, yaşlıların emriydi. Komutanlık eden yaşlılar büyük kum tepelerinin üstünde bir yerde durmadan iki yere de koşuyorlardı.

Düşman askeri gerilemeye başlayınca birden arkasını dönüp: “Sen gittin de ben kaldım.” gibi davranarak kaçmaya başladılar. Böyle uygun bir zamanda hızlı atlının istediği oluyordu. Onlar atlı ve katırlı düşmanın arkasından kılıçla vurarak gidiyorlardı. Düşmanın bir grubunun kaçtığını görünce ikinci grubu da arkasına dönüp kaçtı. Atlarımız setlerimizden arayı açmadan geri döndüler. Caferkulu Hanın askerleri çoğu leşlerini, at, katır ve diğer eşyalarını bizim tepenin önünde bırakarak önceki yattıkları yere çekildiler. Kan dökülen öfkeli savaşı ilk kez burada gördüm. Caferkulu Han askerlerinin kalanını toplayıp öğleden sonra yine hücum etmeye başladı. Kendinden ne kadar çok adam ölse de onun ciğeri yanıp, kalbi üzölmüyordu. Onun maksadı bizim yaylamızı darmadağın etmektir. Ama bu sefer ki hücumları diğerlerinden de beter oldu ve rezil olup geri çekildiler. Bu günü böyle geçirip akşamı ettik.

Şah askerlerinin gecesi yok, onlar gecenin adamı değil. Bizde ise gece ile gündüzün ikisi de eşitti. Bizde gece vuruşu makbuldü. Ona göre de bizimkiler yine önceki akşam gibi yağmacılık vuruşlarını tekrarladılar. Ama bu gece önceki akşam basılan yerden değil de başka bilinmeyen taraftan düşmanlar yağmalandı.

Göçebe zenginlerin koyun sürüleri şimdilik arkada Karakum’un ısızlığında idi. Onların bu gün veya yarın yaylaya çıkılan kuyuların etrafında olması gerekiyordu. “Keçi can derdinde kasap yağ” der gibi. “Çobanlar sürüleri yakınlaştırmalarını, arkaya sürsünler” diye giden haberciden haber gönderdiler.

Ne olursa olsun, bizimkilerin dikkatliliği bırakmadan ikinci geceyi de geçirmesiyle yağmacılık saldırıları başarılı geçti. Ölen kalan olmadı ancak hafif yara ile atlatıldı. Bu geceden sonra da tan yeri ağardığında çevrede değişiklik görüldü. Bizim setlerimizin kuzey ve güney tarafında düşmanın yatan askerlerinden de arkada tepenin üstünde bir bayrakçık dalgalanıyordu. Dikilen bayrağın yanında bir iki adam görünüyordu. İki mesafenin arası uzak olduğundan bayrağın rengi görünmüyordu. O katıksız, saf ve kara renkte gibi görünüyordu. Ancak düşman ordusunun bayrağı olmadığı, renginin de siyah değil, tamamıyla kırmızı olduğu apaçık belliydi. İkisi arasındaki mesafe uzak olduğu için kırmızı renk siyah olarak görünüyordu. O dönemde bizim götürdüğümüz bayrak kırmızıydı. Her bir atlı başındaki komutanın kendi elinde küçük, kızıl, keten bayrağı olurdu. Yaşlıların kendi aralarında seçimle getirdikleri hanların bayrağı ise hepsininkinden büyüktü. Bayrakların tepesi kalaydan yapılmış beş parmak pençe işaretliydi. Bu görünen de bu bayraklardan biriydi. İnsanlar kendi aralarında:

-Bu bayrak Kara Batır'ın bayrağıdır, dediler. Ne olursa olsun tan yeri ağarmadan önce kendi atlılarıyla buraya gelmiş galiba. Bu ise düşman askerlerinin arasından giden habercinin sağ salim varıp kalelere haber götürdüğünü anlatıyordu. Gün doğduğunda yine bir bayrak dalgalanarak görünüyordu. Onun arkasındaki atlı iki bine yakındı. Onlar atlarını yavaşça sürerek düşman askerlerine doğru yürüdüler. Silah atarak meydana yetişip aniden kılıçlarını parlatarak düşman üstüne saldırdılar. Şah askerleri tüfeklerin ayaklarını yere dikerek nişan alana kadar kılıç gelerek onların tepesine iniyordu. Onlar böyle çeviklikle ve hızlı hareket ederek bir ara karma karışık olan orduyu kırdılar. Ondan sonra yine inanılmaz hızlılıkla atlarını koşturup düşman üstüne yaptıkları baskın gibi savaştan çıktılar ve atlarını dört nala koşturup gittiler. Bu gidişlerinde de onlar dalgalanıp duran bayrağın yanına gidip at başını çekip bayraklarını diktiler. Kendini yitirip darmadağın olan düşmanların attığı okları da onlara işlemedi.

Bakıp duran yaşlılar:

-Bu Deli Batır dediler. Gelir gelmez at koşup düşmanlara bir baskın yapmak, Deli Batır'ın bir haysiyetiydi. Ben o zaman da Deli Batır hakkında büyüklerden çok söz işitmiştim. Bu sefer ise ilk kez gözümle gördüm. Gün doğup yükseldiğinde yine bir serdarın bayrağını gördüm. Onun arkasından yine iki bayrak gelerek tepenin üstüne dikildi.

Hepsinden sonra seçilen hanın başı süslü büyük bayrağı dalgalanarak görünüyordu. O bayrak da bir tepenin üstüne dikildi. Bu bayrakla Övezmurat Batır ve Çoban Batır dört bin atla birlikte geldiler. Gelen kalabalık düşman askerlerinin bir tarafını tutarak duruyordu. Kalabalığın arka arkaya gelmeye başladığını gördükten sonra Caferkulu Han niyetin iyi olmadığını bildi. O da piyade borusunu çalarak, kendisinin yayılarak yatan askerlerini toplamaya başladı. Bizim setlerimizin dışı şimdiden kuşatmadan kurtuldu. O vakit bizim yaşlılarımızdan ikisi atlayıp gelen kalabalığa doğru gitti. Onlar savaşın nasıl olacağı hakkında yapılan toplantıyı dinleyip döneceklerdi. Ondan sonra bizimkiler de bu toplantı boyunca savaşıyorlardı.

Toplantı uzun sürmedi, gün öğleye yaklaşmak üzereyken hareket başladı. Baş süslü büyük bayrak düşmanların yakınında yüksek bir tepenin üstüne dikildi. Deli Batır'ın atlıları kendi bayrağıyla bizim setlerimizin arkasına dönerek gün batımı tarafına geçti. Kara Batır'ın atlıları ise aynı setlerin önüne geldiler. Bizimkiler de Kara Batır'ın atlısına katıldılar. Bu ikisi sağ kanadı tuttular. Sol kanatta ise üç komutanın atlısı vardı. Onlar yay gibi düşmanların arka tarafını da kestiler. Övezmurat Batır'la Çoban Batır ise tam alnından vurmalıydı. Caferkulu Han aceleyle topunu, küçük toplarını aralıksız atmaya başladı. O vakit Deli Batır'ın atlıları güya kum tepelerini yarıp çıkmış gibi oldu. Düşmanın beklenmediği taraftan üstüne yağdı. O andan itibaren de Caferkulu Han'ın silahlarının sesi de kesildi. Az zaman sonra sol kanattaki komutanlardan biri kendi atlıları ile bastı. Hazır duran yeni güç arka arkaya bastı sanki bütün dünyayı tutarak yatan çekirgenin üstüne topak topak olup basan sığırcık kuşu gibi düşmanı küçük parçalara ayırdılar.

O an düşmanların önünde duran dört bin atlı ile Övezmurat Batır ve Çoban Batır aniden at sürdüler. Savaş kılıçla daha çok kızıştı. Çarpışan kılıçlardan ateş çıkarak

şangırtısı göğe yükseliyordu. Katırlar ürkerek patırtı yapıyorlar ve korkunç bağıriyorlardı. Atların nalları yere değmiyormuş gibi her taraftan çark ederek dört nala gidiyorlardı. Yoğun toz kasırğa gibi olup gökyüzüne kalkıyordu. Şimdi savaş Caferkulu Hanın çadırını kurduğu tepenin etrafına vardı. Bazen çok seyrek tüfek sesi de çıkıyordu.

İki üç saat süren şiddetli savaştan sonra Caferkulu Han çadırını toplayarak kaçtı. Onun ağır ordusunda “Kaçan kurtulur, duran yakalanır.” der gibi tozlar kaldırarak arkasına bakmadan kaçmaya başladı. Şahın şir-i hurşit işaretli alaca belece bayrağı da kılıçla parçalanıp atların ayaklarının altında kaldı. At ve katırlar hızlı koşan atların önünden kaçıp uzaklaşamadı. Bizimkiler darmadağın olarak kaçan askerlerin arkasından yetişip öldürmeye başladılar. Caferkulu Han’ın kendisi de uzağa kaçamadı. Onun kaçtığı yerde komutanların biri atlılarıyla pusu kurup gizlenmiş. Caferkulu Han kendini ölümden kurtulup kaçtığını zannederken birden onun karşısına atlı çıkmış. Caferkulu Han’ın arkasından dolanıp dağıtılan ordusuyla çaresiz savaşmak zorunda kaldı. Caferkulu Han arkasından çevrilip dağıtılan ordusuyla çaresiz savaşmak zorunda kaldı. Karanlık çöktükten sonra Caferkulu Han yanında kalan azıcık adamlarıyla hile yapıp yine bir taraftan kaçtılar. Ama askerleri tümüyle darmadağın oldu. Ölen öldü, ölmeyen de esir düştü. Sonradan duyduğumuza göre Caferkulu Han hiçbir şey yapmadan bütün askerleri kırdırdıktan sonra şahın gazabının korkusundan Nasreddin Şah’ın yanına gidemedi. Ölene kadar gizlenerek gezmiştir.

“Savaş kansız, intikamsız olmaz. ”denildiği gibi bizden de oktan ölenler, yaralananlar çok oldu. Buna karşılık bizim bir ölümümüz için düşmandan olancası öldürüldü. Eğer onlardan esir kalanları düşünürsen ondan da çoktu.

İşte o zamanın savaşı böyleydi. Rahat otururken üstüne askerler ani baskın yaptığında düşmanlara karşı atların yerine getirdikleri görevler çok büyüktü.

Bizimkilerden ölenlerin az olmasının ilk sebebi atların güçlü ve hızlı olması, ikinci sebebi de bizimkilerin at binmede ve kılıç kullanmada çok becerikli olmalarıdır. Eğer atına sahip çıkmazsan, kendini yitirip hızlı kılıç kullanmazsan, düşman rast

getirip uygun zamanı bularak senin kelleni alır. Bizim oğlanların oyuncakları kılıçtı. Atların arasında ünlü hızlı giden atlar olduğu gibi insanların arasında da meşhur kılıç vuruşu olan usta insanlar vardı. Sebebi ise o dönemin tüfeğini doldurmanın çok zaman almasıydı. Sen tüfeğini boşaltıp yeniden doldurana kadar hızlı hareket eden insanın kolundaki kılıç en azından yüz sefer inip çıkabilirdi. Ne olursa olsun silahları çabuklukla dolduran keskin nişancılar da sonraki zamanlarda yetiştirildi. Bir taraftan İran Şahı'nın askerlerinin sürekli yurdumuza baskın yapması, diğer taraftan ise Hive Hanı'nın, Buhara Emiri'nin yağmacı ordularının üstümüze gelip durması, silah kullanmayı, iner devesi gibi dayanıklı ve kurt gibi hızlı olmayı, geyik gibi sezgir ve uykuda uyanık olmayı ve de at beslemeyi bize mecbur etmişti. İşte bizim rahat halkımızın üstüne askerleriyle baskın yapan Caferkulu Han'ın baskını böyle bitti. Eğer Dordepel çabucak gidip kaleye haber yetiştirmeseydi. Bizim yaylamızda yaşayanların geleceğinin nasıl biteceği belliydi. Çoğumuzun öleceği aşikârdı. Bundan sonra Dordepel'in ünü dağı aşıp bütün İran'ı tuttu. Şah'ın topları yeri sarsmadı. Geri dönen Dordepel sarstı.

Benim Hasan Ali Han'ın eline esir olarak düşmem bu olaydan iki yıl sonra oldu. Hasan Ali Han'ın, Nasreddin Şah'a hediye etmek için Ali Bey'i hırsızlığa gönderdiği at Göktepeliler'in Dordepel'i idi. "Şimdiden sonra hana ne olacağını görelim bakalım." diyerek ihtiyar, konuşmasına ara verdi ve ikinci defa çaydanlığından kâsesine çay koydu. O, hikâyesini anlatmaya başladığı zaman bu olay tam şimdi kendi gözünün önünde oluyormuş gibiydi. Bazen ise konuşmasına el ve baş hareketlerini katarak konuşuyordu. Çoğu zaman da bir şeyi el hareketleriyle gösterecek olup elinde içip durduğu kâsesini yere koyduğu zamanlar da oluyordu.

Onun anlattığı bazı yerleri anlamak için sorduğum sorulara ise konuşmasının dışına çıkmadan aynı yönde açıklamalar yaparak devam ediyordu.

-Evet o dönemde böyle oldu, diyerek konuşmasına devam etti.

Biz Hasan Ali Han'ın esirhanesinin avlusunda otururken Ali Bey ise şöhreti bütün İran'a yayılan Dordepel'i çalmaya gitti. Ağırlığına altın verseler de Türkmenlerin yine o atı değil henüz tanınmamış atları da satmayacakları açıktı. Kazan Başlı Benli ile oturduğum akşamdan sonra, o gün boyunca yanıma gelmedi. Dışarıda veya içeride görenlerden de haber gelmedi. Benim yine Benli ile konuşasım ve başından geçen tehlikeli olayları dinleyesim geliyordu. Onunla hiç olmazsa kulağa hoş gelen söz hükmünde kaçmayı konuşasım geliyordu. Ama o gün de ertesi gün de Kazan Başlı'ya konuşmak nasip olmadı. Dördüncü gün öğleden sonra avlunun güneyinde güneşlenerek oturuyordum. Benli büyük çardağın doğudaki ağzından çıktı. Zincirli ayaklarını şakırdatarak yavaş yavaş bana doğru yürüdü. O, gülümser gibiydi. Ama yüzünü kara yağız ve gaddar gördükten sonra onun yüzünde mutluluğun mu, üzüntünün mü belirtisi olduğunu anlamak zordu. O gelip benim yan tarafıma zincirli ayaklarını önüne uzatıp oturdu.

-Deli oturuyor musun? dedi.

-Oturmasam da başka ne yapayım; yapabileceğim başka bir şey yok, dedim.

-Çare bulundu, Deli dedi. Bundan başka hiçbir şey konuşmadan ayağındaki zincirlere bakıp sustu. Ben bulunan çarenin ne olduğunu hemen bilmek istiyordum. Biraz sustuktan sonra o yakışksız bir şekilde gülümsedi ve:

-Deli biliyor musun ne var? dedi.

-Yok, hiçbir şey bilmiyorum.

Ondan sonra o:

-Bilemezsin, o gün ben "Elmayı yukarı at yere düşene kadar neler neler olacak." demiştim. "Bu iki arada bir nefes almaya fırsat var." demiştim. Aklına gelir mi? dedi.

-Evet, o anlattığın aklımda...

-Deli aklındaysa, bu benim anlattığım oldu. At hırsızlığına giden Ali Bey dönmemiş dedi.

-İlginç bir durum o nerede kalmış?

Hırsızlıklarının üstüne yakalanırlar, diyerek güldü. Sonra O Ali Bey'e ne olduğunu anlatmaya başladı.

-Hangisi ise, bizim kalelerimizin birinde onun da ayağına bizim ayağımızdaki gibi zincir takmışlar. Ali Bey bıyığını lif gibi yapıp ayağı zincirli oturuyormuş. Onun yanında giden atlılardan biri dahi kalmadan geri dönmüş. Sadece Ali Bey kalmış. Ben bu olaya şaşırıp kaldım. Onun tek başına ele geçmesinin sebebini henüz bilmiyorum. Sebebi henüz kulağıma gelmedi. Hasan Ali Han iki adamından şüpheleniyormuş. Onlardan biri, yurdu iyi bilen hainlerden biriymiş ve Ali Bey'in önüne düşüp giden hainmiş. Diğer Han'ın kendi asker komutanlarından biriymiş. O asker komutanı da Ali Bey ile her zaman iddialaşıyormuş. O çoğu zaman Ali Bey'den davacı olup Han'ın yanına gidermiş. Buna göre de Hasan Ali Han bu gün geç vakit o ikisini asacakmış. Bırak assın. Kendi yurdunu satan döneğ öldü. Koyun yiyen kuduz kurt öldü. O ikisinin farkı yok, ar namusunu satan döneğlerin bin tanesinden vefalı çoban köpeğini bile iyi görüyorum. O böbürlenip yürüyen komutan da bırak ölsün. Kuduzlardan biri dahi ölse fayda... Gördün mü şimdi benim başım vücudumun üstünde duracak, diyerek güldü.

-O ikisinin asılması umurumda değil. Şimdi at ne oldu ki? Dordepel bunların eline düşmediyse iyi? diyerek aceleyle sordum. O başını kaldırarak:

-Bunu söyleyene bak, "Turna gökte tuzak yerde." Orada bunların eline at verip bırakırlar mı? Senin övdüğün Dordepel şimdi kazığında dönüp duruyor. Buna göre de benim başım vücudumun üstünde duruyor, dedi.

Sonra gizlilikle etrafına bakındı. Sessizce konuşmaya başladı:

-Ben kaçmanın yolunu buldum. İkimiz mutlaka kaçmalıyız. İkimizin arkasından gelecek kılıçları kuvvetli akrabamız ya da paralı zengin tanıdığımız yok. Değerimiz ta bir batman mısıra denk olana kadar aç susuz yatar oluruz. Açlıktan sürünüp, gücümüz tükenmeden ayaküstünde durmaya, yürümeye kuvvetimiz varken kaçalım. Kendin de görüyorsun, İran’da kendini Hasan Ali kadar gören ve gördüren yüzlerce, binlerce insanlığı kör kuruş kadar etmeyip bir parça mısır ekmeğine talim olup köşelerde avare dolaşıyorlar. Dirilerin mezarlığı olan bu yurttan hemen kaçalım, anladın mı? dedi.

“Kaçmak için en iyi yolu bulmuş her halde.” diye ben aşırı derecede sevindim. Kendi aklımdan, “Kaçışı hiç kan dökülmeden, ölmeden, yitmeden başaracağız.” diye düşündüm. Ama böyle değilmiş. Benli yine gizlice etrafına baktı ve:

-Kaçma konusunda konuştuklarımızı hiç kimse bilmemeli senin, dostum sandığın kişinin de kapıdan çıkacağımız anda haberi olmamalı. Sebebini soracak olursan kendi adamlarını esir diye aramıza koymuş olabilir. Bu hilebaz kahverengi sakal aramıza ihbarcılar koymuştur. Bu dönem esirler çoğaldı. Bunların içinde ihbarcıyı ayırmak çok zor, dedi. O, kaçma yolunu ve ne yapacağımızı anlattı. Esirlikten kurtulmak için bir adamı öldürmeli, iki adamı da etkisiz hale getirmeliydik. Esir olduğumuz avludan Han’ın mal avlusuna çıkmamız gerekiyordu. Mal avlusunun kapısından çıkıp kil duvarları ile alçak evlerin arasından büyük kalenin ilerdeki kapısına gitmeliydik. Kalenin kapı bekçisini bulup yalandan eziyet ediyormuş gibi davranacaktık. Bu işlerin hepsini Kazan Başlı Benli’ye öğreten de bu yaşlı kapıcıymış. Aslında kalede Han’ın sarayında olan konuşmaları Benli’nin kulağına getiren de bu yaşlı kapıcıymış.

O nasılsa bir yolla bu ilişkiyi devam ettiriyormuş. Bunu bana Benli söylemedi; ancak ben kendim tahmin ettim.

O kapıcı ne zaman olsa kendini iyi idare edebildiği zaman kendi güçlü eşeğine nohut, kuru üzüm, ceviz, ayna, tarak, iğne, vb. malları yükleyerek kale kale gezerek Türkmenler arasında satıcılık yapıyormuş. O kendi malını deri, yün vb. şeylerle

değiş-tokuş yaparak, topladığı mallarını da İran'a getirerek satıp kendi geçimini sağlıyormuş. Bu dönemde savaşçı olmayan, kendi satıcılığı ile geçinen fakir İranlılar'a hiç kimse dokunmuyor, onları bütün kaleler misafir ediyordu. Bu kapıcı da onun gibi satıcılardan biriydi. Benli bu kapı muhafızıyla satıcılık yaptığı zaman tanışmış. O yaşlanınca uzak yollara yürüyemediği için satıcılığı bırakmış. Sonra Hasan Ali Han'a selama gitmeye başlamış. Her gittiğinde hediye, kap kakak götürmüştü. Bu yolla kapı muhafızlığı işinin sahibi oldu. O şimdi hanın yanında güven kazandı. Han'ın içine azıcık şüphe gelse, iyi niyetli kapı muhafızını hemen astracağı belliydi.

Bizim yattığımız avlunun kapısının önünde her akşam bir bekçi olurdu. Her zaman iki tane asker nöbet tutardı. Onlardan biri arık, zayıf, az sakallıydı. O akşamın başından itibaren türkü söylemeye başlıyordu. Uzun geceyi yatmadan türkü söyleyerek geçiriyordu. İkincisi ise orta boylu, kırmızı yüzlü şişman bir adamdı. Onun kına yakılmış gür ve kahverengi sakalı vardı. Geceleyin onun sesi hiç çıkmıyordu. Benli sözünün sonunda:

-Bizim kaçacağımız akşam büyük ihtimal yarın akşam olacak. Yarın akşam kapının önünde durma nöbeti kösenin değil, koruma nöbeti kahverengi sakalındı. Kahverengi sakallı iki yönden işimize yarayacaktı. İlki o uzun gece boyunca uyur. Kulağının dibinde Şah'ın topunu da atsan duymaz. İkincisi ise o daima bekçilik yaptığında tüfekte ve kılıçla kuşanıyor. Böylece bizim elimize iki silah geçecektir. Bunlardan başka bende çok iyi bıçak var. Kalanını da bekçiden buluruz. Han'ın mal avlusunda da bahtımıza çıkanı alırız, dedi.

Benli'nin bu konuşmaları benim kulağıma güzel bir hayal gibi geliyordu. Ayağımız zincirliydi. Benli'nin ayağındaki zincirlerin yanında büyük pranga da vardı. Yürüdüğü zaman büyük demir toprağa sürünüp onun düz yerde yürümesini de zorlaştırıyordu. Aklıma gelmişken şunu da söylemem gerekir: Hepimizin ayağına pranga yetişmiyordu. Hatta esirlerin çok olduğu zaman onların ayağına takılan zincir de yetişmiyordu. Atların ya da katırların ayağına takmak için kullanılan zincirleri takıyorlardı. Benli'nin kazan gibi başının kesilmesine karar verilince kaçmasın diye

onun ayağına pranga bağlamışlardı. Bu vaziyette, oturduğumuz büyük avlu duvarlarından aşip çıkacağımıza benim kalbim inanamıyordu. Ne olursa olsun ben:

-Bu yükümüzle bu kadar büyük avludan nasıl çıkacağız, Benli Ağa? diye nezaketle sordum.

O güldü ve:

-Onu yarın akşam görürsün; ancak ağzına sahip ol. Yarın akşam o köşede bekle diyerek yerinden kalktı, ayağının zincirlerini şakırdatıp ağır gülleleri sürükleyerek çardaklara yavaşça yürüdü. Ben de Kazan Başlı'nın söylediklerine birazcık ümitlenip yatacağım yere gittim. O gecemi tatlı hayal, ümit ve arzularla geçirdim.

Hasan Ali Han hızlı atı ele geçiremediği için sinirlenerek Ali Bey'le gidenlerin arasından kuşkulandığı iki adamını astı. Ondan sonra da o: "Ali Bey ölünceye kadar esirlikte kalsın. O bir nedenle dönecek olursa, onu da asarım" dedi. Bu haber Kazan Başlı ile konuştuğumuzun ertesi günü kulağımıza geldi.

Ben akşam olmasını aceleyle bekliyordum. İşte o an gelip çattı. Karanlık çöküp yatsı oldu. Esirlerin hepsi yerlerine geçip uyudular. Ben Kazan Başlı Benli ile buluşacağımız köşeye vardım. Orada epeyce bekleyip oturdum. Gecenin ayı şimdi doğdu. Gece yarısından sonra doğmalıydı. Karanlığın içinde birdenbire bir karanlık üstüme abandı. Hemen onun Kazan Kafa olduğunu anladım. Ama onun ayağında şimdi zincir şakırdamıyordu. Ağır gülle de sürüklenmiyordu. O:

-Ayağını buraya uzat, dedi.

Ben zincirleri şangırdatmadan ayağımı uzattım. Onun elinde anahtar vardı. O şangırdatıp açacak oldu. Ama zincir açılmıyordu. Birden o eğilip baktı ve:

-Bu at veya katır zinciri imiş ya? Bu elimdeki ise insanlara takılan zincirlerin anahtarı, en iyisi bu zincirin ortasını iki taşın arasına koyup ezmekti.

Ayaklarında kalan halka bölümlerini şangırdatmasın diye kuşaklarımızla sarıp baldırına bağlarız, dedi ve:

-O zaman da patırtısı olacak, burası ıssız değil diyip azıcık duraksadı. Birdenbire o koltuğunun altından büyük bıçak çıkardı. Kınından çıkardığı bıçağın ucuyla açmaya çalıştı. Bu zincirim açılmasa da kaçmayı istiyordum. Kaleyle aramızı açıldıktan sonra zinciri ezeriz, diye düşündüm. İşte bıçağın ucu yardım etti, zincir aniden şangırdayıp açıldı. Bundan sonra Benli kapıya varıp, kapının diğer yüzünde oturan kapı muhafızını dikkatlice dinledi. O bu arada birkaç kez gelip gitti. Bu gidişler arasında da O:

-Bu kahverengi sakallı eşek, aç katır gibi bu gece niçin uyumuyor? diyordu. Ben de Benli gibi acele ediyordum. Zannımca gece geçip tan yeri ağarıyor gibiydi. Ama böyle değildi. Daha çok erkendi. Kahverengi sakalın yattığı zaman henüz gelmemiş. Bu bizim acele etmemizden ortaya çıkıyordu. Benli sonunda bir kez gidip geldiğinde:

-Eşek sonunda yattı. Kahverengi sakal domuz gibi horluyordu. Başını yastığına sağlam koysun. Azıcık sabretmemiz gerekiyor, dedi.

O anda yatan esirlerden birinin zincirli ayağının sesi işitildi. Bizim avlunun kenarına kısılıp büzüldük. O ayakyoluna çıkıyormuş. Kapıdan uzağa gitmeden oturdu. Hızlıca geri döndü. Benli, ağar çemken¹⁵inin dışında sarılan ak kuşağını çekiştirdi. Cüppesinin iki ucunu ve bıçağını kuşağına kıstırdı. Kollarını sıvayıp dirseğinden geçirdi. Ayağındaki eski ayakkabıyı da çıkardı. Bu hazırlıktan sonra biraz gerileyip var gücüyle avlunun yüksek duvarına doğru koştu.

O hızlı koşuşuyla birlikte iki elini de duvara vurmadan, sadece çıplak ayaklarının yardımıyla avlunun yüksek duvarının tam ortasından yukarıya geçti. Sonra iki elinin yardımıyla aynen çevik bir kedi gibi balçıktan yapılan duvarın yüzünden tırmanarak yukarı çıktı. Büyük avlunun üstünden atlayıp oturarak gideceği

¹⁵ Ağar çamken: Devenin yan tüylerinden dokunan cüppe.

yeri gözden geçirdi. Avlunun diğer tarafında hayvanların bağlandığı teras vardı. O teras avlu duvarından alçakta idi. Benli ilk terasın üstünden sıyrılıp indi. Ondan sonra da terasın ağaç sütunlarından birinden sıyrılıp aşağı indi. Orada terasın altında bağlı mallar, özellikle de katırlar ürkerek büyük gürültü çıkarıyordu. Benli, Han'ın mal öküzlerinin arasında gizlenmiş. Ama kahverengi sakal bu gürültüye de uyanmamıştı. Bizim kalelerimizde yirmi beş yaşını doldurup yetişen koç yiğitler her gün geç saatlerde kalenin bir tarafına toplanıyorlardı. Ondan sonra da büyük kalenin üstüne şapka koyuyorlardı ve hız alıp, koşarak el sürmeden kalenin başına ulaşip şapkayı da ayak ile teperek dönmeyi deniyorlardı. Çabucak koşarak çıkıp şapkayı tepiyorlardı. Ben o zamanlar bu işe yine yiğitlerin kendi aralarında güç deneme yarışı ve ilginç bir oyun olarak kabul ediyordum. Benli'nin beş on arşın büyüklükte olan duvardan aştığını gördükten sonra o oyunun nerde gerektiğini anladım. Benli, elinde kınısız yalın bıçakla kahverengi sakalın başucuna gidip durdu. Kahverengi sakal sadece bir kere “hık” etmiş. Bundan başka bir ses de olmamış.

Benli şimdi kalan işleri çabuklaştırdı. O hemen kahverengi sakalın üzerini arayıp iki kapının da anahtarını buldu. Sonra onun belindeki kılıcı çıkarıp kendi kuşağına taktı ve tüfeğini de alıp omzuna astı. Bunları yaptıktan sonra kapının kilidini açtı. Biçimsiz ağaçtan yapılmış; çukurlu, tümsekli, iri ve bunaltıcı kapıyı açınca korkunç bir gıcırtı çıkarmamak için çaba sarf etti.

-Şimdi yol açık. Terasın aşağısında birkaç cılız at, birkaç katır, sekiz çiftte mal, öküz vardı. Han'ın semiz atları her halde kendi avlusunda olacak. Zararı yok, bu atlardan iyilerini seçeriz. O, şimdi sen argışçı dostunu uyandır, onu da kendimizle birlikte götürelim. Ama gürültü yapma.

Ben ona ayakkabı ile ayak sargısını verdim. Koşarak çardağa doğru gittim.

Esir düşen dokuz tane argışçıdan kalan ben ve benim gibi genç yiğitti. Gidip onu uykudan uyandırdım. O benim “Yol açıldı.” dememe inanmadı. Şaşırarak oturuyordu. Hava soğuktu. Uykudan uyanan adam daha da üşümüş oluyor. Benim dostum da çok üşüyordu. Ona yavaşça şu anda yavaş davranmanın zamanı ve hayal

kurmanın zamanı olmadığını anlattım. Gittiğimizde de Benli, ayakkabısını giymişti. O bulduğu anahtarla arkadaşımın zincirini de açtı. Benli kendine yakın yatıp kalkan bir yaşlıyı uyandırdı ve:

-Ağam hoş ve sağ kalın, biz gidiyoruz. Sizin için de giderseniz yol açık; ama sessiz hareket edin. Dışarıdaki avluda at var, dedi. Neler yapacağını ileriki kapıdan nasıl çıkacağını anlattı. Sonunda O:

-Zincirlerinizi açmak için işte bu da anahtar; insanları bir taraftan uyandırın. Zincirleri açtıktan sonra yola götüren iki kapı da açık diyerek çıkıp gitti. Biz gelip bağlı, semerli atların üç tanesini alıp mal avlusunun kapısını biraz açıp çıkıp gittik. Elbette Benli bu anahtarı da yaşlı kapı muhafızının yardımıyla bulmuştu.

Kalenin kapı muhafızı kapının bir tarafındaki köşenin altında daracık delikte uzun gecesini geçiriyormuş. Benli, attan indi ve deliğin küçük, biçimsiz kapısına yavaşça vurdu. Bununla birlikte O:

-Gulamalı Ağa! diyerek yavaşça seslendi:

-Evet, Benli, diyerek içeriden cevap verildikten sonra kapı açıldı.

-Geldin mi Benli?

-Evet, geldim.

-İş bitti mi?

-Bitti, Gulamalı Ağa.

Gulamalı Ağa uzun boylu, iri yarı ve ak sakallı bir adamdı. O alçak barınağın, küçük eşiğinden ve delikten girecekmiş gibi olup iki büklüm çıktı. İkisi yavaşça soru cevap alış-verişinden sonra Gulamalı:

-O kahverengi sakal bu kalede pisin de pisidir, ihbarcıdır, otlakçıdır. O çoğu insanın atasını yakıp darağacına astırmıştır. Benli'ye "Sen çok iyi iş yaptın." diyerek içeri girdi.

İki gözüne çörek ve diğer yiyeceklerden doldurduğu İran hurcunu çıkardı ve:

-Bunlar size yolda yemek için azık olur, dedi.

Ondan sonra önceden kararlaştırarak, konuşulanlarını yapmaya başladılar. Gulamalı Ağa kalenin kapısının ikisini de genişçe açtı ve bizim önümüze düşüp ileriye doğru yöneldi. O çok çabuk yürüyordu. Arkasından yetişmeye çalışıyorduk. İlerden gelen suyun başındaki değirmenin önünde durduk. Burada Gulamalı Ağa ile vedalaştık. Bizi esirlikten kurtardığı için minnettarlığımızı belirttik. "Bir gün biz de senin bu iyiliğinin karşılığını öderiz." dedik.

Ondan sonra Benli ve ben atlardan inip onun ellerini arkasına bağladık.

Gulamalı Ağa'nın kendi eşarbını ağzına gevşekçe tıktık, ensesine vurup itekleyerek değirmen odasına soktuk. Değirmenci, odanın bir köşesinde yatıyormuş. Benli onu ayağıyla tekmeledi ve:

-Hey! Uyan ayağa kalk, diyerek bağırdı. Değirmenci yerinde canı çıkacakmış gibi kaldı. Ölecek gibi korkan değirmenci titredi. Benli:

-Ellerini arkasından bağla, diyerek bana emir verdi. Onu da bağladık. Yürüyüp gidemesin diye değirmencinin ayaklarını da kırılmış gibi birbirine yaklaştırdık sardık. Ondan sonra Benli bıçağını çıkarıp, gözlerini kızartıp:

-Ben bu Han'ın kapıcı köpeğiyle kapı muhafızının başını keserek, alıp gideceğim. Şimdi o köpeğin ağzından eşarbı çıkar nasıl bağıryorsa bağırsın dedi. Böyle bir gazapla atılıyordu. Ben ise onun koluna yapışıp:

-Bırak kelle kesmek çok günah diyerek onu tutuyordum.

Gulamalı Ağa da ağzındaki eşarp açılınca ağzı boşalmış adam olup gerçeğe benzeterek diz çöküp yalvardı. Benli:

-Han benim babamın kellesini aldı. Bunun karşılığında ben de bunun başını alacağım; karınlarına da değirmen taşını koyup gideceğim, diyerek çok şiddetli bağırdı. Ben de ona teselli vererek nasihat ediyordum. Sonra O:

-İyi senin için bu kapı muhafızının kanından vazgeçiyorum. Bunların ikisini de buradan kımıldayamayacak hale getirmeli, dedi. Gulamalı Ağa'yı ve değirmenciği birbirine bağladı.

Sonra çıkıp eğerli atlarımıza atlayıp yönümüzü kuzeye doğru çevirdik.

Bu değirmen iki kardeşin ortak değirmeniymiş. Değirmencinin amcası Hasan Ali Han'ın en yakın ve çok itibarlı adamıymış. Esirlerin kaçması konusunda Han'ın gönlüne çiğit kadar şüphe düşse, o saatte Han, adamı darağacına astırırdı. Hanın şüphelenmemesi için Gulamalı Ağa böyle davranılmasını öğüt vermişti. Gulamalı Ağa'nın bağlanarak getirildiğini ve başının alınacak olduğunu değirmenci kendi gözüyle gördü. Sabaha kadar ikisi eli bağlı yattıktan sonra değirmenci Gulamalı Ağa'yı aklamalıydı. Gulamalı Ağa'nın umudu böyleydi.

Biz sağ salim kalelerimize gittik. Birkaç gün geçtikten sonra bizimle birlikte yatan esirlerin hepsinin kaçtığını, onların çoğunun kurtulduğunu duydum. Gulamalı Ağa'nın da önceki kapı muhafızlığına sağ sağlim devam ettiğini duydum.

Ama at hırsızlığına gelen Ali Bey'in yakalandığını duyduğumda ise Dordepel'in bitirdiği işe hayret ettim, ağzım açık kaldı. Yaşlı, konuşmasını Dordepel'in başından geçen olayların sonrası hakkındaki konulara yönlendirdi ve:

-Evet, Dordepel böyle meşhur at idi, diyerek Nıyazmurat Ağa konuşmasına devam etti.

VI

-Oğlum, Dordepel'in başından çok ilginç olaylar geçerci.

Eski dönemlerde tarımla uğraşan insan azdı. Suyun azlığı malumdu. Su payını almaya yine de izin belgesi olanlar haklıydı. Kendine ayrılan su payını ekmeyi de çoğu insan başaramıyordu. Tek başına tarımcılık işini yapmaya çoğu insan binit, araç ve teçhizat bulamıyordu. Halk çok yoksul yaşıyordu. Diğer bir taraftan da o devirde herkesin kalabalık olarak gezmesi gerekiyordu. Bununla birlikte Dordepel'in sahibi bu yıl on, on iki adamla birleşerek köyünün güzlük ak ekinini, arpa ve buğdayını ekmişlerdi. Ekilen buğdaya ilk suyunu vermeye başlamışlardı. Dordepel'in sahibi buğdaya su vermek için her gün meydana çıktığında, Dordepel'i de kendisiyle birlikte alıp meydana götürüyordu.

Yurdun, bu durumunu iyi bilen casuslardan biri Hasan Ali Han'a haber verdi. Ali Bey, Hasan Ali Han'ın hediyesini almayı, görevi yerine getirmeyi boynunun borcu olarak görüyordu.

Köpet Dağ'ının önünde büyüyüp giden tarım alanı vardı. Dordepel'in sahibi öğleye doğru kendi arkadaşları ile meydana çıkıp işine başlıyordu. Onlar bindikleri hayvanları otlatmaya bırakıp tarım alanına yayılarak su tutmaya başlamışlardı. Dordepel'in sahibinin küçük oğlu, İran askerlerinin içinden geçen bu genç de buradaydı. Ama şimdi on dört yaşında değil de on altı yaşındaydı.

Doğudan sert, soğuk rüzgâr esiyordu. Gökyüzünde mat, beyazımsı bulutlar kayıyordu. Birdenbire aynı yeraltından çıkmış gibi elli altmış atlı ortaya çıktı. Bu meydana dağdan inen selin açtığı derin dere yatağı çoktu. Atlılar da derin dere yatağının birinde sığınıp oturmuşlar. Dordepel'in bağlandığı yerin yanından ortaya çıktılar. Haysiyetli hayvan boynunda uzun urganı ile homurdanarak dönmeye başlıyordu. Bu atlıların, Han'ın askerleri olduğu malumdu. Onlar bağlı hayvanların hiçbirine yaklaşmayıp dosdoğru Dordepel'in etrafında belirdiler ve urganından

yapıştılar. Öyle böyle, ses yetmez tarım alanlarında herhangi bir yerinde gezinip duran çiftçiler, o zaman dikkatlerini bir damla su için vermişlerdi. Bunlar birdenbire yeraltından çıkmış gibi fırlayan İran Hanı'nın yağmacı grubunu görüp dikkat kesilmişler. Ama onların beklenmedik yerden çıkması, onlar için şaşırtıcı bir durum değildi. Bu, her zaman olabilecek bir hadiseydi. Şimdi Dordepel elden gitmek üzereydi, işte bu iş çok ağır gelecek, eğer at İranlı yağmacıların eline düşerse büyükten küçüğe herkes pişman olup ah çekecekti. Tarım meydanında su tutarak gezinip duran çiftçiler küreklerini sırtlarına alıp at sahibi yaşlının yanına doğru koştular. İnsanlar Dordepel'in sahibinin etrafında toplanmışken, o zamana kadar İranlı yağmacıların biri Dordepel'in üzengisine basıp atlamış ve elli altmış atlı Dordepel'in dört tarafını sarıp karşı dağa doğru yönelmişlerdi.

Çiftçiler: "Göz göre göre atı elden kaçırdık." diyerek aceleyle yaşlıya bakarak:

-Şimdi ne yapacağız durmanın zamanı değil, diyerek her biri bir yerden aceleyle konuşuyorlardı. Bu arada hiçbir konuşmaya karışmayan su tutan yiğitlerden biri bağlı duran atlardan birine binip kaleye doğru gidiyordu. Tabi o, kaleye gidip olayı haber verecekti. Hiç kimseyle konuşmadan gittiği için kalanlar bir şey söyleyememişti. Çiftçiler acele ediyorlardı. Ama aralarında en acele edeni at sahibinin on altı yaşındaki küçük oğlu Murat idi. Murat anadan doğduktan on yaşına girene kadar Dordepel'le arkadaş gibi büyümüşü. İki yıl önce Murat, Dordepel ile birlikte Nasreddin Şah'ın askerlerini yarıp geçip gitmişti. Şimdi Murat sevgili arkadaşından göz göre göre ayrılıyordu. Onun o andaki durumunu anlatmak çok zor idi. Onun rengi solup yüzü bembeyaz olmuştu. O olduğu yerde durmadan dönüyordu. Şapkasını bir çıkarıp bir takıyordu. Dordepel'in sahibi rahat, arkadaşlarının telaşlı sözlerini dinler gibiydi; ama rahat değildi. Nasıl bir çare bulmalı? Ne yapmalı? diye durmadan düşünüyordu. Birden aklına bir şey gelir gibi oldu ve:

-Yiğitler kale ile bizim aramız uzak. O yere haber ulaştırıp yardım getirinceye kadar bu yağmacılar dağa girip giderler. Bizim yanımızda dört tane silahla on tane kılıç var. Bu silahlarla da avını kolay alıp giden elli altmış atlıyla başa çıkamayız.

Sadece bir yol kaldı. Atın kendine bel bağlamamız gerek. Hepiniz bu tepeciğin üstünde toplanın. Bir yere sığınıp bekleyin. Şansımızı bir deneyip görelim, diyerek bir taraftaki küçük tepeciği gösteriyordu. Yaşlının talihini nasıl sınavacağını arkadaşları hemen anlamışlar ve kendilerine gösterilen tepenin üstünde toplanıp ayaküstünde çömelip durmuşlar.

Türkmenlerde bir yerde tören olsa Dordepel at yarışlarında koşturuluyordu. Onu törenlerde koşturmak şimdi tamamen alışkanlık olmuştu. Türkmen törenlerinde atlar koşturulduğunda gözle görünen ya da görünmeyen uzak bir yeri geri dönüş noktası olarak belirliyorlardı. Atların geri döndüğü yerde bir adam gözetleyici olarak “Bitişe geldiniz, dönün.” diyerek sesleniyor ve şapkasını sallardı.

Bu arada atlar da bitiş yerinden geri dönüp ok gibi hızlanarak düğün yerinde birbirinden önce gelmek için koşuşuyorlardı. Dordepel de böyle koşturmaya gençlik zamanından alışarak beyni kuvvetlenen atlardan biriydi.

Şimdi kendi alacakları avlarına sahip olan han askerleri çok sakindiler. Onlar atlarıyla yürüyormuş gibi yavaşça gidiyorlardı. Dordepel’in sahibi şapkasını ele alarak toplanıp giden atlıların arkasından koştu. Han askerleri: “Atın sahibi de atının bizim elimize düşmesiyle kendisini bizim elimize vermeyi kararlaştırdı.” diye tahmin yürüterek seviniyorlardı. O zaman var gücüyle koşan yaşlı, bir tarafa yönelerek ve bir tümseğin üstüne çıktı ve:

-Haydi! Finale geldiniz, artık dönün! diyerek avazı çıkıncaya kadar bağırp elinin yettiği kadar şapkasını sallamaya başlar. “Dönün” sesi kulağına gelen Dordepel, dizginini silkeleyip arkasına doğru kendini arkaya doğru çevirip ok gibi fırlayarak geldiği yere döndü. Han askerleri ne yapacaklarını bilmeden oldukları yerde şaşırarak kaldılar.

Dordepel’in üstünde oturan yağmacı ise atın hamlesiyle geriye fırladığı zaman kendini kaybetmişti. Ondan sonra da kendini toparlayamayıp eyerin koşunundan sıkıca tutup güçlkle durdurabilmişti. Dordepel’in bu yıldırım çabukluğuyla gelmesi, kendini adet edindiği düğün yarışmasına gidiyor zannetmesindendi. Toplu duran

çiftçileri geçip, arkasına dönüp, önlerine gelerek uzanıp durdu. Dordepel'in üstünde oturan bıyıkları pençe gibi gür askerin yüzünde kandan eser kalmamış, rengi uçmuş, yüzü bembeyaz olmuştu. Dili korkudan yana düşmüştü. Dordepel durduğunda, yiğitlerden biri onun hemen başından tuttu. O zamana kadar da başka bir yiğit silahının altı ile pos bıyığı attan indirdi. Hemen gür bıyığın elini arkasından bağladılar. Bu pos bıyık, Hasan Ali Han'ın komutanlarından Ali Bey idi. Ali Bey atı kolayca eline geçirdikten sonra onun üstüne de keyifle binmişti. O bu coşkuyla varıp Han'ın yanında da övünecekti. Ama onun niyeti başlamadan sona ermişti.

Ali Bey'in atlıları ise oturdukları yerde biraz düşündükten sonra geri dönmekten korkup atlarını ileri sürüp onu esir bırakarak gittiler. Atın sahibi Dordepel'in boynunu kucaklayıp: "Kendi karakterindeki mükemmellik ile bütün ülkeyi ölümden kurtardın. Bugün de kendini beladan kurtardın." diyerek sevincinden gözünden yaş geliyordu. Yaşlı konuşmasına devam edip:

-Ben Hasan Ali Han'ın esirliğinden kaçıp köyümüze geldikten sonra bu haberi duydum. Ali Bey'in hırsızlıktan yakalandığı kaleye doğru gittim. Göktepe'ye vardım. Dordepel'in sahibi yaşlı seyisin önüne vardım. Selamlaştıktan sonra yaşlı seyis benim nerden, hangi kaleden geldiğimi, kimlerden olduğumu sordu. Ben de konuşma süresince falan kaleden, filan köyden ve boydanım. Kendim de Nıyazmurat Hüdayberdi'nin oğlu olduğumu söyledim.

Gittiğimde önüme çörekle ağaran¹⁶ koydular. Bunun yanında bir çanak çal¹⁷ koydular. Bu hürmet o zamanda Türkmenlerin misafirine yaptığı en iyi izzetlerinden biriydi. Bu dönemde ise ilk olarak yeşil çay, haşlama ya da pilav koyuyorlar. Siz şimdi şarap ve votkayı yanınızdan ayırmıyorsunuz. Eski dönemde bunlar bulunmuyordu. Onlar sadece han ve beylerin sofralarında oluyordu.

Yaşlı seyisle yemek başında konuştuk. Onun evinin dışında bir kulübesi vardı. Atını esbabını, yine buna benzer eşyaları bu kulübeye koyuyormuş. Şimdi ise o

¹⁶ Ağaran: Deve sütünden alınan kaymak.

¹⁷ Çal: Deve sütünden yapılan içecek.

kulübede Hasan Ali Han'ın komutanı Ali Bey, ayağı zincirli, bıyığını burarak oturuyormuş. Ben başımdan geçen olayları yaşlı seyisle konuşup Ali Bey'in yaptıklarını anlattım. Yaşlı seyis şaşırdı ve:

-Bu adam ben fakir bir askerim, Han beni zorla gönderdi, diyerek ağlıyordu. Bu nasıl hilekârlık? dedi.

Ben onun yüz­süz hilekârlığını aslında Han'ın komutanlarından biri olduğunu ve yağmacılık yaptığını anlattım. Ben bunları Ali Bey'in yüzüne de söyledim. Onun yüzüne karşı da “Hey! Yolda durdurup yağmacılık yapan Ali Bey, şimdi kapana düşmüş yabani kedi gibi oturuyorsun öyle mi?” dedim.

Ali Bey sesini çıkarmadan oturmaktaydı.

Esir düşüp sıkıntı çektikten sonra ben de at edinmeyi kararlaştırmıştım. İyi atlardan seçip almaya gücüm yetmedi. Ondan sonra yetim kalan bir tayı satın alıp yetiştirmeye başladım. Bu tay iyi cins atların tohumundandı. Küçük yaşta annesiz kaldığı için zayıf düşmüştü. Ben yirmi beş yirmi altı yaşında sava­şlara katılmaya başladım. İran Şahı büyük ordusunu ünlü komutanlarıyla Türkmenlerin üstüne gönderdi. Garrigala¹⁸’dan haberi duyunca hemen atlandık, iki günde Garrigala’ya yetiştik. Bu savaşta bütün Türkmenler toplandı ve büyük savaş oldu. Şah’ın ağır ordusu darmadağın edildi. Şah’ın ordusu Yangala, Maraya baskın yaptığı­nda yine Aşkabat’ın yukarısından indiğinde olan savaşlarda da ben vardım.

Onlardan da başka birçok savaşa katıldım.

Rahat otururken bir taraftan haberci geliyordu. “Bizim kalemizin üstüne İran Şahının falanca bir askeri baskın yaptı, yardım edin” diyerek ya da “Hive Hanının atlıları saldırdı yardım edin” diye haber geliyordu. Biz de bulunduğumuz yerde atlanıyorduk.

¹⁸ Garrigala: Yer adı.

Bir kez de böyle bir savaştan dönüşümüzde Övezmurat Batır: “Şimdi gün de gecikti, bu akşam burada kalın; kendi kalenize yarın geçin.” dedi. O akşam ben Övezmurat Batır’ın evinde kaldım. Demini almış mis gibi tüten çayı Övezmurat’ın önüne getirdiler. Bir kâse çayı da bana verdi ve:

-Nıyazmurat, durumumuz çok ağır dayanılacak gibi değil diyerek söze başladı.

-Biz ayaklarımızı uzatıp evimizde arka üstü yatamıyoruz. Allah’ın her günü atlan dur. Bir taraftan İran Şahı’nın ordusu, bir taraftan Hive Hanı’nın yağmacıları, bir taraftan da Buhara Emiri’nin askerleri saldırıyor. Bu haramzadelerin yakasına yapışarak tamamen çuldan çıktık. Etimizden geçip kemiğimize yetti. Bizim atımıza, itimize ve kendimize rahat yok. Bu durumdan kurtulmanın bir yolu yok mu? dedi.

Kendi kendime: “Övezmurat Batır’ın nasıl fikri var ki İran Şah’ı veya Hive Hanı’na tabi olacak? diye düşündüm ve:

-Batır Ağa, durumumuzun ağırlığına söylenecek söz yok. Akıllı yaşlılarımız bu durumdan kurtulmanın yolunu düşünseler iyi olur. Türkmenler zalim İran Şahı’na bağlı yaşamaktansa ölmeyi tercih ediyorlardı. Zulmün evi olan Hive Hanlığı’yla atalarımızdan beri uyuşamıyoruz, dedim. Övezmurat çayını yudumladı ve:

-Nıyazmurat, söylediklerin doğru. Türkmenler şaha, hana boyun eğmez. Bunlara bağımlı olmadan savaşsınız, rahat yaşamamız için büyük bir güce sırtımızı dayamamız gerek, böyle olmayacak, dedi.

-Öyle güçlü birini bulmak için düşünen akıllı hocalarımız da var ise bu güç bulunursa çok iyi; ama bu zamanda nerden bulunacak? dedim.

Övezmurat Batır düşünmeden:

-Nıyazmurat, böyle bir güç var. Bu konuyu düşünen akıl hocalarımız da var. Biz Ruslara sırtımızı dayamalıyız, dedi.

Bu söz benim kulağıma çok ilginç olarak geldi ve:

-Ruslara, diyerek onun sözünü tekrarladım. Ama Övezmurat Batır:

-Evet, Ruslara sırtımızı dayamalıyız. Onlar güçlü, insafli ve şanslı ekmekli halk. Eğer onlara sırtımızı dayarsak rahatlarız, rahat yaşarız, dedi. Bunu çoktandır düşünen adamlardan biri Orazmehmet, diğeri ise Han Mehmet Ataklı'dır. Ben de onların fikrine katılıyorum. Marı yaşlılarının da hepsi bu fikri makul gördüler. Bunu bana Orazmehmet Han söyledi. Bizim hanımız bu fikre razı olmayacak. İran Şahı'nın hücum ordusunu üç dört kez yendi. Şimdi o, "Dünyada alamayacağım kale yok." diye düşünüyor. Onun fikri değişmiş, bütün Türkmene han olmak istiyor. Onun gözleri ayağının ucunda değil, hatta karşısına uzanıp yatanı da görmüyor. Onun bu hali ömründe aslanın sesini duymamış çoban köpeğine benziyor. Kendi kendine yaşayan, dağınık düzensiz yaşayan Türkmenleri nasıl birleştirecek?

Bütün Türkmenleri birleştirmek de at başının lekesi kadar az nüfusuyla bu eski eşyalarıyla, beş tane demir silahla, kime karşı durabiliriz. İran Şahı'na, Afgan Hanı'na ve Hive Hanı'na belki karşı gelebiliriz. Ama onların arkasında büyük, zehirli ejderha yatıyor. O ejderha bütün Hindistan'ı kuşattı. Şimdi o ejderha buraya, bize doğru boynunu uzatıp zehirli dilini yalıyor. O ejderha İngilizlerdir. İngilizlerin hilekâr düşünceleri çoktan beri ortadadır. Yakın zamanda Kerimberdi işanın evine bir misafir geldi. Bu misafir kendini Mekke ve Medine'den gelen, dünyanın dört tarafını gözüyle gören, kerametli pir diyerek adlandırdı. İlk olarak hanımız ve bütün yaşlılarımız kerametli piri ziyaret etmeye gittiler. Han Mehmet Atalık çok akıllıydı. Biz buradan çıkıp yola düştüğümüzde o: "Övezmurat Batır bu misafirin gözü kurnazın gözü, bu adam pir değil, tekin değil, İngilizlerin gönderdiği kurnaz casuslardan..." dedi. Hakikaten de doğruymuş. Birkaç gün sonra o pir Marı tarafına gitti. Han Ağamız, işanlar ve yaşlılar ona çok giysi ve hediye vererek yola gönderdiler, dedi. Ben burada Batır'ın sözünü böldüm ve:

-O kurnaz İngiliz kurtulup gitti mi? dedim. Övezmurat ise:

-Sakin ol kurtulamadı, diyerek sözüne devam etti.

-Bizim ağamızın gözü eşik ile evin ortasını görmüyor. O, güvercinle bozdoğanı ayırt etmeyi kesinlikle bilmiyor. Bir tarafında da böyle korkutucu düşman yattığı zaman senin de güçlü bir ülkeye sırtını dayaman gerekiyor. O da Rus halkıdır. Han Mehmet Atalıkla Orazmehmet Batır doğru söylüyor, dedi. Ben biraz düşündükten sonra:

-Çoban Batır, Gara Batır, Deli Batır gibi kişiler bu işe nasıl bakıyorlar? diye sordum. Övezmurat Batır ise:

-Çoban Batır'a ima ettim ancak o sadece gözünü ağartıp yüzüme baktı. Bundan başka bir şey söylemedi. Deli Batır'a biraz duyurdum, O:

-Ah! Övezmurat kendi yoluna bak. Bu iş ikimizin üstesinden gelebileceği iş değil. Bu Türkmenlerin her birisi bir kelledir. Bunların hangisiyle konuşacaksın hangi birine anlatacaksın? dedi.

Kara Batır'a söyleme imkânın da yok, onu her söze inanan adam olarak düşünmeden kılıcını kınından çıkarıp kafanı uçurur dedi.

O akşam bu konuda çok fazla konuşma yaptık Ertesi gün atıma atlayıp yola çıkacağım vakitti. Övezmurat Batır:

-Nıyazmurat, akşam konuştuklarıma onaylıyor musun? diye sordu. Ben kendimin onayladığımı söyledim. “Batır Ağa barış içinde rahat yaşamak için yanınızdayım elimden geleni yaparım.” dedim. Ben üzengiye basarken söylediğim bu söz o dönemin savaşçı yiğitlerinin yemini gibiydi. Ama her gün “Düşman... Atlanın! Falan kaleyi şahın askerleri basmış, filan yeri Hive Hanı'nın atlıları basmış.” diye ses duymak şaşırtıcı gelmiyordu. Yılın dört mevsiminin dönüp dolanıp kendi zamanında, saatinde gelmeleri gibi âdet olmuştu. Onun için de herkesin kapısında atı hazır, evinin sol köşesinde silahı hazır duruyordu. Gecenin hangi saati olursa olsun “düşman!” diye habercinin sesi çıkıyordu. Hemen atlanıyorlardı. Silahını kuşanıp atlanmak, belli bir hükümdar tarafından yürütülen mecburi kural değildi. Atalardan gelenek olarak devam eden arını namusunu ortaya çıkaran kuraldı.

Ne olursa olsun kalelerden birinin üstüne düşman saldırırsa, o zaman bu kalelerde bir yiğidin atı kazığında bağlı kalsa, o yiğit ölmüştür ya da ölüm pençesinde yatıyordur, diye düşünülüyordu. Savaş günü atın kazıkta bağlı kalması dehşetin, kötülüğün işareti hükmünde görülüyordu. Yurdu düşmanlar bastıktan sonra sen onun karşısına çıkıp son anına kadar savaşmalısın. Elbette kansız savaş olmaz... Bir taraftan kurt ordusu ulurken, koyun sürüsünün rahat oturmaması gibi, yurda saldıran İran Şahı ile aç göz Hive Hanı bir tarafımızda dururken biz de böyle bir durum yaşadık. Bu düzenden sürekli kurtulmayı düşünen yaşlılarımız da bulundu.

Bu günden sonra Övezmurat Batırdan başkalarının da Ruslarla irtibat kurduğunu, hatta Han Mehmet Atalık'ın da bir iki sefer Orenburg'a gidip geldiğini duydum.

İşte bu ilişkinin sonunun ne olduğu şimdi kendine de malumdur ya...

Yaşlının sözünün arasında okul çocuklarının türkü sesi işitildi. Yaşlı gülümsedi ve:

-Duyuyor musun? Duyuyor musun? Bunlar sizin çocukların sesi. Geçen dönemlerde çocuklar hiç böyle mutlu türküleri bilmiyorlardı. Türkü söylemeyi de bilmiyorlardı. Bize bu mutluluğu sağlayan Lenin'e ve Stalin'e yüz binlerce minnet olsun, diyerek yaşlı gülümsedi.

Çok uzakta olmayan mektebin büyük binasının önünde çocukların türkü sesleri yankılanıyordu. Çocukların mola vaktinde toplanıp söylediği türküler bu yaşlının kulağına gelirmiş ve bu yaşlı çok mutlu olurmuş. Yaşlı, büyük güvenle sustu. Benim soracağım sorular çoktu. Sormak için de uygun zamanını bekledim. Çok sürmeden onu da buldum.

Biraz zaman geçtikten sonra bir konuşma zamanı geldiğinde:

-Nıyazmurat Ağa! Daha sonra Benli ile görüşebildin mi? diyerek aklıma gelen sorulardan birini yönelttim. Yaşlı güldü ve:

-Çok iyi aklıma getirdin. Temiz yürekli arkadaşımı hafızadan çıkarmamam gerek bu özellik sende de var galiba, böyle olmalı dedi. Yaşlı, sözüne devam ederek, büyük bir savaştan biraz önce Kazan Başlı Benli ile karşılaştığını ve ondan sonra her zaman onunla görüşmekte olduğunu söyledi. Kazan Başlı Benli'nin kendi gibi sıhhatli oğulları var. Onlar şimdi şöhret sahibi insanlar. Büyük yerlerde çalışıyorlar. Onun ilimli ve ün sahibi torunları da var. Onların adreslerine kadar verdi. Benim sorduğum sorulara ilginç cevaplar verdikten sonra biraz susarak oturdu ve:

-Oğlum, şimdi ikimiz kolhozumuzun atlarına bakmaya gidelim, dedi. Ben de kabul ettim.

İlkbahar aylarının güneşli güneşi öğle yerine yetmişti. Gökyüzünde parça parça kara bulutlar geziyordu. Yaşlı, benimle konuşurken giysisini giyip uzun beyaz kuşağını beline sardı. Başına eski Türkmen şapkasını taktı. Büyük ayağına da kaloşu giydi ve:

-Hadi yürü bakalım oğlum şimdi kolhozcumuzun atlarını gözden geçirelim. Ben hemen hemen her gün atları seyrediyorum, dedi.

Onun eline baston aldığını ilk kez görüyordum. Ama o kendi güçlü gövdesinin ağırlığını küçük baston parçasının da üstüne atmıyordu. Yolumuzu kısaltmak için üzüm bağlarının arasındaki patikadan gittik. Patikadaki üzüm asmaları iki insanın yan yana yürümesine engel oluyordu. Ben de yaşlının arkasından gidiyordum. Aslında yaşlı Türkmenlerin âdeti gereğince böyle olmalıydı. Yürürken yaşlıların önüne geçen ya da yanında yürüyen gençlerin cahil ve kibirli olduklarını düşünüyorlardı. Yaşlı, yol boyunca konuşuyordu. Bastonlu elini hareket ettirerek konuşuyordu. Konuşmasının çoğu yerinde durup arkasına dönüp dosdoğru yüzüme bakıyor ve:

-İşte böyle oldu, diyerek bastonunu yere vuruyordu. Sonra yürümeye devam edip rahatlıkla:

-Meselâ, o böyle bir attı ve bütün iklime kendini tanıttı. O ata “Kır” diyorlardı. Onun hızına at ya da tay yetişemiyordu. Bir düğünde atı aç kartal ile de yarıştırdılar O at kuştan da hızlıydı. Onu gözlerimle gördüm, dedi. Bastonunu hareketlendirip durdu. Kuşla at nasıl yarışırılır ki? Bu benim aklıma yatmadı. Ben sormadan konuşma arasında yaşlı kendi anlatmaya başladı: “Kartal bir gün aç bıraktılar. Atın finale koşacağı yere kartalı da götürdüler. Kuşun sahibi ise düğünde kalıp eliyle kendi kuşunu yemeğe çağırmaya başladı. Jokey atın başını bitişe döndürdüğü müddetçe kuş da sahibine doğru bırakıldı. At başlangıçta kimle yarıştığını bilmeden etrafına bakıp allak bullak olsa da düğün kalabalığına yaklaşıncı kalabalığın gürültüsü göğe çıktığı zaman, atın da gözü tepesinde kanat çırpın kartalı gördü. Ondan sonra at kulaklarını kırıp var gücüyle öne atıldı ve kuşu ufak aralıkla arkada bırakıp düğünün yakınından geçti.”

Biz ateşli konuşmaya kendimizi kaptırarak kolhozun bahçe kenarına çıktığımızı da duymadık. Bahçeden çıktığımızda kolhozun cins atları için sıraya dizilen at ahırının büyük ve güzel görünüşlü evleri göründü. O evler şimdi bizden uzak değildi. Orada yaşlı:

-Benim atların yanına son gelişimin üzerinden epey zaman geçmiş olacak ya, dedi.

Önceleri yaşlı, her zaman atları izliyormuş. Büyük atlar, genç taylar ve yine ana kısıraklar hakkında at yetiştiricilerine kendi bildiği tavsiyeleri veriyormuş. Burada yaşlı esasına dayanarak durdu ve atların kaldığı yere doğru gözlerini dikti ve:

-Kolhozumuzun atlarının kaldığı yer, böyle iyi evler eskiden hanlarda beylerde de yoktu. Doğrusunu söylemek gerekirse kendi evleri de bunun gibi değildi. Ev de ev hani... İyi cins atlara sahip olduğunu düşünerek seyredip yetiştirmek gerek, dedi. Biz geldiğimiz zaman atların önünde üç dört tane eğitmen genç yiğit geziyordu. Onlar bize selam verdiler. Selamlarına karşılık verildikten sonra kendi işleriyle meşgul oldular. Yaşlıyla ikimiz at ahırının geniş ve açık duran kapılarından girip baştanbaşa iyi cins atlara bakmaya başladık. Geniş at ahırının içinde tahta bölmelerle her ata ayrı

bir bölüm yapılmıştı. Herhangi bir tahta bölmenin önünden geçerken atlar bizden tarafa dönüyorlardı ve yüzümüze gözlerini ayırmadan bakıyorlardı.

Bizim ilk kapıdan içeri girdiğimiz yerde tahta bölmenin arkasında bir tane anne at duruyordu. Onun yanında küçük bir tay annesiyle gözünü ayırmadan bize bakıyordu. O zaman anne atlar bozkır meydanındaymış. At ahırında sadece kulun ve büyük atlar vardı. Bu at da yeni doğum yaptığı için getirilmiş. Bizim yüzümüze bakıp duran iyi doru atın tayının ön ayaklarının düğümünden yukarısında bir tutam yeri beyazdı.

Yaşlı elindeki bastonu uzattı ve:

-Seyret... Görüyor musun bu tayın da bilekleri beyaz. Bizim kolhozumuz bu tayın büyük kardeşini küçüklükten itibaren yetiştirip Mareşal Varoşilov'a hediye göndermişti. Çünkü Onun bindiği atın bilekleri de beyazdı. Ben onun resmini de gördüm. Bu tay da aynen büyüğü gibi ak bilekli doğdu, dedi. Yaşlının sözünün bu yerinde ben:

-Benim duyduğuma göre Varoşilov'un bindiği atın bilekleri beyaz kumaş ile sarılıyormuş. Onun için resimde ak bilek olarak düşmüş diyorlar, dedim.

-Yok öyle değil. O at da bizim gönderdiğimiz at gibi anadan doğma ak bileklidir, diyerek. Yaşlı kendi bildiğiyle anlattı. Ondan sonra ben de ona karşılık vermedim. Sonra Yaşlı:

-Ben küçükken Ak bilek adında bir atın ünü her yana yayıldı. Bu tay da onun neslinden olsa gerek. Eğer arka arkaya anne ve babalarını araştırırsan bunların da Ak bilek'ten geldiğini görürüz, dedi.

Biz konuşurken birer birer göz gezdiriyorduk. Yaşlı ise bastonunu uzatıp:

-Bu Kırkuş'un neslidir. Bu Dordepel'in neslidir. Bu falanın neslidir, diyip atların her biri hakkında bilgi veriyordu. O zaman o:

-Bunu görüyor musun? diyerek bir kulun gösterdi ve onun adı aklına gelir gibi olunca azıcık düşündü ve:

-Şimdi oğlanlar atlara bir değişik ad veriyorlar. O adı söylemeye dilim dönmüyor. Aşkabat ve Moskova at yarışına giden atların arasında bunun en büyüğü de vardı. Tahmine göre bu da çok iyi atlardan biri olacak, dedi.

Son kapının önüne geldiğimizde yaşlı, kapıdan başını uzattı ve:

-Oğlum buraya gel buraya! diyerek dışarıdakilerden birine seslendi.

Duyanlardan biri koşarak kapıdan girdiği zaman yaşlı bir topak tezeği bastonunun ucuyla itekleyip gösterdi ve:

-Bu ne bu? Hiç böyle yapılır mı? Bu atlar altındaki tezeklere yatacak atlar mı? diyerek öfkелendi. Yeni yetme suçlu gibi olup koşarak tezekleri ayıran çalisını ve süpürgesini alıp işe başladı ve.

-Nıyazmurat Ağa, daha yeni tezek yapmıştır. Ben az önce yanındaydım ve tezek yoktu, dedi. Yaşlı ise şimdi yumuşaklıkla:

-Oğlum, her zaman dönüp bakmanız gerekiyor. Eksik şeyiniz yok. Biz ise atlarımızın tezeğini cüppemizin ucuna koyarak da alıp atardık, dedi. Sonra O:

-Ben şimdi de atları bana teslim ederdim. Atlardan iyi anlarım gençler de öğrenirlerdi, diyerek kolhoz başkanına söyledim. Başkan ise benim konuşmalarıma güldü ve: “Nıyazmurat Ağa, sen şimdi evde gölgede dinç yatmayı becersen yeter biz at bakıp yetiştirince görürsün.” dedi. O şimdi benim tamamen yaşlandığımı gücümün kalmadığını düşünüyor. Ben bu gençlerin hepsinin öğretmeni olabilirim ya. Nıyazmurat Ağa ile birlikte yürüyüp at barınağından dışarı çıktık ve bir tarafta duran kutuların üstüne oturduk. Dışarıda at barınağının önündeki meydanın ortasında kazığa bağlı at, kazığın etrafında dönüp başını kaldırıp duruyordu. İkimiz de bu ata bakıyorduk. O ata beyaz keçeden örtü örtmüşlerdi. Keçesi eskiydi. Biraz düşünerek oturduktan sonra yaşlı:

-Bunu seyret! Bu atın örtüsünü seyret. Köyümüzde biri fakir yaşıyorsa ben de onun gibi birisiydim. Fakirliğimizin derdinden sevdiğim atıma diğer kişilerininkine benzer bir elbise de giydiremedim. Bu ata örtülen giysi de benim atıma örtülen giysiye benziyordu. Siz bulur bulmaz mı bu at ülkenin büyük atıydı ya da kolhozun atıyken mi? Örtü kötüyse at ile yiğidinde görünüşü kötü olur. Atla yiğit, sırtında örtüyle güzel görünüyor. Oğlum buna örtmeye daha iyice keçe bulamadınız mı? diyerek etrafımızda gülümseyip duran yeni yetmeye yöneldi. O yeni yetme ise:

-Nıyazmurat Ağa, yeni keçesi de başka eşyaları da var onları buraya çıktıklarında örtüyoruz, dedi.

Yaşlı, başını salladı ve:

-Eskiden zengin birinin oğlunun “Düğün çarığımız evdedir, onun henüz tüyü de kırılmış değildir.”deyişi gibi oldu bu... Tamam, başka çamaşırlarının olması da iyi dedi.

Ondan sonra yaşlı kazıkta duran atın tarihinden konuştu. Bu atın adı Ülker’miş, kendi de bu kolhozda doğup yetişmiştir. Yaşlı, sözüne devam edip:

-Kolhozcularımız bu ata inanıyorlar. Bu güne kadar Ülker, Türkmenistan’da birinciliği elinden bırakmadı. Moskova’da büyük bir at yarışı oldu. Bunda da Ülker birinci geldi. Yine hızlı atları yetiştirmek uğruna çorbasını soğutan seyisler az değildi. Şimdi onlar sadece Ahal, Marı, Daşhovuz’da değil Kazakistan’da da çok. Ben yanılmıyorsam, yakın zamanda Kazaklar bizden Ahal, Teke cinsini alıp gittiler. Şimdi onlar hızlı atlar yetiştiriyorlar ve bizimle yarışıyorlar. Bu şaşırtıcı bir şey değil. O at sevenlerin ustalığını gösteriyor. Yine şimdi Göktepe de Sayavan diye bir at peyda oldu. Ben Sayavan denen atı görmedim, görenler methediyorlar. Yakın zamanda Aşkabat’ta at yarışlarında da “Ülker”, “Sayavan”la yarışacak. O zaman görürüz kim kalacak, dedi.

Biz at ağılından geri döndük. Bağların kenarına geldiğimizde Nıyazmurat Ağay’la vedalaştım. Bağın küçük duvarının üstüne çıkıp oturdu ve:

-Oğlum iyi yolculuklar, yine görüşünceye kadar selametle kal, dedi.

Bağın kenarından dolandım ve karşıımızdaki demir yol durağına doğru yürüdüm. Gün batmaya doğru güneş ışınları, yükselen kara bulutlar arasından aralanıyordu.

Nıyazmurat Ağa'nın söylediğı gibi Aşkabat'ın at koşturulan hipodromunda Ülker ve Sayavan'ın koşu yarışı oldu. Bu sefer hipodromda olan koşuda Nıyazmurat Ağa'nın kendi de gözlemci oldu.

VIII

Mayıs bayramının şatafatlı günleriydi. Bugün bayram elbiseleriyle süslenen Aşkabat insanları, büyüğünden küçüğüne hepsi ayakta sokaktaydılar. Açık havada seyir ve temaşayla mutlu geziyorlardı.

Gökyüzünü kaplayıp duran bahar bulutu bazen yağmur serpiştiriyordu ve yerin tozunu dumanını yok ediyordu. Güzel bahar havasının mülayim rüzgârı da esiyordu. Her tarafta kırmızı bayrakçıklar dalgalanıyordu. Aşkabat'ın kuzeybatı tarafındaki at koşturulan hipodrom, canlı ve hareketliydi. İnsanların derya gibi dalgalanışı hoş görünüyordu. Hafif otomobiller, yük arabaları geçmek için de park etmek için de yer yol bulamıyorlardı. Onlar sürekli işaretle, zorla yol buluyorlar ve duvarın dibinde sıkışıp duruyorlardı.

Bu da benim aklımda devrimden önce on üç, on dört yaşlarındayken - ilk kez- hipodroma at yarışını izlemeye gelişimi hatırlattı. Hoş, keskin kokulu leylakların çiçeklendiğı zaman, yani bahar günleriydi. Gerçekten de o günler de bahar günleriydi. Bugün de bahar günü; ama bu iki baharın farkı çok büyük idi. Aynen yer ve gök gibiydi. İlk gördüğümde at yarışı yapılan hipodrom, Aşkabat şehrinin dışında deve dikenli, sırkınlı boş bir sahraydı. Onun etrafı çakalların ve meydan kurtlarının meskeniydi. Onun yuvarlak duvarları ise sanki sahrada yalnız oturan, çok uzaktan

yükselen kale gibi görünüyordu. Bu duvarın etrafı koşuşturan kalabalıkla birlikte deve, eşek, at gibi ulaşım için kullanılan hayvanlarla doluydu. Tozlu sokaklarda iki ata bağlı faytonla gelen kırmızı don¹⁹lu, beyaz şapkalı insanlar gözlerini gökyüzüne diker, kalabalığın ve hayvanların arasından sokağı tozutarak geçip giderlerdi.

Şimdi bu bahar da nasıl? İşte o eski hipodrom; ama artık çöl değildi. Bir tarafında üç dört katlı fabrikalar vardı. Yoğun dumanları gökyüzüne yükseliyordu. Diğer tarafta ise okul binaları ve yüksek binalar bulunuyordu. Diğer bir tarafta ise yaşamak için kurulan iki katlı evler vardı. Hipodromun heybetli yüksek kale gibi görünen duvarları şimdi büyük imaretlerin ortasında kalmıştı ve yere sinip küçülen bir sınıra dönmüştü. Önünde asfaltlanan sokaklarda ise deve, eşek ya da iki ata bağlanmış fayton da yoktu. Otomobiller durmadan gidip geliyorlardı.

Ben at koşturulan hipodromun önünde durup dört tarafındaki güzel görüntüleri, keyifli, mutlu insanları izliyordum. Kolhozcular kendi kolhozlarının yük arabalarına binip dört taraftan onlarca kilometrelik yerden at yarışlarını izlemeye geliyorlar. O zaman bizim kolhozcumuzun da iki tane hafif arabası, üç tane yük arabasını arkasına takıp geldi. Küçük arabaların birinde Nıyzmurat Ağa'nın yüzü görünüyordu. O şimdi daracık delikten çıkıyor gibi kendisinin çok büyük gövdesini arabanın daracık kapısından çıkarıyordu. O, arabasından indiği zaman bastonuna dayandı, dört tarafını seyretmeye başladı. Bu arada ben gidip selam verdim. O da selamıma cevap verdi ve:

-Sende mi geldin? dedi.

-Evet, ben de geldim dedikten sonra yine o, etrafını izlemeye devam etti.

-Aşkabat şimdi hakiki Aşkabat olmuş, dedi. Sözüne biraz ara verdikten sonra:

-Aşkabat'a son geldiğimden beri bayağı zaman geçmiş gibi görünüyor, dedi. Bu söz zaman içinde ki büyük değişikliğe işaret ediyordu.

¹⁹ Kırmızı don: Türkmen Kadınlarının elle dokuduğu kırmızı renkli, çizgili kumaştan yapılan cüppeye verilen ad.

Biz at yarışını izlemek için hipodroma gidip kalabalığın oturduğu çardağın aşağısına vardık. Çardağın altı tıklım tıklım doluydu. Oturmak için yaşlıya hürmetle, saygıyla yer gösterdiler. Yaşlı olduğu yerde söylenip durdu:

-Yok, bizim için burası uygun değil. Bizim için geniş meydan iyi idi, dedi. Elindeki bastonuyla tören kürsüsünün karşısındaki geniş meydanı gösterdi. Gerçekten de orası geniş bir meydandı. Orada yarışacak atlar, onların seyisleri vardı. Çadırları dikilmişti. Biz de izin alıp yaşlıyla oraya geçtik. Burada başka yaşlılar da vardı. Ancak onlar yaşlının oğlunun yaşlarındaydı. Ona göre de Nıyazmurat Ağa onların yanında kendinin en yaşlı olduğunu unutmuyordu ve çoğunun sakalı ağarsa da onlara “oğlanlar” diye hitap ediyordu. Altmış yetmiş yaşında insanlara “oğlanlar” demek şaşırtıyordu. Ama bu söz, doksan yedi yaşındaki Nıyazmurat Ağa için o zaman alışılmış olan, yerinde söylenen bir sözdü.

At koşturulan hipodromun ortasındaki geniş meydanda her kolhozun seyisleri kendileri için çadır kurup mesken tutmuşlardı. Biz Nıyazmurat Ağa ile, Stalin adındaki kolhozun çadırının yanına gittik.

Bu çadırın etrafında toplanan büyük küçük herkes Nıyazmurat Ağa’nın kendi köyünün adamlarıydı. Çadırın dış yüzünde atlara yemek için getirilen ağzı boğularak bağlanan bir çuval arpa duruyordu. Çadırın iki üç adım ötesinde yemyeşil renkli beline kadar uzanan sırkınların önünde iki tane aksakallı oturuyordu. Onlardan biri kemikli, iri, güçlü yetmiş yaşına yaklaşan bir adamdı. İkincisi ise zayıf, ağır yüzlü ve uzun sakallıydı. Onun yaşı tahminen altmış beş civarıydı. Çadırın doğu tarafında ise yarışa gidecek Ülker, kazıkta bağlı duruyordu. Nıyazmurat Ağa atı seyretti ve onun şimdi süslü giyinmesinden hoşnut oldu.

Atları böyle süslü giyindirmeli, yırtık bir çulun içinde eşek kadar da güzelliği olmaz. İşte şimdi iyi, dedi. Sonra sırkının önünde oturan ak sakallılara baktı ve:

-Oğullar! O at hangisidir? diye. Bastonunu bir tarafa doğru uzattı. Onun bastonu öbür tarafta, çadırın önünde kazığa bağlı gezinip duran atı gösteriyordu. Ak sakallılardan biri ayağa kalkarak:

-Nıyazmurat Ağa, o at Göktepe'nin "Bağımsız Türkmenistan" kolhozunun "Sayavan" denilen atıdır. Bu gün bizimle büyük yarışa gidecek atların biri de bu attır, dedi.

İkinci ak sakallı ise:

-Nıyazmurat Ağa, bugün bizimle yarışacak bu Sayavan'dır. Onu iyi seyret, diyerek. Söylenenlerin üstüne ekledi. Nıyazmurat Ağa ise o atı seyretmeyi düşünmüyormuş gibiydi ve:

-O at hangisi? dedi. Bastonunu başka bir tarafa uzattı. Ak sakallılardan biri:

-O at Aşkabat'ın Voroşilov adındaki kolhozunun atıdır, dedi.

-O at hangisi?

-Kahkanın kominizm kolhozunun atı.

-O at hangisi?

-O at Kazakistan'dan bizimle yarışmaya gelen atlardan biridir.

-O at nereden? Bu at nereden? diye yaşlı, epey zaman sorular sordu. Ak sakallılardan biri de:

-O at Marı'nın falan kolhozundan... O at Daşhovuz'un falan kolhozundan...

O at "at fabrikasından" diyerek sıkılmadan bir cevap verdi. Ne zaman "at fabrikası" sözü kulağına geldi. Yaşlı, başını salladı ve:

-Evet, at fabrikasından desene, dedi.

Burada ben "Nıyazmurat Ağa, Türkmenistan'da en birinci atçılık fabrikasını kuran adamı aklına getirdi" diye düşündüm. Gerçekten de böyleydi. Çünkü önceleri

Nıyazmurat Ağa bu konuda çok konuşma yapıyordu. Bu soru ve cevaplardan sonra yaşlı kendilerinin atıyla yarışa gidecek Sayavan'ı izlemek için onun yanına gitti.

Ses çıkarmadan biraz izledikten sonra, yine eski yerine geldi. Ak sakallılardan biri:

-Nıyazmurat Ağa, atı nasıl buldun? dedi.

Nıyazmurat Ağa yem torbasının üstüne oturdu ve:

-Atı hiç de kötü görmedim, yarışa kusursuz hazırlamış. O at sizin Ülker'iniz ile yarışabilecek at, rakibiniz sizin atınızdan düşük değil. Şimdi siz de görürsünüz diye cevap verdi.

Sırkınlara arasındaki insan kalabalığı gittikçe çoğalıyordu. Seyirciler için ayrılan özel yer alan evde çardağın aşağısı da insanlarla tıklım tıklım doldu. Orda oturmaya yer kalmadı, insanlar ayakta kaldılar. Mızıkanın sesi yankılanmaya başladı. Mızıkanın sesiyle birlikte, kazıkta bağlı olan atlar kulaklarını dikip gürültüyle harekete geçtiler. Orada bir at, ağızlığını çiğneyip kazığında dört nala kalktı. Böylece at, ise durmadan kazığının dışında dönmeye başladı. O duran at, ise mızıkanın sesine ayağını uydurarak durmadan hareket ediyordu.

Büyükten küçüğe insanların yüreğinde bir hareketlenme, vücutlarında titreme olmaya başlamıştı. Oturan sakallılardan biri:

-Hava soğuk mu, yoksa ben mi öyle hissediyorum? Biraz üşüyorum ya! Evden de iyi giyinmemiş olarak çıktık mı acaba? diyerek sırtındaki tek kat, ince elbisenin yakasını çekiştirip bağladı. İkincisi ise:

-Her zaman Mayıs bayramı günlerinde böyle serinlik olmuyordu. Bu sefer soğuyacak, ne de olsa orak biçme zamanıdır, bu serinlik neyin nesidir, diyerek arkadaşının sözünü tasdik etti. Ama hava soğuk değildi, gayet mülayimdi ve ılıkıkça yağmur çiseliyordu.

Bu iki ak sakal kendi yüreklerindeki titremeyi havadan zannediyorlardı. At yarışı komisyonu toplanıp tören minberine çıktılar. Bundan sonra insanların gürültü hareketleri daha da güçlendi. Ak sakallılardan biri oturmasını ve kalkmasını sıkılaştırıyordu. Diğerleri ise yerinden kalkmayıp oturduğu yerden çöple yeri eşiyordu. Herkes bir hareket içindeydi. Kimin nasıl hareket ettiğini kendileri de görmüyordu. Nıyazmurat Ağa ise çok rahat görünüşüyle sessiz oturmaktaydı. Nasıl olduysa birinci ve ikinci koşuda da aldırmadan oturdu.

İşte atlar üçüncü kez yarışa doğru yürüdüler. Atlar sıçrayıp koşu yerine doğru yöneldiler. Atlar başlangıç yerine toplandılar, aniden kırmızı bayrakcağız sallandı. Yedi tane at birden öne doğru atıldı. Yeşil sırkınların arasında toplanan ve hazırlanan insanlar da atların geldiği yere doğru birlikte kaymaya başladı. O zaman onların arasında türlü hareketler yapan insanlar da vardı. İçlerinden biri şapkasını bir takip bir çıkarıyordu. Atların koşmalarına kendilerini kaptırıp yaptıkları hareketleri dahi görmüyorlardı. Genişçe uzayan çardakların altında tıklım tıklım olan kalabalıkta rahat oturamıyorlardı. Onlar ayakta dalgalanıp duruyordu. Yeşil sırkınların arasında toplanan insanların biri, kalın gövdeli adam, “acele et” diyerek boğazı sıkışmış gibi bağıyor ve şapkasını yetişebildiği yere kadar uzatıp sallıyordu. O göbekli adam bağırıktan kendisinin koşmakta olduğunu ve bağıyor olduğunu da fark etmiyordu. Ama onun sesini yarım kilometrelik yerden koşup gelen atın ve atın üstündeki jockeyin de duyacağı yoktu.

Nıyazmurat Ağa ise şimdilik rahat oturuyordu. Ama o iki beyaz sakalın yürek atışı gittikçe güçlenmiş olacak galiba. Onlardan biri koşup gelen atları seyretmeden uzun sırkınların yanında diğer tarafa doğru bakıyordu. Elindeki çöple durmadan yeri eşeliyordu. İkinci ak sakallı ise koşan atlardan gözünü ayırmadan oturuyordu. Bir oturuyor, bir kalkıyor, bir öne, bir geriye doğru geziniyordu.

Sırkınların önünde oturan ak sakal:

-Atlar döndü mü? dedi.

-İkincisi döndü diyerek cevap verdi.

-Bizimki ne yapıyor?

-Bizimkinin önünde iki at var.

-Peh, İki at var desene, dedi. O aksakal da ayağa kalktı ve koşan atlara bakmadan bir o tarafa bir bu tarafa bir iki adım atıp, yine önceki yerine oturdu. Sonra o:

-Ne yaptı? Kuzey köşesinden de döndüler mi? dedi.

-Döndüler.

-Bizimki ne yapıyor ?

-Şimdilik değişen bir şey yok.

-Demek değişen bir şey yok, desene?

İki saniye geçti geçmedi yine sakalını sıvazladı ve:

-İleriki köşeye yaklaştılar mı? dedi. Biraz toparlanarak çömelip oturdu. Bir saniye geçmeden yine oturuşunu değiştirdi.

Yere yakın uçarak giden bir top sığırcık kuşu gibi, atlar grup halinde geniş hipodromun ileriki köşesine yakınlaşıyordu. Jokeylerin bazıları ise atını kamçılıyordu.

-İleriki köşeye yakınlaşıyorlar, diyerek ikinci ak sakallı cevap verdi:

-Bizimki ne yapıyor?

-Bizimki kendi kendine hızlanıyor.

-Bizimki kamçı vuruyor mu?

-Yok, henüz kamçı vurmuyor, dedi. İkinci ak sakallı verdiği cevabın arkasından

-Bizimki birini geçti. Önde gidenle de başları eşitlendi, dedi.

O zaman sırkınların önünde pusup oturan aksakal da dimdik olup arkadaşının yanında yer aldı ve ok gibi olup giden kendi atlarını seyretti ve:

-Alır doru atım! Mutlaka alır ya dorucam! diyerek uzun ses çıkarıp güldü. Tören kürsüsünün yanında ilk olarak geçip sonra da ilk bayrağı alan at, seyircilerin önünden yürütülerek geçirildi. Ne zaman o at kazığa bağlansa, insanlar onun etrafına toplanırdılar. Bu toplananlar “Stalin” adındaki kolhozun adamlarıydı. Bu seferki törende bunların yedi tane atı koşuyordu. Atların her koşuşunda da insanlar aynen bunun gibi hareket ediyorlardı.

Kolhozun başkanı ise tören kürsüsünde gözlemcilerin arasında olmalıydı. Ama o, orada durmuyordu. Seyircilerin arasında duruyordu. Bir görsen, selme ve sırkınların arasındaki kalabalığın içinde gezinip yürüyordu. Bir yerde karar verip oturamıyordu. Atlar öbek öbek yarışa çıkıyorlardı. İnsanların hareketleri gittikçe coşkulu bir hâl alıyordu. Saatler ardı ardına geçip gidiyordu. Kendilerini yarışa kaptıran insanlar zamanın nasıl geçtiğini de anlamıyorlardı. Bahar bulutunun arkasına gizlenen güneşten, havanın kararmakta olduğunu da anlamıyorlardı. “Stalin” adındaki kolhozun altı atı koşu çıktı. Onların beşi binicilik derecesi aldı. Yine birisi ikinci bayrağı aldı. Seyisin anlattığına göre, son iki gün atın gezmeye çıkartılması iyi olmamıştı. O atın ikinci dereceye kalışını da buna bağladılar. Nıyazmurat Ağa, bu zamana kadar sesini çıkarmadan rahatça oturmaktaydı. Sadece o zaman o:

-Asıl sizin at yetiştirişiniz hoşuma gitmiyor. Bunun bir tarafında kendim olmasam olmayacak galiba, diyerek doğrulukla yüreğinden geçenleri anlattı. Ama etraftakiler hiçbir şey söylemeden sadece birbirlerinin yüzlerine bakıp gülümsediler.

En ilginç yarış şimdi başlayacak. Bu günkü törenin en son yarışıydı. Bu kez en büyük atlar koşacak, en büyük bayrak da bunlara verilecekti. Onların “Ülker” denilen ünlü atı da bunların arasındaydı. Daşkent’te olup biten koşularda “Ülker” birinci bayrağı birkaç kez aldı ve Orta Asya boyunca birinci dereceyi aldı. Ondan sonra Moskova’da olan koşuda birinci bayrağı alıp hızlılığıyla bütün Sovyetler Birliğinde

göre birinci dereceyi aldı. İşte Ülker şu anda bu koşuya uğradı. Büyük atlar bir grup olup yarışın başlangıç yerine toplandılar. Her zamanki gibi âdet gereğince kırmızı bayraklar dalgalandı. Atlar ok gibi öne atıldılar. Başları küçük papaklı jokeyler ise eğitildiler. Ama bunlar küçük atlar gibi, yarım veya bütün bir koşu yapmazlardı, iki kere dönüp gelmeleri gerekirdi. Bunların kaçmaya ve birbirini kovalamaya zamanları vardı. Atlar şimdi törenin ve seyircilerin önünden koşarak geçtiler. Az zaman sonra atlar bir kez dönüp yine seyircilere yaklaştılar.

Seyircilerin bağirtısı göğe yükseliyordu. Bu gürültüden atların da kafası karışmış olacak ki, onlar uğradığı topluluğu bozmadan öncekinden daha hızlı koşup ok gibi seyircilerin önünden geçiyorlardı. Birbirlerini geçmek için acele ediyorlardı. Koşunun bir buçuk menzilini geçtiler. Ülker hepsinin önünde koşuyordu. Aniden çukura düşer gibi oldu. Ülker'in ön bacaklarından biri aniden aksadı. O bunun sonucunda sendeledi. Nıyazmurat Ağa:

-Tüh, olamaz! diyerek yerinden kalkıp dimdik oldu ve dudağını ısırdı. Yaşlı, bundan başka hiçbir şey söylemedi.

Böylece bu seferki koşuda Gökdepelilerin Sayavan adındaki atı birinci bayrağı aldı. Bu güne kadar birinciliği elden bırakmayan Ülker'in ise ön ayağının biri sakatlandı. Büzmeynliler çadırlarının karşısına Ülker'in etrafında gezinerek halka kurup oturdular. Büyükten küçüğe hiç kimseden ses çıkmıyordu. Kimi yeri eşeliyor kimi elindeki çöple oynuyor, kimi de üzüntülü gözlerle Ülker'e bakıyordu. Nıyazmurat Ağa, bastonuna dayanarak ayakta duruyordu. Bu üzüntüye ve sessizliğe dayanamadı ve:

-Babanız ölmüş gibi neden yüzünüz asık oturuyorsunuz? Bu bir yarıştır, kazanırsın da, kaybedersin de. Hızlı at yetiştirmek için çorbasını soğutan yiğitler az değil. Bu törende altı atınız çıktı. Her seferinde mutlulukla şapkalarınızı göğe fırlattınız. Şimdi ise sustunuz, buna ne gerek var, dedi. Sonra son cümlesini daha gür sesle söyledi. Oturanlardan biri:

-Nıyazmurat Ağa, o kazananlar küçük atlarımız, bu ise her zaman biniciliği olan at dedi.

-Olan oldu... hızlı adlı at... Şimdi bundan başka hızlı at türemeyecek mi? O türer...

Yaşlının bu sözünden sonra konuşma açılmaya başladı. İçlerinden biri:

-Beyler, biz yarışta önümüze geçen at olacağını düşünmedik, gözümüz yer görmedi.

Niyetimiz büyük oldu. Biz bu büyük fikrimizin altında kaldık. Diğer bir tarafta oturan ak sakal ise:-Bu sefer bizim atımıza nazar değdi. Yoksa dümdüz yerde ayağı aksar mıydı? dedi. Nıyazmurat Ağa yine söze karıştı ve:

-Bu ata nazar da değmedi, dil de. Bu rastlantı sonucu oldu. Her ne ise son bölümde kaldınız. Bunu mertçe kabul etmek gerek. Oyuncu kaybettiğini bilse iyidir, dedi.

Başka biri ise atların seyisine homurdandı. Bu seferki rastlantıda, olanları seyisin başarısızlığı olarak görmek istedi. Genelde oturanların hepsi kendi yüreğindeki ortaya atıp konuşuyorlardı. Seyirciler, izlemeye gelenler dağılıp gitmişlerdi. Hipodromun içinde atların etrafında oturanlar sadece Büzmeynlilerdi. En sonunda sessizce oturan kolhoz başkanı söze girdi ve:

-Şimdi tartışıp oturmanın faydası yok, olan oldu. Bu sefer kaldık şimdi yürüyün gidelim, dedi.

Bundan sonra hepsi ayağa kalktılar. Kolhozcular kendi yük arabalarına doldular. Atları, seyisleri ve çadırları da bırakıp köye doğru yola çıktılar. O zaman karanlık çökmeye başlamıştı. Ben de Nıyazmurat Ağa'yı kolhozun hafif arabasına bindirerek, onunla hipodromun önünde vedalaştım. O gönlü açık yaşlıyla bu vedalaşmamız, onunla son görüşmemiz oldu.

ÖZET

GÜNEY, Sultan. Ata Govşudov'un "Doredepel" Adlı Eserindeki Sıfatlar, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.

Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesi, Türk dilinin iki lehçesini oluşturmaktadır. Bu iki lehçe arasında, çeşitli coğrafi, sosyal ve siyasî nedenlerle kimi farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bu farklılıklar sıfatları da kapsamaktadır. Çalışmada iki lehçenin sıfatları arasındaki benzerlikler ve farklılıklar Ata Govşudov'un "Dordepel" adlı hikâyesindeki sıfatlardan hareketle gösterilmiştir.

Sıfatların, tasnif ve eklerde farklılıklar göstererek iki Türk lehçesinde işlendiği görülmüştür. İncelenen metnin ve alıntılanan örneklerin Türkiye Türkçesi'ndeki karşılığı verilmiştir.

Sonuç kısmında, incelenen metinden hareketle Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesi'ndeki sıfatların bir değerlendirilmesi yapılmıştır. İlgili konu başlığı altında da işaret edilen farklılıklar toplu olarak belirtilmiştir. İki lehçenin sıfatlarının farklı kriterlere göre tasnif edilmesi ve farklı yabancı dillerden sözcükler alıntılanması haricinde farklılık göstermedikleri tespit edilmiştir. Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesi sıfatlarının Türk dili gramer mantığı açısından farklı olmadıkları saptanmıştır. İki lehçede de sıfat olan sözcükler ve sıfat yapmakta kullanılan ortak ekler de gösterilmiştir.

Anahtar Sözcükler:

1. Türkmen Türkçesi
2. Türkiye Türkçesi
3. Ata Govşudov
4. Dordepel

5. sıfat

6. gramer

7. lehçe

ABSTRACT

GÜNEY, Sultan . Ata Govşudov'un "Doredepel" Adlı Eserindeki Sıfatlar, Master Thesis, Ankara, 2008.

Turkiye Turkish and Turkoman Turkish are two dialects of Turkish language. Some differences between these two dialects surfaced because of various geographical, social and politic causes. These differences contains the adjectives. In this work, differences and similarities between the adjectives of these two dialects are shown by adjectives of "Dordepel" which is a novel by Ata Govşudov.

It's put forth that the adjectives are examined in these two dialects with some differences about classification and affixes. Meanings in Türkiye Turkish of examined text and citation examples are given.

At the 'result', an assessment is made between adjectives of Türkiye Turkish and Turkoman Turkish by the examined text. The differences that are pointed at the related title are collectively specified. It is fixed the adjectives of these two dialects are not different except their classification and citation words. And it is determined that the adjectives of Türkiye Turkish and Turkoman Turkish according the Turkish grammar reasoning. The words that are used as adjective and the affixes that are used to build adjective are shown.

Key Words:

1. Turkoman Turkish
2. Türkiye Turkish
3. Ata Govşudov
4. Dordepel
5. adjective

6. grammar

7. dialect

